

เป็นหนังสือที่อธิบายถึงเรื่องพระสัพพัญญุตญาณ
คือภาวะที่พระพุทธเจ้ามีพระญาณวิเศษสามารถกำหนด
รู้สิ่งทั้งปวง ทั้งที่ล่วงไปแล้วในอดีต ทั้งที่จะมีมาใน
อนาคต ทั้งที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบัน ไม่มีขีดจำกัด โดย
อ้างอิงหลักฐานจากคัมภีร์พระไตรปิฎก-อรรถกถาและ
ปกรณ์วิเศษ

สัพพัญญู

พร รัตนสุวรรณ

ศัพท์บัญญัติ

- พระพุทธเจ้า มีพระนามว่า “ศัพท์บัญญัติ” แปลว่า “เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง” หรือ “รู้ธรรมทั้งปวง” คือเมื่อต้องการจะรู้เรื่องอะไร พอตั้งใจแล้ว ก็จะได้ทันที เพราะทรงมีทศพลญาณ

พระองค์ทรงยืนยันว่า ไม่มีสิ่งใดที่พระองค์ไม่รู้ และทรงเป็นผู้รู้แจ้งซึ่งภพทั้งปวง

- เรื่องพภพรหม ที่มาของลัทธิที่ถือว่า มี พระผู้เป็นเจ้าของโลก
- พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า วันหนึ่งโลกนี้จะต้องพินาศด้วยไฟด้วยน้ำหรือด้วยลม

สังวัฏก์กับ กัปพินาศ ตามหลักในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

สังวัฏก์สี่มา เขตแดนแห่งความพินาศ พุทธเกษตร ๓

- พระพุทธเจ้าสามารถพูดให้แสนโกฏิจักรวาลได้ยิน
- หลักฐานในพระไตรปิฎกที่แสดงว่า มีมนุษย์อยู่ในจักรวาลอื่น
- ขนาดของจักรวาล (เช่นโลกของเราเนี่ย ขนาดความหนาของแผ่นดิน ความหนาของน้ำรองแผ่นดิน ความหนาของลมรองน้ำ)
- ขนาดของดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์
- โลกลอยอยู่ในห้วงอวกาศ
- โลก ๓ คือ สังขารโลก สัตวโลก และโอกาสโลก

สิ่งใดในโลกนี้หรือในโลกไหน ๆ ที่ผู้อื่นรู้ พระตถาคตก็ทรงรู้หมด

● มโนปุพพกมา ฌมา ●

สำนักคั่นคว่ำทางวิญญาน

หนังสือ

ผู้เขียน

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ครั้งที่ ๑

เจ้าของผลงาน

ผู้อำนวยการ

บรรณาธิการ

ผู้จัดการ

ผู้จัดทำทุน

ผู้จัดรูปเล่มหนังสืออิเล็กทรอนิกส์

ผู้ออกแบบปก

คณะพิสูจน์อักษร

ผู้ประสานงาน

ผู้ให้คำปรึกษาเรื่องหนังสือ

อิเล็กทรอนิกส์

เจ้าของลิขสิทธิ์

สัพพัญญู

พร รัตนสุวรรณ

สิงหาคม ๒๕๖๔

สำนักคั่นคว่ำทางวิญญาน

ศรีเพ็ญ จัตตะศรี

ผ่องฉิว พัฒนประภาพันธุ์

ทวี ลีลาเวชบุตร

ชลิกา โรจนโกศล

ศมานันท์ ถนัดธรรมกุล

บริษัท ปารมิตา สตูดิโอ จำกัด

ณัฏฐิ ศันสนียะสกุล

สอาด แก้วเกษ

สุภาณี หงส์เงิน

ทวี ลีลาเวชบุตร

กิตติ รัตนศรีวิจิตร

นริศ เรเชียงแสน

ศุภกฤต ลีลาเวชบุตร

พงษ์เพชร อมรสิทธิ์

ดร.นันทพล โรจนโกศล

มูลนิธิพร รัตนสุวรรณ

๔๗/๒ ถ.สามเสน บางลำพู

กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐ ๒๒๘๒ ๒๐๒๕

ศัพท์บัญญัติ

โดย

พร รัตนสุวรรณ

จัดพิมพ์โดย

สำนักค้นคว้าทางวิญญาน

หนังสือ “สัพพัญญู” เล่มนี้
มูลนิธิพร รัตนสุวรรณ จัดทำขึ้นใหม่
ในรูปแบบของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book)
เมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๖๔

คำปรารภ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๔

หนังสือเรื่อง “สัพพัญญู” เล่มนี้ เป็นผลงานที่ อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้ค้นคว้าเรื่องพระสัพพัญญุต ภาวะ คือภาวะที่พระพุทธรองค์ทรงรู้ ทรงเห็น ทรงทราบ สิ่งทั้งปวงในทันทีที่พระองค์ต้องการจะรู้ ต้องการจะเห็น ต้องการจะทราบ ที่มีในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพระพุทธรวณะ และที่มีในอรรถกถา ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ แล้วรวบรวมนำมาเรียบเรียงอธิบายขยายความหาเรื่อง ตัวอย่างมาประกอบ โดยใช้ภาษาไทยร่วมสมัย อ้างคำที่เป็นภาษาบาลีไว้ด้วยเพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิง มิได้ว่าเอาเองโดยอัตโนมัติ

หนังสือเล่มนี้เป็นผลงานที่อาจารย์พร รัตนสุวรรณ เขียนขึ้นนับเป็นผลงานอันดับรองสุดท้าย ก่อนที่ท่านจะจากโลกมนุษย์เข้าสู่ภูมิทิพย์ ท่านเขียนลงพิมพ์ในหนังสือ วิทยุญาณตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ถึง พ.ศ. ๒๕๒๙ แล้ว เขียนเพิ่มเติมจัดพิมพ์รวมเล่ม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ผลงาน

ด้านหนังสือธรรมะที่อาจารย์พร เขียนฝากไว้ให้ศึกษาเล่มสุดท้าย คือ หนังสือชุด เรื่อง “อภิญาญา” มี ๓ เล่ม เรื่อง อภิญาญาอาจารย์พร เขียนก่อนหนังสือสัพพัญญู แต่จบภายหลังหนังสือสัพพัญญู คือเขียนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๓ จบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ หนังสือเรื่องสัพพัญญูเขียนจบก่อน จึงนับว่าเป็นผลงานอันดับรองสุดท้าย

อนึ่ง ตามที่อาจารย์พร พรารภในคำนำของหนังสือ สัพพัญญูนี้ว่า “ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องอภิญาญา จนกระทั่งได้เขียนออกมาเป็นเล่ม..ในที่สุด ก็มีความเชื่ออย่างสนิท มีความเชื่ออย่างมั่นคง มีความเชื่ออย่างชนิดที่ไม่มีทางจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้เลยว่า พระองค์ทรงเป็นสัพพัญญู หรือทรงเป็นพระศรีสรรเพชญ์อย่างแน่นอน พระองค์ทรงรู้ทุกอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีอะไรติดขัด สิ่งใดที่พระองค์มีพระประสงค์จะรู้แล้ว ก็เป็นอันรู้ได้ทุกอย่าง” (จากคำนำหน้า ๔) ก็พอจะทราบได้ว่า หนังสืออภิญาญาเป็นเหตุให้อาจารย์พร เขียนหนังสือเรื่อง “สัพพัญญู” เล่มนี้ขึ้นมา

อีกประการหนึ่ง ซึ่งถือว่าสำคัญมากซึ่งควรที่จะกล่าวถึงในที่นี้ด้วย คือ ได้ทราบจากคุณศรีเพ็ญ จัตุหะศรี ว่า

หนังสือเรื่อง “ศัพท์มูล” เล่มนี้ เป็นแรงบันดาลใจให้ อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ดำเนินการจัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาฎีกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้นมา เพราะว่าการจะเขียนเรื่อง “ศัพท์มูลตฺยาน” ขึ้นมาได้นั้นจำเป็นจะต้องศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก และอรรถกถาที่อธิบาย ข้อความที่เข้าใจได้ยากในพระไตรปิฎก คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีนั้น มีการจัดพิมพ์สืบทอดอยู่เรื่อยมาแต่คัมภีร์ อรรถกถาได้รับการจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือเพียงครั้งเดียว ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๓ จนปัจจุบันกระดาษหมดอายุกรอบผูกเกือบจะเปิดดูไม่ได้ และยังไม่ได้จัดพิมพ์ใหม่ เพราะขายไม่ค่อยได้ อาจารย์พร หวังประโยชน์ให้ผู้มีพื้นฐานทางภาษาบาลีได้มีคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้ศึกษาค้นคว้า จึงได้ดำเนินการจัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาเสร็จเรียบร้อยไปแล้วแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ จำนวน ๔๗ คัมภีร์ ถวายแด่ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย เป็นสมบัติล้ำค่า ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย และยังดำเนินการจัดพิมพ์คัมภีร์ฎีกา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายข้อความที่เข้าใจยากในอรรถกถาอีกต่อหนึ่ง ซึ่งยังไม่เคยจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือภาษาบาลีอักษรไทย

มาก่อนคงจารจารึกอยู่ในใบลาน เก็บอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติบ้าง ตามหอพระไตรปิฎกวัดต่าง ๆ บ้าง ปัจจุบันสำนักค้นคว้าทางวิญญาณในนามศูนย์พัฒนาศาสนา สาขามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ยังคงดำเนินการจัดพิมพ์คัมภีร์ฎีกาอยู่ โดย คุณศรีเพ็ญ จัตุหะศรี เป็นประธานดำเนินการแม้ว่า อาจารย์พร รัตนสุวรรณ จะได้จากโลกมนุษย์ไปเข้าสู่ภูมิทิพย์แล้วก็ตาม

ในหนังสือ “สัพพัญญู” นี้ อาจารย์พร ได้อ้างอิงข้อความภาษาบาลีแล้วคัดลอกมามากมาย ทั้งจากพระไตรปิฎก และจากอรรถกถา ข้อความจากพระไตรปิฎกเดิมอาจารย์พร อ้างและคัดลอกจากพระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐเตปิฎกั ของโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ใช้อักษรย่อว่า มมร. เป็นฉบับเดิมจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ คณะผู้พิสูจน์อักษรซึ่ง ก็คือ คณะอาจารย์ผู้ตรวจชำระสอบทานคัมภีร์อรรถกถา-ฎีกา อักษรไทยกับอักษรพม่าก่อนจัดพิมพ์เป็นเล่มฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลีของไทยทั้ง ๓ ฉบับ คือ ฉบับสยามรัฐที่อาจารย์พร อ้างไว้แต่เดิม ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกั ใช้

อักษรย่อว่า มจร. และฉบับ ทฤษฎารุทสงคีติเตปิฎก ก็คือฉบับสังคายนาของกรมการศาสนา ใช้อักษรย่อว่า ศน. เพื่อสะดวกสำหรับผู้สนใจศึกษาค้นคว้า ที่มีพื้นฐานความรู้ทางภาษาบาลี มีฉบับไหนก็ดูฉบับนั้น

แต่การอ่างั้น ได้อ่างฉบับมหาจุฬา ฯ (มจร.) ก่อนแม้ว่า จะจัดพิมพ์ภายหลังฉบับสยามรัฐ (มจร.) ก็ตาม เพราะข้อความภาษาบาลีที่อ่างและคัดลอกมา รวมทั้งข้อตัวเลข วรรค ตอน เครื่องหมายจุดมหัพภาค (.) จุลภาค (,) เครื่องหมายเปิด (“ ปิด (”) คำพูด ที่จัดพิมพ์ในครั้งนี้ได้แก้ไขใช้ตามพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาฯ ทั้งหมด ยกเว้นเครื่องหมายใต้อักษรล้า (v) ไม่ได้ใช้ตามฉบับมหาจุฬา ฯ คงใช้จุดสะกดใต้ตัวอักษรเหมือนอักษรสังโยค (.) เช่นฉบับอื่น และพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬา ฯ จะอ่างข้อตัวเลขด้วย

ส่วนข้อความจากอรรถกถา ที่เป็นคำภาษาบาลี อาจารย์พร อ่างอิงและคัดลอกจากฉบับที่จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้อ่างอิงฉบับมหาจุฬา ฯ และอ่างอิงที่มาฉบับเดิมตามที่อาจารย์พรอ่างไว้ แต่ไม่ได้สอบทานฉบับเดิม เพราะไม่มีคัมภีร์ชุดนั้นอยู่ในที่ทำงาน

บางแห่งมีแต่อ่างขบมหาจุฬา ฯ ก็เพราะมิได้อ่างไว้ใน
การจัดพิมพ์ครั้งก่อน การจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้สอบถามคำ
ที่เป็นภาษาบาลีกับคัมภีร์ที่คัดลอกมา ได้แก้ไขข้อผิดพลาด
ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการจัดพิมพ์ครั้งก่อนให้ถูกต้องยิ่งขึ้น

หนังสือเรื่อง “สัพพัญญู” นี้ ได้จัดพิมพ์มาแล้ว
๓ ครั้ง สำนักคั่นคว่ำทางวิญญาณจัดพิมพ์ ๒ ครั้ง ครั้ง
ละ ๑,๐๐๐ เล่ม รวม ๒,๐๐๐ เล่ม มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย จัดพิมพ์เมื่อคราวรับมอบคัมภีร์ มหาจุฬารรณภ
และทำบุญอายุครบ ๖ รอบ ของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ
๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๓๓ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม การจัด
พิมพ์ครั้งนี้เป็นการจัดพิมพ์เผยแพร่อย่างกว้างขวางสำหรับ
ผู้สนใจใคร่จะศึกษาหาความรู้เรื่อง “พระสัพพัญญูต
ญาณ” คือ “ภาวะที่พระพุทธรองค์ทรงรู้ ทรงเห็น ทรง
ทราบ สิ่งที่พระองค์ต้องการจะรู้ ต้องการจะเห็น ต้อง
การจะทราบทั้งปวงได้ทันที ในเมื่อพระองค์ต้องการ
เท่านั้น และจะศึกษาเรื่อง สัพพัญญูตญาณให้กว้างขวาง
ควรศึกษาเรื่อง อภิญญาด้วย

สำนักคั่นคว่ำทางวิญญาณ

มิถุนายน ๒๕๓๘

คำนำ

(ในการจัดพิมพ์ครั้งแรก)

หนังสือเรื่อง สัพพัญญู นี้ ได้เริ่มเขียนเป็นตอน ๆ ลงในหนังสือวิญญานครั้งแรกตั้งแต่ฉบับที่ ๑-๒ เดือน มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘ จนกระทั่งถึงฉบับเดือน พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๒๙ ซึ่งถ้าดูตามในหนังสือเล่มนี้ก็หมายความว่า ที่ลงในหนังสือวิญญานนั้นก็คือ ตั้งแต่หน้า ๑-๒๖๗ ส่วนตั้งแต่หน้า ๒๖๘^๑ เป็นต้นไปจนกระทั่งฉบับนั้น ไม่ได้เขียนลงในหนังสือวิญญาน เพราะเห็นว่ามีข้อความเหลืออยู่อีกเพียงเล็กน้อย จึงได้เขียนต่อใน ขณะที่กำลังจัดพิมพ์รวมเล่มจนกระทั่งจบ ฉะนั้น จะเห็นว่าหนังสือเรื่องนี้ใช้เวลาเขียนถึง ๒ ปีเต็มทีเดียว แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่คิดว่า เรื่องนี้จบบริบูรณ์แล้ว เพราะยังมีเนื้อเรื่องที่จะต้องเขียนเพิ่มเติมอีกมาก ซึ่งถ้ามีโอกาสก็จะได้เขียนต่อ แต่เข้าใจว่าคงจะไม่ใช้เวลาเร็ว ๆ นี้ เพราะในขณะนี้ตั้งใจจะเขียนเรื่องอื่นลงในหนังสือวิญญานไปก่อน

^๑ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔ นี้ ตั้งแต่หน้า ๑-๒๖๑ และตั้งแต่หน้า ๒๖๑ ไปจนจบ

อนึ่ง การที่จะต้องเขียนเรื่องนี้เป็นตอน ๆ นั้น นอกจากจะเป็นเพราะไม่มีเวลาที่จะเขียนติดต่อกันไปโดยลำดับ ตั้งแต่ต้นจนจบแล้ว เรื่องแต่ละตอนนั้นไม่ใช่เขียนได้ง่าย ๆ เพราะต้องใช้เวลาศึกษาค้นคว้าอ่านพระคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นอันมาก จึงจะได้เรื่องแต่ละตอน ๆ มาเขียน และก็ขอยอมรับว่า เรื่องสัพพัญญูนี้เขียนได้ยากที่สุดยิ่งกว่าเรื่องใด ๆ ที่เคยเขียนมาแล้ว และเท่าที่ทราบก็ปรากฏว่าเรื่องนี้ยังไม่เคยมีใครเขียนมาก่อน เรามักจะพูดกันแต่เพียงว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญู หรือเป็นพระศรีสรรเพชญ์ แต่ก็ไม่ทราบรายละเอียดว่าพระองค์ทรงเป็นสัพพัญญูอย่างไร และเป็นได้เพราะอะไร และเรื่องที่เป็นสัพพัญญู คือทรงรู้อะไรทุกอย่างแม้กระทั่งเรื่องที่ไม่เคยทรงรู้ทรงเห็นมาก่อน ไม่เคยศึกษามาก่อน ก็ทรงสามารถที่จะรู้ได้นั้น เรื่องนี้เป็นจริงแค่ไหน แต่ส่วนมากก็ไม่เชื่อกันว่า พระพุทธเจ้าจะทรงสามารถรู้อะไรต่าง ๆ ได้ทุกอย่างจริง ๆ ที่ว่าพระองค์ทรงรู้ทุกอย่างนั้น ก็เชื่อกันแต่เพียงว่า พระองค์ทรงรู้ธรรมทั้งปวงหรือทรงรู้หลักธรรมในศาสนาทุกอย่าง และทรงรู้เรื่องอื่น ๆ ก็เฉพาะในเรื่องที่พระองค์เคยทรงเล่าเรียนมาเท่านั้น เช่น เรื่องศิลปศาสตร์ ๑๘ อย่าง ซึ่งพระองค์เคยทรงเรียนมา

ในสมัยที่ยังเป็นฆราวาส และเรื่องอื่น ๆ ที่พระองค์ทรงได้ยินได้ฟังจากคนนั้นคนนี่เท่า นั้น ส่วนเรื่องนอกจากนี้ ถ้าพระองค์ไม่เคยทรงรู้ทรงเห็น ไม่เคยทรงได้ยินได้ฟังจากใคร ๆ มาแล้ว ก็เป็นอันว่า พระองค์ไม่ทรงรู้อย่างแน่นอน นี่คือความเชื่อของท่านผู้รู้ส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อก่อน ข้าพเจ้าก็เคยมีความเชื่อแบบนี้เหมือนกัน

แต่มาในสมัยปัจจุบันภายหลังจากที่ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องอภิญา จนกระทั่งได้เขียนออกมาเป็นเล่ม ซึ่งได้พิมพ์ครั้งแรก เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๒๖ และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภายหลังจากที่ได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้จากบรรดามวลเหล่าเทพเทวาที่เป็นโอปปาติกะทั้งหลายมาเป็นเวลานาน ไม่น้อยกว่า ๒๐ กว่าปีนั้น ได้เริ่มเปลี่ยนความเชื่อที่เคยมีมาแต่ก่อนที่ละเล็กละน้อย จนกระทั่งในที่สุดก็มีความเชื่ออย่างสนิท มีความเชื่ออย่างมั่นคง มีความเชื่ออย่างชนิดที่ไม่มีทางจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้เลยว่า **พระองค์ทรงเป็นสัพพัญญู หรือทรงเป็นพระศรีสรรเพชญ์อย่างแน่นอน** คือพระองค์ทรงรู้ทุกอย่าง ไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีอะไรติดขัด สิ่งใดที่พระองค์มีพระประสงค์จะรู้แล้ว ก็เป็นอันรู้ได้ทุกอย่าง พระองค์ทรงมี

อัปปฏิหตญาณ อนาวรณญาณอย่างแน่นอน (อัปปฏิหต-
ญาณ แปลว่า ญาณที่ไม่มีอะไรติดขัด อนาวรณญาณ
ญาณที่ไม่มีอะไรกั้น) ซึ่งญาณทั้งสอง ก็คือลักษณะของ
สัพพัญญุตญาณ นั่นเอง

อนึ่ง เรื่อง สัพพัญญู นี้ ถ้าหากข้าพเจ้าจะเขียน
จากความเชื่อและความเข้าใจของตนเองฝ่ายเดียว โดยไม่
ได้อ้างหลักฐานที่มาจากในคัมภีร์แล้ว หรือถ้าจะเขียนแบบ
หนังสือวิทยานิพนธ์ที่นิยมเขียนกันในปัจจุบัน คือเพียงแค่ว่า
อ้างว่า หนังสือที่ใช้ประกอบในการเขียนนั้นมีหนังสืออะไร
บ้าง แล้วก็พิมพ์ไว้ท้ายเล่ม (Bibliography) เช่นนี้ ก็จะได้
หลักฐานไม่ชัดเจน ผู้ที่สงสัยว่า ข้อความอันนี้อ้าง
มาจากที่ไหน ก็ยากต่อการที่จะไปค้นหา และโดยวิธีนี้
หนังสือก็จะมีคุณค่าน้อยลง คือผู้อ่านจะไม่แน่ใจว่า ที่อ้าง
มานั้น อ้างมาถูกหรือเปล่า ฉะนั้น สำหรับในหนังสือ
เรื่อง สัพพัญญู ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องการหลักฐานชัดเจนจาก
ที่มาในคัมภีร์ จึงได้บอกไว้อย่างละเอียดทุกขั้นตอน และ
ในที่บางแห่ง ก็จำเป็นต้องอ้างข้อความที่เป็นภาษา บาลี
มาไว้ให้ด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อสะดวกแก่ผู้ที่รู้ภาษาบาลีจะได้
วินิจฉัยได้ถูกต้องว่า ข้อความที่อ้างมาและแปลไว้ให้ด้วย
นั้นถูกต้องหรือไม่ โดยวิธีนี้หนังสือเล่มนี้ก็จะหนังสือ

ไม่ตาย ใช้เป็นหนังสืออ้างอิงสำหรับศึกษาได้อย่างมั่นใจว่าอันไหนเป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้จริง ๆ อันไหนเป็นข้อความที่พระอรหันต์องค์ไหนกล่าว หรือเป็นภาชิตของใคร ก็ได้อย่างที่มาไว้ชัดเจนทุกข้อความ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมั่นใจว่า หนังสือเล่มนี้จะมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง สำหรับผู้ที่ใฝ่ใจใคร่จะรู้เรื่องนี้ เพราะแม้แต่ตัวข้าพเจ้าเองก็ยังต้องอ่านหนังสือที่ตนเองเขียนนี้บ่อย ๆ พิจารณาข้อความนั้น ๆ บ่อย ๆ โดยเฉพาะข้อความที่อ้างมาจากในคัมภีร์ โดยส่วนตัวข้าพเจ้ามีปีติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในบางครั้งอ่านไปใคร่ครวญไปพร้อมกับมีน้ำตาไหลซึม ถึงกับต้องเช็ดน้ำตาออกบ่อย ๆ เพราะความมีศรัทธาปสาทะในองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธะ ผู้เป็นองค์สัมพััญญ และรู้สึกว่าการที่ตนเองได้เกิดมามีโอกาสได้เข้ามาบวชเรียนในทางพุทธศาสนา จนกระทั่งมีความรู้อย่างนี้ รู้สึกเป็นความภาคภูมิใจอย่างสูงยิ่ง เพราะรู้แน่แก่ใจแล้วว่า บรรดาความรู้ต่าง ๆ ที่เรียนรู้อันในสมัยปัจจุบันนั้น ถึงจะมีคุณค่าสูงมีประโยชน์อย่างมากมายสักเพียงไรก็ตาม นั่นก็ยังไม่ประเสริฐเท่ากับการได้เรียนพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เพราะจะหาใครที่ไหนในโลกนี้หรือในโลกไหน ๆ หรือในสมัยไหน ๆ ก็ตาม

ผู้เป็นครูประสิทธิ์ประสาทความรู้ต่าง ๆ ให้แก่เราทั้งหลาย นั้น จะมีใครที่มีคุณลักษณะทัดเทียมกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ แม้เพียงหนึ่งในร้อยในพันในหมื่นในแสน หรือในล้าน ๆ แห่งคุณลักษณะของพระองค์ ก็เทียบไม่ได้เลย สมกับที่พระองค์ได้ตรัสครั้งแรกกับอุปกาศิวก ในเมื่ออุปกาศิวกได้ทูลถามว่า :-

“ดูกรอาวุโส อันว่ากายอินทรีย์ของท่านนี้งามพร้อม บริสุทธิ์ ฌวีวรรณก็ผ่องผุดพิลาศปราศจากราคี ท่านนี้มีนามชื่อใด บรรพชาเฉพาะสำนักผู้ใด ใครเป็นครูของท่าน ท่านได้เล่าเรียนธรรมในสำนักอาจารย์ผู้ใดจงแจ้งแก่อาตมา

ในลำดับนั้นพระภควันตมุนี มีพระกมลปรารณา จักแสดงเหตุ ซึ่งภาวะแห่งพระองค์เป็นครูแห่งหมู่อมรมนุษย์นิกรสัตว์โลกทั้งปวงแก่อุปกาศิวกให้แจ้ง ก็เปล่งออก ซึ่งพระสุรเสียงอันไพเราะกอบประด้วยองค์ ๘ ประการ ปาน ประดุจเสียงแห่งท้าวมหาพรหม มีพระพุทธรูฏีกาดำรัสโดย สารพระคาถาแก่อุปกาศิวกว่า **สพฺพภาสิฏฺฐ สพฺพวิทฺตฺตมฺสฺมิ** เป็นอาทิ อรรถาธิบายความว่า ดูราอาชิวก ตถาคตนี้มี กมลสันดาน มิได้ติดระคนอยู่ในกิเลสธรรมทั้งปวงละเอียด ได้ ซึ่งกองบาปธรรมทั้งสิ้นแล้ว สูญซึ่งตัณหาอุปาทาน แล ครอบงำเสีย ซึ่งสรรพสัตว์ทั้งหลายในไตรภพ ตรัสรู้จบใน

สรรพไถญธรรมด้วยพระองค์เอง ดังฤาจะบรรพชาเฉพาะ
 สำนักผู้ใดเล่า แลครูอาจารย์ของตถาคตมิได้มี ตถาคตนี้
 ประดับด้วยทศอรหาที่คุณดุจยลโลกแต่ผู้เดียว ตรัสรู้
 ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณโดยอาการอันชอบมิได้วิปริต บุคคล
 ผู้ใดผู้หนึ่งทั่วทั้งทิศในมนุษยโลกกับทั้งเทวโลก จักประเสริฐ
 เปรียบเสมอด้วยตถาคตมิได้มี แลตถาคตนี้มีสันดานอัน
 เย็น ระงับดับแล้วซึ่งกิเลสาดูรเดือดร้อน บัดนี้จะบทธจร
 ไปสู่แคว้นแคว้นกาลิงคราชภูร์ ประสงค์จะแสดงพระธรรม
 จักกเทศนา จะตอมตเถรีให้บันลือแก่นิกรประชาคนาสัตว์
 อันมีตมณอยู่ด้วยข่ายอวิชา ให้กระจ่างแจ้ง เห็นพระ
 นิพพานธรรมในครั้งนี้

เมื่ออุปกาชีวกได้สดับพุทธวาที่ดำรัสตั้งนั้น ก็มีจิต
 พิศวงจึงดำริว่า พระสมณะองค์นี้เจรจาเป็นมธุรกถาไพเราะ
 ยิ่งนัก ทั้งมีคุณวุฒิธรรมก็มาก รูปก็งามเสียงก็เพราะหา
 ผู้จะเสมอมิได้ ก็มีจิตเลื่อมใสโสมนัสยินดี จึงกล่าววาจา
 ว่า ข้าแต่อาวุโส ท่านกล่าวปฎิญาณตนว่า กอปรด้วยคุณ
 ดังนี้ ข้าพเจ้าก็เห็นจริงด้วยแล้ว ควรที่ท่านจะได้นำมาว่า
 อนันตชินะ ผจญเสียซึ่งหมู่มารทั้งหลายจะนับประมาณมิได้
 ให้พ่ายแพ้ เมื่อสมเด็จจพระสัพพัญญูได้ทรงสดับคำอาชีวก
 กล่าวดังนั้น พระหฤทัยปรารถนาจะประทับ ซึ่งวาจาแห่ง

อาชีวกให้มันด้วยตรากล่าวคือ พระคาถาพุทธอุทาน ปาน
 ประหนึ่งตราแห่งพระยาธรรมิกราช อันที่ประทับลงในดิน
 อันประจำฉนีกพระราชสาส์น ก็มีพุทธบรรหาร โดยสาร
 พระคาถาว่า มาทิสาว ชินา โหนติ เป็นอาทิ อรรถา-
 ธิบายความว่า ดูรานะอาชีวก บุคคลทั้งหลายใด ที่ถึง
 ซึ่งอัสวชัยในโลกนี้แล บุคคลทั้งหลายนั้นจะได้ผจญชนะ
 สัตว์โลกสิ้นทั้งปวง เหมือนดุจตถาคตมิได้มี ตถาคตนี้
 ผจญสรรพสัตว์โลกแลกองกิเลสบาปธรรมทั้งหลาย ทั้งสิ้น
 เหตุตั้งนั้นสมควรจะได้นามบัญญัติว่า อนันตชินะ ดุจคำ
 ท่านเจรจาเป็นแท้ เมื่ออุปกาชีวกได้สดับพระพุทธุฎกั
 ก็ตอบว่า ข้าแต่อาวุโส จริง ตั้งนั้นแล้วก็สิ้นศรัทธากล่าว
 พระคุณานุภาพหลีกไปจากมรรคานั้นบจจรไปหนทางอื่น
 สมเด็จพระบรมครูมีพระพุทธุฎกัตรัสกับอุปกาชีวกเท่านั้น
 พอเป็นอุปนิสัยในเบื้องหน้าแล้ว ก็เสด็จพระพุทธุฎกัดำเนิน
 ในมรรคาโดยอนุกรมลำดับ พอสายัณท์เวลาก็บรรลุลึงป่า
 อสิปตนมฤคทายวัน”

ข้อความที่อ้างมานี้ได้คัดมาจากหนังสือ ปฐมสมโพธิ
 ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
 และข้อความอันเดียวกันนี้ ก็ได้นำมาเขียนไว้ในหนังสือ

เล่มนี้ด้วย ขอให้ดูในเล่มนี้ตั้งแต่หน้า ๔๒ เป็นต้นไป และขอได้โปรดสังเกตไว้ด้วยว่า ถ้าพิจารณาจากข้อความในพระไตรปิฎกหรือจากคัมภีร์อรรถกถานั้น คำว่า *สันศิระชะ* หมายความว่า เป็นกิริยาแสดงว่าไม่เห็นด้วย แต่จากสำนวนในปฐมสมโพธินี้ คำว่า *สันศิระชะ* หมายความว่า **เห็นด้วย** ซึ่งตรงกับข้อเท็จจริงในปัจจุบัน เพราะเวลาสนทนากับแขกหรือคนอินเดียชั้น ถ้าเขาแสดงกิริยาสันศิระชะไม่ได้หมายความว่า เขาปฏิเสธ หรือไม่เห็นด้วย แต่มีความหมายว่า *เห็นด้วย* หรือ *ชอบใจ* ซึ่งถ้าแปลความหมายเช่นนี้ก็จะสมกับเนื้อเรื่องในตอนต่อไปที่ว่า ในที่สุดอุปกาชิกคนนี้ก็เข้ามามีบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา และได้สำเร็จมรรคผลด้วย (ดูจากเรื่องของ ดร. มาลาลาเสเกร่า ในเล่มนี้หน้า ๕๓)

จากหลักฐานที่อ้างมานี้จะเห็นได้ชัดว่า ตามความเชื่อถือของนักปราชญ์ในทางพุทธศาสนาสมัยโบราณ เช่นอย่างสมเด็จพระปรมาณูชิตชินโรสนั้น ท่านเชื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญู นั่นคือพระองค์ทรงรู้ทุกอย่างจริง ๆ โดยไม่มีขีดจำกัด ไม่มีอะไรมาขัดขวางได้เลย เมื่อพระองค์มีพระประสงค์จะรู้อะไรแล้ว เป็นอันว่าทรงรู้ได้ทุกอย่าง ข้าพเจ้าก็มีความเชื่อเช่นนี้ จึงได้เขียนเรื่องนี้

{๑๖}

ขึ้นมา และเพื่อต้องการให้หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือตำรา
ที่ไม่ตาย ใช้เป็นหนังสืออ้างอิงได้ด้วยความมั่นใจว่าไม่ผิด
แน่นอน จึงได้นำหลักฐานจากในพระคัมภีร์มาอ้างอิงทุก
ขั้นตอนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ในที่สุดนี้หวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์
อย่างยิ่งสำหรับผู้ยังสงสัยหรือไม่แน่ใจว่า พระพุทธเจ้า
ที่ว่า ทรงเป็นสัพพัญญู นั้น มีความหมายอย่างไรแน่
และแล้วท่านก็จะเกิดศัทธาปราโมทย์ในองค์พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เหมือนอย่างนักปราชญ์ในสมัย
โบราณฉะนั้น

พร รัตน์สุวรรณ

๘ มกราคม ๒๕๓๐

สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ (ชั่วคราว)

๔๗/๒ ถนนสามเสน บางลำพู กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

เข้าตروقข้างร้านตัดเสื้อมิตรชาย

โทร. ๐ ๒๒๘๒ ๒๐๒๕

อักษรย่อบอกคัมภีร์
ที่ใช้ในหนังสือสรรพัญญเล่มนี้

คำย่อ	คำเต็ม	
วิ. มหา.	วินัยปิฎก	มหาวัคค์
ที. สี.	ทีฆนิกาย	สีลขันธวัคค์
ที. มหา.	”	มหาวัคค์
ม. มุ.	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์
ม. ม.	”	มัชฌิมปณณาสก์
ม. อุ.	”	อุปริปณณาสก์
สํ. นิ.	สังยุตตนิกาย	นิทานวัคค์
สํ. ข.	”	ขันธวารวัคค์
สํ. สฬา.	”	สฬายตนวัคค์
อํ. เอกกา.	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต
อํ. ติก.	”	ติกนิบาต
อํ. จตุกก.	”	จตุกกนิบาต
อํ. ปญจก.	”	ปัญจกนิบาต
อํ. สตตก.	”	สัตตกนิบาต

คำย่อ	คำเต็ม	
อ. อัญจน.	อังกุตตรนิกาย	อัญจนนิบาต
ขุ. ฐ.	ขุททกนิกาย	ธัมมปท (ธรรมบท)
ขุ. อิติ.	”	อิติวุตตก
ขุ. เปต.	”	เปตวิัตถุ
ขุ. มหา.	”	มหานิทเสส
ขุ. จุฬ.	”	จุฬนิทเสส
ขุ. ปฏ.	”	ปฏิสัมภิทามัคค์
ขุ. อป.	”	อปทาน
วิ. อญ.	วินัย	อัญจนกา (อรรคกา)
ที. อญ.	ทีฆนิกาย	”
ม. อญ. (สุ.วิ.)	มัชฌิมนิกาย	”
ส. อญ. (สา.ปกา.)	สังยุตตนิกาย	”
อ. อญ.	อังกุตตรนิกาย	”
ธมม.อญ.	ธัมมบท	”
สุตตนิ.อญ.	สุตตนิปาต	”
อิติวุต.อญ.	อิติวุตตก	”
วิสุทฺธิ.	ปกรณวิเสส	วิสุทฺธิมัคค์ (วิสุทฺธิมรรค)

คำย่อ

หมายถึง

- มจร. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย (มหาจุฬาเตปิฎก)
- มมร. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ
(สยามรฎฐเตปิฎก) ซึ่งโรงพิมพ์มหามกุฏราช
วิทยาลัยพิมพ์จำหน่ายอยู่
- ศน. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสังคายนา
(ทยยรฎฐสงคีติเตปิฎก) ซึ่งกรมการศาสนา
จัดพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐

หมายเหตุ :- เลขหน้าบอกเล่ม หรือภาค เลขหลัง
บอกหน้า เช่น ขุ. ๖. ๒๕/๒๗๓/๖๔ มจร./๕๑ มมร.,
/๖๙ ศน. หมายความว่า พระไตรปิฎกคัมภีร์ขุททกนิกาย
อัมมปทคาถา เล่มที่ ๒๕ ข้อ ๒๗๓ หน้า ๖๔ ฉบับมหา
จุฬา ฯ, (ฉบับมหาจุฬา ฯ อ้างข้อด้วย) หน้า ๕๑ ฉบับ
มหามกุฏฯ, หน้า ๖๙ ฉบับสังคายนา ของกรมการศาสนา
(ฉบับ มมร. ศน. ไม่ได้อ้างข้อ) และ ที. อฎ. ๒/๓๐๖ มจร.,
/๓๘๖ มมร. หมายความว่า คัมภีร์ทีฆนิกายอัฐกถา

ภาค ๒ หน้า ๓๐๖ ฉบับมหาจุฬา ฯ หน้า ๓๘๖ ฉบับ
มหามกุฏ ฯ เฉพาะคัมภีร์ อรรถกถาที่ไม่มีคำว่า “มจร.
และ มมร.” เช่น ส.อ.ฎ. ๑/๑๘๓ หมายถึงคัมภีร์สังยุตตนิ
กายอรรถกถาเล่ม ๑ หน้า ๑๘๓ ฉบับมหาจุฬา ฯ เท่านั้น
วิสุทธิมรรคใช้ฉบับ มมร.

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๔/๒๕๓๘ นี้ได้สอบทานที่มาแห่ง
บาลีที่อ้างไว้เดิม และได้อ้างเพิ่มเติมที่มีได้อ้างไว้ เดิมอ้าง
แต่พระไตรปิฎก-อรรถกถา ภาษาบาลี ฉบับมหามกุฏ ฯ
(มมร. หรือสยามรัฐ) เท่านั้น การพิมพ์ครั้งนี้ ได้อ้าง
พระไตรปิฎก-อรรถกถา ภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาฯ (มจร.)
และพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสังคายนาของกรมการ
ศาสนา (ศน. หรือไทยรัฐสังคีติ ๒๕๓๐) เพิ่มเติม เพื่อ
สะดวกสำหรับค้นคว้า มีฉบับไหน ก็ดูฉบับนั้น พร้อมทั้ง
ได้ใช้อักษรย่อใหม่ตามสมณนิยม ต่างจากที่จัดพิมพ์ไปแล้ว
ซึ่งการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์ยังไม่ลงกัน.

คณะผู้ตรวจชำระ

สอบทานคัมภีร์อรรถกถา-ฎีกา

ฉบับมหาจุฬา ฯ ๒๕๓๘

สารบาญ

เรื่อง	หน้า
๑. สัพพัญญู ความหมายของคำ	๑
๒. ไม่ได้เป็นสัพพัญญูทุกขณะ	๓
๓. เป็นสัพพัญญูเพราะได้วิชาสาม	๔
๔. แม้เหตุการณ์จะล่วงเลยมานานแล้ว ถึง ๘๑ กัป ก็ทรงระลึกได้	๗
๕. สัพพัญญูก็คือต้องการจะรู้เรื่องอะไร เมื่อตั้งใจแล้วก็จะรู้ได้ทันที	๘
๖. โมฆบุรุษจะไม่มีทางรู้ว่า พระพุทธเจ้าทรงมี ญาณทัสสนะอันวิเศษ	๑๔
๗. พระพุทธเจ้าทรงได้อภิญญา ๖	๑๖
๘. พระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญู เพราะทรงมีทศพลญาณ	๒๐
๙. พระพุทธเจ้าจะทรงรู้อะไร ก็ต่อเมื่อ มีพระประสงค์จะรู้และรู้ได้ทันที	๒๔

เรื่อง	หน้า
๑๐. พระองค์ตรัสยืนยันว่าไม่มีสิ่งใดที่พระองค์ไม่รู้	๒๗
๑๑. เวสารัชชกถณธรรม ๕	๓๒
๑๒. หลักฐานอีกแห่งหนึ่งที่แสดงว่า พระองค์ทรงเป็นสัพพัญญู	๓๗
๑๓. เรื่องอุปกาธิวกจากคัมภีร์ปฐมสมโพธิ	๔๒
๑๔. เรื่องอุปกาธิวกจากพระไตรปิฎก	๕๐
๑๕. เรื่องอุปกาธิวกจากหนังสือพจนานุกรม ของ ดร. มาลาสา เสกรา	๕๓
๑๖. อธิบาย คำว่า สพพาทิภู สพพวิฑู	๕๕
๑๗. พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้แจ้งซึ่งภพทั้งปวง	๕๙
๑๘. เรื่องพกพรหม ที่มาของลัทธิที่ถือว่า พระผู้เป็นเจ้าของผู้สร้างโลก	๗๓
๑๙. ล่องไปช้านานมีความหมายแค่ไหน	๙๔
๒๐. กัปหนึ่งนานแค่ไหน	๑๐๐
๒๑. อธิบายคำว่า อนมตคโค	๑๐๘

{๒๓}

เรื่อง	หน้า
๒๒. พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า วันหนึ่ง โลกนี้ จะต้องพินาศด้วยไฟด้วยน้ำหรือด้วยลม	๑๑๑
๒๓. สังวัฏก์กับ กัปพินาศ ตามหลัก รองในคัมภีร์วิสุทธิมรรค	๑๒๒
๒๔. สังวัฏส์มา เขตแดนแห่งความพินาศ พุทธเกษตร ๓	๑๒๒ ๑๒๓
๒๕. พระพุทธเจ้าสามารถพูดให้แสนโกฏิ จักรวาลได้ยิน	๑๒๓
๒๖. หลักฐานในพระไตรปิฎกที่แสดงว่า มีมนุษย์อยู่ในจักรวาลอื่น จุฬนีสูต	๑๒๘
๒๗. ขนาดของจักรวาล (เช่นโลกของเรา), ขนาดความหนาของแผ่นดิน, ความหนาของ น้ำรองแผ่นดิน, ความหนาของลมรองน้ำ	๑๓๕-๖
๒๘. ขนาดภูเขาสิเนรุและต้นไม้ประจำทวีป	๑๓๖
๒๙. ขนาดของดวงจันทร์ดวงอาทิตย์	๑๓๙
๓๐. โลกลอยอยู่ในห้วงอวกาศ	๑๔๖

เรื่อง	หน้า
๓๑. โลก ๓	๑๕๒,๑๖๐
๓๒. สังขารโลก ยังมีสาย สายโรเงาะ	๑๕๙
๓๓. สิ่งใดในโลกนี้หรือในโลกไหน ๆ ที่ผู้อื่นรู้ พระตถาคตก็ทรงรู้ทั้งหมด	๑๖๘
๓๔. พระพุทธเจ้าทรงทราบชื่อของสัตว์และ ต้นไม้ทุกประเภท	๑๘๒
๓๕. มหาสมัยสูตร เรื่องเทวสันนิบาต ฯลฯ หริเทพ คือพระนารายณ์ก็มาเฝ้าพระพุทธเจ้า	๑๘๕ ๒๐๒
๓๖. พระพุทธเจ้าทรงทราบชื่อของต้นไม้ สัตว์น้ำ สัตว์บก ตลอดทั้งชื่อของพวกเทวดา ทั้งหลายได้อย่างไร อจินไตย ๔	๒๐๕,๒๐๖
๓๗. สัพพัญญุตญาณเกิดขึ้นได้อย่างไร สัพพัญญุต- ภาวะในสูตรเว่ยหล่าง ผู้ที่เข้านิโรธสมบัติได้ ชื่อว่าเข้าถึงสัพพัญญุตภาวะ	๒๑๑, ๒๑๗-๒๒๒
๓๘. สัพพัญญุตภาวะคืออะไร มีจริงหรือไม่ คำว่า จิตเดิม ในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน ใน ปภัสสรमितฺถิ กิกฺขเว จิตฺตํ	๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๘

เรื่อง	หน้า
ปกติมนโน คือ ภาวังคจิต	๒๓๒
๓๙. ปกติมนโนหรือภาวังคจิต ไม่ใช่จิตเดิม (ตามความหมายของคัมภีร์มหายาน)	๒๓๙
๔๐. สัพพัญญุตภาวะ ตามหลักปรัชญาโยคะ ของศาสนาพราหมณ์	๒๔๒
๔๑. ศิวะใช้เป็นชื่อของนิพพานก็มี	๒๔๘
๔๒. มติเรื่องอาตมัน ตามคัมภีร์อุปนิสัต์ต่างจาก คำว่า เรื่องนิพพานในพุทธศาสนาอย่างไร	๒๕๑
๔๓. พระอิศวรหรือพระพรหมเขาถือว่าเป็น สัพพัญญู	๒๕๖
๔๔. พระอิศวรเป็นสัพพัญญูกับพระพุทธเจ้า เป็นสัพพัญญูมีลักษณะที่ต่างกันอย่างไร	๒๕๘
๔๕. พระอรหันต์ที่เข้านิโรธสมาบัติได้ย่อมมี คุณลักษณะเป็นสัพพัญญูทุกองค์	๒๖๒
๔๖. ตามหลักของศาสนาอื่นนั้นเขาถือว่าในบาง ยุคพระเจ้าจะอวตารลงมาเกิดเป็นมนุษย์	๒๖๕
๔๗. พระศรีสรรเพชญ์	๒๖๖

ศัพท์บัญญัติ

ความหมายของคำ

* พระพุทธเจ้า ได้ทรงมีพระนามอย่างหนึ่งว่า เป็นศัพท์บัญญัติ ซึ่งคำนี้ตามศัพท์แปลว่า เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง และคำว่า เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง ในที่นี้ จะมีความหมายจำกัด แต่เพียงว่า รู้ธรรมทั้งปวง คือรู้เรื่องราวในทางศาสนาเท่านั้น ไม่ได้หมายถึงรู้เรื่องอื่น ๆ ในทางโลกด้วย เช่น เรื่องวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ อย่างที่รู้จักกันอยู่ในปัจจุบันเรื่องการเมือง เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องเครื่องจักรกลต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องยานอวกาศ เรื่องโลก เรื่องจักรวาล เรื่องประวัติศาสตร์ อย่างนี้เป็นต้น คือแปลว่า เรื่องใด ถ้าพระองค์ไม่เคยทรงเรียนรู้มาก่อนก็ไม่อาจจะรู้ได้เหมือนกัน คำว่า ศัพท์บัญญัติ จะมี

* วิทยุญาณ ฉบับที่ ๑-๒ มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

ความหมายจำกัดเพียงแค่รู้แจ้งธรรมทั้งปวง คือรู้ถึงเรื่องราวต่าง ๆ ในทางศาสนาเท่านั้น ส่วนเรื่องอื่น ๆ ในทางโลกดังที่กล่าวมานั้น จะทรงรู้ก็เฉพาะในเรื่องที่เคยเรียนมาก่อน หรือเคยฟังมาก่อนจากคนอื่น คำว่า **ศัพท์ปัญญา** จะมีความหมายจำกัดดังที่กล่าวมานี้ หรือจะมีความหมายถึง รู้เรื่องทุกอย่าง แม้เรื่องที่ไม่เคยเรียนรู้จากใครมาก่อน ก็สามารถที่จะรู้ได้ ถ้าหากพระองค์ มีพระประสงค์ที่จะรู้คำว่า **ศัพท์ปัญญา** จะพึงมีความหมายอย่างไรแน่นั้น ก็ขอให้ศึกษาเรื่องนี้จากพระสูตรที่จะกล่าวต่อไปนี้

ไม่ได้เป็นสัพพัญญูทุกขณะ

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ในป่ามหาวัน เขตเมืองเวสาลี ก็ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค เสด็จเข้าไปยังอารามของปริพพาชก ได้มีปริพพาชกผู้หนึ่ง ชื่อว่า **วัจฉะ** ซึ่งเวลาที่พระองค์เสด็จเข้าไปนั้นเป็นเวลาเช้า ก่อนที่จะเสด็จไปบิณฑบาต และการที่พระองค์เสด็จเข้าไปที่อารามนี้ก่อน ก็เพราะทรงเห็นว่าเวลายังเช้านัก ครั้นเสด็จเข้าไปถึง วัจฉปริพพาชก ซึ่งได้เห็นมาแต่ไกลแล้ว ก็ได้เชิญให้พระองค์เสด็จเข้าไปประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ส่วนตนเองนั่งบนอาสนะ ที่ต่ำกว่าแล้ว ได้กราบทูลว่า :-

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมเป็นสัพพัญญู รู้ทุกอย่าง มีปกติเห็นธรรมทั้งปวง ทรงปฏิญาณญาณทัสสนะไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินอยู่ก็ดี ยืนอยู่ก็ดี หลับอยู่ก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี ญาณทัสสนะ ย่อมปรากฏแก่เราเสมอติดต่อกันไปไม่ขาดสาย (คือ เป็น สัพพัญญูทุกขณะทุกอิริยาบถ) ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญคนที่กล่าวว่า พระสมณโคดมเป็นสัพพัญญู ทุกขณะ ทุกอิริยาบถ

อิริยาบถ ดังที่กล่าวมานี้ เป็นการกล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้จริงหรือ คนเหล่านี้ ไม่ได้กล่าวพระองค์ด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริงหรือ หรือว่าเขาเหล่านั้น ได้กล่าวถูกต้องแล้ว”

“ดูก่อนวิจฉะ คนที่กล่าวว่า พระสมณโคตมเป็นศัพท์ปัญญา ทุกขณะ ทุกอิริยาบถ ดังที่ท่านได้ยินมานั้น เขาไม่ได้กล่าวตามคำที่เราได้กล่าวไว้ เขากล่าวตู่เราด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ถ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าจะพึงกล่าวเช่นไร จึงจะเป็นอันกล่าวตามถ้อยคำที่พระองค์ได้ตรัสไว้ ไม่เป็นการกล่าวต่อพระองค์ด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง”

เป็นศัพท์ปัญญาเพราะได้วิชาสาม

“ดูก่อนวิจฉะ เมื่อบุคคลพยากรณ์ว่า พระสมณโคตมเป็นเทวิชชะ ผู้ได้วิชาสาม ดังนี้แล จึงจะเป็นอันกล่าวตามคำที่เราได้กล่าวแล้ว ชื่อว่าไม่กล่าวคู่เราด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง

ดูก่อนวิจฉะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะ
ระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง
สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติ
บ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบ
ชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอด
สังวัฏก์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏก์ก็เป็นอันมากบ้าง
ตลอดสังวัฏก์ปวีวัฏก์ก็เป็นอันมากบ้างว่า ในภพนั้น เรา
มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น เสวยสุข เสวยทุกข์ อย่าง
นั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจตุติจากภพนั้นแล้ว
ได้ไปเกิดในภพนั้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้นมี
โคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น
เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น
ครั้นจตุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราย่อมระลึก
ถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ (ลักษณะ
ทั่วไป) พร้อมทั้งอุทเทส (ชีวประวัติ) ด้วยประการฉะนี้

ดูก่อนวิจฉะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะเห็น
หมู่สัตว์ที่กำลังจตุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี
มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์

ล่องจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ดูก่อนวัจฉะ เราทำให้แจ้งแล้วซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่ง ด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่

ดูก่อนวัจฉะ เมื่อบุคคลพยากรณ์ว่า **พระสมณโคดม เป็นเตวิชชะ ผู้ได้วิชชาสาม** จึงจะเป็นอันกล่าวตามคำที่เรากล่าวแล้ว ชื่อว่าไม่กล่าวตู่เราด้วยคำที่ไม่เป็นจริง”

แม้เหตุการณ์จะล่วงเลยมานานแล้ว ถึง ๙๑ กับ ก็ทรงระลึกได้

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ปริพพาชก
วัจฉโคตรได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระโคตม คฤหัสถ์บางคน
ที่ยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ไม่ได้ เมื่อตายไป ย่อมทำที่สุด
แห่งทุกข์ได้ มีอยู่หรือ” “ไม่มีเลย วัจฉะ”

“ข้าแต่พระโคตม คฤหัสถ์บางคนที่ยังละสังโยชน์
ของ คฤหัสถ์ไม่ได้ เมื่อตายไป ได้เข้าถึงโลกสวรรค์ มีอยู่
หรือ”

“มี วัจฉะ ไม่ใช่มีเป็นร้อย สองร้อย สามร้อย สี่
ร้อย ห้าร้อย เท่านั้น โดยที่แท้มีมากทีเดียว”

“ข้าแต่พระโคตม อาชีวกบางคน เมื่อตายไป จะ
ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ มีอยู่บ้างหรือ”

“ไม่มีเลย วัจฉะ”

“ข้าแต่พระโคตม ก็อาชีวกบางคน เมื่อตายไป
จะไปสวรรค์ได้ มีอยู่บ้างหรือ”

“ดูก่อนวัจฉะ นับตั้งแต่ภัทรกัปนี้ไปได้ ๙๑ กัปที่
เราระลึกได้นั้น เราไม่เคยรู้จัก (หรือได้เห็น) อาชีวกผู้ใดที่

ตายแล้วไปสวรรค์เลย นอกจากอาชีพของคนเดียวที่เป็นกรรมวาที กิริยวาที”

“ข้าแต่พระโคตม เมื่อเป็นเช่นนั้น ลัทธิของเดียรถีย์ก็เป็นอันสูญ แม้ที่สุดจากคุณในอันที่จะนำไปสู่สวรรค์นะซี”

“เป็นอย่างนั้นวัจฉะ ลัทธิของเดียรถีย์ไม่มีคุณแม้แต่จะนำไปสู่สวรรค์”

ครั้นพระผู้มีพระภาคได้ตรัสพุทธพจน์นี้จบลงแล้ว परिพชาชกวัจฉโคตร ก็ได้มีความยินดีชื่นชมภาษิตของพระผู้มีพระภาค

ศัพท์ปัญญา ก็คือต้องการ

จะรู้เรื่องอะไร

เมื่อตั้งใจแล้ว ก็จะได้รู้ได้ทันที

ข้อความที่กล่าวมานี้ มีอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ ข้อ ๑๘๕-๖ หน้า ๑๖๐-๒ ฉบับมหาจุฬา ฯ ข้อ ๑๘๕ ข้อ ๒๔๐ หน้า ๒๓๖ ฉบับมหามกุฏ ฯ หน้า ๒๑๕ ฉบับกรมการศาสนา จากข้อความที่กล่าวมานี้จะให้ข้อคิดได้

เป็นอย่างดีว่า คำว่า **ศัพท์บัญญัติ** หมายความว่าอย่างไร และเหตุใดพระพุทธรองค์จึงได้เป็นศัพท์บัญญัติ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ที่อ่านแต่เพียงข้อความในที่นี่ ไม่ได้ศึกษาถึงเรื่องอื่น ๆ ประกอบ ก็ไม่อาจจะรู้แจ้งว่า **ศัพท์บัญญัติ** มีความหมายกว้างขวางแค่ไหน และแม้แต่ข้อความในพระสูตรนี้ ถ้าไม่อธิบาย ก็ยากที่จะเข้าใจความหมายได้ถูกต้อง ฉะนั้น จำเป็นจะต้องอธิบายก่อน และควรจะได้พิจารณาดูจาก คำบาลีด้วยจึงจะเข้าใจความหมายชัดเจน

ขอให้สังเกตคำว่า “ดูก่อนว่าจะ เมื่อบุคคลพยากรณ์ว่า พระสมณโคตม เป็นเทวิชชะ ผู้ได้วิชชาสาม จึงจะเป็นอันกล่าวตามคำที่เรากล่าวแล้ว ฯลฯ”

และอีกตอนหนึ่งที่ว่า “ดูก่อนว่าจะ เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น ย่อมจะระลึกชาติได้ ฯลฯ เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น ย่อมจะเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติกำลังอุบัติ ฯลฯ”

จากข้อความที่อ้างมานี้แสดงให้เห็นว่า การที่พระพุทธรเจ้าทรงเป็นศัพท์บัญญัตินั้น ก็เพราะเหตุที่ทรงได้อภิญญา เช่น สามารถระลึกชาติได้ และสามารถที่จะมองเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติและปฏิสนธิได้ด้วยทิพยจักขุ และสามารถ

ทำกิเลสในสันดานให้หมดสิ้นไปได้ด้วย ซึ่งความสามารถที่ว่านี้ เพียงแต่พระองค์ตั้งใจจะให้เกิดเท่านั้น ญาณเหล่านั้นก็จะเกิดขึ้นทันที แต่ถ้าไม่ได้ตั้งใจหรือไม่ต้องการจะระลึกชาติ หรือไม่ตั้งใจจะดูหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังปฏิสนธิ ก็ระลึกไม่ได้ มองเห็นหมู่สัตว์ดังที่กล่าวนั้นไม่ได้ และขอให้สังเกตว่า ข้ออาสวักขยญาณนั้น พระองค์ไม่ได้ใช้คำว่า “เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น” ที่ไม่ใช่ ก็เพราะการละกิเลสในสันดาน เมื่อละได้แล้ว กิเลสก็ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นมาได้อีก ความบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสจะมีอยู่ตลอดเวลา ทั้งเวลาหลับ เวลาตื่น

ส่วนญาณข้ออื่น ๆ เช่น บุพเพนิวาสานุสติญาณ จตุปปาตญาณนั้น ไม่ใช่มีอยู่ตลอดเวลา ญาณเหล่านี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อตั้งใจจะให้เกิด จึงจะเกิด ฉะนั้น คำว่าศัพท์ปัญญา ซึ่งหมายถึงว่า การที่จะรู้เรื่องราวต่าง ๆ เช่น สามารถจะรู้ถึงอดีตชาติของใครก็ได้ และรู้ได้ทันทีนั้น ก็ต่อเมื่อมีความประสงค์จะรู้ เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า ผู้ที่กล่าวว่า ไม่ว่าจะเดิน จะยืน จะหลับ หรือจะตื่น พระองค์ก็สามารถที่จะรู้อะไรได้ทุกอย่าง คือ เป็นศัพท์ปัญญาทุกขณะ ทุกอิริยาบถ นั้น เป็นการกล่าวที่ไม่ถูกต้อง เพราะ

ความจริงพระองค์จะรู้อะไร ก็ต่อเมื่อต้องการจะรู้เท่านั้น
ถ้าไม่ต้องการก็ไม่รู้ แต่ก็ขอให้สังเกตว่า ญาณต่าง ๆ เหล่านี้
เกิดขึ้นได้รวดเร็ว พอประสงค์จะรู้ ก็รู้ได้ทันที

อนึ่ง ผู้รู้บาลี ขอให้สังเกตคำบาลีดังต่อไปนี้ด้วย
จะ ทำให้เข้าใจชัดขึ้น

“สุตเมตํ ภาณเต, สมโณ โคตโม สพฺพญญ
สพฺพทสฺสาวี อปริเสสํ ญาณทสฺสนํ ปฏฺชีขานาติ, จรโต
จ เม ติฏฺฐโต จ สุตตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตํ สมิตํ
ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฺภูจิตนุ” ติ. เย เต ภาณเต เอวมาหิสฺสุ
“สมโณ โคตโม สพฺพญญ ๗เป๗ สตตํ สมิตํ ญาณทสฺสนํ
ปจฺจุปฺภูจิตนุ” ติ. กจฺจึ เต ภาณเต ภควโต วุตตวาทีโนม
น จ ภควนฺตํ อภฺวเตน อพฺภาจิกฺขนติ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้สดับมาดั่งนี้ว่า พระ
สมณโคตม เป็นศัพท์ปัญญา (คือรู้อะไรทั้งปวง) เป็นศัพท์ทสฺสาวี
(คือมีปกติเห็นสิ่งทั้งปวง) และปฏฺชีขานาติว่า เราเป็นผู้มีญาณ
ทสฺสนะ คือมีการรู้การเห็นหมดทุกอย่าง ไม่มีอะไรที่เรา
ไม่รู้ (อปริเสสํ ไม่มีเหลือ, ญาณทสฺสนํ ปฏฺชีขานาติ ปฏฺชีขานา
ว่ามีญาณทสฺสนะ) เมื่อเราเดินอยู่ก็ตี ยืนอยู่ (หรือหยุดอยู่)

ก็ดี หลับอยู่ก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี ญาณทัสสนะจะปรากฏอยู่เสมอ ติดต่อกันไป ฯลฯ

อหํ หิ วจฺณ ยาวเทว อากงขาม, อเนกวิหิต
 ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺसरาม ฯ เปฯ

ดูก่อนว่าจะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะระลึก
 ซาติได้เป็นอันมาก ฯลฯ

อหํ หิ วจฺณ ยาวเทว อากงขามิ, ทิพฺเพน จกฺขุณา
 วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสฺเสน สตฺเต ปสฺสามิ จมฺมาน
 อุปฺปชฺชมานเณ ฯ เปฯ

ดูก่อนว่าจะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะเห็น
 หมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์
 ล่วงจักขุของมนุษย์ ฯลฯ

นี่คือคำแปล เพื่อให้เห็นคำบาลีอีกครั้งว่า คำไหน
 แปลว่าอะไร ซึ่งในเมื่อเห็นคำบาลีแล้ว จะเข้าใจชัดเจนขึ้น
 ว่า คำว่า เป็นศัพท์ปัญญา นั้น หมายความว่าอย่างไร และ
 เกิดขึ้นได้อย่างไร

อนึ่ง ข้อความต่อมาที่วัจจนปริพาชกถามถึงเรื่องที่ว่า
 ภาควิษณุที่ยังละสังโยชน์ของภควัฒนัภังคิไม่ได้ ตายไปแล้ว

จะสามารถทำที่สุดแห่งทุกข์ คือเป็นพระอรหันต์ได้หรือไม่ จะไปสวรรค์ได้หรือไม่ ซึ่งคำตอบของพระองค์ในเรื่องนี้ ก็แสดงให้เห็นถึงความเป็นสัพพัญญูอย่างหนึ่ง และจงพิจารณาดูว่า ถ้าพระองค์ทรงระลึกชาติไม่ได้ ทิพยจักขญาณก็ไม่ได้ และกิเลสในสันดานก็ยังไม่หมดสิ้นนั้น พระองค์จะสามารถตอบปัญหาที่วัจฉปริพาชกถามได้หรือไม่ และการรู้การเห็นเช่นนี้ โดยปกติคนอื่น ๆ จะทำได้หรือไม่ หรือทำได้เพียงไร ขอให้สังเกตข้อความอีกตอนหนึ่ง ที่กล่าวว่า “นับตั้งแต่ภพที่นี้ไปได้ ๙๑ กัป ที่เราระลึกได้นั้น เราไม่เคยรู้จัก ไม่เคยเห็นอาชีวกผู้ใดที่ตายแล้วไปสวรรค์เลย นอกจากอาชีวกคนเดียวที่เป็นกรรมวาที กิริยวาที”

กัปหนึ่ง ก็คือ นับตั้งแต่โลกเริ่มต้นมีสิ่งมีชีวิต จนกระทั่งโลกพินาศปราศจากสิ่งมีชีวิตครั้งหนึ่ง จึงจะนับว่ากัปหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงสามารถที่จะระลึกความเป็นไปในอดีตชาติของใคร ๆ ก็ได้ ซึ่งแม้จะระลึกย้อนหลังไปนับเป็นกัป ๆ ก็ทรงทำได้ นี่ก็คือความหมายของคำว่า สัพพัญญู อย่างหนึ่ง

อนึ่ง ขอเน้นให้เข้าใจอีกครั้งหนึ่งว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นศัพท์ปัญญานั้น ก็เพราะพระองค์ทรงได้อภิญญา ซึ่งในครั้งที่พระองค์ตรัสกับวัจฉปริพาชกว่า ได้วิชชาสามนั้น เป็นเพียงตรัสโดยย่อเท่านั้น เพราะความเป็นจริงแล้ว พระพุทธเจ้าทรงได้อภิญญาทั้งหก ซึ่งจะเห็นได้จากหลักฐานในพระสูตรดังต่อไปนี้ :-

โมฆบุรุษจะไม่มีทางรู้ว่า

พระพุทธเจ้าทรงมีญาณทัสสนะอันวิเศษ

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ทรงประทับอยู่ที่ราวป่าด้านตะวันตก นอกพระนครเวสาลี ก็ในสมัยนั้นแล สุนัขขัตตลิจฉวีบุตร ได้หลีกออกไปจากธรรมวินัย (คือ สีกจากพระ) ไปไม่นาน ก็ไปเที่ยวพอนทนากล่าวโทษ พระผู้มีพระภาคในบริษัทต่าง ๆ คือในชุมนุมชนต่าง ๆ ณ เมืองเวสาลีอย่างนี้ว่า “ญาณทัสสนะ อันวิเศษ อันเป็นของพระอริยะ เป็นธรรมที่สูงกว่ามนุษย์ธรรม ของพระสมณโคดมไม่มี พระสมณโคดมแสดงธรรมตามที่นึกเดาเอาเอง พิจารณาเอาเองตามปฏิกาณของตน แต่ธรรมที่พระสมณโคดมแสดงนั้น ก็ทำให้ผู้ที่ทำตามพันทุกข์ได้”

พระสารีบุตร ได้เข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวสาลี ไปได้ยินเรื่องที่สุนัขขัตตลิจฉวีบุตรกล่าว ฉะนั้น เมื่อกลับจากบิณฑบาต และฉันเสร็จแล้ว จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค และกราบทูลเรื่องนี้ให้ทรงทราบ

พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสกับพระสารีบุตรว่า สุนัขขัตตลิจฉวีบุตรกล่าวเช่นนั้น ก็เพราะเขาเป็นโมฆบุรุษ (คือ ไม่ได้บรรลุมรรคผล) จึงไม่มีญาณที่จะหยั่งรู้วาทถาคต มีญาณทัสสนะอันวิเศษ ซึ่งเป็นธรรมที่สูงกว่ามนุษย์ธรรมดา และที่เขากล่าวเช่นนั้น ก็เพราะความโกรธ (คือ สุนัขขัตตลิจฉวีบุตรนี้ได้เข้าไปทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีปฏิบัติ เพื่อให้ได้ทิพยโสศ แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงสอน เพราะทรงเห็นว่าเขาไม่มีอุปนิสัยในทางนี้ คือถึงจะสอนอย่างไรก็ปฏิบัติไม่ได้ ฉะนั้น จึงไม่ทรงสอน เขาโกรธก็เพราะเรื่องนี้ จึงได้สึกออกไป) พระผู้มีพระภาคเมื่อได้ตรัสเช่นนี้แล้ว จึงได้ตรัสกับพระสารีบุตรต่อไปว่า :-

“ดูก่อนสารีบุตร เพราะความเป็นโมฆบุรุษ สุนัขขัตตะ จึงไม่รู้ว่า ตถาคตนั้น เป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จ

ไปได้ เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถฝึกคนที่ควรฝึกได้ไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ผู้อื่น เป็นผู้จำแนกธรรม

พระพุทธเจ้าทรงได้อิถุญา ๖

ดูก่อนสารีบุตร เพราะความเป็นโมฆบุรุษ สุนัข-
ขัตตะจึงไม่รู้ว่า ตถาคตนั้นสามารถแสดงอิทธิปาฏิหาริย์
ได้มากมายหลายอย่าง เช่น :-

๑. เป็นคนเดียวทำให้เป็นหลายคนก็ได้ เมื่อเป็นหลายคนแล้วทำให้เป็นคนเดียวอีกก็ได้
๒. ทำที่มืดให้สว่าง หรือทำที่ลึกลับปิดบังให้เปิดเผยก็ได้ ทำสิ่งที่ซ่อนเร้นซึ่งใคร ๆ ก็ไม่เห็น ทำให้คนทั้งหลายเห็นก็ได้
๓. ทำที่สว่างให้มืด ทำการกำบัง มิให้คนอื่นเห็นก็ได้
๔. เดินทะลุฝา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขาไปโดยไม่ติดขัด เหมือนเดินผ่านไปในอากาศก็ได้
๕. ดำลงไปใ้ในแผ่นดินแล้วโผล่ขึ้นมาจากแผ่นดินเหมือนดำลงในน้ำแล้วโผล่ขึ้นมาจากน้ำก็ได้

๖. เดินไปบนน้ำโดยไม่จมน้ำ เหมือนเดินไปบนแผ่นดินก็ได้
๗. เหาะเหินเดินไปในอากาศเหมือนนกบินไปในอากาศก็ได้
๘. ลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก ด้วยฝ่ามือก็ได้
๙. ไปพรหมโลกด้วยกายเนื้อหรือกายทิพย์ก็ได้

ดูก่อนสารีบุตร เพราะความเป็นโมฆบุรุษ สุนัข-
 ขัดตะจึงไม่รู้ว่า ตถาคตนั้นฟังเสียงได้ทั้งสองอย่าง คือทั้ง
 เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ จะอยู่ไกลหรืออยู่ใกล้ ก็ได้ยิน
 ด้วยทิพย์โสตอันบริสุทธิ ล่วงโสตของมนุษย์ (คือ เกิน
 กว่าวิสัยหูของมนุษย์ที่จะฟังได้ยิน)

ดูก่อนสารีบุตร เพราะความเป็นโมฆบุรุษ สุนัข-
 ขัดตะ จึงไม่รู้ว่า ตถาคตนั้น เมื่อกำหนดใจของสัตว์อื่น
 ของบุคคลอื่นด้วยใจของเราแล้ว ย่อมรู้ว่า สัตว์นี้ บุคคลนี้
 จิตมีราคะหรือไม่มีราคะ (คือ เมื่อมี ก็รู้ว่า มี เมื่อ ไม่มี
 ก็รู้ว่า ไม่มี) จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ จิตมีโมหะหรือไม่มี
 โมหะ จิตหดหู่หรือไม่หดหู่ จิตฟุ้งซ่านหรือไม่ฟุ้งซ่าน
 จิตถึงความยิ่งใหญ่ (มหัคคต) หรือไม่ถึงความยิ่งใหญ่

(อมหคคต) เป็นสอตุตตรจิตหรืออนุตตรจิต (สอตุตตร เป็นจิตที่มีจิตอื่นยิ่งกว่า อนุตตร เป็นจิตที่ไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า) จิตหลุดพ้นแล้ว หรือยังไม่หลุดพ้น”

ข้อความที่อ้างมานี้มีอยู่ในมหาสีหนาทสูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ข้อ ๑๔๖-๗ หน้า ๑๐๕-๑๐๗ มหาจุฬาฯ ข้อ ๑๕๙-๑๖๕ หน้า ๑๓๗-๑๔๐ มหามกุฏฯ ข้อ ๑๔๖-๗ หน้า ๑๒๓-๖ กรมการศาสนา จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า นอกจากพระพุทธเจ้า จะทรงได้วิชชาสาม คือ บุพเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว พระองค์ยังทรงได้อภิญญาอีก ๓ ข้อ คืออิทธิวิธี ทิพยโสต เจโตปริยญาณ อีกด้วย และอภิญญา ทั้ง ๓ ข้อนี้ เมื่อพระองค์ประสงค์จะให้เกิดเมื่อใด ก็เกิดได้ทันทีเช่นเดียวกันกับอภิญญา ๒ ข้อข้างต้นที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะพระองค์เคยตรัสไว้แบบนี้ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น เราก็แสดงอิทธิวิธีได้หลายอย่างหลายประการ เช่น คนเดียวทำให้เป็นหลายคนก็ได้ เมื่อเป็นหลายคนแล้ว ทำให้เป็นคนเดียวอีกก็ได้” อย่างนี้เป็นต้น (ข้อความต่อไปก็เหมือน

กับที่กล่าวมาแล้ว ฉะนั้น จึงไม่กล่าวซ้ำ) และขอให้
สังเกตจากคำบาลี ซึ่งมีสำนวนในตอนต้นเหมือนกันดังนี้

อหํ ภิกขเว ยาวเทว อากงขามิ อเนกวิหิตํ
อิทธิวิธี ปจจนฺโณมิ เอโกปิ หุตฺวา พหุชา โหมิ,
พหุชาปิ หุตฺวา เอโก โหมิ ฯเปฯ

ส. นี. ๑๖/๑๕๒/๒๐๔ มจร., /๒๕๐-๑ มมร., ๒๕๔ ศน.

อหํ ภิกขเว ยาวเทว อากงขามิ ทิพพาย
โสธธาตฺยา วิสุทฺธาย อติกนฺตมานุสึกาย อุโภ สทฺเท
สุณามิ ทิพเพ จ มานุเส จ เย ทฺวเร สนฺติเก จ ฯเปฯ

ส. นี. ๑๖/๑๕๒/๒๐๔ มจร., /๒๕๑ มมร., /๒๕๔ ศน.

อหํ ภิกขเว ยาวเทว อากงขามิ ปรสฺตตานํ
ปรปฺคฺคฺลานํ เจตฺสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ, สราคํ วา
จิตฺตํ “สราคํ จิตฺตฺน” ติ ปชานามิ ฯเปฯ

ส. นี. ๑๖/๑๕๒/๒๐๔ มจร., /๒๕๑ มมร., /๒๕๔ ศน.

พระพุทธเจ้าทรงเป็นศัพท์ปัญญา เพราะทรงมีทศพลญาณ

เรื่องความเป็นศัพท์ปัญญา นอกจากที่อธิบายมาแล้ว ยังมีอีกหัวข้อหนึ่งที่จะทำให้เราเข้าใจเป็นอย่างดีว่า **ศัพท์ปัญญา** นั้นมีความหมายอย่างไร และเกิดขึ้นมาได้อย่างไร หัวข้อที่ว่านี่คือเรื่อง **ทศพลญาณ** แปลว่า **ญาณที่เป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ อย่าง** มีเรื่องกล่าวไว้ในคัมภีร์ดังนี้ :

“ดูก่อนสารีบุตร ตถาคตประกอบด้วยกำลังเหล่าใด จึงได้ปฏิญาณอาสาฐานะ (คือฐานะอันประเสริฐสูงสุด) ได้ บรรลือสีหนาทในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย ได้ยังพรหมจักรให้เป็นไป กำลังของตถาคตเหล่านั้นมี ๑๐ อย่าง คือ :-

๑. **ฐานาฐานญาณ** ตถาคตย่อมรู้ฐานะโดยความเป็นฐานะ รู้ฐานะโดยความเป็นอฐานะ (คือ รู้ว่า อะไรเป็นไปได้อะไรเป็นไปไม่ได้)

๒. **วิปากญาณ** ตถาคต ย่อมรู้วิปากของกรรมสมათาน ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน โดยฐานะโดยเหตุ ตามความเป็นจริง

๓. **ศัพท์ตถคามินีปฏิปทาญาณ** ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งปฏิปทาอันจะยังสัตว์ให้ไปสู่ภูมิทั้งปวง ตามความเป็นจริง

๔. นานาธาตุนิยาม ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งโลก มีธาตุมิใช้อย่างเดียว และมีธาตุต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

๕. นานาธิมุตติกนิยาม ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความที่สัตว์ทั้งหลายมีอธิมุตติ (คืออหยาตัย) ต่าง ๆ กัน ตามความเป็นจริง (ใครมีอหยาตัยอย่างไร รู้แจ้งหมดทุกอย่างตามความเป็นจริง)

๖. อินทริยปโรปริยัตตนิยาม ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความที่สัตว์และบุคคลทั้งหลายมีอินทริยียิ่ง และหย่อนตามความเป็นจริง (คือ ใครจะมีอินทริยี่ กล่าวคือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา มากน้อยแค่ไหน อย่างไร ก็รู้ชัดตามความเป็นจริง)

๗. ฌานาที่สังกิเลสาทินิยาม ตถาคตย่อมรู้ชัดซึ่งความเศร้าหมอง (สังกิเลส) ความฟุ้งแผ้ว (ไวทาน) และความออก (วฏฺฐาน) แห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลายตามความเป็นจริง (คือ รู้ชัดว่า อะไร คืออุปสรรคที่ทำให้เข้าฌาน เข้าสมาธิ เข้าสมาบัติไม่ได้ บรรลุวิโมกข์ไม่ได้ และทำอย่างไร จึงจะสามารถเข้าฌาน เข้าสมาธิ เข้าสมาบัติ บรรลุถึงวิโมกข์ได้ง่ายและรวดเร็ว และจะออกจากฌานสมาธิสมาบัติได้ง่ายและรวดเร็ว)

๘. **บุพเพนิวาสานุสติญาณ** ตถาคตย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง ฯลฯ (ข้อความต่อมาเหมือนกับที่เคยกล่าวมาแล้ว)

๙. **จตุปปตญาณ** ตถาคตย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลัง จูติ กำลังอุบัติ ฯลฯ

๑๐. **อาสวักขยญาณ** ตถาคตกระทำให้แจ้งซึ่ง เจโต วิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ฯลฯ

ดูก่อนสารีบุตร เพราะตถาคตมีกำลัง ๑๐ ประการ เหล่านี้แล จึงได้กล้าปฏิญญาอาสภฐานะ บรรลือสีหนาท ในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย ยังพรหมจักรให้เป็นไป

ดูก่อนสารีบุตร ผู้ใดแล จึงกล่าวถึงเรา ซึ่งเป็นผู้รู้ ผู้เห็นอยู่อย่างนี้ว่า ญาณทัสสนะอันวิเศษ ซึ่งเป็นของพระ อริยะ เป็นธรรมที่สูงกว่ามนุษย์ธรรมของพระสมณโคดม ไม่มี พระสมณโคดมแสดงธรรมตามที่นึกเดาเอาเอง พิจารณาเอาเองตามปฏิภาณของตน ดูก่อนสารีบุตร ผู้นั้นถ้าไม่ละวาจานั้นเสีย ไม่ละความคิดนั้นเสีย ไม่สละ คีณทัญญู นั้นเสีย ก็เที่ยงแท้ที่จะไปนรก (**ยถาภตํ นิกขิตโต เอวํ นิรये**) เปรียบเหมือนภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมบูรณ์ ด้วย สมาธิ สมบูรณ์ด้วยปัญญา ย่อมหวังได้ว่า จะต้องได้

บรรลุลอรหัตในชาตินี้เอง ฉันทใด ผู้ที่ไม่ละวาจาเช่นนั้น ไม่ละความคิดเช่นนั้น ไม่ละทิวฏฐิเช่นนั้น ก็ย่อมหวังได้ว่า เขาจะต้องไปนรกแน่ฉันทนั้น”

ม. มุ. ๑๒/๑๔๘-๑๔๙/๑๐๗-๑๑๐ มจร., ๑๔๐-๑๔๔ มมร., /๑๒๖-๑๓๑ ศน.

พระพุทธเจ้าทรงเป็นศัพท์บัญญัติ คำว่า **ศัพท์บัญญัติ** มีความหมายอย่างไรบ้าง จากข้อความที่ได้อ้างมาจาก พระสูตรต่าง ๆ นั้น แสดงให้เห็นแล้วว่า พระพุทธเจ้า ทรงเป็น **ศัพท์บัญญัติ** ก็เพราะพระพุทธเจ้าสามารถที่จะ ระลึกชาติได้ สามารถมองเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติและ ปฏิสนธิ สามารถทำให้กิเลสในสันดานหมดสิ้นไปได้ ซึ่งข้อความที่ว่านี้ มีอยู่ในจุฬหวัจฉโคตตสูตร ม.ม. ๑๓/ ๑๘๔/๑๖๐ มจร., /๒๓๖ มมร., /๒๑๕ ศน. (ดูในเล่มนี้ หน้า ๔) และขอให้สังเกต ข้อความที่จะกล่าวต่อไป

พระพุทธเจ้าจะทรงรู้อะไรก็ต่อเมื่อ มีพระประสงค์จะรู้ และรู้ได้ทันที

การที่กล่าวว่า พระสมณโคดมเป็นศัพท์ปัญญาทุกขณะ นั้น เป็นการกล่าวที่ไม่ถูกต้อง เพราะที่ถูกต้องจริง ๆ นั้น คือ พระสมณโคดมจะรู้อะไรก็ต่อเมื่อต้องการจะรู้ เรื่องไหน ไม่ต้องการจะรู้ ก็ไม่รู้ และที่ว่า เมื่อต้องการจะรู้เรื่องไหน จึงจะรู้ และก็รู้ได้ทันทีด้วยนั้น ก็เช่น เมื่อต้องการจะรู้ อดีตชาติของใคร ๆ ก็รู้ได้ทันที เมื่อต้องการจะรู้ว่า คนนี้ ตายไปแล้วจะไปเกิดเป็นอะไรที่ไหน ก็รู้ได้ทันที ซึ่งคำว่า รู้ ในที่นี้ ไม่ใช่หมายถึงรู้อย่างเดียวเท่านั้น แต่หมายถึง มองเห็นได้ด้วย ขอให้จดจำสำนวนดังต่อไปนี้เอาไว้ แล้ว จะเข้าใจได้อย่างถูกต้องว่า **ศัพท์ปัญญา ที่ว่ารู้ทุกอย่าง** นั้น คือรู้อะไร และรู้ได้อย่างไร

ดูก่อนวิจฉะ เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น เราก็จะ ระลึกชาติได้เป็นอันมาก ฯลฯ

ดูก่อนวิจฉะ เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น เราก็จะ เห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังปฏิสนธิ ฯลฯ

ข้อความเหล่านี้จะมีทุกหัวข้อ ในเรื่องอภิญา ๕ ข้อ คือ ในจุฬารัตนโคตตสูตรนี้ มีกล่าวไว้ ๒ ข้อ คือ บุพเพนิวาसानุสติญาณ กับ จตุปปาตญาณ ส่วนในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๖ หน้า ๒๐๔ มจร., หน้า ๒๕๐-๑ มมร., หน้า ๒๕๔ ศน. (ดูในเล่มนี้ หน้า ๑๘-๑๙) ซึ่งกล่าวถึงเรื่อง อิทธีวิธี ทิพยโสต เจโตปริยญาณ ก็มีสำนวนอย่างเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อพระองค์มีพระประสงค์ จะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อย่างไรก็ได้ทันที หรือ เมื่อมีพระประสงค์จะฟังเสียงอะไร จะเป็นเสียงมนุษย์ หรือ เสียงทิพย์ จะอยู่ใกล้หรือไกลแค่ไหน ก็ได้ยินทันที หรือ เมื่อต้องการจะรู้จักจิตใจของใคร ก็รู้ได้ทันที ซึ่งข้อความที่เป็นสำนวนบาลีจะมีเหมือนกันหมดดังนี้ :-

“ภิกษุทั้งหลาย เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น เราก็แสดงอิทธิวิธีได้หลายอย่าง ฯลฯ

เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น เราก็ได้ยินเสียงทั้งที่เป็นของมนุษย์ และของทิพย์ด้วยโสตราตุอันเป็นทิพย์ ฯลฯ

เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น เราก็กำหนดใจของสัตว์อื่น บุคคลอื่น ด้วยใจของเรา แล้วก็รู้ว่า จิตของเขา มีราคะ หรือไม่มีราคะ ฯลฯ”

สำนวนเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงความเป็นสัพพัญญู และอย่าลืมนำ อภิญญา ๕ ข้อตั้งที่กล่าวมานี้จะมีได้ก็ต่อเมื่อมีพระประสงค์ ส่วนอภิญญาอีกข้อคือ อาสวักขยญาณ นั้น สำนวนอย่างที่กล่าวว่า เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น เช่นนี้ไม่มี ทั้งนี้ ก็เพราะญาณข้อนี้เมื่อสำเร็จแล้วก็จะมิอยู่ตลอดเวลาทุกขณะ ทั้งเวลาหลับเวลาตื่น

อนึ่ง ในเรื่องทศพลญาณทั้ง ๑๐ นั้น ก็ขอให้พิจารณาให้ละเอียดด้วยว่าพระพุทธรเจ้าทรงมีความสามารถอย่างไรบ้าง และที่ทรงรู้แจ้งอย่างนั้น เช่น ทรงรู้ว่าอะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ (ฐานาฐานญาณ) ทรงรู้แจ้งถึงวิบากของกรรมทุกอย่างว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายทำกรรมอย่างนี้แล้ว วิบากของกรรมจะให้ผลอย่างไร (วิปากญาณ) เป็นต้นนั้น เป็นเพราะพระองค์มีอภิญญาทั้ง ๖ นั้นเอง ฉะนั้นจะต้องจำไว้ให้ดีว่า อภิญญาทั้ง ๖ คือ หลักใหญ่ที่ทำให้พระพุทธรเจ้าทรงเป็นสัพพัญญู

อนึ่ง เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ความเป็นสัพพัญญูของพระพุทธรเจ้านั้น มีความหมายกว้างขวางแค่ไหน ครอบคลุมไปถึงเรื่องอะไรบ้าง ก็ขอให้พิจารณาข้อความดังต่อไปนี้

พระองค์ตรัสยืนยันว่า ไม่มีสิ่งใดที่พระองค์ไม่รู้

“ดูก่อนสารีบุตร ตถาคตประกอบด้วยเวสาร์ชธรรม เหล่าใด จึงปฏิญญาฐานะของผู้เป็นโลก (คือ ปฏิญญา อาสภฐานะ) บรรลือสีหนาทในบริษัททั้งหลาย ยังพรหมจักรให้เป็นไป เวสาร์ชธรรมเหล่านี้ของตถาคตมี ๔ อย่าง คือ :-

๑.เราไม่เห็นนิมิตอะไร อันจะเป็นเหตุให้สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกทักท้วง เราได้โดยชอบธรรมว่า ท่านปฏิญญาตนว่า เป็น สัมมาสัมพุทธะ แต่ธรรมเหล่านี้ท่านยังไม่ตรัสรู้

๒.ท่านปฏิญญาตนว่า เป็นพระชินาสพ (ผู้มี อาสวะสิ้นแล้ว) แต่อาสวะเหล่านี้ของท่านยังไม่สิ้น

๓.ท่านกล่าวธรรมเหล่าใดว่า ทำอันตราย ธรรมเหล่านั้นไม่อาจทำอันตรายแก่ผู้ที่ต้องเสพได้จริง

๔.ท่านแสดงธรรม เพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้น ไม่เป็นทางสิ้นทุกข์โดยชอบของ บุคคลที่ทำตาม

ดูก่อนสารีบุตร เมื่อไม่เห็นนิมิตอะไรอันจะเป็นเหตุให้ สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกทั้กท้วงเราได้โดยธรรม เราก็ถึงความเป็นผู้เกษม ถึงความไม่มีภัย ถึงความเป็นผู้แก้ลัวกล้าอยู่

ดูก่อนสารีบุตร บริษัท ๘ จำพวกเหล่านี้ คือ ชัตตยบริษัท พราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท และ พรหมบริษัท ดูก่อนสารีบุตร บริษัททั้ง ๘ เหล่านี้ ตถาคตผู้ประกอบด้วยเวสสารีชชธรรม ๔ ประการ เคยเข้าไปหา เข้าไปอยู่ในท่ามกลางบริษัทเหล่านี้ทั้งหมด แม้ว่าเราจะเข้าไปอยู่ในหมู่ชัตตยบริษัทนับเป็นร้อย ๆ เราเคยนั่งใกล้ เคยทักทายปราศรัย เคยสนทนากัน แต่เราก็ไม่เห็นนิมิตอะไรเลย ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่า เรามีความกลัว มีความสะทกสะท้าน เพราะเหตุนี้แล สารีบุตร เราจึงได้มีความเกษม ถึงความไม่มีภัย ถึงความเป็นผู้แก้ลัวกล้า

ดูก่อนสารีบุตร ตถาคตเคยเข้าไปหา เข้าไปอยู่ในหมู่พราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท พรหมบริษัท นับเป็นร้อย ๆ เราเคยนั่งใกล้ เคยทักทายปราศรัย เคย

สนทนากัน แต่เราก็ไม่เห็นนิมิตอะไรเลย ซึ่งจะแสดงให้เห็นเห็นว่า เรามีความกลัวมีความสะทกสะท้าน เพราะเหตุนี้แล สารีบุตร เราจึงได้มีความเกษม ถึงความไม่มีภัยถึงความเป็นผู้แก้แล้วกล่าวอยู่”

ม.ม. ๑๒/๑๕๐-๑๕๑/๑๑๐-๑๑๒ มจร./๑๔๔-๑๔๗ มมร./๑๓๐-๑๓๓ ศน.

จากข้อความในพระสูตรนี้ แสดงว่า พระพุทธเจ้า แม้จะเข้าไปอยู่ในบริษัท คือ ในชุมชนประเภทไหน ๆ ก็ตาม ไม่เคยทรงมีความครั่นคร้ามหรือความเกรงกลัวใด ๆ ทั้งสิ้น ขอให้สังเกตว่า บริษัทที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จเข้าไปนั้น มิใช่มีเฉพาะแต่ในหมู่มนุษย์ เช่น ชัตตยบริษัท หรือพราหมณบริษัทเท่านั้น แต่ยังมีพวกเทวดาชั้นต่าง ๆ อีกด้วย เช่น พวกเทวดาชั้นจาตุมหาราช ตลอดทั้งเทวดาชั้นพรหมอีกด้วย ทั้งนี้ เพราะอะไร พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงมีความครั่นคร้ามเลย

*คำว่า **เวสาร์ชชธรรม** ตามศัพท์แปลว่า **ธรรมที่ทำให้ไม่ครั่นคร้าม ไม่เกรงกลัว ไม่สะดุ้ง ไม่สะทกสะท้าน** ซึ่งธรรมะที่ว่านี้หมายถึงธรรม ๔ ข้อ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

* วิญญาณ ฉบับที่ ๓-๔ มีนาคม-เมษายน ๒๕๒๘

ขอให้สังเกตให้ดีว่า จากธรรม ๔ ข้อ ที่พระองค์ตรัสไว้
นั้น แสดงให้เห็นว่า การที่พระองค์ไม่ทรงครั้นคร้ามต่อ
ใคร ๆ เลย ไม่ว่าจะป็นมนุษย์หรือเทวดาชั้นไหน ๆ นั้น
เป็นเพราะ :-

๑. พระองค์เป็นสัมมาสัมพุทธะ หรือเป็นศัพท์ปัญญา

๒. พระองค์ทรงละกิเลสในสันดานได้หมดสิ้น

๓-๔. สิ่งใดที่พระองค์ตรัสว่าเป็นอย่างไรก็เป็นอย่าง
นั้นจริง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่พระองค์ได้ตรัสออกมา
นั้น พระองค์ได้ทรงรู้แจ้งจริง ๆ และรู้อย่างถูกต้องด้วย
ไม่มีผิดพลาดเลย

ขอให้พยายามอ่านทบทวนข้อความที่พระองค์
ตรัสไว้ทั้งหลาย ๆ ครั้ง แล้วลองนึกเปรียบเทียบกับบรรดา
บุคคล ที่องอาจกล้าหาญทั้งหลายดู ก็จะเห็นได้ชัดว่า
คนที่รู้อะไรจริง ๆ มีความสามารถเป็นยอดเยี่ยม มีความ
เชื่อมั่นในตัวเองอย่างสูง และไม่มีการกระทำใด ๆ อัน
เป็นความบกพร่อง หรือเป็นความเสียหาย หรือเป็นความ
ทุจริต หรือเป็นสิ่งที่วิญญูชนทั้งหลายจะพึงตำหนิได้นั้น
คนประเภทนี้ย่อมจะมีความองอาจ มีความกล้าอยู่เสมอ

ไม่ว่าจะอยู่ในหมู่คนประเภทไหน อยู่ต่อหน้าใคร หรือจะ
ให้แสดงอะไร จะเห็นได้ชัดว่า เขาเป็นคนกล้าหาญชาญ
ชัยไม่สะทกสะท้าน ไม่ประหมา ไม่พรั่นพรึงต่อบุคคล
หรือ เหตุการณ์ใด ๆ ทั้งสิ้น

และยิ่งกว่านั้น คนธรรมดาโดยทั่วไป แม้จะเก่ง
กล้าสามารถอย่างไรก็ตาม ก็อดที่จะกลัวต่อความตาย
หรือกลัวต่อภัยอันตรายต่าง ๆ อันจะทำให้ตนต้องตายไม่ได้
ทั้งนี้ก็เพราะยังรักตัวเอง ยังไม่รู้แจ้งเรื่องตัวเอง กิเลสใน
สันดานยังมี ฉะนั้น จึงอดกลัวไม่ได้ ส่วนพระอรหันต์ ทั้ง
หลายจะไม่มี ความกลัวในเรื่องนี้เลยแม้แต่น้อย ฉะนั้น
ขอให้สังเกตว่า การที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงครั้นคร้ามต่อสิ่ง
ใด ๆ เลยนั้น นอกจากจะเป็นเพราะพระองค์ทรงเป็น
สัมมาสัมพุทธะ เป็นสัพพัญญูแล้ว พระองค์ยังเป็นพระ
ชีณาสพ คือละกิเลสในสันดานได้หมดสิ้นอีกด้วย และ
นอกจากนี้จะได้ชัดอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวคือ :-

สิ่งใดที่พระองค์ตรัสสอนคนอื่นให้ทำอย่างไร พระองค์
ก็ทรงทำสิ่งนั้นได้ทุกอย่าง ไม่ใช่สักแต่ว่าสอนคนอื่นได้
แต่ตนเองทำไม่ได้ คุณธรรมข้อนี้ของพระองค์ก็ทรงมี

อย่างบริบูรณ์ และเพื่อจะให้เข้าใจเรื่องนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงใคร่จะขอนำหลักธรรมในเรื่องนี้ ซึ่งพระองค์ได้ตรัสไว้เองมาให้ศึกษากันอีก ดังต่อไปนี้ :

เวสารัชชกรณธรรม ๕

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมะเป็นเครื่องกระทำความ เป็นผู้แก้ล้าแห่งภิกษุผู้เป็นเสขะ ๕ ประการ คือ :-

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา
๒. เป็นผู้มีศีล
๓. เป็นพหูสูต
๔. เป็นผู้ปรารถนาความเพียร
๕. เป็นผู้มีปัญญา

ความครั้นคร้ามใด ย่อมมีแก่ผู้ไม่มีศรัทธา ผู้ไม่มีศีล ผู้ได้ศึกษาน้อย ผู้เกียจคร้าน ผู้มีปัญญาทรมาม ความครั้นคร้ามนั้น ย่อมไม่มีแก่ผู้มีศรัทธา ผู้มีศีล ผู้เป็นพหูสูต ผู้ปรารถนาความเพียร ผู้มีปัญญา ฉะนั้น ธรรมะนี้จึงได้ชื่อว่า เป็นเครื่องกระทำความ เป็นผู้แก้ล้าแห่งภิกษุผู้เป็นเสขะ”

ขอให้สังเกตว่า เวสารัชชกรรมธรรม ๕ ประการนี้เป็นคุณสมบัติของพระเสขะ พระเสขะ ก็คือ พระอริยบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป เว้นไว้แต่พระอรหันต์ เพราะพระอรหันต์เรียกว่า พระอเสขะ เสขะ แปลว่า ผู้ยังต้องศึกษาอยู่ อเสขะ แปลว่า ผู้ไม่ต้องศึกษาแล้ว เพราะเหตุที่คุณธรรมเหล่านี้เป็นของพระอริยะ ฉะนั้น จะต้องพิจารณาให้ละเอียดว่า การที่พระอริยบุคคลไม่มีความครั่นคร้าม หรือเกรงต่อบุคคลใด ๆ หรือเหตุการณ์ใด ๆ นั้น เป็นเพราะท่านมีคุณธรรมเหล่านี้สมบูรณ์ เช่นศรัทธาก็เป็นศรัทธาที่มั่นคง เป็นศรัทธาที่เข้าใจเหตุผลแจ่มแจ้งปราศจากความสงสัย หรือความลังเลใด ๆ ทั้งสิ้น ศीलก็บริบูรณ์ ไม่มีขาดตกบกพร่องเลย เป็นศีลที่มีความบริสุทธิ์โดยสันดาน และพูดถึงการศึกษาก็มีมากพอ และ เป็นผู้มีความเพียร ความขยันอยู่เสมอ ความเกียจคร้าน ไม่มีเลย และข้อสุดท้ายที่ว่า เป็นผู้มึปัญญา นั้น หมายถึง รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งอริยสัจสี่ รู้อย่างชนิดที่ทำให้ได้ผลจริง ๆ คือทำให้ละตัณหาได้เด็ดขาดจริง ทำให้เข้าถึงนิโรธคือความสงบภายในได้จริง พันทุกขได้จริง ฉะนั้น อย่าเข้าใจแต่เพียงผิวเผินว่า ใครก็ตามถ้ามีคุณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้แล้ว

จะเป็นผู้แก้แค้นบ้าง ไม่สะทกสะท้าน ต่อบุคคลหรือต่อเหตุการณ์ใด ๆ ซึ่งความเป็นจริงนั้น ถ้ามีคุณธรรมเหล่านี้ ไม่บริบูรณ์แล้ว ความกลัว ความสะทกสะท้าน จะต้องมีความแน่นอน น้อย

เมื่อเราได้ศึกษาเรื่องนี้ และเห็นแล้วว่า ขนาดพระอริยบุคคลชั้นต่ำ เช่น พระโสดาบันก็ยังมีเวสัชชชระคือความกล้าหาญ ฉะนั้น ในเมื่อพูดถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งมีคุณธรรมเหล่านี้สูงมาก และยิ่งทรงมีญาณอื่น ๆ อีกมากมายนั้น พระองค์จะต้องทรงมีความกล้ากว่าใคร ๆ ทั้งหมด สมดังที่พระองค์ได้ตรัสกับพระสารีบุตรว่า :-

“ดูก่อนสารีบุตร บริษัท ๘ จำพวกเหล่านี้ คือ ขัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท และพรหมบริษัท ดูก่อนสารีบุตร บริษัททั้ง ๘ เหล่านี้ ตถาคตผู้ประกอบด้วยเวสัชชชระ ๔ ประการ เคยเข้าไปหา เคยเข้าไปอยู่ในท่ามกลางบริษัทเหล่านี้ทั้งหมด แม้ว่าเราจะเข้าไปอยู่ในหมู่ขัตติยบริษัทเป็นร้อย ๆ เราเคยนั่งใกล้ เคยทักทายปราศรัย เคยสนทนากัน แต่เราก็ไม่เห็นนิमित

อะไรเลย ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่า เรามีความกลัว มีความ
สะทกสะท้าน และแม้ในบริษัทอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน
เพราะเหตุนี้แล สารีบุตร เราจึงได้มีความเกษม ถึงความ
ไม่มีภัย ถึงความเป็นผู้แก่แล้วกล้า” (ดูหน้า ๒๗-๒๘)

อนึ่ง ขอให้สังเกตด้วยว่า บริษัท คือชุมนุมชนที่
พระองค์เสด็จเข้าไปหา ไปสนทนาด้วยนั้น ไม่ใช่มีแต่
มนุษย์เช่นพวกกษัตริย์หรือพราหมณ์ หรือพวกนักบวช
ทั้งหลายเท่านั้น แม้แต่ในจำพวกโอปปาติกะทั้งหลาย
ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงสุด คือพวกอกนิฏฐพรหมซึ่ง
เป็นพรหมชั้นสูงสุดนั้น พระองค์ก็เคยเสด็จเข้าไป
หามาแล้ว และทุกบริษัทที่พระองค์ได้เสด็จไปหา
พระองค์ย่อมทรงอยู่ในฐานะที่เป็นผู้ประเสริฐกว่าชน
เหล่านั้นทั้งหมด คือ ประเสริฐกว่า ในฐานะที่ทรงรู้อะไร
มากกว่าใคร ๆ ทั้งหมด ทรงมีความสามารถสูงกว่าใคร ๆ
ทั้งหมด และทรงมีความบริสุทธิ์ยิ่งกว่าใคร ๆ ทั้งหมด
และทรงอยู่ในฐานะ เป็นครูหรือเป็นศาสดาของใคร ๆ
ได้ทั้งหมด สมกับในบทพุทธคุณที่กล่าวไว้ว่า :-

“สตถา เทวมนุสฺสานํ” พระผู้มีพระภาคทรงเป็น
ศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

และอีกบทหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในคัมภีร์
ธรรมบทว่า :-

“มคคานัญจคีโก เสฏโฐ สจฺจานํ จตุโร ปทา
วิราโค เสฏโฐ ฌมมานํ ทิปทานญจ จกขุมา”

บรรดาทางทั้งหลาย ทางซึ่งมีองค์ ๘ เป็นทาง
ประเสริฐสุด บรรดาสังขจะทั้งหลาย สังขจะซึ่งมีบทสี่ (คือ
อริยสังข ๔) เป็นสังขจะประเสริฐสุด บรรดาธรรมทั้งหลาย
วิราคธรรม (คือ พระนิพพาน) เป็นธรรมประเสริฐสุด
บรรดาสัตว์สองเท้าทั้งหลาย พระตถาคตผู้มีดวงตา เป็น
ผู้ประเสริฐสุด

ขุ.ธ. ๒๕/๒๗๓/๖๔ มจร./๕๑ มมร./๖๙ ศน.

หลักฐานอีกแห่งหนึ่งที่แสดงว่า พระองค์ทรงเป็นสัพพัญญู

อนึ่ง หลักฐานที่แสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็น สัพพัญญู นั้น นอกจากที่ได้แสดงมาแล้ว ยังมีอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งพระองค์ได้ตรัสกับอุปกาสิก ดังนี้ :-

“สพพาภิภู สพพวิทูหมสมิ
 สพเพสุ ฌมเมสุ อณุปลิตโต
 สพพณชโท ตณหกขเย วิมุตโต
 สยํ อภิญญาเย กมุททิเสยย์

น เม อาจารย์โย อตถิ	สทิสเ เม น วิชชติ
สเทวกสมิ โลกสมิ	นตถิ เม ปฎิปุคคโล
อหณหิ อรหา โลกเ	อหํ สตถา อนุตตโร
เอโกมหิ สมมาสมพุทโธ	สีตัญโตสมิ นิพพุโต
ฌมมจกัม ปวตเตตตุ	คจฉามิ กาสินํ ปุริ
อนธภูตสมิ โลกสมิ	อหณณิ อมตทุนุทฺธิ

เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวงรู้ธรรมทั้งปวงอันค้นหา และทิวฐิไม่ฉาบทาแล้วในธรรมทั้งปวง ละธรรมอันเป็นไปในภูมิสามได้ทั้งหมด หลุดพ้นแล้ว เพราะความสิ้นไป

แห่งต้นหา เมื่อเรารู้แจ้งอย่างยิ่งด้วยตนเองแล้ว จะพึงอ้างใคร (ว่าเป็นอาจารย์ของเราได้เล่า) อาจารย์ของเราไม่มี คนเช่นเราก็ก็นี่ไม่มี ในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก บุคคลที่เสมอเหมือนกับเราก็ก็นี่ไม่มี เพราะเราเป็นพระอรหันต์ในโลก เราเป็นศาสดาที่จะหาศาสดาอื่นยิ่งกว่าเราไม่มี (คือเป็นศาสดาสูงสุดไม่มีศาสดาอื่นใดเทียบได้) เราเป็นผู้เดียวที่เป็นสัมมาสัมพุทธะ เราเป็นผู้เยือกเย็นแล้ว ดับกิเลสได้แล้ว เราจะไปบุรีแห่งแคว้นกาสิ (คือ ไปเมืองพาราณสีอันเป็นเมืองหลวงของแคว้นกาสิ) เพื่อยังธรรมจักรให้เป็นไป เราจะตีกลองอมตะในโลกอันมืด (เพื่อให้สัตว์โลกได้ดวงตาเห็นธรรม)”

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเช่นนั้นแล้ว อุปกาชีวกก็ได้ทูลว่า :-

“ยถา โข ตวํ อาวุโส ปฏิชานาสิ, อรหสิ
อนนตชินโน

ดูก่อนอาวุโส เมื่อท่านได้กล่าวยืนยันเช่นนั้น ท่านก็ควรจะได้ชื่อว่า อนันตชินนะ ได้ (คือ เป็นผู้ชนะอันหาที่สูดมิได้)”

ครั้นแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสอีกว่า :-

“มาทิสา เว ชินา โหนติ เย ปตตะ อาสวกุขย
ชิตา เม ปาปกา ธมมา ตสฺมาหฺมุก ชิโน

บุคคลเหล่าใด ได้บรรลุถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายแล้ว บุคคลเหล่านั้น ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะเช่นเดียวกับเรา ดูก่อนอุปกะ บรรดาธรรมอันลามกทั้งหลาย เราชนะได้หมดแล้ว ฉะนั้น เราจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะ”

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสเช่นนี้แล้ว อุปกาชีวกจึงได้ทูลว่า “อาจจะเป็นอย่างที่ท่านกล่าว แล้วก็สิ้นศรัทธาถือเอาอีกทางหลีกเลี่ยงไป”

อนึ่ง ข้อความตอนสุดท้ายนี้โดยปกติสำนวนแปลไม่ค่อยจะเหมือนกัน เช่น ในพระไตรปิฎกแปล ฉบับของกรมการศาสนานั้น ท่านแปลอย่างนี้ว่า :-

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว อุปกาชีวกทูลว่า “เป็นให้พอเถิดพ่อ” ดังนี้แล้วสิ้นศรัทธา ถือเอาทางผิดเดินหลีกเลี่ยงไป

ส่วนพระไตรปิฎกแปล ฉบับของมหามกุฏราชวิทยาลัยนั้น แปลว่า :-

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อุปกาชีวก
ทูลว่า “พึงเป็นผู้ชนะเถิดท่านผู้มีอายุ” ดังนี้แล้วกัมศีระชะ
ลงแล้วแยกหลักทางไป

ขอให้สังเกตจากคำบาลีในพระไตรปิฎก ซึ่งมีดังนี้
**เอวํ วุตเต อุปโก อาชีวก “หุเวยยาวุโส” ตี วตวา
สีสํ โอกมเปตวา อุมมคคํ คเหตุวา ปกกามิ**

วิ.มहा. ๔/๑๑/๑๑ มจร., /๑๔-๑๕ มมร., /๑๒-๑๓ ศน.

คำว่า หุเวยยาวุโส นี้ ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา
ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎกตอนนี้นั้น ท่านอธิบาย
ไว้ดังนี้

หุเวยยาวุโสติ อาวุโส เอวมปิ นาม ภเวยย
(สมนต. หรือ วิ.อ.ฎ. ๓/๑๗ มจร., /๑๘ มมร.) ตามรูป
ประโยค นี้ถ้าแปลตามตัวก็แปลว่า **ผู้มีอายุ ซึ่งเป็นชื่อ
แม้อย่างนี้ได้** ซึ่งหมายความว่า “เมื่อพระพุทธเจ้ากล่าว
ยืนยันว่า ธรรมอันลามกทั้งหลายพระองค์ทรงเอาชนะได้
หมดจริง ก็ควรจะ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะได้” ซึ่งเป็นคำพูด
ทำนองไม่ค่อยจะแน่ใจ เพราะอุปกาชีวกไม่ค่อยจะเชื่อว่า
พระพุทธเจ้าจะทรงเป็น เหมือนอย่างاتیพระองค์ตรัส

และอีกสำนวนหนึ่ง คือในคัมภีร์ธรรมบทอรรถกถา ภาค ๘ เรื่อง อุปกาชีวก นั้น ท่านได้กล่าวไว้อีกอย่าง ไม่เหมือนกับในพระไตรปิฎก คือท่านกล่าวไว้อย่างนี้

ในที่สุดแห่งเทศนา อุปกาชีวกไม่ได้ยินดี (คือ ไม่แสดงว่าเห็นด้วยหรือแสดงความชื่นชม) และก็ไม่ได้คัดค้าน (หรือปฏิเสธ) พระดำรัสของพระตถาคต แต่สั่นศีรษะแล้วแลบลิ้น ถือเอาทางซึ่งเดินได้คนเดียว (หรือเดินไปตามรอยเท้าของคนคนเดียว) ไปยังที่อยู่ของนายพรานคนใดคนหนึ่ง (เข้าใจว่า เป็นทางเดินในป่าสำหรับพวกนายพราน ไม่ใช่ทางตามปกติซึ่งใคร ๆ ก็เดินไปตามทางนี้) ขอให้สังเกตคำบาลีในคัมภีร์ธรรมบทอรรถกถาดังนี้

เทศนาวसानเ อูปโก อาชีวกโ ทถาคตสสุ วจนินเวาภินนทิ นปปฏิโกสิ, สีสิ ปน จาเลตวา ชิวหิ นิลลาเลตวา เอกปทิกัม คคคัม คเหตุวา อณนตรี ลุททก-นิวาสนญฺจาน อคมาสิ.

เรื่องอุปกาชีวกจากคัมภีร์ปฐมสมโพธิ

ส่วนในหนังสือ พระปฐมสมโพธิกถา ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก นั้น เรื่องของอุปกาชีวกที่พระองค์ทรงนิพนธ์ไว้นั้น มีข้อความหลายตอนพิศดารจากข้อความในพระไตรปิฎกดังที่กล่าวมาทั้งนี้ เพราะพระองค์ได้นำเอาข้อความในหนังสืออรรถกถามากล่าวไว้ด้วย และจากเรื่องที่พระองค์ท่านได้รจนาไว้นี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระองค์เป็นปราชญ์ รอบรู้ในคัมภีร์แตกฉาน อ่านคัมภีร์มากทั้งในส่วนที่เป็นพระไตรปิฎกและหนังสืออรรถกถา ฎีกา พระองค์ได้เขียนขึ้นมาจากความรู้ความเข้าใจหลาย ๆ ด้าน ฉะนั้น ก็ควรจะได้อ่านศึกษาเอาไว้ด้วย ซึ่งข้าพเจ้าจะขอคัดลอกมาให้ศึกษากัน ตั้งแต่ตอนต้นทีเดียว ดังนี้ :-

“แลสมเด็จพระศาสตราจารย์ ทรงพิจารณาเห็นเหตุปณิธิยวาสนาพระโกณฑัญญะฉะนี้ จึงจะเสด็จไปตรัสเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ มีพระโกณฑัญญะเป็นประธานนั้นก่อนชนทั้งหลายอื่น ๆ แล้วก็ทรงทอดพระทัยพิชัญญาน แสวงหาพระปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง ๕ ว่า บัดนี้

สถิตอยู่ในที่ใด ก็ทรงเห็นแจ้งในพระญาณว่า สถิตอยู่ใน
 ป่าอิสิปตนมฤคทายวันวิสัย ใกล้เมืองพาราณสีมหานคร
 แล้วก็ทรงพระอนุสรคำนึงสืบไปว่า จำเดิมแต่ปฐมโพธิมา
 ได้ ๗ วัน ๘ วัน สิริเป็น ๕๖ วันทั้งวันนี้ยังเศษอีก ๓ วัน
 ก็จักพอครบสองเดือน แลวันพรุ่งนี้เป็นวันจาตุหีสี สุกกปักข์
 อาสาฬหมาส ตถาคตจะไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อยู่ใน
 แคว้นแคว้นเมืองพาราณสี ครั้นราตรีนั้นล่วงไป พอเพล
 พระอาทิตย์อุทัยทิพากรโอภาส สมเด็จพระบรมครูก็ทรง
 จีวรแลบาตรแล้วเสด็จพระพุทธดำเนินไป โคจรบิณฑบาต
 ในบ้านเสนานิคมได้ภัตตาหาร ทรงกระทำภัตตกิจสำเร็จ
 แล้ว ก็เสด็จพระพุทธดำเนินไปโดยลำดับ มรรค ๑๘ โยชน์
 ประรณนาจะไปสู่อิสิปตนมฤคทายวัน แดนเมืองพาราณสี
 แท้จริง พระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งปวง ในอดีตย่อม
 เสด็จไปโดยทางอากาศ ไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
 แล้วตรัสเทศนาพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แลสมเด็จพระ
 พระบรมครูแห่งเราเสด็จไปโดยทางปฐมพิถลันนั้น เหตุ
 ทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยแห่งอุปกาสีวก จึงทรงพระพุทธ
 ดำริว่า ถ้าตถาคตจะไปทางอากาศ อุปกาสีวกก็จะไม่
 พบปะกับตถาคต ตถาคตจะไปทางปฐมพิถลันจะได้พบกับ

อุปกาศิวก อุปกาศิวกจะได้เจรจากับตถาคต ภายหลังจาก
จะบรรพชาในพระศาสนา และประโยชน์อันใดด้วยจะ
ไปโดยอิทธานุกาภาพทางอากาศนั้นเล่า ถึงมาตรแม้ว่าจะ
เหน็ดเหนื่อยกายลำบากบาทยुकุลก็ยกไว้ แลตถาคตบำเพ็ญ
บารมีมา ก็ปรารถนาเพื่อจะทำซึ่งประโยชน์แก่สัตว์โลก
ทั้งปวง เมื่อทรงพระพุทธรจินตนา ดังนี้แล้ว ก็่างเหยียบ
แผ่นดินภูมิภาค ด้วยฝ่าพระบาทยुकุลอันพิจิตรไปด้วยลาย
ลักษณะอัฐตรสทมหามงคทัง ๑๐๘ ประการ มีรอยจักร
ลักษณะเป็นอาทิตยรังซึ่งบาตรและจีวรบายพระพักตร์เฉพาะ
ทิศเมืองพาราณสี เปล่งพระฉัพพรรณรัศมีทัง ๖ ประการ
โอภาสแผ่ไพศาลไปในพนสณฑ์ประเทศเป็นช่อช่วงน้อย
ใหญ่แล่นไปสัมผัสกับอเนกพนศฤกษลดาชาติ แลพิลาศ
เล่นประดับด้วยสัตตรัตนโอฬาร เหมือนดุนจอุโฆษณาการ
ขานเหตุแห่งพุทธรูปบาท ประกาศแก่โลกทั้งปวงให้รู้ทั่วกัน
แลพื้นพสุธาตล ซึ่งรองรับพระบาทยुकุลนั้น ก็รุ่งเรืองรุจิโรภาส
ครุวนาดุจดาษเรียรายไปด้วยดวงดอกกุสุมาชาติทั้งหลาย มี
ประการต่าง ๆ มิฉะนั้นอย่างประหนึ่งว่า ย้อมไปด้วยน้ำ
แก้วประพาฬ อันหลอมเหลว คว้างแล้วรดเรียรายลงไว้
แลมฤคจตุบาททั้งหลาย มีประภทน้อยใหญ่ ได้ทัศน

พระมหามุนีนินทรราช ก็ปราศจากจิตมานะกระด้างต่าง ๆ ตั้งตาชมเล็งแลพระบรมสิริรูปพิศวงมิได้วางตา ผุงวิหค ปักษาอันบินร่อนอยู่บนอากาศ ก็ชวนกันเล็งแลดูพระสิริวิลาส แน่นิ่งอยู่กับที่ มิได้ร่อนไปในที่อื่น ครุวนาดจรูป ปักษา อันนายช่างฉลาดแกล้งवादไว้ หมู่มุราผิงภูทั้งหลาย ก็ล้อมเขยชายคลึงเอารสเรณูบุปผาชาติ ชวนกันหลงชมพระอุดมสิริวิลาสแห่งพระทศพลญาณ ทั้งवादาก็รำเพยพาน พัดเรณูสรรรพุกุสมเสาวคนธ์ หล่นลงเรียวยายในสถลวิถีทางเสด็จพระพุทธานิน อย่างประหนึ่งว่าจะกระทำสักการบูชา (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า)

ฝ่ายอุปกาศีวกเดินมาโดยทุราคมวิถีทางไกลระหว่างคยาประเทศเขตเมืองราชคฤห์กับมหาโพธิ์ต่อกัน แลเห็นไพโรสถ์สถานอันโอฬารไพโรจน์พรรณราย ด้วยชายพระฉัพพิชพรรณรังสีโสภณวิลาส ปราภฏโดยทวาทศนาการ ทั้งพสุธาแลอากาศโอภาสด้วยพระรัศมี มีพรรณแห่งละหก อย่างทั่วทิศล่างแลทิศบน มาสัมผัสสกายตนประหลาดมหัศจรรย์ ไม่เคยได้พบเห็นเป็นเช่นนี้มาแต่ก่อน ถ้าจะ

* บาลีเป็นทวาทศวิลาสการ = อากาณังกรม ๑๒ ประการ

เป็นเพลิง ไฉนกายอาตมาจึงไม่ร้อนกระวนกระวาย ถ้าจะเป็นน้ำ ไฉนกายอาตมาจะไม่ชุ่มชื้นเย็น นี่จะเป็นสิ่งอื่นใด ยิ่งสงสัยสนเท่ห์จิต จึงเพ่งพิศไปข้างโน้นข้างนี้ ก็เห็นองค์พระผู้ทรงสวัสดิโสภาคย์เสด็จบทธรรมา รุ่งเรืองด้วยพระสิริฉัพพิมหาทวัตติงสบุรุษลักษณะ แลพระพยามประกาโอภาส* เบื้องบนพระอุดมังคศิโรตม์ ก็ช่วงโชติด้วยพระเกตุมาลา ครุวนาดุจทองทั้งแท่งประดับด้วยฉัพพรรณรังสีแสงไฟโรจน์จรัส ทรงสบงจีวรล้วนมีพรรณอันแดงดุจแสงพระอาทิตย์ อันอุทัยเหนือยอดยุกนธรรบรรพต ดูดวง พระพักตร์ก็ผ่องใสสุกสกสมอดวงดอกโกมุทบริสุทธีสิริวิลาส จึงดำริว่า ดังอาตมาประวิตก บุคคลผู้นี้จะเป็นมนุษย์หรือ จึงมีจีวรอันทรงงามยิ่งนัก หรือจะเป็นเทพยดา ถ้าเป็นเทพยดา ก็จะไม่ทรงภูษามีพรรณอันแดงโอภาส จะไม่ทรงบาตรอย่างนี้ นี้ก็มีจีวรประดับพระกายา นี้จะมีไฉ่เทพยดา ชะรอยจะเป็นมนุษย์โดยแท้ แต่มีรูปสิริโสภาคย์ยิ่งคิดก็ยิ่งมากไปด้วยปีติปราโมทย์ยินดี มีโลมชาติสยดสยองทั่วสกลกายา พลังจินตนาว่า ผู้นี้ใครหนอ จึงอุดม

*พระรัศมีแผ่ออกข้างละวา

รังสีรุ่งโรจน์โชตินาการ ปานประหนึ่งว่าฉัตรกางกั้นใน
เบื้องบนโสมณโพโรจน์ ดังนี้ ยังมีจิตคิดการเวรยาเกรง
พระเดชพระคุณแห่งสมเด็จพระสัพพัญญู จึงบทธจเข้าไป
สู่ที่ใกล้แล้วก็เจรจาปราศัยทักถามว่า ดูกรอาวุโส อันว่า
กายินทรีย์ของท่านนี้งามพร้อมบริสุทธิ ฉวีวรรณก็ผ่องผุด
พิลาศปราศจากราคี ท่านนี้มีนามชื่อใด บรรพชาเฉพาะ
สำนักผู้ใด ใครเป็นครูของท่าน ท่านได้เล่าเรียนธรรมใน
สำนักอาจารย์ผู้ใด จงแจ้งแก่อาตมา

ในลำดับนั้นพระภควันตมุนี มีพระกมลปรารถนา
จักแสดงเหตุ * ซึ่งภาวะแห่งพระองค์เป็นครูแห่งหมู่อมร
มนุษย์นิกรสัตว์โลกทั้งปวงแก่อุปกาศึกให้แจ้ง ก็เปล่งออก
ซึ่งพระสุรเสียงอันไพเราะกอบประด้วยองค์ ๘ ประการ ปาน
ประดุจเสียงแห่งท้าวมหาพรหม มีพระพุทธรูฏีกาดำรัสโดย
สารพระคาถาแก่อุปกาศึกว่า สพุพภาภิภู สพุพวิทหมสุมิ
เป็นอาทิ อรรถาธิบายความว่า ดูราอาชีววก ตถาคตนี้มี
กมลสันดาน มิได้ติดระคนอยู่ในกิเลสธรรมทั้งปวง ละเสีย
ได้ซึ่งกองบาปธรรมทั้งสิ้นแล้ว สูญซึ่งตัณหาอุปาทานแล
ครอบงำเสียซึ่งสรรพสัตว์ทั้งหลายในไตรภพ ตรีสรูจจบใน
สรรพไญยธรรมด้วยพระองค์เอง ดังฤจะบรรพชา เฉพาะ

สำนักผู้ใดเล่า แลครูอาจารย์ของตถาคตมิได้มี ตถาคตนี้
 ประดับด้วยทศอรหาที่คุณอดุลยเลิศโลกแต่ผู้เดียว ตรัสรู้
 ซึ่งพระศัพท์ปัญญาตถุญาณโดยอาการอันชอบ มิได้วิปริต
 บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งทั่วทั้งทิศ ในมนุษยโลกกับทั้งเทวโลก จัก
 ประเสริฐเปรียบเสมอด้วยตถาคตมิได้มี แลตถาคตนี้ มี
 สันดานอันเย็น ร้างดับแล้วซึ่งกิเลสาคูระเดือดร้อน บัดนี้
 จะบทธจรไปสู่แคว้นแคว้น กาลิงคราษฎร์ ประสงค์จะแสดง
 พระธรรมจักกเทศนา จะต้อมตเถรีให้บรรลือแก่นิกร
 ประชาคนาสัตว์อันมีตมนอยู่ด้วยข่ายอวิชา ให้กระจ่าง
 แจ่มเห็น พระนิพพานธรรม ในครั้งนี้ เมื่ออุปภาชีวักได้สดับ
 พุทธวาทีดำรัสตั้งนั้น ก็มีจิตพิศวง จึงดำริว่า พระสมณะ
 องค์นี้ เจริญเป็นมธรรกาไพเราะยิ่งนัก ทั้งมีคุณวุฒิธรรม
 ก็มาก รูปกังามเสียงก็เพราะ หาผู้จะเสมอมิได้ ก็มีจิตเลื่อม
 ใส่สมนัสยินดี จึงกล่าววาจาว่า ข้าแต่อาวุโส ท่านกล่าว
 ปฏิญาณตนว่ากอบปรด้วยคุณดังนี้ ข้าพเจ้าก็เห็นจริงด้วย
 แล้ว ควรที่ท่านจะได้นามว่า **อนันตชินะ** ผจญเสียซึ่งหมู่
 มารทั้งหลาย จะนับประมาณมิได้ให้พ่ายแพ้ เมื่อสมเด็จ
 พระศัพท์ปัญญาได้ทรงสดับคำอาชีวัก กล่าวตั้งนั้น พระหฤทัย
 ประรารถนาจะประทับซึ่งวาจา แห่งอาชีวักให้มั่นด้วยตรา

กล่าวคือพระคาถาพุทธอุทาน ปานประหนึ่งตราแห่งพระ
 ยາธรรมิกราชอันตีประทับลงในดิน อันประจำฝัมนึกพระ
 ราชสาส์น ก็มีพุทธบรรหารโดยสารพระคาถาว่า **มาทิสาว
 ชินา โหนติ** เป็นอาทิ อรรถาธิบายความว่า ดูรานะอาชีวก
 บุคคลทั้งหลายใด ที่ถึงซึ่งอาสาชยในโลกลี้แล บุคคล
 ทั้งหลายนั้นจะได้ผจญชนะสัตว์โลกสิ้นทั้งปวง เหมือนดุษ
 ตถาคตมิได้มี ตถาคตนี้ผจญสรรพสัตว์โลก แลกองกิเลส
 บาปธรรมทั้งหลายทั้งสิ้น เหตุตั้งนั้น สมควรจะได้นาม
 บัญญัติว่า **อนันตชินะ** ดูกำท่านเจรจาเป็นแท้ เมื่อ
 อุกาชีวกได้สดับพระพุทธรูีกาก็ตอบว่า ข้าแต่อาวุโส
 จริงดั่งนั้นแล้ว แล้วก็สิ้นศรัษะ กล่าวพระคุณานุภาพหลีก
 ไปจากมรรคานั้นบทธจรไปหนทางอื่น สมเด็จพระบรมครูมี
 พระพุทธรูีกาตรัสกับอุกาชีวกเท่านั้น พอเป็นอุปนิสัยใน
 เบื้องหน้าแล้ว ก็เสด็จพระพุทธานินในมรรคาโดยอนุกรม
 ลำดับ พอสายัณห์เวลาก็บรรลู่ถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

เรื่องอุปกาชีวกจากพระไตรปิฎก

จากเรื่องในปฐมสมโพธิกถาดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่ามีความพิสดารกว่าในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะ คือ ในคัมภีร์วินัยปิฎกมหาวรรคซึ่งได้กล่าวไว้แต่เพียงว่า :-

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงดำริว่า เราจะพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน ครั้นทรงดำริต่อไปว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะแก่เรามาก ได้บำรุงเราผู้ตั้งหน้าบำเพ็ญเพียรอยู่ ถ้ากระไรเราพึงแสดงธรรมแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ก่อน ครั้นแล้วได้ทรงดำริต่อไปว่า บัดนี้ภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ไหนหนอ พระผู้มีพระภาคได้ทรงเห็นภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตพระนครพาราณสี ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุมนุษย์ ครั้นพระองค์ประทับอยู่ ณ อรุณเวลาประเทศตามสมควรแต่พุทธาภิรมย์แล้ว ก็เสด็จจาริกไปทางพระนครพาราณสี

อาชีวกชื่ออุปกะได้พบพระผู้มีพระภาคเสด็จดำเนินทางไกล ระหว่างแม่น้ำคยาและไม้โพธิพฤกษ์ ครั้นแล้วได้

ทูลคำนี้แต่พระผู้มีพระภาคว่า “ดูก่อนอาวุโส อินทริย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ดูก่อนอาวุโส ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบธรรมของใคร” เมื่ออุปกาชีวกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสพระคาถาตอบอุปกาชีวว่า :-

“สพฺพภาภิกฺขุ สพฺพวิฑูหมสฺมิ เราเป็นผู้ครอบงำ
ธรรมทั้งปวง รุ่งธรรมทั้งปวง” อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งข้อความ
อันนี้ ได้กล่าวมาแล้ว (ดูในเล่มนี้หน้า ๓๗)

ขอให้สังเกตว่า เมื่อตอนที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณา
ว่า จะทรงแสดงธรรมแก่ใครก่อน นั้น ขณะนั้นพระองค์
ประทับอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ คือ ที่ต้นไทรอันเป็นต้นไม้
ต้นหนึ่ง ที่อยู่ในบริเวณพุทธคยา และทรงเห็นพระปัญจ
วัคคีย์ว่า ขณะนี้อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งในคัมภีร์
อรรถกถา กล่าวว่า อยู่ห่างจากที่พระองค์ประทับอยู่ถึง
๑๘ โยชน์ เป็นการเห็นด้วยทิพยจักขุ และเมื่อเสด็จไปหา
พระปัญจวัคคีย์ ก็เสด็จดำเนินไปตามทางโดยพระบาท มิได้
เสด็จเหาะไปทางอากาศ ซึ่งในคัมภีร์อรรถกถาก็ได้กล่าวว่า

โดยปกติพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตนั้น เมื่อจะเสด็จไปทรงแสดงธรรมจักรโปรดใครเป็นครั้งแรก จะเสด็จไปโดยทางอากาศ ข้อความเหล่านี้ขอให้จดจำเอาไว้ด้วย เพราะข้อความที่ว่านี้ ไม่มีอยู่ในพระไตรปิฎก แต่มีกล่าวไว้ในหนังสืออรรถกถาหลายเล่ม และเรื่องของอุปกาศีวกนี้ก็มีปัญหาหลายอย่างที่น่าสงสัย สมเด็จพระปรมานุชิตฯ ก็ได้ทรงเฉลยเอาไว้ทุกอย่าง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ของพระองค์ที่ได้ทรงอ่านคัมภีร์มาก และเรื่องของอุปกาศีวกนี้ ดร. มาลาลา เสเกร่า ซึ่งเป็น นักปราชญ์ในทางพุทธศาสนาคนหนึ่ง เป็นคนศรีลังกา ก็ได้รวบรวมนำมาเขียนไว้ในหนังสือ ปทานุกรมรายชื่อบุคคลและสถานที่ต่าง ๆ ในทางพุทธศาสนา หนังสือนี้ใน ภาษาอังกฤษ มีชื่อว่า DICTIONARY OF PALI PROPER NAMES ซึ่งประวัติของอุปกาศีวกนี้ ดร.มาลาลา เสเกร่า ก็ได้รวบรวมมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ เช่นเดียวกับสมเด็จพระปรมานุชิตฯ เหมือนกัน ซึ่งจะขอคัดมาให้ดูบางตอนดังนี้ :-

เรื่องอุปกาชีวิตจากหนังสือพจนานุกรม ของ ดร. มาลาลา เสเกอร์

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสบอกอุปกาชีวิตถึงการที่พระองค์ทรงเป็นอนันตชินะ คือผู้ชนะสูงสุด ไม่มีผู้ใดเทียบได้เลยนั้น อุปกาชีวิตก็ได้สั่นศีรษะและพูดว่า “มันอาจจะเป็นเช่นนั้นได้สหาย - It may be so, friend.”

และอีกตอนหนึ่งก็ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จดำเนินโดยพระบาทไปตลอดทาง จนกระทั่งถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แทนที่จะเหาะไปทางอากาศ ตามประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตที่ได้ทรงปฏิบัติมา ทั้งนี้ก็เพราะปรารถนาที่จะพบอุปกาชีวิต

และได้เล่าเรื่องอุปกาชีวิตต่อไปว่า :-

ภายหลังที่ได้พบพระพุทธเจ้า และได้หลีกจากพระองค์ไปแล้วนั้น อุปกาชีวิตก็ได้ไปยังหมู่บ้านในชนบทแห่งหนึ่ง ชื่อว่า **วังกหาระ** และได้แต่งงานกับลูกสาวนายพราน คนหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า **นางจาปา** และมีบุตรชายด้วยกันคนหนึ่ง มีอาชีพด้วยการนำเนื้อสัตว์ที่เขี้ยวเร่ขาย แต่แล้ว

ในที่สุดก็สละลูกและภรรยาออกไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่
เขตวันมหาวิหาร ได้บวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา
ได้สำเร็จ เป็นพระอนาคามีแล้วได้ไปเกิดเป็นพรหมในชั้น
อวิหา

จากข้อความที่เล่ามาโดยสังเขปนี้แสดงว่า เรื่องที่
สมเด็จพระปรมาจารย์ ๗ นิพนธ์ไว้นั้น มีหลักฐานจาก
คัมภีร์ต่าง ๆ ไม่ใช่เขียนขึ้นเองตามความนึกคิดของตน
โดยไม่มีหลักฐาน ในหนังสือปฐมสมโพธิตอนนี้หากจะมี
ผิดก็มีอยู่ตอนเดียวที่กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไป **แคว้น
กาลิงคราษฎร์** ซึ่งความจริง เสด็จไปแคว้นกาสิ และที่
ผิดนี้เข้าใจว่า ผิดเพราะคัดลอกจากต้นฉบับเดิมมาผิด
มากกว่า คือเดิมคงจะเป็น**กาลิงรัฐ**

อธิบายคำว่า สพฺพทาภิภู สพฺพวิฑู

อนึ่ง คำว่า สพฺพทาภิภู สพฺพวิฑู เป็นต้น ซึ่งเป็นคำที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับอุปกาสีภิกษุในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา และในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎกตอนนี้ ได้อธิบายไว้ว่า :-

สพฺพทาภิภู ซึ่งแปลว่า เป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง นั้นหมายความว่า เป็นผู้ครอบงำธรรมที่เป็นไปในภูมิสามทั้งหมด (สพฺพทาภิภูติ สพฺพเพสฺส เตภูมิกธมมานํ อภิภูวิตา)

สพฺพวิฑู ซึ่งแปลว่า เป็นผู้รู้ธรรมทั้งปวง นั้นหมายความว่า รู้แจ้งธรรมที่เป็นไปในภูมิสี่ทั้งหมด (สพฺพวิฑูติ วิฑิตสพฺพจตุภูมิกธมโม)

สพฺพเพสฺส ธมฺเมสฺสุ อานุปลิตโต ซึ่งแปลว่า ไม่ถูกฉาบทาในธรรมทั้งปวง นั้นหมายความว่า ไม่ถูกฉาบทาด้วยตัณหาและทิฏฐิในธรรมอันเป็นไปในภูมิสามแม้ทั้งหมด (สพฺพเพสฺสุ ธมฺเมสฺสุติ สพฺพเพสฺสุปี เตภูมิกธมฺเมสฺสุ ตณฺหา-ทิฏฐีติ อานุปลิตโต-ธมฺม.อฎฺ.๘/๓๖ มมร. ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๘)

ตณฺหฺกฺขเย วิมุตฺโต ซึ่งแปลว่า เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหา นั้น หมายความว่า หลุดพ้นในขั้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์ เพราะได้เข้าถึงนิพพาน อันเป็นธรรมเป็นที่สิ้นไปของตัณหา (ตณฺหฺกฺขเย วิมุตฺโตติ ตณฺหฺกฺขยฺนเต อุปฺปาติเต ตณฺหฺกฺขยฺสงฺขาเต อรหฺตเต อเสขาย วิมุตฺติยา วิมุตฺโต - ฌมม.อฎฺ. ๘/๓๗, ตณฺหฺกฺขเย นิพฺพานे อารมฺมณกรณวเสน วิมุตฺโต - สมมต. หรือ วิ.อฎฺ. ๓/๑๖ มจร./๑๘ มจร.)

สพฺพญชฺโห เป็นผู้ละธรรมทั้งปวง นั้น หมายความว่า เป็นผู้ละธรรม อันเป็นไปในภุมิสามทั้งหมด (สพฺพญชฺโหติ สพฺเพ เตภูมิกธฺมเม ชหิตฺวา จิตฺ)

สยํ อภิญญา ซึ่งแปลว่า รู้แจ้งอย่างยิ่งด้วยตน นั้น หมายความว่า รู้แจ้งซึ่งธรรมทั้งหลาย เช่นอภิญญา-เฉยยธรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นการรู้แจ้งด้วยตนเองจริง ๆ (สยํ อภิญญาตติ อภิญเฉยยาทีเภาเท ธฺมเม สยเมว ชานิตฺวา - ฌมม.อฎฺ. ๘/๓๗, สพฺพํ จตฺตภูมิกธฺมมํ อตตนา ว ชานิตฺวา - สมมต. หรือ วิ.อฎฺ. ๓/๑๖ มจร./๑๘ มจร.)

จากคำอธิบายในอรรถกถานี้ จะทำให้เราเข้าใจว่า ข้อที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพาทิภู คือเป็นผู้ครอบงำ

ธรรมทั้งปวง นั้น หมายความว่า กรรมและกิเลสอันจะเป็นเหตุให้ต้องเกิดอยู่ในภพทั้งสาม คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพนั้น พระพุทธเจ้าทรงละได้หมด และที่ว่า พระพุทธเจ้า ทรงเป็นศัพท์ปัญชโห เป็นผู้ละได้ซึ่งธรรมทั้งปวง ก็มีความหมายอย่างเดียวกันนี้ และคำที่ว่า อนุปลิตโต พระพุทธเจ้าไม่ถูกฉาบทาในธรรมทั้งปวงก็หมายถึงว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงมีตัณหาและทิฏฐิในภพทั้งสาม คือ ไม่ทรงติดอยู่ในภพทั้งสาม เป็นผู้ที่หลุดพ้นไปจากภพทั้งสามแล้วโดยสิ้นเชิง

ส่วนคำว่า สพฺพวิทฺตุ ซึ่งแปลว่า เป็นผู้รู้ซึ่งธรรมทั้งปวง สย อภิญญา รู้แจ้งอย่างยิ่งด้วยตนเอง ก็หมายความว่า เป็นผู้รู้แจ้ง ซึ่งธรรมทั้งหมดบรรดามีอยู่ในภูมิทั้งสิ้น คือธรรมในกามาวจรภูมิ ธรรมในรูปาวจรภูมิ ธรรมในอรูปาวจรภูมิ และธรรมในโลกุตตรภูมิ และคำว่า ธรรมในที่นี้ ก็หมายถึง ทั้งรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมด

และขอให้สังเกตไว้ด้วยว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งธรรมเหล่านี้ด้วยตนเอง คือไม่ได้เรียนรู้อมาจากคนอื่น แต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากภายในใจของพระองค์เอง โดยการทำให้เป็นสมาธิถึงขั้นสูงสุด คือเข้าถึงนิโรธสมาบัติ ซึ่ง

ในเมื่อสามารถเข้าถึงสมบัติอันนี้ได้ อภิญญาทั้ง ๖ ก็จะได้ด้วย และเมื่อมีอภิญญาทั้ง ๖ การที่จะรู้อะไรต่ออะไรต่าง ๆ นั้น ก็จะได้โดยไมยาก ขอให้สังเกตคำต่อมาที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เมื่อเรารู้แจ้งด้วยตนเองเช่นนี้ จะฟังอ้างใครว่าเป็นอาจารย์ของเราได้เล่า อาจารย์ของเราไม่มี คนเช่นเราก็ไม่มีในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก บุคคลที่เสมอเหมือนกับเราไม่มี ฯลฯ”

*อนึ่ง คำว่า สัพพาทิภู ซึ่งแปลว่า เป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง และในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ได้อธิบายว่า หมายถึง ครอบงำธรรมที่เป็นไปในภูมิสามทั้งหมด นั้น ความหมายยังไม่ชัดว่า ธรรมที่เป็นไปในภูมิสามนั้น คืออะไร แต่ในคัมภีร์สารัตถปกาสินี ภาค ๑ หน้า ๑๘๓ อธิบาย คำว่า สัพพาทิภู ไว้ว่า คำว่า เป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง นั้น หมายถึง ครอบงำ ชันธ์ อายตนะ ธาตุ ภูพ โยนิ คติ เป็นต้น (สัพพาทิภูติ สัพพานิ ขนุชยตณ ธาตุภวโยนิคติ อาทีนิ อภิวิตวา จิตโต ส.อฎ.๑/๑๘๓)

และจากคำอธิบายนี้ ก็จะทำให้เข้าใจว่า สัพพาทิภู ซึ่งแปลว่า เป็นผู้รู้ธรรมทั้งปวง นั้น ก็หมายถึงรู้เรื่อง ชันธ์

*วิญญาน ฉบับที่ ๕-๖ พฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๒๘

อายตนะ ธาตุ ภาพ โยนิ คติ เป็นต้น ขอให้สังเกตคำอธิบายจากอรรถกถาที่กล่าวมาแล้วว่า คำว่า สัพพวิทู ท่านอธิบายว่าหมายถึง รู้แจ้งธรรมที่เป็นไปในภูมิสี่ทั้งหมด (สัพพวิทูติ วิทิตสัพพจตุภูมิภมโม) ฉะนั้นเพื่อที่จะให้เข้าใจความหมายของเรื่องนี้ ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงควรจะได้ศึกษาเรื่อง ภาพ ภูมิ โยนิ คติ เป็นต้นก่อน

พระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้แจ้งซึ่งภาพทั้งปวง

คำว่า ภาพ คนโดยมากมักจะเข้าใจว่า ได้แก่ พิภพ คือโลกหรือแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่ แต่ความเป็นจริง คำว่า ภาพ ตามความหมายของคัมภีร์ทางพุทธศาสนานั้น หมายถึงชีวิตต่าง ๆ หรือ นามรูป ชนิดต่าง ๆ และแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ กามภาพ รูปภาพ อรูปภาพ ฉะนั้น คำว่า กามภาพ จึงหมายถึงชีวิตทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์ที่ยังมีกาม เกี่ยวข้องในเรื่องกาม มีความยินดีพอใจในกาม ยังตัดเรื่องกามไม่ได้เหมือนอย่างคนหรือสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ และนอกจากนี้ แม้พวกโอบปาติกะทั้งหลายในสวรรค์ ๖ ชั้น คือตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชจนถึงชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ก็เรียกว่า เป็นพวกกามภาพ พวก

อบายภูมิทั้ง ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ก็เป็นพวกกามภพ ส่วน รูปภพ นั้นได้แก่ผู้ที่ได้รูปฌาน ทั้ง ๔ เป็นพวกที่ล่วงพ้นจากอำนาจของกามได้แล้ว แม้จะเป็นการชั่วคราวก็ตาม หรือเมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นพวก รูปพรหมทั้ง ๑๖ ชั้น ก็จัดว่า เป็นพวกรูปภพ ส่วนผู้ที่ได้อรูปฌานทั้ง ๔ ในระหว่างที่อยู่ในอรูปฌาน หรือตายแล้วไปเกิดเป็นอรูปพรหมในอรูปภพ เรียกว่า พวกอรูปภพ คำว่า ภพ ดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า หมายถึงชีวิตประเภทต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา

พระพุทธเจ้าเป็นสัพพัญญู คือรู้เรื่องชีวิตทุกประเภท ดังที่กล่าวมานี้ทั้งหมด ซึ่งคำว่า รู้ ในที่นี้หมายถึงรู้จักชีวิตเหล่านี้ทั้งหมด เคยเห็นเคยเข้าใจ เคยเข้าไปสนทนา ด้วย รู้ความเป็นไป รู้เรื่องความเป็นอยู่ รู้เรื่องอาหาร รู้เรื่องอายุ รู้ถึงสาเหตุว่าอะไรทำให้สัตว์เหล่านี้ไปเกิดอยู่ในภพหรือในภูมิอย่างนั้นอย่างนี้ ดังจะเห็นได้จากเรื่อง ที่พระองค์ได้ตรัสไว้ ดังนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงประทับอยู่ที่ภูเขาคิน พื่นราบแห่งหนึ่งชื่อว่า คยาสีสะ ใกล้หมู่บ้านคยา ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ก่อนที่เราจะได้ตรัสรู้ ยังเป็น โภทิสต์อยู่ **ครั้งนั้นเรากำหนดเห็นแสงสว่างได้** แต่ครั้งแรกยังไม่เห็นรูปทั้งหลาย เราจึงได้เกิดความคิดว่า ถ้าหากเรา จะพึงกำหนดเห็นแสงสว่างได้ด้วย และเห็นรูปทั้งหลายได้ด้วย ญาณทัสสนะของเราอันนี้ ก็จักพึงบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นอีก

ฉะนั้น ในเวลาต่อมา เราจึงไม่ประมาท พยายามปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้น ครั้นแล้วเราก็กำหนดเห็นแสงสว่างได้ด้วย **และเห็นรูปทั้งหลายได้ด้วย** แต่จะอยู่ในสมาธิเจรจาไต่ถามกับเวทดาทั้งหลายยังไม่ได้ (กล่าวคือ พอจะถามอะไรกับเวทดา สมาธิก็ถอยออกมา แสงสว่างก็หายไป รูปของเวทดาก็หายไป) เราจึงได้เกิดความคิดว่า ถ้าหากเราจะพึงกำหนดเห็นแสงสว่างได้ด้วย เห็นรูปเวทดาทั้งหลายได้ด้วย และอยู่ในสมาธิเจรจาไต่ถามกับเวทดาทั้งหลายได้ด้วย ญาณ ทัสสนะอันนี้ของเราก็จักพึงบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นอีก

ฉะนั้น ในเวลาต่อมาเราจึงไม่ประมาท พยายามปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ครั้นแล้วเราก็กำหนดเห็นแสงสว่างได้ด้วย เห็นรูปทั้งหลายได้ด้วย **และอยู่ในสมาธิเจรจาไต่ถามกับเวทดาทั้งหลายได้ด้วย** แต่เราไม่รู้ว่าเป็นเวทดาองค์นั้น

องค์นี้มาจากเทพนิกายไหน เราจึงได้เกิดความคิดว่า ถ้าหากเราจะพึงรู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้มาจากเทพนิกายนั้นเทพนิกายนี้ ญาณทัสสนะของเราอันนี้ ก็จะมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอีก

ฉะนั้น ในเวลาต่อมา เราจึงไม่ประมาทพยายามปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้นอีก ครั้นแล้วเรารู้จักเทวดาทิ้งหลายว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้ มาจากเทพนิกายนั้นเทพนิกายนี้ แต่ยังไม่รู้ว่าเทวดาองค์นั้นองค์นี้จุติจากที่นั้นหรือที่นี้แล้วจะไป เกิดในที่ไหน และด้วยวิบากของกรรมอะไร

ครั้นแล้วต่อมา เราก็มารู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้จุติจากที่นั้นที่นี้แล้ว ไปเกิดในที่นั้นที่นี้ด้วยวิบากของกรรมอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ไม่รู้ว่าเทวดาแต่ละองค์มีอาหารอย่างไร เสวยสุขและทุกข์อย่างไร

ครั้นแล้วต่อมา เราก็มารู้ว่าเทวดาองค์นั้นองค์นี้ มีอาหารอย่างนั้นอย่างนี้ เสวยสุขและทุกข์อย่างนั้นอย่างนี้ แต่ไม่รู้ว่าเทวดาแต่ละองค์โดยปกติมีอายุยืนนานเท่าไร

ครั้นแล้วต่อมา เราก็มารู้ว่าเทวดาองค์นั้นองค์นี้มีอายุยืนนานเท่านี้เท่านี้ แต่ไม่รู้ว่า เราได้เคยอยู่ร่วมกับเทวดาเหล่านั้นในครั้งก่อนหรือไม่ เราจึงได้เกิดความคิดว่า ถ้า

หากเราจะพึงรู้ด้วยว่า เราได้เคยอยู่ร่วมกับเทวดาเหล่านี้
ในครั้งก่อนด้วยหรือไม่ ญาณทัสสนะของเราอันนี้ ก็จะพึง
บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นอีก

ฉะนั้น ในเวลาต่อมา เราจึงไม่ประมาท พยายาม
ปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้น

๑. ครั้นแล้วเราก็กำหนดเห็นแสงสว่างได้ มาก
๒. เห็นรูปทั้งหลายได้
๓. อยู่ในสมาธิเจรจาไต่ถามกับเทวดาทั้งหลายได้
๔. รู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้มาจากเทพนิกายนั้น
เทพนิกายนี้
๕. รู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้จุติจากที่นั่นที่นี้แล้ว
ไปเกิดในที่นั่นที่นี้ ด้วยวิบากของกรรมอย่างนั้น
อย่างนี้
๖. รู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้ มีอาหารอย่างนั้น
อย่างนี้ เสวยสุขและทุกข์อย่างนั้นอย่างนี้
๗. รู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้ มีอายุยืนนานเท่านั้น
เท่านั้น
๘. และรู้ว่า เราได้อยู่ร่วมกับเทวดาเหล่านี้ในครั้ง
ก่อนด้วยหรือไม่

ภิกษุทั้งหลาย อธิเทวญาณทัสสนะ ซึ่งมีปริวัฏ ๘ ของเรา ถ้ายังไม่บริสุทธิตีเพียงใด เราก็ไม่ปฏิญาณว่าเรา ได้บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกนี้ ในเทวโลก ในมารโลก ในพรหมโลก ในหมู่ประชา ซึ่งมีทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย แต่เพราะเหตุที่ อธิเทวญาณทัสสนะ ซึ่งมีปริวัฏ ๘ ของเราบริสุทธิตีแล้ว ฉะนั้นเราจึงได้ปฏิญาณว่า เราได้บรรลุแล้ว ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลกนี้ ในเทวโลก ในมารโลก ในพรหมโลก ในหมู่ประชา ซึ่งมีทั้งสมณะพราหมณ์เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย และญาณทัสสนะได้บังเกิดแก่เรา ด้วย ว่า ใจของเราได้หลุดพ้นแล้วโดยเด็ดขาด ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย แต่นี้ต่อไป การเกิดใหม่ไม่มีอีก”

อัญจนก. ๒๓/๖๔/๒๕๐ มจร./๓๑๑ มจร./๓๒๖ ศน.

จากข้อความในพระสูตรนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเห็นและทรงรู้จักเทวดาทุกชั้นทุกประเภทและรู้เรื่องนี้ดียิ่งกว่าพวกเทวดาทั้งหลายเสียอีก และเมื่อศึกษาเรื่องนี้แล้ว ก็ขอให้นึกถึงข้อความที่เคยกล่าวมาแล้วว่า :-

“ดูก่อนสารีบุตร บริษัท ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ ขัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท

จากตุ่มหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท และ พรหมบริษัท ดูก่อนสารีบุตร บริษัททั้ง ๘ เหล่านี้ ตถาคต ผู้ประกอบด้วยเวสาลีชชธรรม ๔ ประการ เคยเข้าไปหา เคยเข้าไปอยู่ในท่ามกลางบริษัทเหล่านี้ทั้งหมด แม้ว่าเราจะเข้าไปอยู่ในหมู่ชัตตยบริษัทเป็นร้อย ๆ เราเคยนั่งใกล้ เคยทักทายปราศรัย เคยสนทนากัน แต่เราก็ไม่เห็นนิมิตอะไรเลย ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่า เรามีความกลัว มีความสะทกสะท้าน และแม้ในบริษัทอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน เพราะเหตุนี้แล สารีบุตร เราจึงได้มีความเกษมถึงความไม่มีภัย ถึงความเป็นผู้แก้แล้วกล่าว”

อนึ่งขอให้นึกถึงเรื่อง ทศพลญาณ ประกอบด้วย โดยเฉพาะในข้อที่ว่า พระองค์ทรงมีฐานาฐานญาณ ทรงรู้ว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ทรงรู้ทางหรือข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่ภพสุขุมทั้งปวง และวิปากญาณ ทรงรู้วิบากของกรรมทุกอย่าง ฯลฯ

เมื่อได้นึกถึงข้อความดังที่กล่าวมานี้ ก็จะทำให้เข้าใจชัดในข้อที่พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อธิเทวญาณ ทัสสนะ ซึ่งมีปริวัฏ ๘ ของเรา ถ้ายังไม่บริสุทธิ์ดีเพียงใด เราก็ไม่ปฏิเสธเลยว่า เราได้บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ในโลกนี้ ในเทวโลก ในมารโลก ในพรหมโลก ในหมู่ประชา
ซึ่งมีทั้งสมณะพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

คำว่า อธิเทวญาณทัตสนะ นั้นแปลว่า การรู้การ
เห็นเทวดาทั้งหลายอันสูงสุด หรือจะแปลตามตัวว่า ญาณ
ทัตสนะที่เป็นไปทับซึ่งเทวดาทั้งหลาย หมายความว่า
ญาณทัตสนะอันนี้สูงกว่าเทวดาทั้งหมด คือแม้แต่เทวดา
ชั้นสูงสุด คือออกนิมฺฐพรหม ก็ยังมีญาณทัตสนะในเรื่อง
เทวดาทั้งหลาย น้อยกว่าพระพุทธรองค์ หรืออีกนัยหนึ่ง
แปลว่า ญาณทัตสนะ อันนี้สามารถที่จะรู้และเห็นแม้
กระทั่งเทวดาชั้นสูงสุด และขอให้เข้าใจไว้ด้วยว่า คำว่า
ญาณทัตสนะ ในที่นี้หมายถึงทิพยจักขุ หรือ จุตูปปาด
ญาณ และโดยธรรมดาผู้ที่มีทิพยจักขุ คือตาทิพย์นั้น
ไม่ใช่มีความสามารถเพียงแต่มองเห็นพวกเทวดาทั้งหลาย
เท่านั้น แต่สามารถที่จะรู้เรื่องของพวกเทวดา หรือพวก
โอปปาติกะทั้งหมดด้วยว่า สัตว์เหล่านี้ ไปเกิดเป็นเทวดา
ชั้นนั้นชั้นนี้ หรือจะไปเกิดในอบายภูมิประเภทไหนนั้น
เป็นเพราะได้ทำกรรมมาอย่างไร มีความเป็นอยู่อย่างไร
มีอายุเท่าไร มีอาหารอย่างไร อย่างนี้เป็นต้น และนั่นย่อม
หมายถึงสามารถที่จะมองเห็นสภาพสิ่งแวดล้อม เช่น

มองเห็นวิมาน สถานทีและสิ่งแวดลอมอื่น ๆ ได้ทั้งหมด
แม้ในเรื่องอบายภูมิก็จะมองเห็นเช่นเดียวกัน

อนึ่ง ขอให้สังเกตว่า ญาณที่เป็นกำลังสำคัญที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงทราบอะไรได้ทุกอย่างนั้น นอกจาก **ทิพยจักขุ** หรือ **จตุปปาตญาณ**แล้ว ก็ยังมี**บุพเพนิวาสานุสติญาณ เจโตปริยญาณ**และญาณอื่น ๆ อีกหลายอย่าง พระองค์ทรง เป็นสัพพัญญูก็เพราะพระองค์ทรงมีอภิญญา ทั้ง ๖ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้าหากเราเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องอภิญญาทั้ง ๖ และเชื่อด้วยว่าอภิญญาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ พระพุทธองค์ทรงมีอภิญญาเหล่านี้จริง เราก็จะเข้าใจและเชื่อได้อย่างสนิทใจว่า **พระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญูจริง ๆ**

คำว่า **ภพ** หมายถึงนามรูปหรือชีวิตแต่ละประเภท ฉะนั้น คำที่ว่า **พระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้แจ้งซึ่งภพทั้งปวง** นั้น ในความหมายอันหนึ่งก็คือ ทรงรู้แจ้งหรือรู้จักเทวดาทุกประเภท ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงสุด ดังที่กล่าวมาแล้ว อย่าลืมนวว่า เทวดาดังที่กล่าวมานั้น ทั้งหมดล้วนแต่เป็นพวกโอปปาติกะ คือเป็นพวกกายทิพย์ เป็นพวกอภิสสมานกาย เป็นพวกที่ไม่อาจจะเห็นได้ด้วยตาธรรมดา คือ

ตามนุษย์ จะเห็นได้เฉพาะผู้ที่มีตาทิพย์หรือมีจิตอุปบาท
ญาณ เท่านั้น ขอให้สังเกตว่าพระพุทธเจ้าทรงเห็นพวก
เทวดา เหล่านี้ได้ ก็เพราะพระองค์เข้าสมาธิไปแล้วมีแสง
สว่างเกิด ขึ้นในใจ ซึ่งแสงสว่างที่ปรากฏในใจนี้สว่างมาก
เหมือนกับ แสงสว่างในเวลากลางวันทีเดียวจึงจะสามารถ
เห็นเทวดา ทั้งหลาย ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอย่างไรที่บุคคล
เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ญาณทัสสนะ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมกำหนดแสง
สว่างไว้ในใจ (อาโลกสณฺณ มนสิกาโรติ) และอธิษฐานให้
สว่างเหมือนกลางวัน (ทิวาสณฺณ อธิญฺจติ) เธอพยายาม
ทำอยู่อย่างนั้น ทั้งกลางวันและกลางคืน กลางวันทำได้
อย่างไร กลางคืนก็ทำได้อย่างนั้น หรือกลางคืนทำได้
อย่างไร กลางวันก็ทำได้อย่างนั้น เธอมีใจสงบไม่มีนิวรณ์
หุ้มท้อ ทำใจอันประกอบด้วยแสงสว่างให้เกิดขึ้น (สปปภาสึ
จิตฺตํ ภาเวติ) ภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนาอย่างนี้แล
ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ญาณ
ทัสสนะ”

จากหลักฐานที่อ้างมานี้จะเห็นว่า ใครก็ตามในเมื่อสามารถเข้าสมาธิไปแล้ว มีแสงสว่างเกิดขึ้นในใจและสว่างมากเหมือนกับแสงสว่างในเวลากลางวัน พร้อมทั้งมีความชำนาญ คือทำได้เช่นนี้เสมอไม่ว่าจะเป็นเวลากลางวันหรือกลางคืน คือเมื่อเข้าสมาธิไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเวลาไหน ทั้งที่หลับตาแล้วมีดไม่เห็นอะไรเลยแต่ในใจไม่ได้มีด เพราะมีแสงสว่างเกิดขึ้น และสว่างมากด้วย เพราะมีแสงสว่างซึ่งเกิดจากใจที่เป็นสมาธิอย่างสูงคือได้จตุตถฌาน ด้วยแสงสว่างอันนี้จึงสามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่ตาธรรมดามองไม่เห็น เช่น สิ่งที่เล็กที่สุดหรืออยู่ไกลที่สุด หรือสิ่งซ่อนเร้นอยู่ในที่มืด หรืออยู่ในดิน หรือสิ่งที่ละเอียดที่สุด เช่น อนุภาคของโอปปาทิกะ หรือสิ่งต่าง ๆ ในโลกของโอปปาทิกะก็สามารถมองเห็นได้ทั้งสิ้น แต่ขอบเขตของการเห็นนี้อาจจะไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกำลังของสมาธิว่ามีมากน้อยแค่ไหน ดังเช่น ที่พระองค์ได้ตรัสกับพระอนุรุทธว่า :-

“อนุรุทธ สมัยใดสมาธิของเราน้อย สมัยนั้นจักขุของเราก็น้อย เมื่อจักขุน้อยเราก็กำหนดเห็นแสงสว่างได้น้อย และเห็นรูปได้น้อย แต่ถ้าสมัยใด สมาธิของเรามาก สมัยนั้นจักขุของเรา就多 เมื่อมีจักขุมาก เราก็กำหนด

เห็นแสงสว่างได้มาก และเห็นรูปได้มาก เป็นอยู่อย่างนี้ ตลอดคืนบ้าง ตลอดวันบ้าง ตลอดทั้งคืนทั้งวันบ้าง”

ม.อ. ๑๔/๒๔๓/๒๑๒ มจร./๓๐๘-๙ มมร./๒๘๑ ศน.

*การรู้แจ้งเกี่ยวกับเรื่องเทวดามีความสำคัญอย่างไร ก็ขอให้นึกถึงคำที่พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อธิเทวญาณทัสสนะ ซึ่งมีปริวัฏ ๘ ของเราถ้ายังไม่บริสุทธิ์ ดีเพียงใด ก็ไม่ปฏิญาณว่าเราได้บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกนี้ ในเทวโลก ในมารโลก ในพรหมโลก ในหมู่ประชา ซึ่งมีทั้งสมณะพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ทั้งหลายแต่เพราะเหตุที่อธิเทวญาณทัสสนะ ซึ่งมีปริวัฏ ๘ ของเราบริสุทธิ์ดีแล้ว ฉะนั้น เราจึงได้ปฏิญาณว่า เราได้บรรลุแล้วซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกนี้ ในเทวโลก ในมารโลก ในพรหมโลก ในหมู่ประชาซึ่งมีทั้งสมณะพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

จากหลักฐานที่ยกมาให้เห็นนี้ ถ้าจะมีใครปฏิเสธ หรือไม่ยอมรับว่า เรื่องเทวดาไม่สำคัญ จะรู้หรือไม่รู้ ก็ไม่เกี่ยวกับการหลุดพ้น ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติ ไม่ใช่เรื่องสำคัญในพุทธศาสนา หรือจะมีข้ออ้างอย่างอื่นนอกจากนี้

อย่างไรก็ตาม ก็ขอได้โปรดคิดให้รอบคอบ เว้นไว้แต่ท่านจะไม่ยอมรับว่า เรื่องที่อ้างมานี้เป็นพุทธพจน์ พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้ ถ้าอย่างนี้ก็เลิกพูดกันเพราะไม่มีประโยชน์อะไร ที่จะถกเถียงกับบุคคลผู้ซึ่งมีนิสัยเข้าในลักษณะที่ว่า “สิ่งใดชอบใจฉัน ฉันเห็นด้วย สิ่งใดไม่ชอบใจฉัน ฉันไม่เห็นด้วย หรือสิ่งใดลงรอยกับเรื่องที่เคยรู้ เคยเชื่อ ก็ยอมรับ ถ้าไม่ลงรอยหรือขัดกับเรื่องที่เคยรู้เคยเชื่อ ก็หาทางปฏิเสธ”

อนึ่ง ขอให้สังเกตด้วยว่า คำว่า **รู้** เกี่ยวข้องกับเรื่อง **เทวดา** นั้น มีความหมายอย่างไรบ้าง ก็ขอให้พิจารณาจากข้อความที่พระองค์ตรัสว่า :-

“พระองค์เคยเจรจาโต้ถามกับเทวดาทั้งหลาย
รู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้ มาจากเทพนิภาลัย
เทพนิภาลัย

รู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้ จุตติจากที่นั่นที่นี้ แล้วไป
เกิดในที่นั่นที่นี้ ด้วยวิบากของกรรมอย่างนั้นอย่างนี้

รู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้ มีอาหารอย่างนั้น
อย่างนี้ เสวยสุขและทุกข์อย่างนั้นอย่างนี้

รู้ว่า เทวดาองค์นั้นองค์นี้มีอายุยืนนานเท่านั้นเท่านี้ และรู้ว่า เราเคยอยู่ร่วมกับเทวดาเหล่านี้ในครั้งก่อนด้วยหรือไม่”

ถ้าพิจารณาตามสำนวนที่กล่าวมานี้โดยละเอียดแล้วจะเห็นว่า พระพุทธเจ้า ทรงรอบรู้เกี่ยวกับเรื่องเทวดาละเอียดถี่ถ้วน และทรงรอบรู้เรื่องเทวดาทุกชั้นทุกประเภท และยิ่งกว่านี้พระองค์ยังทรงสามารถที่จะอ่าน หรือล่วงรู้ความคิดของเทวดาทั้งหลายได้ทุกอย่าง คือ แปลว่าเทวดาไม่ว่าองค์ไหน มีความคิดเห็นอย่างไร มีความรู้ ความเชื่ออย่างไร ถ้าพระองค์ปรารถนาจะทรงทราบแล้วก็จะทรงทราบได้ทันที โดยไม่ติดขัดหรือชักช้าแต่ประการใด ดังเช่นเรื่องที่จะกล่าวต่อไปนี้

เรื่องพกรหม
ที่มาของลัทธิที่ถือว่า
มีพระผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้สร้างโลก

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหาร
เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระ
นครสาวัตถี ณ ที่นี้แลพระผู้มีพระภาคได้ตรัสเล่าให้ภิกษุ
ทั้งหลายฟังว่า :

ภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราอยู่ที่โคนต้นรังใหญ่
ในป่าสุภควัน ใกล้เมืองอุกกัฏฐา ก็สมัยนั้นแล พกรหม
ได้มีทิฏฐิอันชั่วเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า พกรหมสถานนี้ เทียง
(นิจจ) ยั้งยีน (ฐว) มีอยู่ตลอดกาล (สสุสตี) เป็นไกววัลย์
(เกวล) ไม่มีการจติต่อไปอีกเป็นธรรมดา (อจวนธมม)
พกรหมสถานนี้ไม่เกิด (น ชายติ) ไม่แก่ (น ชียติ) ไม่ตาย
(น มียติ) ไม่จติ (น จวติ) ไม่อุบัติ (น อุปปชชติ) และ
นิสสรณะอย่างอื่น ที่สูงกว่าหรือยิ่งกว่าพกรหมสถานนี้
ไม่มี (นิสสรณะ แปลว่า การออกไปจากทุกข์ หรือเหตุ
อันเป็นที่ออกไปจากทุกข์)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราได้ทราบวาทิฏฐิอันชั่วของพกพรหมเกิดขึ้นเช่นนั้น จึงได้อันตรธาน (คือหายวับไปในทันที) จากที่โคนต้นรังใหญ่ในป่าสุภควันใกล้เมืองอุกกัฏฐา แล้วไปปรากฏตัวอยู่ในพรหมโลกอย่างรวดเร็วชั่วระยะเหมือนกับบุรุษที่มีกำลังเหยียดแขนที่อยู่ออกไปหรือคู่แขนที่กำลังเหยียดเข้ามาฉะนั้น (ไปได้เร็วชั่วดิดนิ้วมือ) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พกพรหมได้เห็นเราผู้มาแต่ไกลแล้วได้พูดกับเราว่า “ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ เชิญมาเถิด ท่านมาดีแล้ว เป็นเวลานานทีเดียวที่ท่านคิดที่จะมาในที่นี้ ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ พรหมสถานนี้เที่ยง ยั่งยืน มีอยู่ตลอดกาล เป็นไภวรัลย์ ไม่มีการจตุตต่อไปอีกเป็นธรรมตา พรหมสถานนี้ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จตุติ ไม่อุบัติ และนิสสรณอย่างอื่นที่สูงกว่าหรือยิ่งกว่าพรหมสถานนี้ไม่มี”

ภิกษุทั้งหลายเมื่อพกพรหมได้กล่าวกับเราอย่างนี้ เราจึงได้กล่าวกับพกพรหมนั้นว่า “พกพรหม ท่านนะอยู่ในอวิชชา ประกอบด้วยอวิชชา จึงได้กล่าวสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง สิ่งที่ไม่ยั่งยืนว่ายั่งยืน สิ่งซึ่งไม่มีอยู่ตลอดกาลว่ามีอยู่ตลอดกาล สิ่งที่ไม่ใช่ไภวรัลย์ว่าเป็นไภวรัลย์ สิ่งที่จะต้องมีการจตุติว่าไม่มีการจตุติ ก็ในพรหมสถานนี้มีสัตว์มาเกิด

และมีแก่ มีตาย มีจุติ มีอุบัติ (คือยังมีการจุติแล้วไป ปฏิสนธิในภูมิหรือในภพอื่นได้อีก) แต่ท่านกลับมากล่าวว่าพรหมสถานนี้ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ และนิสสรณะอย่างอื่นซึ่งสูงกว่าพรหมสถานนี้มีอยู่ ไม่ใช่ไม่มี แต่ท่านก็กลับมากล่าวว่า นิสสรณะอย่างอื่นนอกจากพรหมสถานนี้ไม่มี พกพรหม เพราะเหตุที่ท่านอยู่ในอวิชชา ประกอบด้วยอวิชชาจึงได้กล่าวเช่นนั้น”

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราได้กล่าวอย่างนี้แล้ว มารผู้มีบาป (คือพระยามารที่เคยขัดขวางพระพุทธองค์ มาตั้งแต่เริ่มเสด็จออกทรงผนวชนั้นแหละ) ก็ได้เข้าสิงกายของพรหมปารีสัชชาผู้หนึ่ง แล้วกล่าวกับเราว่า “ดูก่อนภิกษุ ดูก่อนภิกษุ ท่านอย่ารุกรานพกพรหมผู้นี้เลย ท่านอย่ารุกรานพกพรหมผู้นี้เลย เพราะพกพรหมผู้นี้ เป็นมหาพรหม เป็นอภิกุ คือ เป็นผู้ใหญ่ยิ่ง เป็นอนภิกุโต คือไม่มีใครครอบงำ หรือไม่มีใครมีอำนาจเหนือ เป็นอัญญุทัตถุทโส คือเป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง (สพพฺ ปรสสติ ม.อฎฎ. ๒/๓๑๓) เป็นวสวัตติ คือเป็นผู้มีอำนาจเหนือชนอื่นทั้งหมด (สพพฺ ชนฺ วเส วตเตติ ม.อฎฎ. ๒/๓๑๓) เป็นอิสสโร คือเป็นใหญ่ในโลก (โลกे อิสสโร ม.อฎฎ. ๒/๓๑๓)

เป็นกัตตา เป็นนิมมิตา คือเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้เนรมิตโลก กล่าวคือแผ่นดิน ป่าหิมพานต์ เขาสิเนรุ จักรวาลมหาสมุทร ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ พกพรหมก็เป็นผู้สร้างเป็นผู้เนรมิต (กถตา นิมมิตาติ โลกสส กตฺตา จ นิมมิตา จ ปฐวีหฆวณุตสิเนรุจกกวาฬมหาสมุททจนทิม-สุรียา อิมินา นิมมิตาติ ทีเปติ ม.อฎ. ๒/๓๑๓) เป็นเชฏโฐ คือเป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นสัชชิตา คือเป็นผู้แต่งตั้งเป็นผู้จัดสรรสัตว์โลก คือใครจะเกิดมาเป็นอะไร เช่นจะเกิดมาเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร หรือใครจะเป็นคฤหัสถ์ เป็นบรรพชิต ก็สุดแล้วแต่พระพรหมจะให้เป็นที่สุดสัตว์จะเกิดมาเป็นอูฐ เป็นโค หรือจะเกิดมาเป็นอะไรก็ตาม ก็สุดแล้วแต่พกพรหมจะบงการ (เชฏโฐ สชชิตาติ อัย โลกสส อุตตโม จ สชชิตา จ “ตฺวํ ขตติโย นาม โหหิ, ตฺวํ พฺราหฺมโณ นาม, เวสฺโส นาม, สุทฺโท นาม, คหฺนฺโฐ นาม, ปพฺพชิตฺโต นาม, อนตฺมโส โอฎฺโงปิ โหหิ, โคโณ โหหิ” ตี เอว สตฺตานํ สชชิตา อยฺยติ ทสฺเสติ ม.อฎ. ๒/๓๑๓) เป็น ผู้มีอำนาจ และเป็นบิดาของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้ว และกำลังจะเกิด (วสี ปีตา ภูตภพฺยานิ)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมปารีสัชชาเมื่อได้กล่าวกับเราอย่างนี้แล้ว ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า :-

“ดูก่อนภิกษุ (จงสังเกตว่า พระยามารซึ่งสิงอยู่ในร่างของพรหมปารีสัชชาก็พูดกับพระพุทธเจ้า โดยใช้คำเริ่มต้นว่า ดูก่อนภิกษุเหมือนกัน) พวกสมณพราหมณ์ทั้งหลายบางจำพวกเกิดในโลกนี้ในสมัยก่อนที่เป็นผู้ตีเตียน เป็นผู้เกลียด ดิน น้ำ ลม ไฟ คือคิดว่า สิ่งเหล่านี้ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (ปรีวีครหาคติ ยถา ตวํ เอตริหิ “อนิจจา ทุกขา อนตตา” ติ ปรีวี ครหสิ ชิกุฉนสิ ม.อญ. ๒/๓๑๔) เป็นผู้ตีเตียนภูต เกลียดภูต เป็นผู้ตีเตียนเทวดา เกลียดเทวดา เป็นผู้ตีเตียนปชาบดี เกลียดปชาบดี เป็นผู้ตีเตียนพรหม เกลียดพรหม คือคิดว่าพวกเหล่านี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตานั่น สมณพราหมณ์เหล่านั้นเมื่อกายแตก ขาดลมปราณแล้ว ก็ต้องไปเกิดในกายต่ำ คือเกิดในอบายภูมิ (ทีเน กาเย ปติฏฐิตาติ จตุสุ อปาเยสุ นิพพตตา ม.อญ. ๒/๓๑๔) ส่วนสมณพราหมณ์ทั้งหลายที่สรรเสริญชมเชย ดิน น้ำ ลม ไฟ สรรเสริญภูต เทวดา ปชาบดี คือสรรเสริญ ชมเชยพวกเหล่านี้ว่า มันคง ยังยืน มีอยู่ตลอดกาลนั้น เมื่อกายแตกขาดลมปราณแล้วก็จะไป

เกิดในกายประณีต คือเกิดในพรหมโลก (ปณินเต กาย
ปติภูจिताติ พรหมโลก นิพพตตมา ม.อญ. ๒/๓๑๔)

ดูก่อนภิกษุ เพราะเหตุนี้ เราจึงขอบอกแก่ท่าน
อย่างนี้ว่า ท่านผู้นิรทุกข์ ขอท่านจงทำตามคำที่พรหม
บอกแก่ท่านเท่านั้น ท่านจงอย่าฝ่าฝืนคำของพรหมเลย
เพราะถ้าท่านจักฝ่าฝืนคำของพรหม โทษจักมีแก่ท่าน
เปรียบเหมือนบุรุษเอาท่อนไม้ไล่ตีศิริที่มาหาตน (คือขับไล่
ศิริมงคลที่มาหาตน) หรือเปรียบเหมือนบุรุษผู้จะตกเหว
ที่ลึกซึ่งในที่สุดก็ต้องตกเหวจนได้ (เพราะยืนอยู่ที่ปาก
เหวอยู่แล้ว และเนื่องจากที่ปากเหวนั้นก็ไม่มีอะไรที่มีมือจะ
เหนี่ยวรั้งไว้ได้ และไม่มีที่ซึ่งเท้าจะตั้งไว้ได้) (เสยยถาปิ วา
ปน ภิกขุ ปุริโส นรกปปาเต ปตตโนโต หตฺเถหิ จ ปาเทหิ
จ ปจฺวี วิราเธยฺย ตามศัพท์แปลว่า ดูก่อนภิกษุ หรือ
อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษผู้จะตกเหวนรก ก็จะมี
พืงพลาตซึ่งแผ่นดิน คือสิ้นไกลจากแผ่นดิน พร้อมทั้ง
มือและเท้า คือมือก็คว้าอะไรไม่ได้ เท้าก็ยืนอยู่กับอะไร
ไม่ได้ ซึ่งอรรถกถาอธิบายไว้ดังนี้ **วิราเธยฺยาติ** หุถน
คหณฺยุตเต วา ปาเทน ปติภูจฺจานฺยุตเต วา จาเน คหณ-
ปติภูจฺจานานิ กาทํ น สกุกฺเณยฺย -ม.อญ. ๒/๓๑๔)

ฉะนั้น ท่านจึงควรจะทำตามคำที่พรหมบอกเท่านั้น ท่านจงอย่าฝ่าฝืนคำของพรหมเลย และอีกอย่างท่านก็เห็นแล้วมิใช่หรือว่า ในที่นี้มีพรหมบริษัท มาประชุมกันมากมาย ซึ่งล้วนแต่มีรัศมีรุ่งเรือง ตั้งอยู่ในโอวาทของพรหมผู้นี้”

ภิกษุทั้งหลาย มารผู้มีบาป เมื่อได้กล่าวกับเรา เช่นนี้เราจึงได้พูดกับมารนั้นว่า “นี่มาร เรา รู้จักท่านนะ ท่านอย่าเข้าใจว่า พระสมณะไม่รู้จักรเรา ท่านนะเป็นมาร พรหมก็ดี พวกรพรหมบริษัทก็ดี พวกรพรหมปารีสัชชาก็ดี ทั้งหมดนี้ อยู่ในกำมือของท่าน ตกอยู่ในอำนาจของท่าน แล้วท่าน ก็คิดว่า แม้สมณะผู้นี้ก็ต้องอยู่ในกำมือของเรา ตกอยู่ในอำนาจของเรา นี่มาร แต่เราไม่ได้อยู่ในกำมือของท่าน ไม่ตกอยู่ในอำนาจของท่าน”

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว พวกรพรหม ก็ได้กล่าวกับเราอีกว่า “ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ ก็ สิ่งที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน มีอยู่เสมอ เป็นไควล์ย (คือไม่หักเป็นท่อน เป็นชิ้น เป็นอัน แต่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่นนั้นตลอดกาล) ไม่มีการเคลื่อนต่อไปอีกเป็นธรรมดา (คือ ไม่มีการจุกติ และปฏิสนธิอีกแล้ว) มีอยู่ ไม่ใช่ไม่มี

เราก็กล่าวว่า สิ่งที่มีอยู่ (คือพรหมสถานแห่งนี้แหละ) ก็ และในพรหมสถานนี้ ไม่มีเกิด ไม่มีแก่ ไม่มีตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ และนิสสรณะ อันเป็นที่ออกไปจากทุกข์ที่สูงกว่า ยิ่งกว่าพรหมสถานนี้ไม่มี ฉะนั้นเราจึงได้กล่าวเช่นนี้

และอีกอย่างหนึ่ง สมณพราหมณ์ทั้งหลายในโลก ซึ่งได้มีมาก่อนท่าน ซึ่งได้บำเพ็ญตบะมานานตลอดชีวิต ก็รู้ว่านิสสรณะอย่างอื่นที่สูงกว่ายิ่งกว่านี้ (คือสูงกว่ายิ่งกว่าพรหมสถานนี้) มีหรือไม่มี เหตุไร เราจึงกล่าวเช่นนี้ เรากล่าวเช่นนี้ ก็เพราะ (รู้ยู่ว่า) ท่านจักไม่เห็นนิสสรณะ อย่างอื่นที่ยิ่งกว่านี้อีกแล้ว (ฉะนั้นเมื่อท่านไม่ยอมรับความจริงดังที่เราได้กล่าวมา) ท่านก็จักได้รับแต่ความลำบาก ความคับแค้นโดยส่วนตัวเท่านั้น

ดูก่อนภิกษุ ถ้าท่านจักกลืนกินแผ่นดินได้ (คือนับ ถือแผ่นดิน บูชาแผ่นดิน) ท่านก็จักได้ชื่อว่าเป็นผู้นอนใกล้ เรานอนในที่อยู่ของเรา เราพึงทำกับท่านได้ตามประสงค์ และเราพึงห้ามท่านได้ (คือป้องกันอันตรายให้ได้) และ ถ้าท่าน จักกลืนกิน น้ำ ไฟ ลม ภูตทั้งหลาย เทวดา ปชาบดี และพรหมได้ ท่านก็จักชื่อว่าเป็นผู้นอนใกล้เรา นอนใน

ที่อยู่ของเรา เราเพิ่งทำกับท่านได้ตามประสงค์ และเราเพิ่งห้ามท่านได้ (มีความหมายเหมือนกับ ที่กล่าวมาแล้ว”

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพกพรหมได้กล่าวเช่นนั้น ตถาคตจึงได้กล่าวกับพกพรหมว่า “เรื่องทั้งหมดที่ท่านกล่าวมานั้น เรารู้เหตุผลในการกล่าวของท่านได้ตลอดและยังรู้อีกด้วยว่า ท่านมีคติอย่างไร มีอานุภาพอย่างไร มีฤทธิ์อย่างไร มีศักดิ์อย่างไร”

เมื่อตถาคตกล่าวเช่นนั้นแล้ว พกพรหมจึงได้ถามเราว่า “ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ เมื่อท่านรู้คติ อานุภาพ ฤทธิ์ และศักดิ์ของเราเช่นนั้น ก็จงบอกเราเถิดว่า เรามีสิ่งเหล่านี้มากน้อยเท่าไร”

ครั้นแล้วตถาคตจึงได้บอกกับพกพรหมว่า :-

ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ย่อมโคจรส่องแสงสว่างไปทั่วทุกทิศในพันจักรวาลนี้เท่าไร อำนาจของท่านย่อมเป็นไปในพันจักรวาลนี้เท่านั้น และท่านย่อมรู้จักสัตว์ทั้งที่เลว และประณีต รู้จักสัตว์ที่มีราคะและสัตว์ที่ไม่มีราคะ รู้จักความเป็นอย่างนี้และความเป็นอย่างนั้นของสัตว์ทั้งหลาย รู้การไปและการมาของสัตว์ทั้งหลาย

ดูก่อนพบพรหม เราย่อมรู้แจ้งซึ่งคติและชุตติ (คือ ฤทธิหรืออานุภาพ) ของท่านเช่นนี้ รู้แจ้งว่า ท่านมีฤทธิ มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้ มีศักดิ์มากอย่างนี้แล

ดูก่อนพบพรหม เทพนิกายอย่างอื่นนอกจากเทพ นิกายนี้ (คือนอกจากเทพนิกายในชั้นมหาพรหมานี้) ยังมีอีก ๓ อย่าง แต่ท่านไม่รู้ไม่เห็นเทพนิกายเหล่านี้เลย ส่วนเรารู้และเห็นเทพนิกาย ๓ อย่างนั้น เทพนิกายหนึ่ง ชื่อว่า **อาภัสสรา** ความจริงเมื่อก่อนท่านเคยเกิดอยู่ใน หมู่เทพนิกายนั้น แต่เพราะเหตุที่ได้จุติจากเทพนิกายนั้น มาเกิดอยู่ในเทพนิกายมหาพรหมานี้ เป็นเวลานานนักหนา ท่านจึงได้หลงลืมเทพนิกายนั้น นึกถึงเทพนิกายนั้นไม่ได้ เลย ฉะนั้น จึงไม่เห็นเทพนิกายนั้น ส่วนเรารู้และเห็น เทพนิกายนั้น แม้เพียงแค่นี้เราก็มีอภิญญาสูงกว่าท่าน แล้ว ฉะนั้น ที่ท่านคิดว่า เราต่ำกว่าท่านนั้น จะเป็นไปได้ อย่างไม่รู้ที่แท้เราเป็นผู้มีอภิญญาสูงกว่าท่านโดยแท้

นอกจากนี้ เทพนิกายชื่อว่า **สุภกัณหา** เทพนิกาย ชื่อว่า **เวทย์ปผลา** มีอยู่ แต่ท่านก็ 모르ไม่เห็น ส่วนเรานั้น รู้และเห็นเทพนิกายทั้งสองนี้ และเมื่อก่อนท่านก็เคยเกิดอยู่

ในเทพนิยายทั้งสองนี้ แต่เพราะเหตุที่ได้จุดิจากเทพนิยายทั้งสองนี้มานานนักหนานับเป็นกัป ๆ ท่านจึงได้หลงลืมจำเทพนิยายเหล่านี้ไม่ได้ ฉะนั้น จึงไม่รู้ไม่เห็นเทพนิยายเหล่านี้ ส่วนเรารู้และเห็นเทพนิยายที่กล่าวนี้ แม้เพียงแค่นี้ เราก็มีอภิญญาสูงกว่าท่าน ฉะนั้น ที่ท่านคิดว่าเราต่ำกว่าท่าน นั้นจะเป็นไปได้อย่างไร ที่แท้เราเป็นผู้มีอภิญญาสูงกว่าท่านโดยแท้

ยังมีอีกพกรหม เรื่อง ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นอย่างไร เกิดมาเป็นอย่างไร เรารู้แจ้งตามความเป็นจริง ทั้งหมด ภูต เทวดา ปชาบดี พรหมทั้งหลาย เรารู้แจ้งตามความเป็นจริงทั้งหมด ตลอดทั้งอภิญพรหม พรหม ผู้ยิ่งใหญ่กว่าใครทั้งหมด เรารู้จัก บรรดาสิ่งทั้งหลายทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกนี้หรือในโลกไหน เรารู้แจ้งตามความเป็นจริงทั้งหมด แต่เมื่อเรารู้แจ้งสิ่งเหล่านี้แล้ว เราก็มิได้ยึดถือมิได้ยินดีในสิ่งเหล่านี้

ดูก่อนพกรหม นอกจากนี้ ยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งเรารู้แจ้งและสิ่ง ๆ นี้ไม่ใช่เป็นดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่ใช่เป็นภูต เป็นเทวดา เป็นปชาบดี เป็นอารักษ์สรา เป็นสุภิกงหา

เป็นเวหัพผลา เป็นอภิกุ คือไม่เป็นอะไรทั้งสิ้นในบรรดา
 สิ่งทั้งปวงที่มีอยู่เป็นอยู่ และถึงแม้เราจะรู้แจ้งสิ่ง ๆ นี้
 แต่ก็ไม่ได้ยึดถือว่ามีสิ่ง ๆ นี้เป็นตัวเราหรือเป็นของของเรา”

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อตถาคตได้กล่าวเช่นนี้ พวกพรหม
 ก็ได้พูดขึ้นว่า เมื่อท่านรู้เช่นนี้ ก็อย่าให้คำพูดของท่าน
 เป็นของว่างเปล่า พูดขึ้นมาลอย ๆ โดยไม่เป็นความจริง
 (คืออย่าพูดเฉย ๆ โดยไม่บอกว่า สิ่งนั้นคืออะไร มีได้
 อย่างไร)

ครั้นแล้วตถาคตจึงได้กล่าวว่า :-

มีอยู่สิ่งซึ่งจะพึงรู้แจ้งได้ (วิญญูณัม) แต่ไม่อาจเห็น
 ได้ด้วยตา เป็นอนันตะ (คือมีอยู่เสมอ ไม่มีต้น ไม่มีปลาย
 ไม่มีที่สุด ไม่มีการเกิดการดับ) เป็นสัพพโตปภัง (คือมี
 รัศมีโดยรอบ ส่องแสงอยู่เสมอตลอดเวลา) ก็ในสิ่ง ๆ นี้
 ไม่มีดิน ไม่มีน้ำ ไม่มีไฟ ไม่มีลม ไม่มีภูต ไม่มีเทวดา
 ไม่มีปชาบดี ไม่มีอาภัสสรา ไม่มีสุภิกงหา ไม่มีเวหัพผลา
 ไม่มีอภิกุ ไม่มีอะไรทั้งสิ้น ซึ่งสิ่งนี้เรารู้แจ้งตามความ
 เป็นจริง เมื่อเรารู้เช่นนี้ เราก็ได้ชื่อว่ามโหทธิยญาสูงกว่าท่าน
 ฉะนั้น ที่ท่านคิดว่า เราเป็นผู้ต่ำกว่าท่านนั้นจะเป็นไปได้
 อย่างไร ที่แท้เราเป็นผู้มโหทธิยญาสูงกว่าท่านโดยแท้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อตถาคตได้กล่าวเช่นนี้แล้ว พวกพรหมก็ได้พูดกับเราว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ เราขออนุญาตหายตัวไปจากท่านในบัดนี้นะ” เมื่อพวกพรหมพูดเช่นนั้น เราก็ได้กล่าวว่า “เชิญเถิดพวกพรหม ถ้าท่านคิดว่าท่านจักหายตัวไปจากเราได้”

ภิกษุทั้งหลาย พวกพรหมพูดว่า เราจักหายตัวไปจากพระสมณโคดม เราจักหายตัวไปจากพระสมณโคดม แต่แล้วก็ไม่อาจหายตัวไปได้

ลำดับนั้น เราจึงได้กล่าวกับพวกพรหมบ้างว่า “ดูก่อนพวกพรหม ถ้าเช่นนั้น (คือเมื่อท่านหายตัวไม่ได้) ในบัดนี้ เราก็จะหายตัวไปจากท่านบ้าง” พวกพรหมจึงได้กล่าวว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ ถ้าท่านสามารถหายตัวไปได้ ก็จงหายตัวไปเถิด” ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น เราจึงได้บันดาลอิทธาสังขารให้เป็นอย่างนั้น (คือ ใช้อิทธาสังขารบันดาล ให้ตัวหาย) ครั้นแล้ว พวกพรหมก็ดี พวกพรหมบริษัทก็ดี พวกพรหมปาริสาชาก็ดี ได้ยินแต่เสียงเราเท่านั้น แต่มิได้เห็นตัวเรา เพราะในขณะที่เราหายตัวไปนั้น เราได้กล่าวคาถานี้ว่า :-

“เราเห็นภัยในภพ และเห็นภพของสัตว์ทั้งหลาย และ เห็นผู้แสวงหาวิภวภพ (วิภเวสน์) แล้ว เราไม่สรรเสริญภพเลย ทั้งไม่ยินดีไม่ยึดถือในภพใด ๆ ด้วย”

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น พวกพรหมก็ดี พวกพรหมบริษัทก็ดี พวกพรหมปารีสัชชาก็ดี ได้เกิดอัศจรรย์ใจว่า น่าอัศจรรย์จริงหนอ น่าประหลาดจริงหนอ ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย พระสมณโคดมผู้นี้ช่างมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากถึงเพียงนี้เทียวหนอ ก่อนแต่นี้พวกเราไม่เคยเห็นไม่เคยได้ยินว่า จะมีสมณพราหมณ์ผู้ใด ที่มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากเหมือนสมณโคดมผู้ออกผนวชจากศากยสกุล ผู้ซึ่งได้ถอนภพพร้อมทั้งรากเหง้าของภพได้หมดแล้วนี้เลย (คือไม่ต้องเกิดในภพใด ๆ อีกเพราะความยินดีและความหลงผิดคือตัณหา อวิชชา ในภพนั้นได้ถูกถอนออกหมดแล้ว)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ต่อจากนั้น มารผู้มีบาปก็เข้าสิงกายพรหมปารีสัชชาผู้หนึ่งแล้วกล่าวกับเราว่า “ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ ถ้าท่านรู้แจ้งอย่างนี้ ตรัสรู้้อย่างนี้ ก็อย่าแนะนำ อย่าแสดงธรรม อย่าได้กระทำความยินดีแก่พวกสาวก แก่พวกบรรพชิตทั้งหลายเลย เพราะว่าพวกสมณพราหมณ์ในสมัยก่อนท่าน ผู้ซึ่งได้ปฏิญาณว่าเป็น

พระอรหันต์ เป็นสัมมาสัมพุทธะในโลก สมณพราหมณ์พวกนั้น ได้แนะนำได้แสดงธรรมได้ทำความยินดีแก่พวกสาวก แก่พวกบรรพชิตทั้งหลายนั้น เมื่อกายแตกขาดลมปราณแล้ว ก็ได้ไปเกิดในกายดำ (คือเกิดในอบายภูมิ) ส่วนสมณพราหมณ์ผู้ที่ปฎิญาณว่า เป็นพระอรหันต์ เป็นสัมมาสัมพุทธะ แต่ไม่แนะนำ ไม่แสดงธรรม ไม่ทำความยินดีแก่สาวก แก่บรรพชิตทั้งหลายนั้น เมื่อกายแตกขาดลมปราณแล้ว ก็ไปเกิดในกายที่ประณีต (คือเกิดในพรหมโลก) เพราะเหตุนี้เราจึงขอบอกกับท่านว่า “ท่านผู้นิรทุกข์ ขอท่านจงเป็นผู้ชวนชวายน้อย (คืออย่าคิดสอนใคร) ประกอบแต่ความสุขในการอยู่ในสมาธิทั้งกลางวัน และกลางคืนเถิด ท่านผู้นิรทุกข์ การไม่กล่าวสอนใครนั้น เป็นกุศล ฉะนั้นจงอย่าสอนผู้อื่นเลย”

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมารกล่าวเช่นนี้แล้ว ตถาคตจึงได้กล่าวกับมารว่า “นี่มารผู้มีบาป เรา รู้จักท่านนะ ท่านอย่าเข้าใจว่าพระสมณะไม่รู้จักเรา ท่านนะเป็นมาร ถ้าท่านมีจิตคิดจะเกื้อกูลอนุเคราะห์ให้สัตว์ทั้งหลายแล้ว ท่านจะไม่กล่าวกับเราเช่นนี้ แต่เพราะเหตุที่ท่านไม่มีจิตคิดจะเกื้อกูลอนุเคราะห์ใคร ๆ จึงได้กล่าวกับเราเช่นนี้ และ

อีกอย่างหนึ่ง ท่านคิดว่า ถ้าพระสมณโคดมแสดงธรรม
สั่งสอนชนเหล่าใด ชนเหล่านั้นก็จะล่วงพ้นวิสัยของเรา
ไปท่านจึงได้กล่าวกับเราเช่นนั้น และอีกอย่าง พวก
สมณพราหมณ์ที่ท่านอ้างว่า ท่านเหล่านั้นได้ปฏิญาณว่า
ตนเองเป็นพระอรหันต์เป็นสัมมาสัมพุทธะและไม่เทศนา
สั่งสอนใครนั้น ความจริงท่านเหล่านั้นไม่ใช่เป็นพระอรหันต์
ไม่ใช่เป็นสัมมาสัมพุทธะ ส่วนเรานั้น เป็นพระอรหันต์
เป็นสัมมาสัมพุทธะ และปฏิญาณว่า เป็นพระอรหันต์
เป็นสัมมาสัมพุทธะ นี้มารผู้มีบาป ท่านจงรู้ไว้ด้วยว่า เรา
นั้นจักแสดงธรรมหรือไม่แสดงธรรม จะแนะนำพวก สาวก
หรือไม่แนะนำพวกสาวก เราก็เป็นเช่นนั้น (คือเป็น อยู่
อย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น ตลอดกาลไม่ว่า เมื่อแสดง
ธรรมแนะนำสาวกทั้งหลายแล้วก็เป็นอย่างหนึ่ง และถ้า
ไม่แสดงธรรมแนะนำสาวกก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง) ทั้งนี้ เป็น
เพราะเหตุไรก็เพราะอาสวะทั้งหลายอันเป็นเครื่อง เสร้า
หมอง ทำให้มีภพอีกทำให้เกิดความกระวนกระวาย (คือ
ทำใจไม่ให้สงบ) มีแต่จะให้ผลเป็นทุกข์ ทำให้มีชาติ ชรา
มรณะต่อไปอีกนั้น เราตถาคตละได้ขาดแล้ว ถอนราก
ถอนเหง้าขึ้นแล้วทำให้ไม่มีที่ตั้งแล้ว ทำให้ไม่มีอีกต่อไปแล้ว

มีความไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดยอดแล้วย่อมไม่อาจที่จะงอกขึ้นมาได้อีก ฉันทใดกัฉันทนั้น”

ไวยากรณ์ภาษิตคือพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว โดยมารมิได้ขอร้อง แต่พรหมเชื่อเชิญให้ตรัส เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมีชื่อว่า พรหมนิมิตตนิกสูตร ซึ่ง แปลว่า พระสูตรที่พรหมเชิญให้แสดง

ม.ม. ๑๒/๕๐๑-๕/๔๔๒-๔๔๔ มจร., /๕๙๐-๕๙๙ มมร./

๕๑๙-๕๒๗ ศน.

จากเรื่องพกพรหมที่กล่าวมานี้ เราจะได้ข้อคิดหลายอย่าง ประการแรกก็คือ ทำให้เรารู้เค้าโครงหรือที่มาของลัทธิศาสนาที่สอนว่า มีพระเจ้าผู้สร้างโลกและสิ่งทั้งปวงในโลก แต่ถ้าศึกษาเพียงแค่นี้ ก็อาจจะยังไม่เข้าใจชัด เพราะจากพระสูตรนี้พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ตรัสบอกว่า ทำวมหาพรหมผู้เข้าใจว่า ตนเป็นผู้สร้างโลกสร้างสิ่งทั้งปวงในโลกนั้น ได้ถ่ายทอดความคิดอันนี้มาสู่โลกนี้ได้อย่างไร ถ่ายทอดมาทางไหน โดยวิธีการอย่างไร ซึ่งความจริงเรื่องนี้พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสบอกไว้แล้วเช่นกัน กล่าวคือ พระองค์ได้ตรัสเรื่องนี้ไว้ในพรหมชาลสูตร ซึ่งในพระสูตร

นี้ได้กล่าวถึงเรื่องทิวฎี ๖๒ ประการ หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือพระพุทธเจ้าได้ทรงประมวลบรรดาลัทธิศาสนาทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ในสมัยนั้นว่ามีอะไรบ้าง และแต่ละลัทธิเกิดขึ้นมาอย่างไร มีความผิดความบกพร่องมีความไม่ถูกต้องตรงไหน และมีส่วนที่ถูกต้องอย่างไรบ้าง พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าไว้ทั้งหมด และเนื่องจากพระสูตรนี้มีข้อความที่ยาวมากคือเฉพาะเนื้อหาที่เป็นพุทธพจน์แท้ ๆ ก็ยาวแล้ว และถ้าอ่านแต่พุทธพจน์ล้วน ๆ โดยไม่ได้ดูหนังสืออรรถกถาและคัมภีร์อื่น ๆ อีก ก็ยากที่จะเข้าใจเรื่องราวได้ถูกต้องและข้อความต่อไปนี้เป็นตอนหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าถึงที่มาของลัทธิที่สอนว่า มีพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก สร้างสิ่งทั้งปวงในโลก และเป็นผู้บงการโลก เป็นผู้ลิขิตโลกอย่างที่เรียกกันว่า **พรหมลิขิต** คือใครจะเกิดมาเป็นอะไรนั้นสุดแล้วแต่พระเจ้าจะบงการหรือจัดสรรซึ่งสมัยนั้นคำว่า **พระเจ้า** นั้น เรียกกันว่า **พระพรหม** ข้อความที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ดังนี้ :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บางครั้งบางคราวมีสมัยที่โลกนี้พินาศโดยล่วงไปช้านาน เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ เหล่าสัตว์โดยมากย่อมเกิดในชั้นอภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้น

มีกายสำเร็จด้วยใจ มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีในตัวเอง เทียวไปในอากาศ อยู่ในสถานที่สวยงามดำรงอยู่ในภพนั้น ตลอดกาลช้านาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บางครั้งบางครั้งวามีสมัยที่โลกนี้กลับเจริญโดยล่วงไปช้านาน เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่ ปรากฏว่าวิมานพรหมว่างเปล่า ครั้งนั้น สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งจุดิจากชั้นอาภัสสรพรหม เพราะสิ้นอายุหรือเพราะสิ้นบุญ ย่อมเข้าถึงวิมานพรหมที่ว่างเปล่า แม้สัตว์ผู้นั้นก็มีกายสำเร็จด้วยใจ มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีในตัวเอง เทียวไปในอากาศได้ อยู่ในสถานที่สวยงาม ดำรงอยู่ในภพนั้นตลอดกาลช้านาน เพราะสัตว์ผู้นั้นอยู่ในภพนั้น แต่ผู้เดียวเป็นเวลานาน จึงเกิดความกระสันดิ้นรนขึ้นว่า โอหนอ แม้สัตว์เหล่าอื่นก็พึงมาเป็นอย่างนี้บ้าง

ต่อมาสัตว์เหล่าอื่น ก็จุดิจากชั้นอาภัสสรพรหม เพราะสิ้นอายุหรือเพราะสิ้นบุญ ย่อมเข้าถึงพรหมวิมาน เป็นสหายของสัตว์ผู้นั้น แม้สัตว์เหล่านั้นก็มีกายสำเร็จด้วยใจ มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีในตัวเอง เทียวไปในอากาศได้ อยู่ในสถานที่สวยงาม ดำรงอยู่ในภพนั้นตลอดกาลช้านาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์ที่เกิดก่อนมีความคิดเห็น อย่างนี้ว่า เราเป็นพรหม

เป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้ใช้อำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้เนรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้มีอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ผู้เป็นแล้วและกำลังเป็น สัตว์เหล่านี้เราเนรมิตขึ้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราได้มีความคิดอย่างนี้ มาก่อนว่า โอหนอ แม้สัตว์เหล่าอื่นก็พึงมาเป็นอย่างนี้บ้าง ความตั้งใจของเราเป็นเช่นนี้ และสัตว์เหล่านี้ก็ได้มาเป็น เหมือนอย่างที่เราตั้งใจ

แม้พวกสัตว์ที่เกิดภายหลัง ก็มีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญนี้แลเป็นพรหม เป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้ใช้อำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้เนรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้มีอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ผู้เป็นแล้วและกำลังเป็นพวกเราอันพระพรหมผู้เจริญองค์นี้เนรมิตแล้ว ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพวกเราได้เห็นพระพรหมผู้เจริญองค์นี้ เกิดในที่นี้ก่อน ส่วนพวกเราเกิดมาภายหลัง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์ที่เกิดก่อน มีอายุยืนกว่า มีผิวพรรณงามกว่า มีศักดิ์ใหญ่กว่า ส่วนสัตว์ที่เกิดภายหลังมีอายุน้อยกว่า มีผิวพรรณ

ทราบกว่า มีศักดิ์น้อยกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นฐานะที่จะมีได้ ที่สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งจุดิจากหมู่นั้น แล้วมาเป็น อย่างนี้ เมื่อมาเป็นอย่างนี้แล้ว ก็ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เมื่อออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้ว อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส อาศัยความเพียรที่ตั้งมั่น อาศัยการประกอบเนื่อง ๆ อาศัยความไม่ประมาท อาศัยมณสิการโดยชอบแล้ว ได้สัมผัสเจตสมาธิอันเป็นเครื่องให้จิตตั้งมั่น ตามระลึกถึงพันธฺ์ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนนั้นได้ เกินกว่านั้นไประลึกไม่ได้ เขากล่าวอย่างนี้ว่า ผู้ใดแลเป็นพรหมผู้เจริญ เป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้ใช้อำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้เนรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้มีอำนาจเป็นบิดาของหมู่สัตว์ผู้เป็นแล้วและกำลังเป็น พระพรหมผู้เจริญใดเนรมิตพวกเรา พระพรหมผู้เจริญนั้น เป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปอย่างนั้นทีเดียว ส่วนพวกเราที่ พระพรหมผู้เจริญเนรมิตแล้วนั้น เป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีอายุน้อย มีความเคลื่อนเป็นธรรมดา จึงมาเป็นอย่างนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นฐานะที่ ๑ ที่สมณพราหมณ์

พวกหนึ่ง อาศัยแล้ว ปรารถนาแล้ว จึงมีวาตะว่า บางอย่าง
เที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอัตตาและ โลกกว่าบาง
อย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง

*ล่องไปช้านานมีความหมายแคไหน

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บางครั้งบางคราวมีสมัยที่
โลกนี้พินาศโดยล่องไปช้านาน เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่
เหล่าสัตว์โดยมากย่อมเกิดในชั้นอภิสสรพรหม สัตว์เหล่านั้น
มีกายสำเร็จด้วยใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีในตัวเอง
เที่ยวไปในอากาศ อยู่ในสถานที่สวยงาม ดำรงอยู่ในภพ
นั้นตลอดกาลช้านาน ฯลฯ

ข้อความอันนี้ได้นำมาอ้างไว้ครั้งหนึ่งแล้ว แต่เพื่อ
ต้องการจะให้ศึกษาข้อความอันนี้ให้ละเอียด จึงได้นำมา
กล่าวอีกครั้งหนึ่ง และในข้อความตอนนี้ มีปัญหาที่น่า
สงสัยก็คือ คำว่า “ล่องไปช้านาน” นั้น มีความหมาย
แคไหน เพื่อที่จะได้เข้าใจคำนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงต้องคัด
คำบาลีตรงนี้มาให้ศึกษากันก่อน ดังนี้ :-

โหด โข โส ภิกขเว สมโย, ยัม กทาจิ กรหจิ ทิฆสส
 อทฺฐโน อจฺจเยน อยัม โลกโ สัมภูมฺมุตติ, สัมภูมฺมาเน โลกเ,
 เยชฺชเยน สตุตา อาภสสรสวตฺตนิกา โหนติ, เต ตตฺถ
 โหนติ มโนมยา ปิตฺติภฺกขา สยมฺปภา อนฺตลิกฺขจฺรา
 สุภฺมฺมชฺชาโยโน จิรํ ทิฆมฺมทฺธานํ ติฆฺจนฺติ.

ที่.สี. ๙/๓๙/๑๘ มจร.,/๒๓ มจร.,/๒๒ ศน.

อันที่จริง ข้อความที่เป็นบาลีซึ่งมีอยู่ในพรหมชาล
 สูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๔ นี้ ถ้าจะแปลกันตามตัวจริง ๆ
 แล้ว ก็จะเป็นดังนี้ คือ :-

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ (คือสมัยที่โลกนี้) ได้
 ล่วงมานานแล้ว ซึ่งในสมัยนั้นบางครั้งบางคราวโลกนี้เกิด
 พินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ หมู่สัตว์โดยมากก็ไปเกิด
 ในชั้นอาภัสสรพรหม ฯลฯ ดำรงอยู่ในภพนั้น (คือในภพ
 ของอาภัสสรพรหม) ตลอดกาลช้านาน ฯลฯ

คำว่า ทิฆสส อทฺฐโน อจฺจเยน ซึ่งตามตัวแปลว่า
 “โดยการล่วงไปแห่งเวลาช้านาน” นี้ ในพระไตรปิฎกไม่มี
 อธิบายไว้ว่านานเท่าไร และในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี ซึ่ง
 เป็นหนังสืออธิบายพระไตรปิฎกตอนนี้ก็ได้แต่อธิบาย แต่ไป

อธิบายคำว่า **จิรั ทิฆมทธานันติ ติฏฺฐนฺติ** แปลว่า ผู้ที่ไปเกิด อยู่ในชั้นอาภัสสรพรหมนั้น ได้ดำรงอยู่ในภพนี้ นานนับ เป็นกัป ๆ อย่างสูงนับได้ถึง ๘ กัป ซึ่งคำบาลีที่ท่าน อธิบายไว้นั้น มีดังนี้ :-

จิรั ทิฆมทธานนฺติ อุกกัเสน อฏฺฐกฺขกฺปะ

ที.อฎ. ๑/๑๐๒ มจร.

ขอให้สังเกตให้ดีว่า ครั้งแรก เมื่อโลกพิณาศนั้น หมู่สัตว์โดยมากไปเกิดเป็นพรหมชั้นอาภัสสรา ซึ่งเป็นพรหมที่ได้ทุติยฉานชั้นสูง คือพรหมชั้นนี้ มี ๓ ระดับ ผู้ที่ได้ทุติยฉานชั้นต่ำ หรือเกรดต่ำ จะไปเกิดเป็นพรหมมีชื่อว่า **ปริตตภา** ถ้าได้ชั้นกลางหรือเกรดกลาง จะไปเกิดเป็นพรหมมีชื่อว่า **อัปปมาณาภา** ถ้าได้ชั้นสูงหรือ เกรดสูง ก็จะไปเกิดเป็นพรหมมีชื่อว่า **อาภัสสรา** ผู้ที่ได้ ทุติยฉาน และฉานไม่เสื่อมจนกระทั่งตายนั้น เมื่อตายไปแล้วจะได้ไปเกิดเป็นพรหมในชั้นทุติยภูมิ ซึ่งมีชื่อตามลำดับว่า ปริตตภา อัปปมาณาภา และอาภัสสรา ดังที่กล่าวมานี้

และข้อความต่อมาก็ได้กล่าวว่า **เมื่อจุติจากพรหมชั้นอาภัสสราแล้วก็มาเกิดในภูมิที่ต่ำกว่า คือเกิดเป็นมหาพรหมา** ซึ่งข้อความในพระไตรปิฎกตอนนี้กล่าวว่า :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บางครั้งบางครั้ง มีสมัยที่โลกนี้กลับเจริญโดยล่วงไปช้านาน เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่ปรากฏว่าวิมานพรหมว่างเปล่า ครั้งนั้น สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่ง จุตติจากชั้นอภัสสรพรหม เพราะสิ้นอายุหรือเพราะสิ้นบุญ ย่อมเข้าถึงวิมานพรหมที่ว่างเปล่า แม้สัตว์ผู้นั้นก็มีกายสำเร็จด้วยใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีในตัวเอง เทียวไปในอากาศได้ อยู่ในสถานที่สวยงาม ดำรงอยู่ในภพนั้นตลอดกาลช้านาน

คำบาลีตอนนี้มีดังนี้ :-

โหติ โข โส ภิกขเว สมโย, ยํ กทาจิ กรหจ
 ที่ขสส อทุธฺโน อจฺจเยน อยํ โลโก วิวณฺณุตติ,
 วิวณฺณฺมาเน โลเก, สุณฺณํ พฺรหฺมวิมานํ ปาตุกฺวติ,
 อถ อณฺณตโร สตฺโต อายุกฺขยา วา ปุณฺณกฺขยา
 วา อากฺสสรกายา จวิตฺวา สุณฺนุขฺญํ พฺรหฺมวิมาน
 อุปฺปชฺชติ โสปี ตตฺถ โหติ มโนมโย ปิตฺติภโก
 สยมฺปโป อนตฺลิกฺขจโร สุภฺณฺจายี จิรํ ที่ขมทฺธานํ ตินฺนฺชติ
 ที.สี. ๙/๔๐/๑๘ มจร.,/๒๓ มมร.,/๒๒ สน.

ขอให้สังเกตว่า เมื่อจุตติจากพรหมชั้นอภัสสรามาเกิดในมหาพรหมา ซึ่งเป็นพรหมชั้นสูงสุด ในฉานชั้น

ปฐมภูมินั้น ก็ดำรงอยู่ในภพนี้หรือภูมินี้ช้านานเหมือนกัน ซึ่งคำบาลีใช้อย่างเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว คือใช้คำว่า จิริ ทิฆมทุธานํ ติฏฐติ ซึ่งในอรรถกถาอธิบายคำนี้ว่า ดำรงอยู่ในภพนี้คือในชั้นมหาพรหมานี้ประมาณหนึ่งกัป หรือ ครึ่งกัป (ทิฆมทุธานํ ติฏฐตติ กปปี วา อุปุพณกปปี วา -ที.อฎ. ๑/๑๐๒ มจร.)

สังเกตให้ดีว่า คำบาลีคำเดียวกันนี้ ท่านอธิบายไม่เหมือนกัน คือ เมื่อตอนอยู่ในชั้นอาภัสสรานั้น คำว่า ดำรงอยู่ในภพสิ้นกาลนาน หมายถึง ดำรงอยู่ได้อย่างสูงถึง ๘ กัป ส่วนตอนที่อยู่ในชั้นมหาพรหมานั้น ดำรงอยู่ได้นานประมาณหนึ่งกัปหรือครึ่งกัป ทั้งนี้ก็เพราะพรหมชั้นอาภัสสรเป็นพรหมที่สูงกว่าชั้นมหาพรหม และมีอายุชัยมากกว่ามหาพรหม พรหมในชั้นปฐมภูมานั้นได้จัดลำดับไว้ดังนี้ คือ ถ้าได้ปฐมภูมานครดต่ำ ก็ไปเกิดเป็นพรหมปารีสัชชา ถ้าได้เกรดกลางก็ไปเกิดเป็น พรหมบุโรหิตา ถ้าได้เกรดสูงก็ไปเกิดเป็น มหาพรหม ซึ่งโดยทั่วไปเรียกกันว่า ท้าวมหาพรหม

อนึ่ง คำว่า โลกพินาศ นั้น คำบาลีในพระไตรปิฎกใช้คำว่า โลโก สัฎฐภูติ คำว่า สัฎฐภูติ อรรถกถา

อธิบายว่า วินสสติ พินาศ (ส่วภูตตีติ วินสสติ -ที.อฏฺ. ๑ / ๑๐๑ มจร.) คำว่า โลกเจริญ บาลีใช้คำว่า โลโก วิวภูตติ อรรถกถาอธิบายว่า คือโลกตั้งขึ้น (วิวภูตตีติ สณฺหาติ -ที.อฏฺ. ๑ / ๑๐๒ มจร.) และคำว่า วิมานพรหมว่างเปล่า ในที่นี้หมายถึง ในภพหรือในภูมิของพรหมชั้นมหาพรหมานั้นว่างเปล่า คือยังไม่มีใครมาเกิดอยู่ในภูมินี้ ครั้นแล้วต่อมาเกิดมีพรหมตนใดตนหนึ่ง จุดิจากพรหมชั้นอาภัสสรามาเกิด เป็นพรหมอยู่ในภูมินี้ เพราะสิ้นบุญหรือสิ้นอายุ

ขอให้สังเกตให้ดีๆ คำว่า โดยกาลเวลาล่วงไปนานกว่าโลกนี้จะเกิดความพินาศ ซึ่งในคัมภีร์ไม่ได้บอกไว้ชัดเจนว่า นานแค่ไหน แต่ตอนที่เกิดเป็นอาภัสสรพรหมและดำรงอยู่ในภพนี้นานนักหนานั้นท่านบอกว่า อย่างสูงไม่เกิน ๘ กัป ตอนที่มาเกิดเป็นมหาพรหมและดำรงอยู่ในภพชั้นนี้นานกว่าจะมาเกิดในโลกมนุษย์นั้น คำว่า อยู่ในภพชั้นนี้นาน นั้น ท่านบอกว่า ประมาณกัปหนึ่งหรือครึ่งกัป และในระหว่างที่จุดิจากอาภัสสรพรหม มาเกิดเป็นมหาพรหมานี้ โลกมนุษย์ก็เริ่มเกิดขึ้นมาอีก ซึ่งในช่วงนี้ท่านบอกว่า นานประมาณกัปหนึ่งหรือครึ่งกัป ฉะนั้น จึงเป็นอันสรุปใจความได้ว่า คำว่า โดยเวลาล่วงไปนานจนถึงกาลที่

โลกนี้พินาศนั้น จะต้องเป็นเวลาหลายกัป เพราะถ้านับตอนที่อยู่ในชั้นอาภัสสรากว่าจะจุดก็กินเวลาอย่างสูงไม่เกิน ๘ กัป ตอนที่โลกมนุษย์ก็ยังไม่เกิด และเมื่อมาอยู่ในชั้นมหาพรหมา ซึ่งกินเวลาประมาณกับหนึ่ง หรือครึ่งกัปนั้น โลกมนุษย์ได้เกิดขึ้นในช่วงนี้

กัปหนึ่งนานแค่ไหน

ปัญหามีอยู่ว่า คำว่า กัปหนึ่ง นานแค่ไหน คือกินเวลานับเป็นร้อย ๆ ล้านปี หรือเป็นพัน ๆ ล้านปี หรือเป็นหมื่น ๆ ล้านปี หรือเป็นแสน ๆ ล้านปี หรือมากกว่านี้ เพื่อที่จะได้รู้ว่า กัปหนึ่ง ในความหมายของพุทธศาสนานั้น มีความนานแค่ไหน ก็ขอให้ศึกษาจากพุทธพจน์ดังต่อไปนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น แลภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ฯลฯ แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กัปหนึ่งนานเพียงไร พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุกับหนึ่งนานมาก และไม่ใช่เป็นการง่ายเลยที่จะนับว่า กับหนึ่งนานเท่านั้น เท่านั้น คือบอกไม่ได้ว่านานนับเป็นร้อยปี พันปี หรือแสนปี”

“ก็พระองค์อาจจะอุปมาได้ไหม พระเจ้าข้า”

“อาจอุปมาได้ ภิกษุ เหมือนอย่างว่า ภูเขาหินลูกใหญ่ ยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ ไม่มีช่อง ไม่มีโพรง เป็นแท่งทึบ บุรุษพึงเอาผ้าแคว้นกาสิมาปิดภูเขาลูกนั้น ๑๐๐ ปี ต่อหนึ่งครั้ง ภูเขาหินลูกใหญ่นั้นก็จะพึงถึงการหมดไปสิ้นไป เพราะความพยายามนี้เร็วกว่า ส่วนกับหนึ่งยังไม่ถึงการหมดไปสิ้นไป กับหนึ่งนานอย่างนี้แล กับหนึ่งถึงแม้จะนานถึงเพียงนี้ แต่พวกเธอก็ได้ท่องเที่ยวไปแล้ว (เวียนว่ายตายเกิด) มิใช่กับหนึ่ง มิใช่ร้อยกับ มิใช่พันกับ มิใช่แสนกับ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าสังสารวัฏนี้ กำหนดที่สุดเบื้องต้น เบื้องปลายไม่ได้ ฯลฯ ดูก่อนภิกษุ ก็เหตุเพียงเท่านั้น พอที่เดียวที่จะเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง พอที่จะคลายกำหนดพอที่จะหลุดพ้น” ดังนี้

และอีกตอนหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ทรงอุปมาอย่างนี้
ว่า :-

“ดูก่อนภิกษุ เหมือนอย่างว่า นครที่ทำด้วยเหล็ก
ยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ เต็มด้วยเมล็ด
พันธุ์ฝักกาดมีเมล็ดพันธุ์ฝักกาดรวมกันเป็นกลุ่มก้อน บุรุษ
จึงหยิบเอาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดเมล็ดหนึ่ง ๆ ออกจากนครนั้น
โดยล่องไปหนึ่งร้อยปีต่อหนึ่งเมล็ด เมล็ดพันธุ์ฝักกาดกอง
ใหญ่นั้น ก็จะพึงถึงความสิ้นไปหมดไป เพราะความพยายาม
นี้เร็วกว่า ส่วนกับหนึ่งยังไม่ถึงความสิ้นไปหมดไป กับหนึ่ง
นานอย่างนี้แล กับหนึ่งถึงแม้จะนานถึงเพียงนี้ พวกเขา
ก็ได้ท่องเที่ยวไปแล้วมิใช่กับหนึ่ง มิใช่ร้อยกับ มิใช่พันกับ
มิใช่แสนกับ ข้อนั้นเพราะอะไร เพราะว่า สังสารวัฏ
กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ ฯลฯ”

ส.นิ. ๑๖/๑๒๙/๑๗๕-๖ มจร./๒๑๖ มจร./๒๑๙-๒๒๐ คน.

และในพระสูตรอีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัส
ไว้อย่างนี้ว่า :-

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลคนหนึ่งแล่นไป
ท่องเที่ยวไป (เวียนว่ายตายเกิด) ตลอดกับหนึ่ง ร่างกระดูก
หมู่กระดูก กองกระดูก (ของเขา) ก็จะพึงเป็นกองใหญ่

เหมือนภูเขาเวปุลลบรรพตนี้ (ภูเขาเวปุลลบรรพตนี้เป็นภูเขาลูกหนึ่งในจำนวนภูเขา ๕ ลูกที่ล้อมรอบเมืองราชคฤห์ และเป็นลูกที่ใหญ่กว่าลูกอื่น ๆ ทั้งหมด ภูเขาศิขณภูฏกั เป็นภูเขาลูกหนึ่งในจำนวน ๕ ลูกนี้) ถ้าหากว่าใคร ๆ จะพึงรวบรวมกระดูกเหล่านั้นไปกองไว้ และกระดูกทั้งหมดเหล่านั้นจะไม่มีใครมานำไปทำให้ฉิบหาย”

ขุ. อิติ. ๒๕/๒๔/๒๔๗ มจร./๒๔๒ มมร./๒๗๖ ศน.

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่อ้างมานี้ ซึ่งทั้งหมดล้วนแต่เป็นพุทธพจน์นั้น พอจะชี้ให้เห็นได้แล้วว่า กัป ๆ หนึ่งซึ่งหมายถึงอายุของโลกตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งถึงคราวที่โลกนี้พินาสนั้น มีความยาวนานมากเหลือเกิน คือนานจนกระทั่งนับไม่ได้ว่า มีจำนวนเท่าไรกันแน่ ขอให้สังเกตจากคำบาลีที่พระองค์ทรงใช้ว่า :

ทีโฆ โข ภิกขุ กปโป, โส น สุกโร สงฆาตุ
 “เอตตกานิ วสฺसानิ” อิติ วา “เอตตกานิ วสฺสสตานิ”
 อิติ วา “เอตตกานิ วสฺสสทสฺसानิ” อิติ วา เอตตกานิ
 วสฺสสทสฺสทสฺसानิ” อิติ วาติ. สกกา ปน ภาเน อูปมํ
 กาทุนฺติ. “สกกา ภิกขุ” ติ ภควา อโวจ. ฯเปฯ

ส.น. ๑๖/๑๒๔/๑๗๕ มจร./๒๑๕ มมร./๒๑๘-๘ ศน.

ในบาลีนี้ มีข้อที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่งคือ พระพุทธเจ้าตรัสว่า กัปหนึ่งนั้น ไม่อาจจะนับได้ว่า ยาวนานเท่านี้ปี ไม่อาจจะนับได้ว่า ยาวนานเป็นร้อย ๆ ปีเท่านี้ หรือยาวนานเป็นพัน ๆ ปีเท่านี้ หรือยาวนานเป็นแสน ๆ ปีเท่านี้ คือ **ไม่มีคำว่าเป็นหมื่น ๆ ปี และก็ ไม่มีคำว่าเป็นล้าน ๆ ปี** ผิดกับการนับในปัจจุบัน ซึ่งมักจะเริ่มต้นด้วยการนับอายุโลกเป็นพัน ๆ ล้านปี เช่นทางดาราศาสตร์เชื่อว่า โลกนี้ได้เริ่มต้นเมื่อสี่พันล้านปีมาแล้วอย่างนี้เป็นต้น ซึ่งเรื่องการนับ หรือจำนวนตัวเลขในทางพุทธศาสนานั้น คนที่ไม่เคยชินกับจำนวนในทางพุทธศาสนาก็มักจะคิดว่า ความจริงเป็นดังตัวเลขที่บอกไว้ เช่นพูดว่า โจร ๕๐๐ หรืออีกสำนวนหนึ่งซึ่งพบบ่อย คือ จำนวน ๘๔,๐๐๐ (แปดหมื่นสี่พัน) อย่างนี้เป็นต้น ขอได้โปรดเข้าใจไว้ด้วยว่า จำนวนเหล่านี้เป็นเพียงสำนวนที่พูดกันจนเคยชินเท่านั้น เช่น ความจริงโจรมีไม่กี่คน ก็เรียกกันว่าโจร ๕๐๐ อย่างนี้เป็นต้น ฉะนั้นในเรื่องจำนวนตัวเลขในทางพุทธศาสนานั้น จะถือเอาเป็นเรื่องจริงตามตัวหนังสือเสมอไปไม่ได้

และอีกอย่างหนึ่ง ตามข้อความในพระไตรปิฎกที่อ้างมานั้น ก็ขอให้เข้าใจว่าเป็นสำนวนที่นิยมใช้กันอย่างนั้น

จะถือเอาเป็นจริงตามนั้นไม่ได้ ขอให้นึกถึงอุปมาแล้วก็จะเข้าใจว่ากับหนึ่งนานมากแค่ไหน แต่ถ้าจะถือเอาเป็นจริงตามอุปมาก็อาจจะรู้สึกว่าจะไม่น่าจะนานถึงปานนั้น เช่นที่กล่าวไว้ว่า กับ ๆ หนึ่งมีระยะเวลาเท่ากับคนคนหนึ่งตายแล้วเกิด ๆ จนกระทั่งกองกระดูกรวมกันแล้วใหญ่โตเท่ากับภูเขาเวปุลลบรรพต แม้กระนั้น คนเราก็ยังจะต้องเวียนว่ายตายเกิดไปอีกหลายกับเช่นนี้ รู้สึกว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ ซึ่งเรื่องนี้ข้าพเจ้าคิดว่า ไม่ควรจะถือเอาเป็นจริงตามอุปมานี้จนเกินไปนัก ควรถือเอาแต่เพียงว่า กับ ๆ หนึ่ง นั้นนานมากจริง ๆ คือนานมากจนนับไม่ได้ว่านานเท่าไร เพียงเท่านั้นก็น่าจะพอแล้ว

อนึ่ง ข้อความในพระสูตรนี้ ยังมีปัญหาอีกตอนหนึ่ง ที่ควรจะทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง คือ ข้อความที่ว่า “สังสารวัฏนี้ กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้” ข้อความอันนี้แปลมาจากคำบาลีว่า “อนมตคโคย์ ภิกขเว สัสสโร, ปุพฺพา โภฏี น ปณฺณายติ อวิชฺชาเนีวรณานิ สุตตานิ ตณฺหาสสฺสโยชนานิ สนฺธาวตํ สัสสรตํ” แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย สังสารวัฏนี้ มีที่สุด (เบื้องต้น) อันใคร ๆ ตามไปรู้ไม่ได้ คือเบื้องต้น (หรือที่สุดเบื้องต้น) ของสัตว์

ทั้งหลายผู้มีอวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูกมัด ซึ่งยังจะต้องแล่นไปท่องเที่ยวไป (ในสังสารวัฏ) นั้น ย่อมไม่ปรากฏ (หรืออันใคร ๆ รู้ไม่ได้)

และข้อความตอนนี้ในอรรถกถาได้อธิบายไว้ดังนี้ บทว่า **อนมตคโค** แปลว่า มีที่สุด (เบื้องต้น) อันบุคคลไปตามอยู่ รู้ไม่ได้ คือแม้จะใช้ญาณติดตามไป (คือระลึกชาติถอยหลังไป) สิ้นร้อยปีพันปี ก็ไม่อาจจะรู้ถึงที่สุด (เบื้องต้นคือชาติแรก) ได้ คือไม่อาจจะรู้ถึงที่สุดข้างนี้ หรือข้างนั้นได้ คือกำหนดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้

อนมตคโคติ อนุอมตคโค, วสสสตี วสสสทสสุ
ธาณน อนุคนตวาปี อมตคโค อวิทคโค, นาสส
สกุกา อิตโต วา เอตโต วา อคคัม ชานิตฺ, อปริจฉินน-
ปุพฺพปาปรโกฎฺฐโกติ อตฺถโ

สา.ปกา. หรือ ส.อฎ. ๒/๑๗๖ มจร., ๑๙๗ มมร.

อนึ่ง ข้อที่ว่า “แม้จะติดตามไปด้วยญาณสิ้นร้อยปี สิ้นพันปี ก็ไม่อาจจะรู้ถึงที่สุดได้” คำว่า ติดตามไปด้วยญาณ ซึ่งหมายถึง การระลึกชาติถอยหลังไปด้วยบุพเพนิวาสานุสติญาณ นั้น จะพึงเห็นได้จากพุทธพจน์ดังต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ณ ครั้งนั้นแล ภิกษุหลายรูปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ฯลฯ ครั้นภิกษุเหล่านั้นนั่งเรียบร้อยแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กัปทั้งหลายที่ผ่านไปแล้ว ล่วงไปแล้วมากเท่าไรหนอ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กัปทั้งหลายที่ผ่านไปแล้ว ล่วงไปแล้วมีมาก มิใช่ง่ายที่จะนับกับเหล่านั้นว่ายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้ปี คือนับไม่ได้ว่า กัปหนึ่งนานเป็นร้อย ๆ ปีเท่านี้ หรือนานเป็น พัน ๆ ปีเท่านี้ หรือนานเป็นแสน ๆ ปีเท่านี้”

“ก็พระองค์อาจจะอุปมาได้ไหม พระเจ้าข้า”

“อาจอุปมาได้ ภิกษุทั้งหลาย” ครั้นแล้วพระองค์ตรัสต่อไปว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มีสาวก ๔ รูปในศาสนา นี้ เป็นผู้มียายุ ๑๐๐ ปี มีชีวิต ๑๐๐ ปี หากท่านเหล่านั้น จะพึงระลึกถอยหลังไปได้วันละแสนกัป กัปที่ท่านเหล่านั้น ระลึกไม่ถึงก็พึงยังมีอยู่อีก สาวก ๔ รูป ของเราผู้มีอายุ ๑๐๐ ปี มีชีวิต ๑๐๐ ปี จึงทำกาละโดยล่วงไปร้อย ๆ ปี

โดยแท้ (คือแต่ละองค์แม้จะระลึกได้วันละแสนกัป ระลึกอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ก็ยังระลึกได้ไม่หมด คือยังมีกัปที่ระลึกไม่ถึงเหลืออยู่อีก และท่านเหล่านั้นก็จะพึงตายไปก่อน) กัปที่ผ่านไปแล้ว ล่วงไปแล้ว มีจำนวนมากอย่างนี้แล มิใช่ง่ายที่จะนับกัปเหล่านั้นว่า นานเท่านี้ปี เท่านี้ปี ฯลฯ”

ถ.นิ. ๑๖/๑๓๐/๑๗๖ มจร.,/๒๑๗ มมร.,/๒๒๐ ศน.

อธิบายคำว่า อนมตคฺโค

อันที่จริง คำว่า อนมตคฺโค นั้น แยกศัพท์ออกเป็นดังนี้ คือ อนมต + อคฺโค. อคฺโค แปลว่า ที่สุด อนมต แปลว่า รู้ไม่ได้ หรือจะแยกศัพท์ออกมาว่า อนุ+อมต ซึ่งมีความหมายดังนี้คือ :-

อนุ หมายถึง อนุคนุตวาปี และแปลว่า แม้จะติดตามไป (ด้วยญาณ คือระลึกชาติได้วันละแสนกัป และระลึก อยู่อย่างนี้เป็นเวลานานถึงร้อยปี หรือพันปี ก็ยังระลึกได้ไม่หมด) อมต แปลว่า รู้ไม่ได้ (อมต ในคำนี้ ไม่ใช่แปลว่า ไม่ตาย ที่แปลว่า ไม่รู้ ก็เพราะมาจากคำว่า อ แปลว่า ไม่ มต แปลว่า รู้) และคำว่า อคฺโค ซึ่งแปลว่า ที่สุด นั้น หมายถึง ที่สุดเบื้องต้น ซึ่งในบาลีพระไตรปิฎก

ต่อมาใช้คำว่า **บุพพา โภภี น ปณณายติ** แปลว่า **ที่สุด**
เบื้องต้นไม่ปรากฏ และอรรถกถาอธิบายไว้ ดังนี้ :-

บุพพา โภภี น ปณณายติติ ปุริมมริยาทา น
ทิสสติ, ยทคเคน จสส ปุริมา โภภี น ปณณายติ,
ปจฉิมปิ ตทคเคนเว น ปณณายติ. เวมชฌเยว
ปน สตตทา สัสนติ. ส.อ.๒/๑๗๖ มจร.

แปลว่า “คำว่า **บุพพา โภภี น ปณณายติ** นั้น
หมายความว่า เขตแดนเบื้องต้นไม่ปรากฏ ก็ที่สุดเบื้องต้น
ของสังสารวัฏนั้น ย่อมไม่ปรากฏด้วยที่สุดใด แม้ที่สุดเบื้องต้น
ปลายของสังสารวัฏ ก็ย่อมไม่ปรากฏด้วยที่สุดนั้น
เหมือนกัน ส่วนสัตว์ทั้งหลายย่อมท่องเที่ยวไปในท่ามกลาง
เท่านั้น”

ข้อความในอรรถกถานี้หมายความว่า ชาติแรกหรือ
ชาติเริ่มต้นนั้น ไม่มีใครรู้ได้ คือแม้แต่ผู้ที่สามารถระลึก
ชาติได้นับเป็นกัป ๆ ก็ไม่อาจจะระลึกไปถึงชาติแรกหรือ
ชาติที่เริ่มต้นได้ คือไม่ว่าจะระลึกได้มากสักเท่าไร ก็ยังมี
ชาติต่อไปที่ยังระลึกไม่ได้เหลืออยู่อีก และสำหรับสัตว์ที่ยัง
มีอวิชชาตณหานั้น นอกจากระลึกถึงเบื้องต้นไม่ได้แล้ว

แม้แต่เบื้องปลาย คือชาติสุดท้ายจะสิ้นสุดเมื่อไร ก็ระลึกไม่ได้ด้วยอนาคตังสญาณ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เบื้องต้นเบื้องปลายไม่ปรากฏ คือไม่อาจจะรู้ถึงที่สุด เบื้องต้น และที่สุดเบื้องปลายได้

แต่อย่างไรก็ดี สำหรับพระพุทธเจ้า ซึ่งสามารถที่จะล่วงรู้อดีตไปจนกระทั่งถึงตอนที่โลกนี้เริ่มต้น คนแรกเกิดขึ้นมาอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ทรงสามารถรู้ได้ ดังเช่นที่พระองค์ตรัสไว้ในอัครัญญสูตร นั้น ก็ทรงรู้แต่เพียงว่า มนุษย์พวกแรกนี้มาจากพวกอภิสสรพรหม และเมื่อถึงคราวที่โลกนี้พินาศ หมู่สัตว์โดยมากก็จะพากันไปเกิดในอภิสสรพรหม ซึ่งหมายความว่า เฉพาะผู้ที่ได้ทุติยฌานเท่านั้น ส่วนพวกที่ทำบาปไว้มาก หรือทำบุญไว้มาก แต่ไม่ได้ฌาน แน่นอน พวกเหล่านี้ก็ต้องไปเกิดอยู่ในภูมิที่เหมาะสมแก่กรรมของตน ๆ ซึ่งอันนี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้ในพระสูตรเดียวกันนี้ แต่ก็ป็นอันรู้ว่า สัตว์ทั้งหลายจะต้องเป็นไปตามกรรมของตน ๆ ดังที่กล่าวมา

***พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า วันหนึ่ง
โลกนี้จะต้องพินาศด้วยไฟด้วยน้ำหรือด้วยลม**

นางสาวตตินิทาน ณ เขตวันมหาวิหาร พระผู้มี
พระภาค ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังสารวัฏนี้มีที่สุด
เบื้องต้น อันใคร ๆ ตามไปรู้ไม่ได้ สำหรับสัตว์ทั้งหลาย
ผู้มีอวิชชา เป็นเครื่องกางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกไว้
ซึ่งยังจะต้องท่องเที่ยวไปมาอยู่นั้น เบื้องต้นแห่งสังสารวัฏ
ของสัตว์เหล่า นี้ย่อมไม่ปรากฏ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ (หรือมีได้) คือ
สมัยที่มหาสมุทรจะเหือดแห้งไปหมด ไม่มีน้ำเหลืออยู่เลย
แต่ถึงกระนั้น สำหรับสัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นเครื่อง
กางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกมัดนั้น เราตถาคตก็กล่าว
ว่า สัตว์เหล่านี้จะทำได้ที่สุดแห่งทุกขิไม่ได้ (คือตราบใดที่
ยังมีอวิชชา ตัณหา แม้จะมีการเวียนว่ายตายเกิดไปจน
กระทั่ง น้ำในมหาสมุทรเหือดแห้ง ก็ยังจะต้องเวียนว่าย
ตายเกิด ต่อไปอีก จะทำได้ที่สุดแห่งทุกขิไม่ได้)

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ คือสมัยที่ภูเขาสีเนรุราช (ภูเขาคิมาลัย) จะถูกไฟไหม้พินาศไปไม่มีเหลือ ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ คือสมัยที่แผ่นดินใหญ่ (คือแผ่นดินในโลกนี้ทั้งหมด) จะถูกไฟไหม้พินาศไป ไม่มีเหลือ ฯลฯ”

ผู้ที่รู้บาปสี่ข้อให้พิจารณาจากคำบาปเหล่านี้ด้วย คือ:-

สาวตถีนิทานํ (มมร. มี อารามะ) อนมตคโคยํ (มมร. เป็น อนมตคคายํ) ภิกขเว สํสโร, ปุพฺพา โภกฺกิ น ปญฺญาติ อวิชฺชาเนีวณานํ สตฺตานํ ตณฺหา- สลฺโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสรตํ, โหติ โส ภิกขเว สมโย ยํ มหาสมฺพุทฺโธ อุตฺตมุตฺตํ วิสุตฺตํ น ภวติ, น เตววาหํ ภิกขเว อวิชฺชาเนีวณานํ สตฺตานํ ตณฺหา- สลฺโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสรตํ ทฺกขสฺส อนตฺติริยํ วทามิ. โหติ โส ภิกขเว สมโย ยํ สีเนรุ ปพฺพตฺตราชา ทฺยหติ วินสฺสติ น ภวติ. ฯเปฯ โหติ โส ภิกขเว สมโย ยํ มหาปจฺวี ทฺยหตํ วินสฺสติ น ภวติ.

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับโลกนี้ หรือจักรวาลนี้ เกิดขึ้นอย่างไร และจะเสื่อมไปอย่างไรนั้น พระพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้อีก แห่งหนึ่ง ดังนี้ :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสงไขย (คือระยะเวลาที่นาน นับไม่ได้) แห่งกัปนี้ มีอยู่ ๔ อย่าง คือ :-

๑. สังวัฏฏกัป คือระยะเวลาเมื่อกัปพินาศ ยากที่จะ นับว่านานเท่านั้นเท่านี้ปี ฯลฯ

๒. สังวัฏฏฐายิกัป คือระยะเวลาเมื่อกัปอยู่ในระหว่าง พินาศ ก็ยากที่จะนับว่า นานเท่านั้นเท่านี้ปี ฯลฯ

๓. วิวัฏฏกัป คือระยะเวลาเมื่อกัปกลับเจริญก็ยาก ที่จะนับว่า นานเท่านั้นเท่านี้ปี ฯลฯ

๔. วิวัฏฏฐายิกัป คือระยะเวลาเมื่อกัปอยู่ในระหว่าง เจริญ ก็ยากที่จะนับได้ว่า นานเท่านั้นเท่านี้ปี ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล อสงไขย ๔ แห่งกัป

จตตาริmani ภิกขเว กปฺปสฺส อสงเขยยานิ.
กตมานิ จตตาริ ?

ยทา ภิกขเว กปฺโป สํวฏฺโฐ ติฏฺฐติ, ตํ น
สุกฺริ สงฺขาตุํ “เอตตกานิ วสฺसानิ”ติ วา “เอตตกานิ

วสฺสสทานี”ติ วา “เอตตกานิ วสฺสสทสฺสทานี”ติ วา
 “เอตตกานิ วสฺสสทสฺสทานี”ติ วา.

ยทา ภิกฺขเว กบฺโป สํวณฺณณฺฐายี ติณฺฐติ, ตํ น
 สุกฺริ สงฺขาทํ ๗เป๗

ยทา ภิกฺขเว กบฺโป วิวณฺโณ ติณฺฐชฺติ, ตํ น
 สุกฺริ สงฺขาทํ ๗เป๗

ยทา ภิกฺขเว กบฺโป วิวณฺณณฺฐายี ติณฺฐติ, ตํ น
 สุกฺริ สงฺขาทํ ๗เป๗

อิมานิ โข ภิกฺขเว จตตาริ กบฺปสฺส อสงฺเขยยานิ
 อ. จตฺก. ๒๑/๑๕๖/๑๖๒ มจร./๑๙๐ มมร./๒๐๒ ศน.

ข้อความในบาลีที่อ้างมานี้ ในอรรถกถาได้อธิบาย
 ไว้ว่า :-

ความพินาศของกบมีอยู่ ๓ อย่าง คือ บางครั้งกบนี้
 หรือโลกนี้ก็พินาศด้วยน้ำ บางครั้งก็พินาศด้วยไฟ และ
 บางครั้งก็พินาศด้วยลม ซึ่งเรื่องเหล่านี้พระพุทธรเจ้าก็ได้
 ตรัสไว้เหมือนกัน ดังนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อัมพปาสีวัน
 ใกล้พระนครเวสาลี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับ

ภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ทำให้หน้กใจอยู่เสมอ (เพราะเหตุที่มัน ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืนนั่นแหละ) ฉะนั้น เธอทั้งหลาย จึงควรที่จะเบื่อหน่าย คลายความยินดีในสังขารทั้งปวง ทำให้ให้หลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขุนเขาสิเนรุ (สิเนรุ ปพพต-ราชา) ซึ่งยาว ๘๔,๐๐๐ โยชน์ กว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงจากมหาสมุทร ขึ้นไป ๘๔,๐๐๐ โยชน์ (คือสูงจากระดับน้ำทะเล ๘๔,๐๐๐ โยชน์) มีกาลบางครั้งบางคราวที่ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เมื่อฝนไม่ตก พืชคาม ภูตคาม และดิณชาติที่ใช้เข้ายา (ที่เป็นสมุนไพร) ป่าไม้ใหญ่ ย่อมเฉา เหี่ยวแห้ง เป็นอยู่ไม่ได้ ฉนั้นใด สังขารทั้งหลาย ก็ฉนั้นนั่น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ทำให้หน้กใจอยู่เสมอ ฉะนั้นเธอทั้งหลายจึงควรที่จะเบื่อหน่าย คลายความยินดีในสังขารทั้งปวง ทำให้ให้หลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ คือสมัยที่บางครั้งบางคราวโดยกาลเวลาล่วงไปนาน พระอาทิตย์

ดวงที่ ๒ ปรากฏขึ้น เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ
แม่น้ำลำคลองทั้งหมดย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำ ฉันทไธสังขาร
ทั้งหลาย ก็ฉันทนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ คือสมัยที่ บาง
ครั้งบางคราวโดยกาลเวลาล่วงไปนาน พระอาทิตย์ ดวง
ที่ ๓ ปรากฏขึ้น เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๓ ปรากฏ
แม่น้ำสายใหญ่ ๆ คือแม่น้ำคงคา ยมูนา อจิรวดี สรรภู
มที ทั้งหมดย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำ ฉันทไธ สังขารทั้งหลาย
ก็ฉันทนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ คือสมัยที่
พระอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏขึ้น เพราะพระอาทิตย์ดวง
ที่ ๔ ปรากฏ แม่น้ำสายใหญ่ที่ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำ
ใหญ่ คือ แม่น้ำคงคา ยมูนา อจิรวดี สรรภู มที ทั้งหมด
ย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำ ฉันทไธ สัตว์ทั้งหลาย ก็ฉันทนั้น เป็น
สภาพไม่เที่ยง ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ คือสมัยที่
บางครั้งบางคราวโดยที่กาลเวลาล่วงไปนาน พระอาทิตย์
ดวงที่ ๕ ปรากฏขึ้น เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ

น้ำในมหาสมุทรซึ่งลึก ๑๐๐ โยชน์ก็ดี ๒๐๐ โยชน์ก็ดี ๓๐๐ โยชน์ก็ดี ๔๐๐ โยชน์ก็ดี ๕๐๐ โยชน์ก็ดี ๖๐๐ โยชน์ก็ดี ๗๐๐ โยชน์ก็ดี ย่อมงวดลงเหลืออยู่ เพียง ๗ ชั่วโมง ตาล ก็มี ๖ ชั่วโมง ตาลก็มี ๕ ชั่วโมง ตาลก็มี ๔ ชั่วโมง ตาลก็มี ๓ ชั่วโมง ตาลก็มี ๒ ชั่วโมง ตาลก็มี ชั่วโมง ตาลเดียวก็มี แล้วยังจะเหลืออยู่ ๗ ชั่วโมง ๖ ชั่วโมง ๕ ชั่วโมง ๔ ชั่วโมง ๓ ชั่วโมง ๒ ชั่วโมง ชั่วโมงเดียว ครึ่งชั่วโมง เพียงเอว เพียงเข่า เพียงข้อเท้า เพียงในรอยเท้าโค ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย น้ำในมหาสมุทรยังเหลืออยู่ในที่ต่าง ๆ เพียงในรอยเท้าโค เปรียบเหมือนในฤดูแล้งเมื่อฝนเมฆืดใหญ่ ๆ ตกลงมา น้ำเหลืออยู่ในที่ต่าง ๆ เพียงในรอยเท้าโคฉะนั้น เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ น้ำในมหาสมุทรเพียงข้อนิ้วก็ไม่มี ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลาย ก็ฉันทนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ฯลฯ ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ คือสมัยที่ บางครั้งบางครั้งโดยกาลเวลาล่วงไปนาน พระอาทิตย์ ดวงที่ ๖ ปรากฏขึ้น เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ย่อมมีกลุ่มควันพุ้งขึ้น

เปรียบเหมือนนายช่างปั้นหม้อ เผาหม้อที่ปั้นดีแล้ว ย่อมมีกลุ่มควันพลุ้งขึ้นฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลาย ก็ฉนั้นนั่น เป็นสภาพไม่เที่ยง ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่ คือสมัยที่บางครั้ง บางคราวโดยกาลเวลาล่วงไปนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏขึ้น เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๑ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ก็จรร้อนลุกเป็นไฟโชติช่วง มีแสงเพลิงเป็นอันเดียวกัน เมื่อแผ่นดินและขุนเขาสิเนรุร้อนเป็นไฟลุกโชนลมก็จะหอบเอาเปลวไฟพุ่งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาลุกโชนกำลังทะลาย ถูกกองเพลิงใหญ่เผาท่วมตลอดแล้ว ยอดเขาแม้ขนาด ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ ย่อมพังทะลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่ และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ จะไม่มีขี้เถ้าและเขม่าปรากฏ เปรียบเหมือนเมื่อเนยใสหรือน้ำมันถูกไฟเผาผลาญอยู่ย่อมไม่ปรากฏขี้เถ้า และเขม่าฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลาย ก็ฉนั้นนั่น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ทำให้หนักใจอยู่เสมอ ฉะนั้น จึงควรที่เธอทั้งหลายจะพึงเบื่อหน่าย คลายความยินดีในสังขารทั้งปวง ทำใจให้หลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนี้ ใครจะรู้ ใครจะเชื่อว่า แผ่นดินนี้และขุนเขาสิเนรุจักถูกไฟไหม้พินาศ ไม่มีเหลือ นอกจากอริยสาวกผู้มีบทธัมมจักกัปปวัตตนญาณ (คือได้เห็นบทคือนิพพาน)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ศาสดาชื่อสุเนตรเป็นเจ้าของลัทธิ เป็นผู้ปราศจากความกำหนัดในกามก็ศาสดาชื่อสุเนตรนั้น มีสาวกอยู่หลายร้อย เธอแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นพรหมโลก และเมื่อสุเนตรศาสดาแสดงธรรมเพื่อความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นพรหมโลก สาวกเหล่าใด รู้ทั่วถึงคำสอนได้หมดทุกอย่าง สาวกเหล่านั้นเมื่อตายไปก็เข้าถึงสุคติพรหมโลก ส่วนสาวกเหล่าใดยังไม่รู้ทั่วถึงคำสอนได้หมดทุกอย่าง สาวกเหล่านั้น เมื่อตายไปบางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตตวสวัตติ บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นนิมมานรดี บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดุสิต บางพวก เข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นยามา บางพวก เข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์ บางพวก เข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมาหาราช บางพวก เข้า

ถึงความเป็นสหายแห่งกษัตริย์มหาศาล บางพวก เข้าถึง
ความเป็นสหายแห่งพราหมณ์มหาศาล บางพวก เข้าถึง
ความเป็นสหายแห่งคฤหบดีมหาศาล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล สุเนตรศาสดา มีความคิดเห็นว่า การที่เราจะพึงเป็นผู้มีคติเสมอกับสาวก ในสัมปรายภพไม่สมควรเลย มิฉะนั้น เราควรจะเจริญ เมตตาให้ยิ่งขึ้นไปอีก ครั้งนั้นแล สุเนตรศาสดาจึงได้ เจริญเมตตาจิตตลอด ๗ ปีแล้ว ไม่มาสู่โลกนี้ตลอด ๗ สังวัฏวิวัฏก์ป เมื่อโลกวิบัติ เข้าถึงพรหมโลกชั้นอภัสสรา เมื่อโลกเจริญ เข้าถึงวิมานพรหมที่ว่าง ในวิมานนั้น สุเนตร ศาสดาเป็นพรหม เป็นท้าวมหาพรหมเป็นใหญ่ ไม่มีใคร ยิ่งกว่า รู้เห็นเหตุการณ์โดยถ่องแท้ เป็นผู้มีอำนาจมาก เกิดเป็นท้าวสักกะจอมเทวดา ๓๖ ชาติ เป็นพระเจ้า จักรพรรดิผู้ตั้งอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา มีสมุทรร ทั้ง ๔ เป็นขอบเขต ผู้ได้ชัยชนะสงครามสถาปนาประชาชน ไว้เป็นปึกแผ่นมั่นคง พรั่งพร้อมด้วยรัตนะ ๗ ประการ หลายร้อยครั้ง พระราชโอรสของพระเจ้าจักรพรรดิ ล้วน แต่องอาจ กล้าหาญ ชาญชัย ย้ายศัตรูได้ พระเจ้า จักรพรรดินั้นทรงปกครองปฐพีมณฑล อันมีมหาสมุทร

เป็นขอบเขต ไม่ต้องใช้อาถา ไม่ต้องใช้ศาสตร์ ใช้ธรรม
ปกครอง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สุเนตรศาสนันนแล มีอายุ
ยืนนานดำรงมั่นอยู่อย่างนี้ แต่ก็ไม่พ้นจากชาติ ชรา
พยาธิมรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส และอุปายาส
เรากล่าวว่า ไม่พ้นจากทุกข์ได้ ชื่อนั้น เพราะเหตุไร เพราะ
ยังไม่ตรัสรู้ ไม่ได้แทงตลอดธรรม ๔ ประการ ธรรม ๔
ประการเป็นฉนวน คือ อริยศีล ๑ อริยสมาธิ ๑ อริยปัญญา
๑ อริยวิมุตติ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยศีล อริยสมาธิ
อริยปัญญา อริยวิมุตติ เราตรัสรู้แล้ว แทงตลอด แล้ว เรา
ถอนตัณหาในภพได้แล้ว ตัณหาอันเป็นเครื่อง นำไปสู่ภพ
สิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มี”

อ.สตุตทก. ๒๓/๖๖/๘๒-๘๖ มจร./๑๐๒-๑๐๗ มมร./๑๑๑-๑๑๖ ศน.

จากหลักฐานในพระไตรปิฎกที่ยกมาให้ดูนี้ ชี้ให้เห็น แต่เพียงว่า โลกนี้ได้เคยพินาศด้วยไฟมาแล้ว โดย
การปรากฏของพระอาทิตย์หลายดวง ไม่บอกว่าโลกนี้
เคยพินาศด้วยน้ำ หรือด้วยลมอย่างไร แต่ในคัมภีร์วิสุทธิ
มรรคในตอนที่ท่านอธิบายถึงเรื่อง **บุพเพนิวาสานุสติญาณ**
นั้น ท่านได้กล่าวไว้ ดังนี้ :-

สังวัฏก์กับ กัปพินาศ ตามหลักในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

สังวัฏก์กับมี ๓ อย่าง คือ อาโปสังวัฏก์กับ กัปที่
พินาศด้วยน้ำ เตโชสังวัฏก์กับ กัปที่พินาศด้วยไฟ วาโย-
สังวัฏก์กับ กัปที่พินาศด้วยลม

สังวัฏส์มา เขตแดนแห่งความพินาศ

เมื่อเวลากัปพินาศนั้น เขตที่จะพินาศเมื่อกล่าวโดย
ส่วนสูง มีอยู่ ๓ เขต คือ พรหมชั้นอาภัสสรา สุภกิณหา
และเวหัพผลา กล่าวคือ **เมื่อกัปพินาศด้วยไฟ** โลกภายใน
ใต้ตั้งแต่ชั้นอาภัสสราลงมา ถูกไฟไหม้สิ้น เมื่อกัปพินาศ
ด้วยน้ำ โลกภายในใต้ตั้งแต่ชั้นสุภกิณหาลงมา ละลายด้วย
น้ำหมดทั้งสิ้น (ถูกน้ำท่วมหมด) **เมื่อกัปพินาศด้วยลม**
โลกภายในใต้ตั้งแต่ชั้นเวหัพผลาลงมา ถูกทำลายไปด้วยลม
ทั้งสิ้นแต่เมื่อกล่าวโดยส่วนกว้าง โลกในเนื้อที่พุทธเกษตร
หนึ่งย่อมพินาศทุกครั้งไป

พุทธเกษตร ๓

พุทธเกษตรมีอยู่ ๓ อย่าง คือ ชาติเกษตร อาณาเกษตร และวิสัยเกษตร ในพุทธเกษตร ๓ นั้น ชาติเกษตรมีขอบเขตหมื่นจักรวาล ซึ่งเป็นเขตที่ไหว (เช่น แผ่นดินไหว) ในเพราะเหตุอัศจรรย์ทั้งหลาย เช่นมีการถือปฏิสนธิแห่งองค์พระตถาคตเจ้าเป็นต้น อาณาเกษตรมีขอบเขตแสนโกฏิจักรวาล ซึ่งเป็นเขตที่อำนาจแห่งพระปริตรเหล่านี้ คือ รัตนปริตร ชันธปริตร รัชคคปริตร อาณานาฎิยปริตร และโมรปริตร เป็นไป (คือเวลาที่ สวดพระปริตรเหล่านี้ อำนาจของพระปริตรเหล่านี้จะแผ่ ไปทั่วถึงแสนโกฏิจักรวาล) ส่วนวิสัยเกษตรนั้น มีขอบเขต ไม่มีที่ สุด ไม่มีปริมาณ ดังเช่นที่พระพุทเจ้าตรัสว่า :-

**พระพุทเจ้าสามารถพูดให้
แสนโกฏิจักรวาลได้ยิน**

“ดูก่อนอานนท์ ตถาคตเมื่อมีความจำนงจะพูดให้โลกธาตุแสนโกฏิจักรวาล (ตีสหสสีมหาสหสสีโลกธาตุ) ได้ยินเสียงก็ทำได้ หรือจำนงจะให้ได้ยินแค่ไหนเท่าใดก็ทำได้”

พระอานนท์ทูลถามว่า “ด้วยวิธีการอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

“ดูก่อนอานนท์ ตถาคตอยู่ในที่นี้แหละ แต่ก็สามารถที่จะแผ่รัศมีไปทั่วแสนโกฏิลोकธาตุ เมื่อสัตว์ทั้งหลายในแสนโกฏิลोकธาตุเหล่านั้น ได้เห็นแสงสว่างนั้นแล้ว ตถาคตก็บรรลือเสียงให้สัตว์เหล่านั้นได้ยินเสียงได้ ตถาคตสามารถทำให้สัตว์ทั้งหลายในแสนโกฏิลोकธาตุได้ยินเสียงของตถาคตได้ด้วยวิธีนี้”

ข้อความที่กล่าวมานี้ แปลมาจากข้อความซึ่งมีอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๐ (อ. ติก. ๒๐/๘๑/๒๒๑-๒๒๒ มจร., /๒๙๓ มจร.,/๒๙๑ คน.) ซึ่งเป็นการแปล ชนิดถอดความ และคำบาลีที่แปลออกมานั้น มีดังนี้ :-

อากงขมานโน อานนท ตถาคตโต ติสหสฺสึ
 มหาสหสฺสึ โลกธาตุํ สเรน วิณฺญาเปยฺย, ยาวตา วา
 ปน อากงเขยฺยาติ. ยถากถํ ปน ภาณเต ภควา ติสหสฺสึ
 มหาสหสฺสึ โลกธาตุํ สเรน วิณฺญาเปยฺย, ยาวตา วา
 ปน อากงเขยฺยาติ. อิธานนท ตถาคตโต ติสหสฺสึ
 มหาสหสฺสึ โลกธาตุํ โอภาเสน ฌเรยฺย, ยทา เต

สดตา ตั้ อาโลกิ สณชานะยัฏฐิ, อถ ตถาคโตะ โฆสิ
กเรยย สททมนุสฺสาเวยย, เอวิ โข อานนท ตถาคโตะ
ติสทสฺสี มหาสทสฺสี โลกธาคู สเรณ วิณญาเปยย,
ยาวตา วา ปน อากงฺเขยยาติ.

อนึ่ง ขอได้โปรดเข้าใจไว้ด้วยว่า คำว่า โลกธาคู
และ จักรวาล นั้น ถ้าพูดถึงตามหลักวิชาดาราศาสตร์
ในปัจจุบัน คำทั้งสองนี้มีความหมายไม่เหมือนกัน เช่น
คำว่า สุริยจักรวาล หมายความว่า ดวงอาทิตย์ที่เราเห็น
อยู่นี้มีดาวนพเคราะห์ห่มุรอบอยู่ที่ดวง เมื่อรวมกัน
ทั้งหมดแล้ว ก็เรียกว่า สุริยจักรวาลหนึ่ง และในบรรดา
ดาวทั้งหลายในท้องฟ้า ที่เราเห็นเป็นแสงระยิบระยับนั้น
นักดาราศาสตร์เขาบอกว่า ความจริงก็คือดาวฤกษ์ หรือ
ดวงอาทิตย์ทั้งหลายนั่นเอง ฉะนั้นเราจะเห็นว่าดวงอาทิตย์
ในท้องฟ้านั้นมีมากมายจนนับไม่ถ้วน และที่เห็นเป็นดาว
นั้น ก็เพราะมันอยู่ไกลมาก คือมันไม่ได้อยู่ในสุริยจักรวาล
ของเรา นี้ แต่มันอยู่ในสุริยจักรวาลอื่น ๆ และดวงอาทิตย์
แต่ละดวงนั้น โดยปกติก็จะต้องมีดวงจันทร์ หรือมีดาว
นพเคราะห์ อื่น ๆ เป็นบริวาร เช่นเดียวกับสุริยจักรวาล

ของเรา คำว่า **จักรวาล** ตามหลักของดาราศาสตร์ ในปัจจุบันมีความหมายดังที่กล่าวมานี้

ส่วนคำว่า **จักรวาลหนึ่ง** ตามหลักในคัมภีร์ของพุทธศาสนานั้น หมายถึง **โลกธาตุอันหนึ่ง** เช่นโลกเรานี้ ก็ถือว่าเป็นโลกธาตุอันหนึ่ง หรือจะเรียกว่า เป็นจักรวาลอันหนึ่งก็ได้ เพราะคำว่า **จักรวาล** กับคำว่า **โลกธาตุ** นั้น มีความหมายอย่างเดียวกัน ฉะนั้นโลกของเรานี้ก็ถือว่าเป็นจักรวาลอันหนึ่ง หรือเป็นโลกธาตุอันหนึ่งอย่างนี้เป็นต้น ฉะนั้นคำที่ว่า **พระพุทธเจ้าสามารถตรัสให้ได้ยินกันไปทั่วแสนโกฏิจักรวาล หรือ แสนโกฏิลोकธาตุ** นั้น ก็คิดเอาเองก็แล้วกันว่า พระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่โลกมนุษย์นี้ แต่ก็สามารถจะพูดให้ผู้ที่อยู่ในดาวดวงอื่นเช่นที่โลกพระจันทร์ หรือที่ดาวพฤหัสบดี ดาวพระศุกร์ ดาวพระเสาร์ เป็นต้น ให้ได้ยินได้ และไม่ใช่เฉพาะแต่ในสุริยจักรวาลนี้เท่านั้น แม้ในสุริยจักรวาลอื่น ๆ ก็สามารภทำให้ได้ยินได้ด้วย

อนึ่งคำว่า **สัตว์ทั้งหลาย** ในที่นี้ จะหมายถึงพวกโอบปาติกะทั้งหมด ซึ่งโดยธรรมดาโลกหรือดวงดาวที่ไม่มีมนุษย์ ไม่มีสิ่งที่มีชีวิตอยู่เลย แต่พวกโอบปาติกะ

ก็สามารถที่จะอยู่ในโลก หรือในดวงดาวนั้น ๆ ได้เสมอ หรือว่าในดาวดวงอื่น ๆ หรือในสุริยจักรวาลอื่น ๆ ก็มีมนุษย์ มีสิ่งที่มีชีวิตอยู่ด้วย

*แต่อย่างไรก็ดี ถ้าหากจะพูดถึงหลักฐานจากพระไตรปิฎกแล้ว ก็ต้องยอมรับว่า มนุษย์ในโลกอื่นหรือในจักรวาลอื่นมีเหมือนกับในโลกมนุษย์ แต่เมื่อพิจารณาถึงเนื้อเรื่องจริง ๆ แล้ว ก็ทำให้เชื่อได้ยากว่า มนุษย์ในโลกอื่นมี เพราะจากข้อความในพระไตรปิฎกตอนนี้มีหลายอย่าง แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กล่าวไว้ผิดแน่ ดังเช่นข้อความที่จะคัดลอกออกมาให้เห็น ดังต่อไปนี้ :-

หลักฐานในพระไตรปิฎก ที่แสดงว่ามีมนุษย์อยู่ในจักรวาลอื่น จวบนี้สูตร

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ฯลฯ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับได้รับมาต่อพระพักตร์ พระผู้มีพระภาคว่า อานนท์ สวากชื่ออภิญญา ของพระสตีพุทธานุชาติน้อยอยู่บนพรหมโลก ย่อมให้ ๑,๐๐๐ โลกธาตุได้ยินเสียงได้ดังนี้ ก็พระผู้มีพระภาค เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ทรงสามารถตรัสให้โลกธาตุได้ยินพระสุรเสียงได้เท่าไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พระอภิญญานั้นเป็นสวากอานนท์ พระตถาคตทั้งหลายใครจะเปรียบประมาณมิได้”

ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลอีกเป็นครั้งที่ ๒ เหมือนครั้งแรก พระองค์ก็ได้ตรัสตอบเหมือนอย่างครั้งแรก พระอานนท์จึงได้กราบทูลอีกเป็นครั้งที่ ๓ พระองค์จึงได้ ตรัสถามว่า “เธอเคยได้ฟังหรือไม่ อานนท์ เรื่องสหัสสิจวบนิกาโลกธาตุ (โลกธาตุชนิดเล็ก มีโลกธาตุรวมทั้งหมด ๑,๐๐๐ โลกธาตุ)”

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เป็นกาละ ข้าแต่พระสุคต เป็นกาละ ซึ่งพระผู้มีพระภาคจะพึงตรัส ภิกษุทั้งหลาย ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้วจักทรงจำไว้”

“ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง ใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

พระอานนท์รับสนองพระพุทธรุทพจน์แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ทรงแสดงเรื่องโลกธาตุว่า :

“อานนท์ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์แผ่รัศมี ส่องแสงทำให้สว่างไปทั่วทิศตลอดที่มีประมาณเท่าใด ในเนื้อที่ซึ่งมีประมาณเท่านั้น (คือในเนื้อที่ที่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ส่องแสงไปถึงนั้น) มีโลกธาตุจำนวน ๑,๐๐๐ โลกธาตุ ใน ๑,๐๐๐ โลกธาตุนั้น มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ภูเขาสิเนรุ อย่างละ ๑,๐๐๐ มีชมพูทวีป อปรโคยานทวีป อุตตรกुरुทวีป ปุพพิเทหทวีป อย่างละ ๑,๐๐๐ มี มหาสมุทร มีมหาราช อย่างละ ๔,๐๐๐ มีสวรรค์ (ชั้น และพรหมโลก ๑,๐๐๐ นี้เรียกว่า สหัสสี่จุหนิกาโลกธาตุ (โลกธาตุอย่างเล็กมี พันโลกธาตุ)

สหัสสี่จุหนิกาโลกธาตุมีโลกธาตุอยู่เท่าใด เมื่อคูณด้วย ๑,๐๐๐ ก็เรียกว่า ทวิสหัสสี่มัชฌิมิกาโลกธาตุ (โลกธาตุอย่างกลางมีล้านโลกธาตุ)

ทวิสหัสสี่มัชฌิมิกาโลกธาตุ มีโลกธาตุอยู่เท่าใด เมื่อ
คูณด้วย ๑,๐๐๐ ก็เรียกว่า ติสหัสสี่มหาหัสสี่โลกธาตุ
(โลกธาตุอย่างใหญ่มีแสนโกฏิโลกธาตุ)

อานนท์ ตถาคต เมื่อมีความจำนงจะพูดให้ติสหัสสี่
มหาหัสสี่โลกธาตุได้ยินเสียงได้ หรือจำนงเท่าใดก็ได้”

“ด้วยวิธีอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

“ตถาคตอยู่ในที่นี้ จะพึงแผ่รัศมีไปทั่วติสหัสสี่มหา
หัสสี่โลกธาตุ เมื่อสัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุเหล่านั้น ได้
เห็นแสงสว่างนั้นแล้ว ตถาคตก็บรรลือเสียงให้สัตว์เหล่า
นั้นได้ยิน ตถาคตสามารถทำให้สัตว์ทั้งหลายในแสนโกฏิ
โลกธาตุได้ยินได้ด้วยวิธีนี้แล อานนท์”

พอจบพระกระแสพุทธดำรัส ท่านพระอานนท์อุทาน
ออกมาว่า “เป็นลาภของเราหนอ เราได้ตีหนอ ซึ่งเราได้
พระศาสดามีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพใหญ่อย่างนี้

พระอุทายีกกล่าวขัดขึ้นมาว่า “ท่านได้ประโยชน์อะไร
ในเรื่องนี้ ท่านอานนท์ หากว่าพระศาสดาของท่านมีฤทธิ์
มากมีอานุภาพใหญ่อย่างนี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระอุทายีว่า “อย่าพูดเช่นนั้น อุทายีถ้าอานนทฺจะพึงเป็นผู้ยังไม่สิ้นราคะอย่างนี้มรรณภาพไปด้วยความที่มีจิตเลื่อมใสนั้น เธอจะพึงได้เป็นเทวราชา ในเทวโลก ๗ ชาติ เป็นมหารราชาในชมพูทวีปนี้ ๗ ชาติ แต่ที่เท่านั้น อานนทฺจักปรินิพพาน ในชาติปัจจุบันนี้

อ.ติก.๒๐/๘๑/๒๒๐-๒๒๒ มจร./๒๙๑-๒๙๔ มมร./๒๘๙-๒๙๒ ศน.

ข้อความในพระสูตรนี้ที่แสดงว่า **มีมนุษย์อยู่ในโลกอื่น** ก็คือ ข้อความตอนที่กล่าวว่า :-

“ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์แผ่รัศมี ส่องแสงทำให้สว่างไปทั่วทิศตลอดที่มีประมาณเท่าใด ในเนื้อที่ซึ่งมีประมาณเท่านั้น มีโลกธาตุจำนวน ๑,๐๐๐ โลกธาตุ ใน ๑,๐๐๐ โลกธาตุนั้น มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ภูเขาสิเนรุ อย่างละ ๑,๐๐๐ มีชมพูทวีป อปรโคยานทวีป อุตตรกुरुทวีป ปุพพิเทหทวีป อย่างละ ๑,๐๐๐ มีมหาสมุทร มีมหาราชา อย่างละ ๔,๐๐๐ มีสวรรค์ ๖ ชั้น และพรหมโลก ๑,๐๐๐ นี้ เรียกว่า สหัสสี่จุฬนิกาโลกธาตุ (จักรวาลขนาดเล็กมีพันโลกธาตุ)”

เพื่อที่จะได้เข้าใจความหมายของข้อความอันนี้ชัดเจน จึงขอคัดคำบาลีจากพระไตรปิฎกตอนนี้นำให้ดูด้วยดังนี้ :-

ภควา เอตทโวจ ยาวตานนท จนนทิมสุรียา
 ปริหรนฺติ (วิจรนฺติ) ทิสสา ภนฺติ (โอภาสนฺติ) วิโรจนา
 (วิโรจมานา), ตาว สหสฺสธา โลโก, ตสฺมี สหสฺสธา
 โลเก สหสฺสํ จนนํ สหสฺสํ สุรียานํ สหสฺสํ สินฺเฐ-
 ปพฺพตราชานํ สหสฺสํ ชมฺพุทีปานํ สหสฺสํ อปรโคยานานํ
 สหสฺสํ อุตฺตรกรุณํ สหสฺสํ ปุพฺพวิทฺเทหานํ จตตาริ
 มหาสมฺมุทฺตสหสฺसानิ จตตาริ มหาราชสหสฺसान สหสฺสํ
 จาตุम्मหาราชิกานํ สหสฺสํ ตาวตีสานํ สหสฺสํ
 ยามานํ สหสฺสํ ตฺสิตานํ สหสฺสํ นิมมานรตฺตินํ สหสฺสํ
 ปรนินฺมิตวสวตฺตินํ สหสฺสํ พุรหมฺโลกานํ. อยํ
 วุจฺจตานุท สหสฺสํ จุฬนิกา โลกธาตุ.

อ. ติก. ๒๐/๘๑/๒๒๑ มจร.,/๒๙๒-๒๙๓ มจร.,/๒๙๐-๒๙๑ ศน.

จากข้อความในพระไตรปิฎกตอนนี้หมายความว่า ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ในโลกของเรานี้ หรือที่เรามองเห็นอยู่นี้ แม้รัศมีส่องแสงทำให้สว่างไปทั่วทิศโดยรอบไปได้ไกลแค่ไหน ภายในห้วงอวกาศที่รัศมีของพระจันทร์

พระอาทิตย์แผ่ไปถึงนี้ จะมีโลกธาตุหรือดาวนพเคราะห์ต่าง ๆ อยู่ ๑,๐๐๐ และในบรรดาโลกธาตุทั้งหนึ่งพันนี้ แต่ละโลกธาตุก็จะมีพระอาทิตย์ ๑ ดวง พระจันทร์ ๑ ดวง มีภูเขาสิเนรุ (คือภูเขาหิมาลัย) ๑ มีชมพูทวีป ๑ อปรโคยานทวีป ๑ อุตตรกรุทวีป ๑ บุพพิเวททวีป ๑ มีมหาสมุทร ๔ มีมหाराช ๔ และแต่ละโลกธาตุก็จะมีเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๑ ชั้น ดาวดึงส์ ๑ ชั้น ยามา ๑ ชั้น ดุสิต ๑ ชั้น นิমানรตี ๑ ชั้น พรนิมมิตวสวัตตี ๑ ชั้น และพรหมโลก ๑๖ ชั้นเหมือนกับในโลกมนุษย์นี้ทุกอย่าง

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาดูจากข้อความในคัมภีร์นี้ และเชื่อว่า ข้อความทั้งหมดนี้เป็นพุทธพจน์จริง ก็ต้องยอมรับว่า ในโลกอื่น ในจักรวาลอื่น มีมนุษย์อาศัยอยู่เหมือนกับในโลกนี้ แต่จากการพิสูจน์ของนักดาราศาสตร์ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเรื่องที่เชื่อถือได้มากกว่านั้นแสดงให้เห็นว่า “ข้อความในพระไตรปิฎกตอนนี้สักแต่พูดหรือกล่าวไปตามตรรก หรือคิดเอาเองจากตัวอย่างในโลกมนุษย์นี้ (เท่านั้น โดยไม่รู้ข้อเท็จจริง หรือไม่เห็นความจริงว่าเป็นอย่างไรเลย” และนี่ก็จะได้เป็นหลักฐานชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็น

เห็นว่า ข้อความในพระไตรปิฎกนั้นแม้ในคัมภีร์จะบอกไว้ชัดว่าเป็นพุทธพจน์ ก็เชื่อถือไม่ได้ว่า เป็นพุทธพจน์จริง อาจจะเป็นเรื่องที่ใครคนใดคนหนึ่งเรียบเรียงขึ้นภายหลัง แล้วก็บอกว่าเป็นพุทธพจน์ เรื่องที่ไม่น่าเชื่อในทำนองนี้ ยังมีอีกหลายสูตรในพระไตรปิฎก มีโอกาสที่จะรวบรวม นำมาให้ดูในภายหลัง

ขอให้สังเกตว่า ยังมีข้อความอีกตอนหนึ่งในพระสูตรนี้ที่แสดงว่าผิดจากความเป็นจริง คือข้อความตอนที่ กล่าว ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขุนเขาสีเนรุ (สีเนรุ ปพพตราชา) ซึ่งยาว ๘๔,๐๐๐ โยชน์ กว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ หยั่งลง ในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงจาก มหาสมุทรขึ้นไป ๘๔,๐๐๐ โยชน์ (คือสูงจากระดับน้ำทะเล ๘๔,๐๐๐ โยชน์) มีกาลบางครั้งบางคราวที่ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี ฯลฯ” ซึ่งข้อความ อันนี้เคยยกมาอ้างครั้งหนึ่งแล้ว ดูในเล่มนี้หน้า ๑๑๗-๑๑๘

และเพราะเหตุที่ในพระไตรปิฎกมีข้อความดังกล่าวมานี้ พระพุทธโฆษาจารย์ผู้เขียนคัมภีร์วิสุทธิมรรค จึงได้บรรยายไว้ในคัมภีร์ที่ท่านเขียนไว้ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ขนาดของจักรวาล (เช่นโลกของเรา)

จักรวาลหนึ่ง ยาวประมาณ ๑,๒๐๓,๔๒๐ โยชน์
(หนึ่งล้านสองแสนสามพันสี่ร้อยยี่สิบโยชน์) กว้างประมาณ
๑,๒๐๓,๔๒๐ โยชน์ (ด้านยาวกับด้านกว้างเท่ากัน) วัตถุ
โดยรอบประมาณ ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ (สามล้านหกแสน
หนึ่งหมื่นสามร้อยห้าสิบโยชน์)

ขนาดความหนาของแผ่นดิน

ในจักรวาลนั้น แผ่นดินนี้ กล่าวโดยความหนา
มีประมาณถึงเท่านี้ คือ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ (สองแสนสี่
หมื่นโยชน์)

ขนาดความหนาของน้ำรองแผ่นดิน

สิ่งที่รองแผ่นดินนั้น ก็คือ น้ำอันตั้งอยู่บนลม
โดยความหนามีประมาณถึงเท่านี้ คือ ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์
(สี่แสนแปดหมื่นโยชน์)

ขนาดความหนาของลมรอน้ำ

ลมพัดขึ้นฟ้า (เพราะพัดดันขึ้นข้างบน จึงธารน้ำไว้ได้) สูงขึ้นไปประมาณ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ (เก้าแสนหกหมื่นโยชน์) นี้เป็นความตั้งอยู่แห่งโลก (โลกลอยอยู่ในอากาศได้เพราะลมช่วยพยุงไว้)

ขนาดภูเขาสิเนรุและต้นไม้ประจำทวีป

อนึ่ง ในจักรวาลที่ตั้งอยู่อย่างนี้นั้น มีภูเขาสิเนรุอันเป็นภูเขาสูงที่สุด หยั่งลึกลงไปในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ (แปดหมื่นสี่พันโยชน์) สูงขึ้นไปบนฟ้าก็มีประมาณเท่ากันนี้

ภูเขาทั้งหลาย คือ ภูเขายุคันธร ภูเขาอิสินธร ภูเขากรวิกะ ภูเขาสุทัสสนะ ภูเขาเนมินธระ ภูเขาวินตกะ ภูเขาอัสนกัณณะ อันตระการไปด้วยรตนะหลายหลาก รวากะภูเขาทิพย์ หยั่งลงไปในมหาสมุทรและสูงขึ้นไปบนฟ้า โดยประมาณกึ่งหนึ่ง ๆ นับตั้งแต่ (ความสูง) ของภูเขาสิเนรุ ลงมาโดยลำดับ ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗ นั้น ตั้งอยู่ โดยรอบภูเขาสิเนรุ เป็นที่อยู่ของจาตุมหาราช เป็นที่ที่เทวดาและยักษ์อาศัยอยู่

ภูเขาทิมวา (ภูเขาที่มีหิมะ) สูง ๕๐๐ โยชน์ (ห้าร้อยโยชน์) ยาวและกว้าง ๓,๐๐๐ โยชน์ (สามพันโยชน์) (คือด้านกว้าง และยาวเท่ากัน) ประดับไปด้วยยอดถึง ๘๔,๐๐๐ ยอด (แปดหมื่นสี่พันยอด) เป็น

ต้นชมพู (คือต้นหว่า) ซึ่งมีชื่อว่า นคะ วัดโดยรอบลำต้นได้ ๑๕ โยชน์ (สิบห้าโยชน์) ลำต้นสูง ๕๐ โยชน์ (ห้าสิบโยชน์) และกิ่งแต่ละกิ่ง ก็ยาว ๕๐ โยชน์ (ห้าสิบโยชน์) แผ่ออกไปวัดได้ ๑๐๐ โยชน์ (ร้อยโยชน์) และสูงขึ้นไปก็เท่ากันนั้น ด้วยอานุภาพของต้นชมพูนี้แหละ ทวีปนี้จึงได้มีชื่อปรากฏว่า **ชมพูทวีป**

ข้อความที่กล่าวมานี้ ท่านได้บรรยายไว้ในเรื่อง พุทธคุณ ตอนที่อธิบายเรื่อง **โลกวิทู** (วิสุทธิ. ๑/๒๖๓ มมร.) และต้องถือว่า เรื่องราวทั้งหมดที่เกี่ยวกับเรื่องโลกเรื่องจักรวาล และเรื่องภูเขาต่าง ๆ เหล่านี้ นั่น เป็นมติของพระพุทธโฆษาจารย์โดยเฉพาะ **เรื่องนี้พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสไว้** และที่ท่านกล่าวไว้เช่นนั้น ก็โดยอาศัยมติที่พระโบราณณาจารย์ได้กล่าวไว้ก่อนแล้ว ซึ่งจะเห็นได้จากข้อความที่ท่านกล่าวไว้ ดังนี้ :-

ต้นจิตรปาฐลิ (คือต้นแคฝอย) ซึ่งเป็นต้นไม้ประจำภาพของพวกอสูร ก็มีขนาดเดียวกันกับต้นหว่านนี้ (คือ ความสูง ความยาวของกิ่ง ขนาดลำต้น ก็เท่ากับต้นหว่านนี้ทุกอย่าง) **ต้นสมพลี** (ต้นจิว) ของพวกครุฑ **ต้นกทมพะ** (ต้นกระทุ่ม) ในอปรโคยานทวีป **ต้นกัปปะ** (กัลปพฤกษ์) ในอุตตรกुरुทวีป **ต้นสิรีสะ** (ต้นตึก) ในปุพพิเทททวีป **ต้นปาริฉัตตะ** (ต้นทองหลาง) ในดาวดึงส์ก็มีขนาดเดียวกันกับต้นหว่านในชมพูทวีปนี้ทุกอย่าง เพราะเหตุฉะนั้นแลท่าน โบริณาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า :-

ต้นไม้ประจำภาพและทวีป คือ ต้นปาฐลิ ต้นสมพลี ต้นชมพู ต้นปาริฉัตตะของพวกเทวดา ต้นกทมพะ ต้นกัปปะ และต้นที่ ๗ คือต้นสิรีสะ

ภูเขาจักรวาลนี้ยังลึกลงในมหาสมุทร ๘๒,๐๐๐ โยชน์ (แปดหมื่นสองพันโยชน์) สูงขึ้นไปบนฟ้าก็เท่ากันนี้ ภูเขาจักรวาลนี้ ตั้งล้อมโลกธาตุทั้งสิ้นนั้นอยู่

วิสุทธิ. ๑ / ๒๖๔ มมร.

ข้อความที่ท่านอ้างว่าเป็นคำของพระโบริณาจารย์ มีเพียงเท่านี้ และขอให้สังเกตว่า คำว่า ภูเขาจักรวาลนั้น

ไม่ได้หมายถึงภูเขาสิเนรุ และภูเขาที่ล้อมรอบภูเขาสิเนรุ แต่หมายถึงภูเขาที่ตั้งอยู่ริมขอบจักรวาลโดยรอบ

ขนาดของดวงจันทร์ดวงอาทิตย์

อนึ่ง พระพุทธโฆษาจารย์ ยังได้อธิบายเกี่ยวกับ เรื่องดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไว้อีก ดังนี้ :-

ในโลกธาตุนั้น มีดวงจันทร์ (โดยส่วนกว้างและยาว) ประมาณ ๔๙ โยชน์ ดวงอาทิตย์ประมาณ ๕๐ โยชน์ ภพดาวดึงส์ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ (โดยส่วนกว้างและยาวเท่ากัน) ภพอสุรา มหานรกอเวจีและชมพูทวีปก็เท่ากัน (คือมี เนื้อที่กว้างและยาว ๑๐,๐๐๐ โยชน์) อปรโคยานทวีป ๗,๐๐๐ โยชน์ ปุพพิเทหทวีป ๗,๐๐๐ โยชน์ อุตตรกรุทวีป ๘,๐๐๐ โยชน์ อนึ่ง ในโลกธาตุนั้น ทวีปใหญ่ แต่ละทวีป มีทวีปน้อยเป็นบริวารทวีปละ ๕๐๐

สิ่งทั้งปวง (ที่กล่าวมานี้) นั้น รวมเป็นจักรวาล ๑ ชื่อว่า โลกธาตุนั้นหนึ่ง ในระหว่างแห่งโลกธาตุทั้งหลาย มีโลกันตริยนรกแห่งละ ๑

อนึ่ง ข้อความในตอนนี้ คัมภีร์ปรมัตถมัญจุสาซึ่ง เป็นคัมภีร์ที่อธิบายคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านอธิบายไว้ว่า :-

จักรวาลก็คือโลกธาตุ โลกธาตุได้ชื่อว่า จักรวาล ก็เพราะมีภูเขจักรวาลซึ่งสันฐานดั่งกงรถล้อมอยู่โดยรอบ และช่องว่างระหว่างโลกธาตุอันหนึ่ง กับโลกธาตุอีกอันหนึ่งนั้น จะมีโลกันตรียนรกตั้งอยู่หนึ่งแห่งเสมอไป ฉะนั้น คำว่า **โลกันตรียนรก** นั้น ก็คือนรกที่ตั้งอยู่ในช่องว่างระหว่างโลกธาตุนั่นเอง

เมื่อพระพุทธโฆษาจารย์ ได้บรรยายมาดังนี้แล้ว ในที่สุด ท่านก็ได้กล่าวสรุปว่า :

พระผู้มีพระภาคนั้น ได้ทรงรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งอนันตจักรวาล อนันตโลกธาตุ มีประการดังกล่าวมาฉะนี้ ด้วยพระอนันตพุทธญาณ แม้โอกาสโลก (คือโลกอย่างของเรา) พระองค์ก็ทรงรู้โดยประการทั้งปวงโดยนัยดังกล่าวมา พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า **โลกวิทู** ก็เพราะทรงรู้แจ้งโลกโดยประการทั้งปวง ดังนี้

เอวํ อนนตานิ จกกวาพานิ อนนตทา โลกธาตุโย
ภควา อนนตเตน พุทฺธญาเณน อเวท อญฺญาสิ
ปฏฺวิชฺฌิ. เอวมสฺส โอกาสโลโกปิ สพฺพธา วิทิตฺ. เอวมปิ
สพฺพธา วิทิตโลกตฺตา โลกวิทู. วิสุทฺธิ. ๑/๒๖๕ มมร.

เรื่องโลกเรื่องจักรวาล ตลอดทั้งเรื่องดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ที่พระพุทฺธโฆษาจารย์บรรยายไว้ในคัมภีร์ วิสุทฺธิมรรคนี้ ท่านผู้อ่านจะต้องแยกข้อความออกมาให้ชัดว่า เรื่องไหน ตอนไหน เป็นเรื่องที่ **พระพุทฺธเจ้า ได้ตรัสไว้** และเรื่องไหนเป็นเรื่องที่ **พระพุทฺธโฆษาจารย์ กล่าวไว้เอง** เพราะจากข้อความที่ท่านบรรยายไว้นี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้ว เรื่องโลก เรื่องจักรวาล เรื่องดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ตลอดทั้งคำบรรยายที่เกี่ยวกับทวีป ทั้ง ๔ และขุนเขาทั้งหลายนั้น ท่านเข้าใจเรื่องเหล่านี้ ผิดแน่นอน แต่ก็เป็นประโยชน์อย่างมากที่ชี้ให้เห็นถึงแนวความคิดของคนในสมัยนั้นว่า มีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องโลกเรื่องจักรวาลอย่างไร และเป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า เรื่องราวต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พุทฺธศาสนานั้น ได้มีเรื่องอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่เป็นพุทฺธพจน์ได้เข้ามาปะปนอยู่มาก ฉะนั้น นักศึกษาจะต้องรู้จักแยกแยะ ไม่เช่นนั้น จะทำให้เกิดความมัวหมองในคัมภีร์พระไตรปิฎก และทำให้เกิดความฉงนสนเท่ห์ หรือเกิดความดูหมิ่นในเรื่องของพุทฺธศาสนาได้

แต่อย่างไรก็ดี แม้แต่ที่อ้างเอาไว้ชัดว่าเป็นพุทธพจน์นั้น ก็ต้องรู้จักวินิจฉัยด้วย เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้แน่นอน ที่มีติของศาสนาอื่นหรือลัทธิอื่น ๆ เข้ามาปะปน อยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนา และอ้างว่าเป็นเรื่องที่ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ดังเช่นเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้ว คือตอนทีกล่าวว่่า :-

“ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์แผ่รัศมี ส่องแสงทำให้สว่างไปทั่วทิศตลอดที่มีประมาณเท่าใด ในเนื้อที่ซึ่งมีประมาณเท่านั้น มีโลกธาตุจำนวน ๑,๐๐๐ โลกธาตุ ใน ๑,๐๐๐ โลกธาตุนั้น มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ภูเขาสิเนรุ อย่างละ ๑,๐๐๐ มีชมพูทวีป อปรโคยานทวีป อุตตรกुरु ทวีปบุพพวิเทหทวีป อย่างละ ๑,๐๐๐ มีมหาสมุทร มีมหाराชอย่างละ ๔,๐๐๐ มีสวรรค์ ๖ ชั้น และ พรหมโลก ๑,๐๐๐ นี้ เรียกว่า สหัสสี่จุฬนิกาโลกธาตุ (จักรวาล ขนาดเล็กมีพื้นโลกธาตุ)

จากข้อความในพระสูตรซึ่งอ้างว่า เป็นพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้งแล้วว่าผิดแน่นอน เพราะการที่กล่าวว่า ในบรรดาโลกธาตุ ๑,๐๐๐ โลกธาตุนี แต่ละโลกธาตุก็มีดวงอาทิตย์ ๑ ดวง ดวงจันทร์ ๑ ดวง มี

ทวีป ๔ มีมหาสมุทร ๔ และยังมีอะไรอีกหลายอย่าง เหมือนกับในโลกมนุษย์เช่นนี้ แสดงให้เห็นแล้วว่า ไม่ได้กล่าวตามข้อเท็จจริงที่ไปเห็นมา แต่คิดเอาเองหรือคาดคะเนเอาเองว่าเป็นอย่างนั้น เพราะจากการพิสูจน์ในทางวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันนี้ รู้กันแน่ชัดแล้วว่า ดวงอาทิตย์ใหญ่กว่าโลกหลายเท่า และโลกนั้นหมุนรอบดวงอาทิตย์ แต่ในคัมภีร์นี้แสดงว่า โลกอยู่กับที่และพระอาทิตย์หมุนไปรอบโลก และยิ่งกว่านั้น ถ้าหากจะถือว่าในโลกธาตุแต่ละ แห่งมีทวีปทั้ง ๔ และยังมีมหาสมุทร มีขุนเขา มีป่าไม้ ต่าง ๆ เหมือนกับโลกมนุษย์นี้แล้ว เดียวนี้ก็คงจะพบแล้วว่า ในดาวนพเคราะห์ดวงอื่น เช่นดาวพระเสาร์ ดาวพฤหัสบดี หรือดาวอะไรก็ตาม ที่มีอยู่ในสุริยจักรวาลนี้มีมนุษย์ มีสัตว์ มีแม่น้ำและมีอะไรต่าง ๆ เหมือนกับในโลกมนุษย์ เพราะเดี๋ยวนี้ นักวิทยาศาสตร์ สามารถส่งยานอวกาศไปสำรวจยังดาวต่าง ๆ ได้หลายแห่ง ทั้งสามารถถ่ายรูป บรรยากาศของดาวนั้น ๆ มาให้ดูได้ด้วย

และอีกประการหนึ่ง การที่ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า “ขุนเขาสิเนรุยาว ๘๔,๐๐๐ โยชน์ กว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ และหยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ฯลฯ” นั้น

ก็เห็นได้ชัดว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เพราะถึงหากจะเชื่อว่าในสมัยดึกดำบรรพ์หลายสิบล้านปี หรือหลายร้อย ล้านปีหลายพันล้านปีมาแล้ว ภูเขาสิเนรุคือภูเขาหิมาลัย นั้นเคยจมอยู่ในมหาสมุทร แต่ก็คงจะไม่ลึกถึงขนาดนั้นแน่ เพราะโลกของเราเส้นผ่าศูนย์กลางมีเพียงแค่ ๑๒,๗๔๐ กิโลเมตร หรือมีรัศมีประมาณ ๖,๓๗๐ กิโลเมตร ถ้าหาก ภูเขาสิเนรุหยั่งลึกลงไปใต้มหาสมุทรถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์แล้ว ก็แปลว่าภูเขานี้ต้องหยั่งลึกลงไปทะลุโลก ซึ่งเป็นเรื่องเป็นไปไม่ได้ (ตามมาตราโบราณ ๒๐ วา เป็น ๑ เส้น ๔๐๐ เส้นเป็น ๑ โยชน์ ฉะนั้น ๑ โยชน์ ก็เท่ากับ ๑๖ กิโลเมตร) และความสูงของภูเขาหิมาลัย เท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน ก็สูงเพียง ๒๙,๐๒๘ ฟุต หรือ ประมาณ ๘,๗๐๘.๔๐ กิโลเมตร คือ ๘ ก.ม. ๗๐๘ เมตร ๔๐ เซ็นติเมตร ซึ่งตัวเลขผิดกันมากมาย และที่ แน่ ๆ ก็คือโลกของเราหมุนรอบดวงอาทิตย์ แต่ในคัมภีร์ อรรถกถากล่าวว่า พระอาทิตย์ส่องแสงมายังโลกนี้ โดยการหมุนรอบเขาพระสุเมรุ ฉะนั้นจึงเป็นอันลงมติได้ แน่นนอนว่าเรื่องโลกเรื่องจักรวาล ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์นั้น ผิดแน่นอน และเมื่อผิดจะเชื่อได้อย่างไรว่า ข้อความเหล่านี้

เป็นพุทธพจน์ และถ้าหากเชื่อว่า เป็นพุทธพจน์ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะกล่าวว่า พระพุทธเจ้าเป็นศัพท์ปัญญา รู้อะไรทุกอย่าง และรู้อย่างถูกต้อง ฉะนั้น เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้จึงได้ก่อให้เกิดความเคลือบแคลงดังที่กล่าวมา

แต่อย่างไรก็ดี ถ้าเราไม่คำนึงถึงตัวเลขที่นับกันเป็นโยชน์ดังที่กล่าวมา ถือเอาแต่เรื่องที่เป็นสาระ ก็จะทำให้เราได้คิดว่า การที่ในคัมภีร์กล่าวว่า ในสากลจักรวาลนี้มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ มีโลก มีดาวนพเคราะห์ต่าง ๆ นับเป็นแสน ๆ ล้าน ๆ นั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และรู้มานานแล้ว จึงทำให้คิดว่าทางพุทธศาสนา รู้เรื่องเหล่านี้ได้อย่างไร เพราะในสมัยนั้นไม่มีกล้องส่องดูดาว และถ้าหาก ต่อไปในอนาคตพิสูจน์ได้แน่นอนว่า เรื่องมนุษย์ต่างดาวที่มายังโลกมนุษย์โดยอาศัยยานบิน หรือยานอวกาศ อะไรก็ตามเป็นเรื่องจริง ก็จะเป็นสิ่งมหัศจรรย์ยิ่งขึ้น เพราะในคัมภีร์พุทธศาสนา ได้พูดถึงเรื่องมนุษย์ต่างดาวมาก่อน ขอให้สังเกตคำในคัมภีร์ที่ว่า ในแต่ละโลกธาตุมีทวีปทั้ง ๔ คือ ชมพูทวีป อปรโคยานทวีป อุตตรกรูทวีป ปุพพวิเทหทวีป และแต่ละทวีปก็มีมหाराช มีมหาสมุทร มีจาคุมหาราช อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งข้อความเหล่านี้แหละที่แสดง

ให้เห็นว่า ในโลกอื่นก็มีมนุษย์ และมีอะไรอีกหลายอย่าง เหมือนในโลกมนุษย์

โลกลอยอยู่ในห้วงอวกาศ

อนึ่ง จากหลักฐานในพระไตรปิฎกตั้งที่ได้ยกมาให้ดู แล้วนั้น นอกจากจะกล่าวว่า ในห้วงอวกาศอันไม่มีที่สุดนี้ มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดาวนพเคราะห์ต่าง ๆ นับเป็นแสนโกฏิล้านโลกธาตุแล้ว ยังมีอีกตอนหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ลอยอยู่ในห้วงอวกาศ เหมือนอย่างที่เราเข้าใจกันอยู่ในปัจจุบันนี้เหมือนกัน ซึ่งข้อความที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้นั้นมีดังนี้ :-

ดูก่อนอานนท์ เหตุ ๘ อย่าง ปัจจัย ๘ อย่าง เหล่านี้ทำให้แผ่นดินใหญ่ไหวได้ เหตุ ๘ อย่าง ปัจจัย ๘ อย่าง คืออะไร ดูก่อนอานนท์ แผ่นดินใหญ่ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ สมัยใดเกิดลมใหญ่พัด และเมื่อลมใหญ่กำลังพัดอยู่ ย่อมทำน้ำให้ไหว ครั้นน้ำไหวแล้ว ก็ทำให้แผ่นดินไหว นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่หนึ่ง ที่ทำให้แผ่นดินใหญ่ไหวได้

อภฺฐ โข อิมะ อานนท เหตุ, อภฺฐ ปัจจยา มหโต ภูมิจาตสฺส ปาตุภาวาย. กตเม อภฺฐ? อย์ อานนท

มหาปรี อุกเท ปติภูจिता, อุทกั วาเต ปติภูจิตั, วาโต
 อากาสภูโจ โหติ. โส โข อานนุท สมโย, ยัม มหาวาตา
 วายนติ, มหาวาตา วายนตา อุทกั กมเปนติ, อุทกั
 กมปีตัม ปรีวี กมเปติ, อยัม ปรีโม เหตุ ปรีโม ปจฺจโย
 มหโต ภูมิจากสฺส ปาตุภาวาย.

ที.มหา. ๑๐/๑๗๑/๙๖ มจร., / ๑๒๖ มมร., /๑๒๗ ศน.

ข้อความที่อ้างมานี้ มีอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ซึ่งเป็นข้อความที่พระพุทธองค์ ทรงอธิบายให้พระอานนท์ ฟังว่า เหตุที่ทำให้แผ่นดินไหวนั้นมีอะไรบ้าง ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อคราวที่พระองค์ทรงปลงอายุสังขารว่า ต่อจากนี้ไปอีก ๓ เดือน พระองค์จะปรินิพพานนั้น ได้เกิดแผ่นดินไหว ทำให้เกิดความกลัวขนพองสยองเกล้า ทั้งกลองทิพย์ก็ได้ บรรลือลั่น พระอานนท์ไม่ทราบเรื่องการปลงอายุสังขารนี้ มาก่อน ต่อเมื่อมีเหตุการณ์แผ่นดินไหวจึงได้เกิดสงสัย และได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าเกิดเรื่องอะไรขึ้น ทำไมแผ่นดินจึงไหว ครั้นแล้วพระองค์ก็ได้ตรัสถึงเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหวว่า ทั้งหมดมีอยู่ ๘ อย่าง และได้อ้างมาให้ดูเพียงอย่างเดียวเท่านั้นก่อน เพราะต้องการจะแสดงหลักฐานเรื่องโลกลอยอยู่ในห้วงอากาศเท่านั้น

อนึ่ง ตามข้อความที่อ้างมานี้ ถ้าไม่สังเกตหรือศึกษาให้ละเอียดก็จะไม่รู้ว่ ตามหลักพุทธศาสนาก็ถือว่าโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ลอยอยู่ในห้วงอวกาศ ทั้งนี้ก็เพราะพระองค์ตรัสว่า “โลกตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ” ปัญหาที่มีอยู่ว่า น้ำที่รองโลกนี้เอาไว้ นั่นคือน้ำที่อยู่ในดิน หรือน้ำที่ลอยอยู่ในอากาศ เพื่อที่จะให้เข้าใจความหมายอันนี้ชัดเจนขึ้น ฉะนั้นจึงควรจะได้ศึกษาจากคำอธิบายที่ท่านได้กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถาดังนี้ :-

คำว่า “สมัยใดเกิดลมใหญ่พัด” นั้น หมายความว่า เมื่อเกิดลมใหญ่พัดขึ้นมาแล้ว ลมที่ว่านี้ก็จะพัดตัดลมที่อุ้มน้ำซึ่งหนา ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ขาดสะบั้น เมื่อลมที่อุ้มน้ำเอาไว้ขาดสะบั้นน้ำที่ลมอุ้มน้ำเอาไว้ นั่นก็จะตกลงมาในอากาศ เมื่อน้ำตกลงมา แผ่นดินก็ตกลงมา แล้วลมก็จะหอบรับน้ำไว้ อีกด้วยกำลังของตน เหมือนน้ำภายในธัมมกรก (คือเครื่องกรองน้ำของพระ ซึ่งเป็นอัฐฐบริหารอย่างหนึ่ง) แต่นั้นน้ำก็พุ่งขึ้น เมื่อน้ำพุ่งขึ้นแผ่นดินก็พุ่งขึ้นน้ำไหว แล้วก็ทำให้แผ่นดินไหวอย่างนี้ การไหวของน้ำและแผ่นดินย่อมมีมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ด้วยประการฉะนี้ แต่ความพุ่งลงและพุ่งขึ้นย่อมไม่ปรากฏเพราะเป็นของหนา

ยี่ มหาวาตาดิ เยน สมเยน ยสม วา
 สมเย มหาวาตา วายนุติ. มหาวาตา วายนุตาติ
 อุกเขปกวาตา นาม อุกฺกหนฺติ, เต วายนฺตา สฺมฺชฺชิ-
 สหฺสสาธิกนฺวโยชนสฺตสฺสพฺพหฺลํ อุกฺกสนฺธารกฺวาตํ
 อุกฺกฉินฺหนฺติ, ตโต อากาเส อุกฺกํ ฆสฺสติ, ตสฺมี
 อุกฺกเก ฆสฺสนฺเต ปจฺวี ฆสฺสติ. ปุน วาโต อตฺตโน
 พฺเลน อนฺโตธมฺมกรเก วีย อุกฺกํ อาพนฺธิตฺวา
 คณฺหาติ, ตโต อุกฺกํ อุกฺกจฺจติ, ตสฺมี อุกฺกจฺจนฺเต
 ปจฺวี อุกฺกจฺจติ. เอวํ อุกฺกํ กมฺปิตํ ปจฺวี กมฺเปติ.
 เหวญจ กมฺปนี ยาว อชฺชกาลาปิ โหติเยว, พฺพลภาเวน
 ปน โไอคฺคจฺจนฺนคฺคจฺจนํ น ปญฺญาติ.

สุ.วิ. หรือ ที.อภ. ๒/๑๖๑ มจร., /๒๐๖ มมร.

จากคำอธิบายของท่านนี้ แสดงว่า เหตุที่ทำให้
 แผ่นดินไหล่นั้น มีลักษณะคล้าย ๆ กับเวลาเครื่องบิน
 ตกหลุมอากาศ และที่ว่า “แผ่นดินตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้ง
 อยู่บนลม” นี้ น้ำ ในที่นี้ หมายถึงน้ำที่มีอยู่ในอากาศ คือ
 พวกไอน้ำต่าง ๆ ไม่ใช่ น้ำที่มีอยู่ในดิน เช่น น้ำบาดาลหรือ
 น้ำที่มีอยู่บนดินหรือตามพื้นดิน เช่น น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง

หรือน้ำในมหาสมุทรอย่างนี้เป็นต้น และคำว่า น้ำตั้งอยู่ บนลม คำว่า ลม ในที่นี้ ก็หมายถึงลมที่พัดอยู่รอบโลก และ ลมที่พัดอยู่เหนือกลุ่มเมฆทั้งหลายขึ้นไปอีก ขอให้ สังเกตคำที่ท่านว่า **ลมนี้มีความหนาถึง ๙๐๐,๐๐๐ โยชน์** (เก้าแสนหกหมื่นโยชน์)

อนึ่ง จากข้อความทั้งที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก และ ที่มีอยู่ในคัมภีร์อรรถกถา นี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า ผิดแน่นอน และแสดงให้เห็นอีกว่า ในสมัยนั้นไม่มีใคร รู้ถึงเรื่องแรงดึงดูดของโลก ของดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ และ ดาวนพเคราะห์อื่น ๆ เลย ไม่เคยเฉลียวใจว่า ทำไม สิ่งของ ต่าง ๆ เมื่อตกจากที่สูง จึงต้องตกลงสู่ที่ต่ำเสมอ เรื่องนี้ในสมัยนั้นยังไม่มีใครคิดกัน ฉะนั้น จึงได้อนุมานเรื่องราว เกี่ยวกับเรื่องโลกและจักรวาล ผิดจากความเป็นจริง มาก และเป็นหลักฐานชิ้นหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นว่า ข้อความ ที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกนั้น จะถือว่าเป็นข้อความที่ถูกต้อง เสมอ ไปไม่ได้ แต่ก็ไม่ควรจะด่วนลงมติหรือชี้ขาด ว่า เรื่อง อะไร ที่ตนไม่เข้าใจ หรือเข้าใจไม่ถึง หรือที่ผิดจากที่ตนเอง เคยเข้าใจว่า เป็นเรื่องไม่จริงหรือไม่ใช่พุทธพจน์ อันนี้ต้อง รู้จักแยกแยะถือเอาแต่สิ่งที่เป็นสาระ และที่สำคัญ ก็คือ

ต้องรู้จักขีดความรู้ความสามารถของตนว่า มีอยู่แค่ไหน ก่อนที่จะวินิจฉัยว่าอะไรเป็นอะไร

อนึ่ง ข้อที่ว่า “พระพุทเจ้าเป็นสัพพัญญู” นั้น ในความหมายอันหนึ่ง ตามที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายไว้ก็คือ แม้กระทั่งเรื่องโลกเรื่องจักรวาลต่าง ๆ ก็ทรงทราบตลอดทั้งหมด ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ท่านยังได้อธิบายไว้อีกว่า **แม้ในเรื่องสัตว์โลกและสังขารโลก** ก็ทรงทราบตลอดเช่นเดียวกัน ซึ่งข้อความอันนี้ท่านอธิบายไว้ในบทโลกวิทู (วิสุทธิ. ๑ / ๒๖๒ มมร.) ดังนี้ :-

โลกมี ๓ อย่างคือ สังขารโลก สัตว์โลก โอกาสโลก ในโลก ๓ อย่างนี้ **สังขารโลก** พึงทราบในอาคตสถาน (คือตัวอย่างที่อ้างไว้ในคัมภีร์) ว่า “**โลกคือสัตว์ทั้งปวง ตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร**” (ขุ.ปฎิ. ๓๑/๑๑๒/๑๒๖ มจร./๑๗๙ มมร./ ๑๕๗ ศน.) **สัตว์โลก** พึงทราบในอาคตสถานว่า “เห็น ว่าโลกเที่ยงบ้าง เห็นว่าโลกไม่เที่ยงบ้าง” (ม.ม. ๑๓/๑๒๒/๙๗ มจร./๑๔๓ มมร./๑๓๒ ศน.) **โอกาสโลก** พึงเห็นในอาคตสถานว่า :-

“ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรส่องแสง ทำให้ทิศทั้งหลายสว่างไสว โดยที่มีประมาณเท่าใด โลกในที่นี้

ประมาณเท่านั้น มีอยู่ ๑,๐๐๐ โลกธาตุ อำนาจของท่าน
ย่อมเป็นไปในโลกเหล่านั้นทั้งหมด”

พรหมนิมิตตนิกสูตร ม.มู. ๑๒/๕๐๓/๔๔๕ มจร./๕๙๔ มมร.,
/๕๒๓ คน.

โลก ๓

*พระพุทธเจ้า ทรงเป็นโลกวิท คือทรงเป็นผู้รู้แจ้ง
โลกและโลกที่ว่่านี้หมายถึงโลก ๓ อย่าง คือ สังขารโลก
สัตวโลก และ โอกาสโลก ในบทก่อนได้อธิบายถึงความ
หมายของโลกทั้ง ๓ นี้โดยย่อ ตามที่ท่านได้อธิบายไว้ใน
คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค (วิสุทฺธิ. ๑/๒๖๒ มมร.) แต่เนื่องจากความ
หมายที่ท่านอธิบายไว้นั้น ยังไม่กระจ่างนัก ฉะนั้นในบทนี้
จึงต้องอธิบายถึงเรื่องนี้ต่อ เพื่อจะได้เข้าใจชัดเจนขึ้นที่ว่า
พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งโลกนั้นหมายถึงรู้แจ้งอย่างไร

ก่อนที่จะศึกษาเรื่องนี้ต่อไปนั้น ใครจะ让您ผู้อ่าน
ได้ศึกษาถึงเรื่องดังต่อไปนี้ก่อน

เย ธมมา เหตุปฺปภาวา	เตสํ เหตุํ ตถาคโต อหา
เตสยจ โย นิโรโธ	เอวํวาทิ มหาสมโณ

*วิญญูณ ฉบับที่ ๔-๖ พฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๒๙

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตได้ตรัสถึงเหตุ
ของธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และได้ตรัสถึงความดับของ
ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณะ (คือพระมหา
สมณโคดม) มีปกติตรัสเช่นนี้

วิ.มหา. ๔/๖๐-๖๑/๕๒-๓ มจร./๗๔,๗๖ มมร./๖๑,๖๓ ศน.,

ขุ.อป. ๓๒/๒๘๖/๓๖ มจร./๓๖ มมร./๓๖ ศน.

ข้อความอันนี้เป็นคำของพระอัสสชิที่แสดงธรรม
แก่พระสารีบุตรในสมัยที่ท่านยังเป็นปริพพาชก มีชื่อว่า
อุปติสสะ ยังไม่ได้เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธ
ศาสนา และจากการฟังธรรมเพียงเท่านี้ ก็เป็นเหตุให้ท่าน
อุปติสสะ เกิดดวงตาเห็นธรรม และหลังจากนั้นก็เข้าไป
ชักชวนให้ พระโมคคัลลานะกับทั้งบริวารของท่านทั้งหมด
รวม ๒๕๐ รูป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค และขออุปสมบท
เป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา และทุกองค์ต่อมาได้สำเร็จ
เป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ซึ่งเรื่องนี้พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป
ทราบกันดีเพราะในวันมาฆบูชาทุก ๆ ปีที่ว่ามีพระอรหันต์
๑,๒๕๐ รูป ไปประชุมกันโดยมิได้นัดหมายนั้น ในจำนวน
๑,๒๕๐ รูปนี้ ๑,๐๐๐ ก็คือคณะพวกขมิถ ๓ พี่น้อง และ

อีก ๒๕๐ ก็คือคณะของพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ พร้อมทั้งบริวารดังที่กล่าวมานี้

ผู้ที่ได้อ่านหรือฟังเทศน์เกี่ยวกับคาถาบทนี้ ถ้าหากไม่พิจารณาให้ละเอียดแล้ว จะไม่รู้ถึงความหมายที่ลึกซึ้งเลย เพราะจากคาถาบทนี้ พระอัสสชิได้แสดงให้ท่านอุปติสสะ ทราบว่า พระศาสดาของท่านนั้น เป็นสัพพัญญู ที่ว่า เป็นสัพพัญญู ก็เพราะไม่มีสิ่งใดในโลกนี้ที่เกิดขึ้นมาโดยไม่มีเหตุ คือไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นได้ด้วยตัวของมันเอง โดยไม่มีเหตุปัจจัย ทุกอย่างจะเกิดขึ้นมาได้ต้องอาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่งประกอบกันขึ้นมาทั้งสิ้น และสิ่งใดเมื่อจะเกิดขึ้นต้องมีเหตุมีปัจจัยแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงรู้ถึงเหตุถึงปัจจัยของสิ่งนั้น ๆ ทั้งหมด และรู้ถึงความดับของสิ่งเหล่านั้นด้วย หรือพูดอีกนัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงรู้ถึงความเกิดของโลก และทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้ ซึ่งสิ่งที่ว่านี้ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ไร้ชีวิต เช่นสสารพลังงานต่าง ๆ หรือพูดตามสำนวนทางพุทธศาสนา คือ ธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ เกิดขึ้นมาอย่างไรก็ทรงทราบ สิ่งเหล่านี้จะดับสูญ พินาศ ย่อยยับ ดับไป เพราะอะไร ก็ทรงทราบยิ่งกว่านั้น บรรดาสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นคนหรือ

เป็นสัตว์ หรือเป็นพืช ไม่ว่าจะสิ่งเหล่านี้จะมีอยู่ในโลกของมนุษย์ หรือในโลกของโอปปาติกะ คือในโลกที่ตาธรรมดามองไม่เห็น พระพุทธเจ้าก็ทรงทราบทั้งสิ้นว่า สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นมาเพราะอะไร จะดับสูญสิ้นไปเพราะอะไร และรวมทั้งโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ และโลกอื่น จักรวาลอื่น พระพุทธเจ้าก็ทราบทั้งสิ้น ญาณของพระพุทธเจ้านี้ นับว่า เป็นสิ่งมหัศจรรย์ และเหลือเชื่อจริง ๆ แต่ถึงกระนั้น ความจริงก็เป็นอย่างที่กล่าวมานี้จริง ๆ และเพื่อที่จะให้ เข้าใจความหมายของคาถาบทนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น และจำได้แม่นยำด้วย ฉะนั้น จะขออธิบายความหมายให้ดูทีละคำเสียก่อน ดังนี้ :-

คำว่า **เย ธมมา เหตุปฺปภา** คำว่า **ธมมา** ซึ่งแปลตามตัวว่า **ธรรมทั้งหลาย** นี้ ธรรมในที่นี้มีความหมาย ๓ อย่างคือ **รูปธรรมทั้งหมด นามธรรมทั้งหมด และกฎธรรมดา หรือกฎธรรมชาติทั้งหมด** คำว่า **ธรรมทั้งหลาย** นั้น มีความหมายดังที่กล่าวมานี้

รูปธรรม ก็คือธาตุทั้งสี่ หรือสสารพลังงานทั้งหลาย ที่ประกอบกันขึ้นเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์ เป็นพืช เป็นต้นไม้ และเป็นสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่เรามองเห็น

จับต้องได้ สัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า จะเป็นสิ่งที่มีชีวิต หรือไม่มีชีวิตก็ตาม จะเป็นสิ่งที่ถูกมนุษย์หรือสัตว์สร้างขึ้น หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง จากการเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติก็ตาม เช่น ก้อนหิน ก้อนดิน แร่ธาตุต่าง ๆ ตลอดทั้งดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดาวทั้งหลายในท้องฟ้า สิ่งเหล่านี้เรียกว่า **รูปธรรม** ทั้งหมด อย่าลืมนะว่า รูปธรรม ทุกอย่างเป็นสิ่งที่สามารถจะมองเห็น จับต้องได้ สัมผัสได้ ด้วยประสาททั้งห้า

นามธรรม เป็นสิ่งตรงกันข้ามกับรูปธรรม นามธรรมนั้นไม่มีตัวตน ไม่มีน้ำหนัก ไม่กินเนื้อที่ ชั่งวัดตวงด้วยเครื่องมือทางวัตถุใด ๆ ไม่ได้ ไม่สามารถจะสัมผัสหรือเรียนรู้โดยตรงด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า คือไม่เหมือนกับวัตถุ เช่นรูปซึ่งสัมผัสได้ทางตา เสียงสัมผัสได้ทางหู กลิ่นสัมผัสได้ทางจมูก รส สัมผัสได้ทางลิ้น โผฏฐัพพะหรือสัมผัสต่าง ๆ สัมผัสได้ทางกาย ส่วนนามธรรมนั้นจะสัมผัสหรือเรียนรู้ได้ทางเดียว คือทางมโนสัมผัสเท่านั้น

นามธรรมก็คือเรื่องของจิตใจทั้งหมด ซึ่งทางพุทธศาสนาได้แบ่งไว้ดังนี้ สิ่งที่เป็นวัตถุทั้งหมดเรียกว่า **รูปธรรม**

หรือ มหาภูตรูป อุปาทายรูป ส่วนที่เป็นนามธรรมนั้น แบ่งออกเป็น ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ขอได้โปรดเข้าใจไว้ด้วยว่า สิ่งที่ทางวิทยาศาสตร์ เรียกว่า พลังงาน เช่น แสง เสียง ความร้อน ไฟฟ้า แม่เหล็ก สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่นามธรรม ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นวัตถุหรือรูปธรรมทั้งหมด กฎธรรมชาติที่เราเรียนรู้กันในทางเคมี ฟิสิกส์ หรือวิชากลศาสตร์ สิ่งเหล่านี้ทางพุทธศาสนาก็ไม่เรียกว่า นามธรรม นามธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงเอาไว้มีเพียง ๔ อย่าง ดังที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น

รูปธรรมและนามธรรม จะเกิดขึ้นมาได้ต้องมีเหตุ มีปัจจัยนั้น อันนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ส่วนกฎธรรมชาติ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ หรือเป็นสิ่งที่มิเหตุ อันนี้เราจะตอบได้ไม่ยาก ถ้าหากจะตั้งปัญหาถามขึ้นมาว่า กฎธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงได้หรือเปล่า หรือมันมีขีดจำกัดในเรื่องกาลเทศะหรือเปล่า ถ้ามีก็แปลว่า กฎธรรมชาติทุกอย่างจะเกิดขึ้นมากก็ต้องมีเหตุ ไม่ใช่เกิดขึ้นได้เอง เช่น ในกรณีที่ว่าโลกนี้มีแรงดึงดูด แรงดึงดูดเกิดจากอะไร และมีจำกัดหรือไม่ ถ้าคิดถึงปัญหาข้อนี้แล้ว

ก็จะทำให้รู้ว่า แม้กฎธรรมชาติก็มีเหตุ มิใช่เกิดขึ้นได้เอง หรือลองคิดว่า สสารคือธาตุแท้ต่าง ๆ นั้น ถ้ามันสลายตัวกลายเป็นพลังงานไปแล้ว กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในตัวของมันจะสูญสิ้นไปด้วยหรือไม่ ถ้ารู้เรื่องนี้ดี ก็จะตอบได้ว่า กฎธรรมชาติก็มีเหตุเหมือนกันไม่ใช่เกิดขึ้นเอง กฎทั้งหลายย่อมมีความสัมพันธ์กันเกี่ยวเนื่องถึงกัน เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน และในทำนองเดียวกัน คำที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา” นั้น ในความหมายอันหนึ่งก็คือ ขึ้นชื่อว่า สังขารคือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งนั้น สิ่งเหล่านี้ทั้งหมด จะต้องมีสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์หรือสิ่งที่ตรงกันข้าม สิ่งที่สามารถจะทำลายหรือเบียดเบียนบั่นทอนอยู่ด้วยเสมอ

สังขารโลก

อนึ่ง คำว่า โลก ๓ นั้น สัตว์โลกคืออะไร โอกาสโลกคืออะไร อันนี้เข้าใจไม่ยาก แต่คำว่า **สังขารโลก** ซึ่งตัวอย่างที่ท่านอ้างไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (วิสุทธิ. ๑/๒๖๒ มมร.) ว่าสังขารโลกพึงทราบ (ตัวอย่าง) ในอาคตสถาน (คือตัวอย่างที่อ้างไว้ในคัมภีร์) ว่า **“โลกหนึ่ง คือ สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร”** ผู้ที่อ่านเพียงแค่นี้แน่นอน ย่อมจะไม่ทราบถึงความหมายที่แท้จริงเลย และเรื่องนี้ได้มีปัญหามานานแล้ว คือยังไม่มีใครชี้แจงได้อย่างแจ่มแจ้งและถูกต้องว่า หมายถึงอะไรแน่ และที่ว่า มีปัญหามานานแล้วนั้น ก็เพราะแม้แต่ **สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส** ก็ยังไม่ปลงพระทัยว่า หมายความว่าอย่างไรแน่ ดังเช่นที่พระองค์ได้รจนาไว้ในหนังสือธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ ตอนอธิบายเรื่องโลก ๓ ไว้ดังนี้ :-

โลก ๓

สังขารโลก	โลกคือสังขาร
สัตว์โลก	โลกคือหมู่สัตว์
โอกาสโลก	โลกคือแผ่นดิน

วิ. อนุสสติ ปทม. ๒๖๒

อธิบาย :- **สังขารโลก** ท่านหมายเอาสภาวะธรรมอันเป็นไปตามคติแห่งธรรมตา มีเบญจขันธ์เป็นตัวอย่าง **สัตว์โลก** ได้แก่สังขารมีวิญญาณ สงเคราะห์ทั้งมนุษย์ทั้งดิรัจฉาน **โอกาสโลก** ได้แก่แผ่นดินอันเป็นที่อาศัยแห่งหมู่สัตว์ ข้าพเจ้ายังไม่ปลงใจในสังขารโลก ศัพท์ว่า **สังขาร** ในที่อื่น หมายเอาทั้งสัตว์ทั้งพืชดูอื่น ไม่ได้หมายเอาสภาวะธรรมที่แยกกระจายออกแล้ว เมื่อแยกสัตว์ออกเป็นโลกชนิดหนึ่งแล้ว **สังขารโลก** น่าจะได้แก่พวกกระบิลไม้ ที่เรียกในภาษามคธว่า **ภูตคาม** อันเป็น อนุภาทินนกสังขาร แปรจากสัตว์โดยอาการไม่มีใจครอง แปรจากโอกาสโลก โดยอาการรู้จักเป็นรู้จักตาย เมื่อถือเอาความอย่างนี้ **โอกาสโลก** ก็เป็นที่อาศัยของสังขาร คือพวกกระบิลไม้นั้นด้วย อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์ว่า **สังขาร**

หมายเอาสภาพผู้ปรุงแต่ง กล่าวคือ กรรมก็มีได้ ในคำว่า **สังขารปัจเจย วิญญาณ** วิญญาณย่อมมีเพราะสังขาร เป็นปัจจัย โดยนัยนี้ **สังขารโลก** ก็น่าจะได้แก่กรรมอัน ปรุงแต่งสัตว์โลกกับโอกาสโลก อันเป็นที่อาศัยให้เจริญ หรือ ทราม ขอนักธรรมพิจารณาดูเถิด

หนังสือธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ นี้ **สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส** ได้รับความเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ และตั้งแต่นั้นมา ข้อความในหนังสือนี้ก็ยังไม่เคยมีใครแก้ไขเพิ่มเติม ทั้งที่พระองค์ก็ได้บอกไว้แล้วว่า **เรื่อง** **นี้ยังไม่ปลงใจว่า หมายถึงอะไรแน่** และจากข้อความในหนังสือธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ ที่คัดลอกมาให้ดูนี้ จะเห็นได้ว่า คำว่า **สังขารโลก** เป็นคำที่มีความหมายยังไม่กระจ่างชัดว่า หมายถึงอะไรแน่ แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าเราได้อ่านข้อความที่**พระพุทธรโฆษาจารย์**ท่านได้อธิบายไว้ ในคัมภีร์ปรมัตถโชติกาภาค ๒ ซึ่งท่านยกภษิตของพระ สารีบุตรมา ตั้งแต่หน้า ๒๖๗-๒๖๙ (มจร.) หน้า ๓๐๘-๓๐๙ (มมร.) ซึ่งเป็นอรรถกถาของสูตรตนิบาต ในขุททกนิกาย แล้วจะทำให้เข้าใจเรื่องนี้ชัดขึ้น ซึ่งข้อความที่ท่านอธิบาย ไว้ มีดังนี้ :-

ที่ว่าพระผู้มีพระภาค ทรงเป็นโลกวิทู รู้แจ้งโลก
นั้น หมายถึง รู้แจ้งโลก ๓ อย่าง คือ สังขารโลก
สัตว์โลก และ โอกาสโลก

และที่ว่า รู้แจ้งสังขารโลก นั้น หมายถึงรู้แจ้ง
อย่างนี้ คือทรงรู้ว่า :-

- โลก ๑ คือ สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ได้
ด้วยอาหาร
- โลก ๒ คือ นามและรูป
- โลก ๓ คือ เวทนา ๓
- โลก ๔ คือ อาหาร ๔
- โลก ๕ คือ อุปาทานขันธ์ ๕
- โลก ๖ คือ आयตนะภายใน ๖
- โลก ๗ คือ วิญญาณฐิติ ๗
- โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘
- โลก ๙ คือ สัตตवास ๙
- โลก ๑๐ คือ आयตนะ ๑๐
- โลก ๑๑ คือ आयตนะ ๑๑
- โลก ๑๒ คือ आयตนะ ๑๒
- โลก ๑๓ คือ ธาตุ ๑๓

และที่ว่า **ทรงรู้แจ้งสัตว์โลก** นั้น หมายถึงทรงรู้อย่างนี้คือ :-

ทรงรู้อัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย ทรงรู้กิเลสอันนอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ทั้งหลาย ทรงรู้จริต ทรงรู้อารมณ์ ทรงรู้สัตว์มีธูลีคือกิเลสน้อย สัตว์มีธูลีคือกิเลสมาก สัตว์มีอินทรีย์กล้า สัตว์มีอินทรีย์อ่อน สัตว์มีอาการดี สัตว์มีอาการชั่ว สัตว์ที่ให้อภัยได้ง่าย สัตว์ที่ให้อภัยได้ยาก สัตว์เป็นภัพพะ (คือที่สามารถตรัสรู้ได้) สัตว์ เป็นอภัพพะ (คือที่ไม่อาจตรัสรู้ได้)

และที่ว่า **ทรงรู้โอกาสโลก** นั้น หมายความว่า ทรงรู้เรื่องโลกเรื่องจักรวาลต่าง ๆ ดังที่เคยอธิบายมาแล้วในตอนต้น (ดูในเล่มนี้หน้า ๑๔๐)

เพื่อที่จะให้เข้าใจความหมายที่ท่านอธิบายไว้นี้ชัดเจนขึ้น สำหรับผู้ที่รู้บาลี ฉะนั้นจะขอคัดคำที่ท่านกล่าวไว้นี้ มาให้พิจารณาอีกครั้ง ดังนี้ :-

สพฺพธา วิทิตฺตโลกตฺตา โลกวิฑู. โส หิ สภาวโต สมุทฺยโต นิโรธโต นิโรธูปายโตติ สพฺพธา ขนฺธายตนาทิเภทํ สงฺขารโลกํ อเวทฺติ, “เอโก โลโก สพฺเพ

สตุตา อาหารภูจิติกา. เทว โลกา นามนจ รูปนจ.
 ตโย โลกา ติสโส เวทนา. จตุตาโร โลกา จตุตาโร
 อาหารา. ปนจ โลกา ปนจูปาทานกขนุชา. ฉ โลกา
 ฉ อชมตติกานิ อายตนาณิ. สตุต โลกา สตุต
 วิญญานภูจิติโย. อภูจ โลกา โลกธมมา. นว โลกา
 นว สตุตาวาสา. ทส โลกา ทสายนานิ. ทวาทส
 โลกา ทวาทสายนานิ. อภูจารส โลกา อภูจารส
 ชาติโยติ เอว สัพพถาปี สงขารโลกิ อเวทิ.

สตุตานิ อาสยิ ชานาติ, อนุสยิ ชานาติ. จริตติ
 ชานาติ, อธิมุตติ ชานาติ, อปปรชกเข มหารชกเข
 ติกขินทริเย มุทินทริเย สุวากาเร ทวากาเร
 สุวิญญาปเย มุทิวินญาปเย ภพเพ อภพเพ สตุเต
 ปชานาตติ สัพพถาปี สตุตโลกิ อเวทิ.

ตถา เอกจกกวาฬ आयामโต จ วิตถารโต จ
 โยชนานิ ทวาทส สตุสสสานิ ตินิ สสสสานิ
 อชตมปนจมานิ จ สตานิ, ปริกเขปโต ปน ฉตติส
 สตุสสสานิ ทส สสสสาน อชตมุตมานิ จ
 สตานิ ฯเปฯ เอว อนนุตานิ จกกวาฬานิ อนนุตานิ

โลกธาตุโย อนนุเตน พุทฺธญาเณน อญฺญาสี่ติ
 สพุพฺผา โອกาสโลกํ อเวทิติ. ปรมตฺถโชติกา สุตตนิปาตวณฺณนา
 ทฺฐิตโย ภาโค หรือ สุตตนิ, อญ. ๒ หน้า ๒๖๗-๒๖๙ มจร., หน้า ๓๐๘-
 ๓๑๑ มจร., ดู ขุ.มทา. ๒๙/๑๕๖/๒๙๘-๙, ขุ.จูฬ. ๓๐/๘๕/๑๘๔-๕,
 ขุ.ปฏี.๓๑/๑๑๑-๑๑๓,๑๖๒,๒๐๘/๑๒๔,๑๒๖,๑๘๖,๒๔๘-๙ มจร.

จากข้อความที่เป็นบาลีนี้ เห็นได้ชัดว่า ข้อความ
 ที่พระพุทฺธโฆษาจารย์ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค
 นั้น มีเนื้อความอย่างเดียวกันกับที่ท่านอธิบายไว้ในคัมภีร์
 ปรมตฺถโชติกา นี้ เป็นแต่ในวิสุทฺธิมรรคท่านกล่าวไว้สั้น ๆ
 และ ไม่ชัดเจนเหมือนที่กล่าวไว้ในปรมตฺถโชติกา

อนึ่ง แม้ท่านจะอธิบายไว้ว่า ที่ว่า รู้เรื่องสังขารโลก
 นั้น หมายถึงรู้ว่า โลกหนึ่งคืออะไร โลกสองคืออะไร
 เป็นต้นนี้ ก็จะทำให้เห็นว่าเรื่องสังขารโลกนี้ยังไม่แจ่มแจ้งนัก
 ก็สมแล้วกับที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ ก็ทรงสงสัยว่า
 หมายถึงอะไรแน่ แต่ถ้าพิจารณาถึงข้อที่ท่านกล่าวว่า
 “พระพุทฺธเจ้าทรงรู้แจ้งเรื่องโลกทั้ง ๓ นี้ โดยอาการ ๔
 อย่าง คือ ๑ รู้โดยสภาวะ ๒ รู้โดยสมุทัย คือรู้ถึงเหตุ
 ที่ทำให้เกิด ๓ รู้โดยนิโรธ คือรู้ถึงความดับ ๔ รู้โดย

อุปายที่ทำให้ดับ คือรู้ทางที่ทำให้โลกเหล่านี้ดับ” เช่นนี้ก็จะทำให้เราแปลความหมายที่ท่านกล่าวไว้นั้นชัดขึ้น

คำว่า **รู้โดยสภาวะ** นั้น หมายถึง รู้สภาพหรือธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร เช่นรู้ว่า โดยธรรมชาติคนมีลักษณะอย่างไร สัตว์ชนิดนั้นชนิดนี้ มีลักษณะอย่างไร หรือนามธรรมแต่ละอย่าง มีลักษณะอย่างไร รูปคือธาตุทั้ง ๔ แต่ละอย่างมีลักษณะอย่างไร โลกนี้มีลักษณะอย่างไร ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ หรือวัตถุธาตุชนิดนั้นชนิดนี้ มีลักษณะอย่างไร อย่างนี้เป็นต้น รู้แบบนี้เรียกว่า **รู้โดยสภาวะ** นอกจากจะรู้โดยสภาวะแล้ว ยังรู้อีกว่า **สิ่งนั้นสิ่งนี้เกิดขึ้นมาอย่างไร ดับไปอย่างไร และอะไรที่ทำให้เกิด อะไรที่ทำให้ดับ** การรู้แบบนี้ เป็นการรู้โดยสิ้นเชิง รู้ตลอดทั้งหมด ถ้าหากได้คำนึงถึงคำที่ท่านกล่าวไว้เช่นนี้แล้ว เราก็สามารถจะแปลความหมายในเรื่องโลกทั้ง ๓ นี้ได้ถูกต้อง เช่นในข้อที่ว่า **ทรงรู้เรื่องสังขารโลก** นั้น หมายความว่า **ทรงรู้แจ้งเหตุปัจจัยของสิ่งต่าง ๆ ในโลก** เช่นทรงรู้ว่า สัตว์ทั้งหลายจะดำรง **อยู่ได้ด้วยอาหาร** อย่างนี้เป็นต้น หรือ

ทรงรู้ว่า นามและรูปเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยอะไรบ้าง แม้โลก ๓ โลก ๔ ดังที่กล่าวมานั้นก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้น เมื่อพูดถึงในแง่ที่ว่า ทรงรู้แจ้งสังขารโลก นั้น หมายถึง ทรงรู้แจ้งเหตุปัจจัยของสิ่งต่าง ๆ ในโลก ดังที่พระอัสสชิ ได้แสดงไว้แล้วว่า :-

“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตได้ตรัสถึง เหตุของธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และได้ตรัสถึงความดับ ของธรรมทั้งหลายเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณะ มีปกติ ตรัสเช่นนี้”

ซึ่งเรื่องนี้ได้อธิบายมาแล้ว แต่เพื่อต้องการให้เข้าใจ เรื่องนี้ชัดขึ้นไปอีก จะขอนำข้อความในพระสูตรอีกแห่ง หนึ่งมาให้ศึกษาประกอบอีก ดังจะกล่าวต่อไป

สิ่งใดในโลกนี้หรือโลกไหน ๆ ที่ผู้อื่นรู้ พระตถาคตก็ทรงรู้ทั้งหมด

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตตรัสรู้โลกแล้ว พรากรแล้วจากโลก ตรัสรู้เหตุเกิดแห่งโลกแล้ว ละเหตุเกิดแห่งโลกได้แล้ว ตรัสรู้ความดับแห่งโลกแล้ว ทำให้แจ้งความดับแห่งโลกแล้ว ตรัสรู้ปฏิบัติทางให้ถึงความดับแห่งโลกแล้ว เจริญปฏิบัติทางให้ถึงความดับแห่งโลกแล้ว

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เห็นแล้ว ฟังแล้ว ทราบแล้ว รู้แจ้งแล้ว ถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ใคร่ครวญแล้ว ด้วยใจ พระตถาคตก็ได้ตรัสรู้สิ่งนั้นทั้งหมดแล้ว เพราะเหตุนี้เราจึงได้นำมาว่า **ตถาคต** (คือบัณฑิตทั้งหลาย กล่าว หรือเรียกเราว่า **ตถาคต**)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตย่อมตรัสรู้อนุตตร-สัมมาสัมโพธิญาณในราตรีใด และย่อมปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุในราตรีใด ย่อมตรัสบอกแสดง ถ้อยคำอันใดในระหว่างนี้ ถ้อยคำนั้นทั้งหมด ย่อมเป็น

อย่างนั้นนั่นแล ไม่เป็นอย่างอื่น เพราะเหตุนี้ เราจึงได้นามว่า **ตถาคต**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตพูดอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น หรือทำอย่างไร ก็พูดอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ เราจึงได้นามว่า **ตถาคต**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตเป็นผู้ครอบงำ (อภิกุโตะ) คือเป็นใหญ่เหนือโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ เราอันใคร ๆ ครอบงำไม่ได้ (อนภิกุโตะ) เราเห็นอะไรก็รู้โดยถ่องแท้ เราเป็นผู้ยังอำนาจให้เป็นไป (วสวัตตี) เพราะฉะนั้น เราจึงได้นามว่า **ตถาคต**.

โลกสูตร ขุ. อิติ. ๒๕/๑๑๒/๓๓๒ มจร./๓๒๑ มมร./๓๖๘ ศน.

ข้อความที่อ้างมานี้ มีข้อที่ควรจะต้องพิจารณาเป็นพิเศษก็คือคำว่า “สิ่งใดที่โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก ฯลฯ หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ เห็นแล้ว ฟังแล้ว (หรือได้ยินแล้ว) ทราบแล้ว รู้แจ้งแล้ว ฯลฯ สิ่งนั้นตถาคต ก็ได้ตรัสรู้ (คือรู้แจ้ง) ทั้งหมด ฯลฯ”

ข้อความอันนี้ ต้องพิจารณาดูจากคำบาลี จึงจะเข้าใจความหมายชัดแจ้ง ซึ่งคำบาลีในตอนนี้มีดังนี้ :-

ยัม ภิกขเว สเทวกสฺส โลกสฺส สมารกสฺส
 สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺรหฺมณียา ปชาย สเทว-
 มนุสฺสสาย ทิฏฺฐิํ สุตฺติํ มุตฺติํ วิญญาตํ ปตฺตํ ปริโยสิตํ
 อนุวิจิริตํ มนสา, ยสฺมา ตํ ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธํ,
 ตสฺมา ตถาคโตติ วุจฺจติ.

สิ่งใดที่โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก ฯลฯ เห็น (ทิฏฺฐิ)
 ได้ยิน (สุตฺติ) ทราบ (มุตฺติ) รู้แจ้ง (วิญญาตํ) คำว่า ทิฏฺฐิ ซึ่ง
 แปลว่า เห็น นั้น หมายถึงเห็นด้วยตา สุตฺติ ได้ยิน หมายถึง
 ได้ยินด้วยหู มุตฺติ ทราบ หมายถึงทราบ คือรู้สึกกลิ่นด้วย
 จมูก รู้สึกรสด้วยลิ้น และรู้สึกถึงสัมผัส ต่าง ๆ ด้วยกาย
 ส่วนคำว่า วิญญาตํ นั้น หมายถึงรู้ ธรรมารมณฺ์ต่าง ๆ
 ด้วยใจ ขอให้พิจารณาดูคำอธิบายใน อรรถกถาอีกครั้ง
 จะทำให้เข้าใจความหมายอันนี้ชัดยิ่งขึ้น ดังนี้ :-

รูปารมณฺ์อันใด มีสีเขียวและสีเหลืองเป็นต้น มาสู่
 คลองในจักขุทวาร ของสัตว์โลก พร้อมทั้งเทวโลก ใน
 โลกธาตุดันหาประมาณมิได้ รูปารมณฺ์นั้นทั้งหมด พระ
 ตถาคตได้ทรงรู้แล้ว อย่างนี้ว่า สัตว์นี้เห็นรูปารมณฺ์นี้ใน
 ขณะนี้แล้ว เกิดความดีใจ หรือเสียใจ หรือรู้สึกเฉย ๆ

สัททวารมณฺเฑนเสียงกลอง เสียงตะโพนเป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน เมื่อมาสู่คลองในโสตทวารของสัตว์โลกพร้อมทั้งเทวโลก ในโลกธาตุอันหาประมาณมิได้ คันธารมณฺเฑน กลิ่นที่เกิดจากรากเหง้าและเปลือกเป็นต้นมาสู่คลองในฆานทวาร รสสารมณฺเฑนรสอันเกิดแต่รากเหง้า และรสที่ เกิดแต่ลำต้นเป็นต้น มาสู่คลองในชีวนทวาร โผฏฐัพพารมณฺเฑน เช่น ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ และ วาโยธาตุ ซึ่งมีลักษณะแข็งและอ่อน เป็นต้น มาสู่คลองในกายทวาร ของสัตว์โลกพร้อมทั้งเทวโลกในโลกธาตุอันหาประมาณ มิได้ พระตถาคตก็ได้ทรงทราบอารมณ์เหล่านี้ทั้งหมด อย่างนี้ว่า สัตว์นี้เมื่อได้สัมผัสกับอารมณ์นั้น ๆ ในขณะนั้น ๆ แล้วเกิดความดีใจ หรือเสียใจ หรือรู้สึกเฉย ๆ พระตถาคต ก็ทรงทราบเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ได้ทั้งหมด ธรรมารมณฺเฑน ก็เช่นเดียวกัน ในเมื่อมาสู่คลองในมโนทวาร ของสัตว์โลก พร้อมทั้งเทวโลกในโลกธาตุอันหาประมาณมิได้ พระ ตถาคตก็ทรงรู้อย่างแจ่มแจ้งว่า สัตว์นี้เมื่อได้สัมผัสกับธรรมารมณฺเฑน นั้น ๆ ในขณะนั้น ๆ แล้ว เกิดความดีใจ เสียใจ หรือรู้สึก เฉย ๆ พระตถาคตก็ทรงทราบทั้งสิ้น เพราะเหตุนี้ สิ่งใด ที่สัตว์โลกพร้อมทั้งเทวโลกได้เห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ได้

ทราบแล้ว ได้รู้แล้วนั้น ที่พระตถาคตไม่ทรงเห็น
ไม่ทรงได้ยิน ไม่ทรงรู้ ไม่ทรงทราบ ไม่ทรงรู้แจ้งนั้นเป็น
อันไม่มี

ข้อความที่กล่าวมานี้ คือ คำอธิบายโดยย่อจาก
คัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายเนื้อความของพุทธพจน์ ดังที่
กล่าวมาแล้ว แต่ข้าพเจ้ามิได้แปลตามตัวทั้งหมด แปล
ถอดใจความ แต่ก็พยายามให้ใกล้เคียงกับรูปศัพท์ และ
ประโยค ในภาษาบาลีให้มากที่สุด ผู้รู้บาลีก็ขอได้โปรด
พิจารณาข้อความที่เป็นบาลีได้ ดังต่อไปนี้ :-

ยํ อปริมาณาสุ โลกธาตฺตฺส อิมสฺส สเทวกสฺส
โลกสฺส “นึลํ ปิตกนฺ”ติอาทิ รูปารมฺมณํ จกฺขุทฺวาเร
อาปาถํ อาคจฺฉติ, ตํ สพฺพํ “อํยํ สตฺโต อิมสฺมี ขณ
อิมํ นาม รูปารมฺมณํ ทิสฺวา สฺมโน วา ทุมฺมโน
วา มชฺฉตฺโต วา ชาโต”ติ ตถาคตฺตสฺส เอวํ อภิสมฺพุทฺธํ.
ตถา ยํ อปริมาณาสุ โลกธาตฺตฺส อิมสฺส สเทวกสฺส
โลกสฺส “ภเวริสทฺโท มฺหิตฺจคสทฺโท”ติอาทิ สทฺทการมฺมณํ
โสิตทฺวาเร อาปาถํ อาคจฺฉติ, “มฺูลคฺนโธ ตจคฺนโธ”ติ-
อาทิ คฺนธารมฺมณํ ฆานทฺวาเร อาปาถํ อาคจฺฉติ,
“มฺูลรโส ขนฺธรโส”ติอาทิ รสสารมฺมณํ ชิวหาทฺวาเร

อาปาถ์ อากจฉติ, “กกขพ มุทฺกน” ตีอาทิ ปรีวี่ธาตุ-
เตโซธาตุวาโยธาตุเกหิ โฝฏฐพพารมมณิ กายทฺวาเร
อาปาถ์ อากจฉติ, “อัย สตุโต อิมสมิ ขณ อิมิ
นาม โฝฏฐพพิ ฉุสิตฺวา สุมโน วา ทุมมโน วา
มชฺฉตฺโต วา ชาโต”ติ สพพิ ต ตถาคตฺสส เอว
อภิสมพฺพุธ.

ตถา ยิ อปริมาณาสฺ โลกธาตุสฺ อิมสฺส
สเทวกสฺส โลกสฺส สุขาทิเกหิ ฌมมารมมณิ มโน-
ทฺวาเร อาปาถ์ อากจฉติ, “อัย สตุโต อิมสมิ ขณ
อิมิ นาม ฌมมารมมณิ ชานิตฺวา สุมโน วา ทุมมโน
วา มชฺฉตฺโต วา ชาโต”ติ สพพิ ตํ ตถาคตฺสส เอว
อภิสมพฺพุธ. เอว ยิ อิมสฺส สเทวกสฺส โลกสฺส ทิฏฺฐิ
สุตฺ มุตฺ วิญญาตฺ, ตํ ตถาคเตน อทิฏฺฐิ วา อสุตฺ วา
อมุตฺ วา อวิญญาตฺ วา นตฺถิ.

อิตฺวุตฺ.อฎ. ๔๑๔-๕ มจร.

อนึ่ง ข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สิ่งใด ที่โลกนี้
พร้อมทั้งเทวโลก ฯลฯ เห็นแล้ว (ทิฏฺฐิ) ฟังแล้ว (สุตฺ)
ทราบแล้ว (มุตฺ) รู้แจ้งแล้ว (วิญญาตฺ)” นั้น ยังมี ข้อ
ความต่อมามีอีกว่า “สิ่งใดที่โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก ถึงแล้ว

แสวงหาแล้ว ใคร่ครวญแล้วด้วยใจ ตถาคตก็นำได้ตรัสรู้
สิ่งนั้นทั้งหมด”

คำว่า ถึงแล้ว บาลีใช้คำว่า ปตฺตํ แสวงหาแล้ว
ปริยเสตี ใคร่ครวญแล้วด้วยใจ อนุวิจิริตฺ มนสา

คำเหล่านี้ในอรรถกถาได้อธิบายไว้ดังนี้ :

คำว่า ปตฺตํ หมายความว่า ที่มาประจวบเข้า
โดยได้แสวงหาหรือไม่ได้แสวงหาก็กตาม คำว่า ปริยเสตี
หมายความว่า แสวงหาอารมณ์ที่มาประจวบเข้า หรือ
ที่ไม่มาประจวบเข้าก็ตาม คำว่า อนุวิจิริตฺ มนสา
หมายความว่า ที่ใคร่ครวญแล้วด้วยใจ ถ้ามว่า ใคร่ครวญ
ด้วยใจของใคร ตอบว่า ด้วยใจของสัตว์โลก พร้อมทั้ง
เทวโลก ฯลฯ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์

ปตฺตตฺนติ ปริยเสตีวา วา อปริยเสตีวา วา ปตฺตํ.
ปริยเสตีตฺนติ ปตฺตํ วา อปฺตฺตํ วา ปริยเสตี. อนุวิจิริตฺ
มนสาติ จิตฺเตน อนุสฺสยจิริตฺ. กสฺส ปน อนุวิจิริตฺ
มนสาติ ? สเทวกสฺส ฯเปฯ สเทวมนุสฺสสายาติ
สมฺพนุชฺชียํ.

ปรมตฺถทีปนี อิติวุตฺตกถาณณา หรือ อิติวุตฺต.อฎ. หน้า ๔๑๓
มจร. หน้า ๔๗๘ มจร.

เมื่อท่านได้อธิบายตามศัพท์ทีละคำเช่นนี้แล้ว ท่าน
ยังได้ขยายความต่อไปอีก ดังนี้ :-

สิ่งที่มหาชนแสวงหา ที่ไม่ถึง คือไม่ได้ประสบก็มี
ที่ได้ประสบก็มี หรือสิ่งที่ไม่ได้แสวงหา แต่ก็ได้ประสบ
ก็มี ที่ไม่ได้ประสบก็มี แต่สำหรับพระตถาคตแล้วไม่มี
สิ่งใดที่ ไม่ได้ประสบ คือทุกสิ่งทุกอย่าง พระองค์ทรง
กระทำให้อัจฉด้วยญาณได้ทั้งสิ้น เพราะเหตุนี้ ขึ้นชื่อว่า
รูปารมณอันใด ที่มาสู่คลองจักขุทวารของสัตว์ทั้งหลาย
อันหาประมาณมิได้ ในโลกธาตุทั้งหลายอันหาประมาณ
มิได้มีอยู่ รูปารมณทั้งหมดนั้น พระผู้มีพระภาคยอม
ทรงรู้ทรงเห็นได้โดยอาการทั้งปวง หมายความว่า รูปที่
สัตว์ทั้งหลายเห็นนั้น ไม่ว่าจะเป็กรูปชนิดใด จะเป็นรูป
สีเขียว สีเหลือง หรือสีอะไรก็ตามจะเห็นเวลาไหนก็ตาม
เห็นแล้วจะเกิดความดีใจหรือเสียใจก็ตาม เมื่อสัตว์เหล่า
นั้นเห็นอย่างไร พระผู้มีพระภาค ก็ทรงเห็นเหมือนสัตว์
เหล่านั้นทุกอย่าง แม้ในเรื่องเสียง กลิ่น รส โสภณัญฑพะ
และธัมมารมณก็เช่นเดียวกัน

ข้อความที่เปลวออกมาี้ ขอให้พิจารณาดูให้ละเอียด
และเท่าที่เปลวออกมาี้ ก็เป็นการแปลชนิดถอดความ
เพราะถ้าแปลตามสำนวนบาลีจริง ๆ แล้ว ผู้อ่านจะสับสน

แต่ก็เพื่อประโยชน์แก่ผู้รู้บาลี จะได้พิจารณาความหมาย
ได้ถี่ถ้วน ฉะนั้นจึงได้คัดคำบาลีในอรรถกถาตอนนี้มาให้
ดูด้วย ดังนี้ :-

อิมุส ปน มหาชนสฺส ปริเยสิตฺวา อปฺปตฺตมฺปิ
อตฺถิ, อปริเยสิตฺวา อปฺปตฺตมฺปิ อตฺถิ, ปริเยสิตฺวา
ปตฺตมฺปิ อตฺถิ, อปริเยสิตฺวา ปตฺตมฺปิ อตฺถิ. สพฺพมฺปิ
ตถาคตสฺส อปฺปตฺตํ นาม นตฺถิ ญาเณน อสจฺจิกตํ.
ตโต เอว ยํ อปริมาณํสุ โลกชาตฺตฺสุ อปริมาณํ
สตฺตํ จกฺขุทฺวาเร อาปาถํ อากจฺจนตํ รูปารมฺมณํ
นาม อตฺถิ, ตํ ภควา สพฺพํ สพฺพกาเรน ชานาตี
ปสฺสตี. เอวํ ชานตา ปสฺสตา จาเนน ตํ อิญฺจฺวา-
นิญฺจฺวาทิวเสน วา ทิญฺจฺสุตฺตมฺตฺวิญญาเตสุ ลพฺพมาน-
ปทฺวเสน วา “กตมฺนตํ รูปํ รูปายตฺนํ, ยํ รูปํ จตฺนํ
มหาภูตํ อุกฺพาทาย วรรณนิภาสฺนิตฺสสนํ สปฺปฏิขฺม
นีลํ ปิตกนฺ”ติอาทินา นเยน อนเเกหิ นามะหิ เตรสหิ
วารหิ เทวปญฺญาสาเย นเยหิ วิภชฺชมานํ ตเถว โหตี,
วิตถํ นตฺถิ, เอส นโย โสตทฺวาราทิสฺสุปิ อาปาถมา-
คจฺจนเตสุ สทฺทาทิสฺสุ.

ปรมตถทีปนี หรือ อิติวุต.อฎ. หน้า ๔๑๕ มจร.
หน้า ๔๘๑ มมร.

จากคำอธิบายในอรรถกถา นี้ หมายความว่า คำว่า **ปตต์** ก็ดี **ปริเยสิต** ก็ดี **อนุวิจริต** **มนสา** ก็ดี คำเหล่านี้ เป็นคำขยายความของคำว่า **ทิฏฐิ** **สุต** **มุต** และ **วิญญาต** นั้นเอง

อนึ่ง โปรดสังเกตให้ดีว่า สิ่งต่าง ๆ ที่สัตว์ทั้งหลาย ในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ซึ่งไม่ว่า จะเป็นสมณพราหมณ์ หรือเทวดา มาร พรหมชั้นไหน ๆ ก็ตาม ที่เขาได้เห็นหรือได้ยินแล้ว ฯลฯ หรือโดยที่สุดแม้ เรื่องราวต่าง ๆ ที่เขาเหล่านี้เคยคิดอยู่ในใจมาแล้ว หรือ กำลังคิดอยู่ก็ตาม ถ้าหากพระผู้มีพระภาคทรงปรารถนา ที่จะทรงเห็นหรือได้ยิน หรือรู้ทางไหนก็ตาม ก็สามารถ ที่จะทรงทราบได้ทั้งหมด และทรงรู้ด้วยว่า สิ่งนี้เขาเหล่านั้น ได้เห็นเมื่อไร ที่ไหน มีรูปร่างลักษณะอย่างไร แม้เรื่อง ที่เขาเหล่านั้นคิดอยู่ในใจ ซึ่งจะเป็นเรื่องที่ล่วงมาแล้ว นานสักแค่ไหนก็ตาม ถ้าหากพระองค์ทรงปรารถนาที่จะ ทราบแล้ว ก็สามารถที่จะทรงทราบได้ทั้งหมด อย่าลืมนึกว่า พระผู้มีพระภาคทรงมีอภิญญาทั้ง ๖ สมบูรณ์ (วิชชา จรณสมปนโน) เช่นทรงระลึกชาติได้ จะระลึกย้อนหลัง ไปนานสักแค่ไหนก็ได้ ทรงมีตาทิพย์ ทรงมีเจโตปริยญาณ ทรงมีทิพยโสต อย่างนี้เป็นต้น

อนึ่ง เพื่อเป็นการสนับสนุนและขยายความในเรื่อง
ที่กล่าวว่า “ไม่มีสิ่งใด ที่ผู้อื่นเห็น หรือได้ยินหรือรู้แล้ว
พระผู้มีพระภาคไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน หรือ ไม่ทรง
รู้นั้น เป็นอันไม่มี” นั้น ควรจะได้ศึกษาถึงเรื่องดังต่อไปนี้
นี้อีก ซึ่งข้อความอันนี้ เป็นคำอธิบายในเรื่อง **ศัพท์ปัญญา
ญาณ ของพระสารีบุตร** ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ดังนี้ :-

น ตสส อทิฏฐมิตตถิ กิณฺจิ

อโถ อวิญญาตมชานิตพฺพํ

สพฺพํ อภิญญาสิ ยทตถิ เนยฺยํ

ตถาคโถ เตน สมฺนตจกฺขุ

ไม่มีอะไรในโลกนี้ ที่พระตถาคตเจ้าพระองค์นั้น
ไม่ทรงเห็น และอะไรที่ควรรู้ แต่ไม่ทรงรู้ พระองค์ ทรงรู้
ยิ่งทุกสิ่ง ที่ควรแนะนำ เพราะเหตุนี้ พระองค์จึง ทรง
เป็นผู้มีสมันตจักขุ (คือจักขุรอบด้าน)

ขุ.มหา. ๒๙/๑๕๖/๓๐๐ มจร.,/๔๓๖ มมร.,/๓๙๐-๓๙๑ สน.

คำว่า **สมันตจักขุ** ซึ่งแปลว่า จักขุโดยรอบนี้
หมายถึง **ศัพท์ปัญญาญาณ** นั่นเอง ซึ่งพระสารีบุตรได้
อธิบายไว้ในคัมภีร์อันเดียวกันนี้เองว่า :-

สมนตจกขุ วุจจติ สัพพณฺณุตถาณํ. ภควา
 สัพพณฺณุตถาณณน อุเปโต สมุเปโต อุปคโต
 สมุคโต อุปนฺโน สมุปนฺโน สมณฺนาคโต.

แปลว่า สัพพัญญุตญาณ เรียกว่า สมันตจักขุ
 พระผู้มีพระภาคได้ทรงบรรลु คือเข้าถึงซึ่งสัพพัญญุตญาณ
 ทรงประกอบไปด้วยสัพพัญญุตญาณ

ขุ.มหา. ๒๙/๑๕๖/๒๙๙ มจร./๔๓๕-๔๓๖ มมร./๓๙๐ ศน.

ขอให้สังเกตคำเหล่านี้ คือ คำว่า อุเปโต สมุเปโต
 อุปคโต สมุคโต อุปนฺโน สมุปนฺโน สมณฺนาคโต
 คำเหล่านี้ ที่จริงเป็นไวยากรณ์ของกันและกัน หรือเป็นการ
 พูดเน้นถึงความหมายของคำเหล่านี้ให้ชัดยิ่งขึ้น และขอ
 ให้พิจารณาคำแปลจากภาษาอังกฤษ ซึ่งศาสตราจารย์
 ริสเดวิส เป็นผู้ให้ไว้ ดังนี้ :-

อุเปต furnished with, endowed with,
 possessed of. มรณฺ อุเปติ, อภฺจฺหิ องฺเคหิ อุเปตฺ, ยุตฺตฺ.

อุเปติ come to, approach, undergo, attain.

อุปคต gone to, come. approach.

อุปปน 1. possessed of, having attained, being furnished with. 2. reborn, come to existence in.

สมนาคต followed by, possessed of, endowed with

อนึ่ง ขอให้สังเกตว่า นอกจากจะพูดว่า **อุเปโต** แล้ว คำต่อมาจะต้องมีคำว่า **สั** ซึ่งเป็นคำอุปสรรคแปลว่า พร้อมหรือด้วยดี (**สุญฺจ**) ประกอบอยู่ข้างหน้าด้วยเสมอ เช่น **อุเปโต สมุเปโต, อุปกโต สมุปกโต** ดังนี้เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อขยายความให้ชัดเจนไปอีกว่า ที่ว่าพระองค์ได้ทรงบรรลุศัพท์มูลุตญาณนั้น เป็นการบรรลุอย่างสมบูรณ์ หรือมีอย่างสมบูรณ์ อย่างนี้เป็นต้น

เรื่อง “**ศัพท์มูลุตญาณ**” นี้ ข้าพเจ้ามีความประสงค์ที่จะให้เข้าใจความหมายในเรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้ง พร้อมด้วยหลักฐานที่มาจากคัมภีร์ต่าง ๆ เพราะนักปราชญ์ในทางพุทธศาสนาโดยทั่วไปนั้น มักจะแปลความหมายแต่เพียงว่า **พระพุทธองค์ทรงเป็นศัพท์มูลู** ก็เฉพาะในเรื่องทางธรรมเท่านั้น ส่วนเรื่องอื่น ถ้าหากพระพุทธองค์ไม่

เคยทรงเรียนรู้มาก่อน หรือไม่เคยทรงเห็น ไม่เคยทรง
ได้ยินมา ก็แปลว่า เรื่องนั้น ๆ พระพุทธองค์ไม่ทรงรู้แน่
แต่จากหลักฐานที่อ้างมาแล้วหลายต่อหลายแห่งนั้นแสดง
ว่า แม้เรื่องที่พระองค์ ไม่เคยทรงรู้ทรงเห็นมาก่อน
แต่ถ้ามีพระประสงค์จะทรงรู้แล้ว หรือมีใครมาถาม
แล้วพระองค์จะทรงรู้และทรงตอบได้ทุกอย่าง และเป็น
การตอบที่ถูกต้อง ด้วยทุกเรื่อง เพื่อจะแสดงให้เห็น
ว่า พระองค์ทรงเป็น สัพพัญญูทุกเรื่อง ไม่มีขีดจำกัด
เช่นเรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้ :-

*พระพุทธเจ้าทรงทราบชื่อ ของสัตว์และต้นไม้ทุกประเภท

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ก็ทรงพาภิกษุ ๕๐๐ รูป เหาะไปในอากาศ ลงที่ใกล้สระดุเหว่า และตรัสกับภิกษุ เหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ที่สระดุเหว่านี้ ใครไม่รู้จัก ชื่อพวกปลา ก็จงถามเรา” เมื่อท่านเหล่านั้นทูลถามแล้ว พระผู้มีพระภาคก็ตรัสบอกสิ่งที่ภิกษุถามแล้วถามอีก และ ไม่ใช่แต่ชื่อพวกปลาเท่านั้น ยังให้ถามถึงชื่อของต้นไม้ ทั้งหลายในราวป่านั้นด้วย ของสัตว์สองเท้า สี่เท้า และ นกในเชิงเขาด้วย แล้วก็ทรงบอก

นี่คือข้อความตอนหนึ่ง ที่คัดออกมาจาก **คัมภีร์ สุมังคลวิลาสินี** ซึ่งเป็นคัมภีร์อรรถกถา อธิบายเรื่อง มหาสมัยสูตร เพื่อต้องการจะชี้ให้เห็นว่า ตามคำอธิบาย ในคัมภีร์อรรถกถานั้น แสดงให้เห็นว่า ที่ว่าพระพุทธเจ้า ทรงเป็นสัพพัญญูนั้นมีความหมายกว้างขวางเพียงไร และ เพื่อให้ท่านผู้อ่านแน่ใจว่า ตามมติของพระอรรถกถาจารย์

ท่านเข้าใจความหมายของคำว่า **ศัพท์ปัญญา** กว้างขวาง
 อย่างนี้จริง ๆ ฉะนั้น จะขอคัดคำบาลีตอนนี้นำให้ดูเป็น
 หลักฐานด้วย ดังนี้ :-

อถ ภควา ปญจ ภิกขุสทานิ คเหตุวา อากาเส
 อุปฺปติตฺวา กุณฺดาทเท ปติฏฺฐาย เต ภิกขุ อาท
 “ภิกขเว อิมสฺมี กุณฺดาทเท เยสี มจฺฉานํ นามํ น
 ชานาถ มํ ปุจฺฉถา”ติ. เต ปุจฺฉิสฺสุ, ภควา ปุจฺฉิตฺ
 ปุจฺฉิตฺ กเถสิ. น เกวลํ จ มจฺฉานํเยว, ตสฺมี วนสณฺฑเ
 รุกฺขานปี ปพฺพตปาเท ทฺวิปทจตฺอุปทสกุณฺดานปี
 นามานิ ปุจฺฉาเปตฺวา กเถสิ.

สุ.วิ. หรือ ที.อฎ. ๒/๒๙๐ มจร./๓๖๕ มจร.

จากข้อความสั้น ๆ นี้ ผู้อ่านอาจจะต้องสงสัยหลาย
 เรื่อง เช่นสงสัยว่า พระพุทธเจ้าทรงนำภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูป
 เหาะไปในอากาศได้อย่างไร และเรื่องนี้เชื่อถือตามเนื้อ
 เรื่องนี้ได้จริงหรือ ฯลฯ สำหรับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ จะ
 ยังไม่ขออธิบายในตอนนี เพราะเรื่องจะยืดเยื้อและสับสน
 มากขึ้น ในที่นี้ ต้องการแต่เพียงจะชี้ให้ดูหลักฐานในคัมภีร์
 ว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นศัพท์ปัญญาทุกอย่างนั้น คือรู้อะไร

แม้กระทั่งเรื่องที่ไม่เคยทรงเรียนรู้ ไม่เคยทรงเห็นมาก่อน ก็สามารภที่จะทรงรู้ได้ทั้งนั้น จากหลักฐานในคัมภีร์ที่อ้างมานี้ แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจน ส่วนปัญหาที่ว่าจะเป็นจริงตามนี้แน่หรือ และพระพุทธรองค์ ทรงทราบได้อย่างไร ทั้ง ๆ ที่เรื่องนั้น ๆ ไม่เคยทรงเรียนรู้มาก่อน จะเป็นไปได้หรือ เหตุผลต่าง ๆ ในเรื่องเหล่านี้ จะมีอธิบายในภายหลัง

อนึ่ง คำว่า **สระนกดุเหว่า** ซึ่งแปลมาจากคำว่า **กุนาลทเห** นั้น สระนี้อยู่ในเทือกเขาหิมาลัย และคำว่า **ทท** ซึ่งแปลว่า **สระ** นั้น ความจริงคำนี้ แปลว่า **ทะเลสาบ (a lake)** ก็ได้ และเพื่อจะได้รู้ที่มาของเรื่องนี้ว่า ทำไมพระพุทธรเจ้าจึงได้พาภิกษุ ๕๐๐ รูป เหาะไปในอากาศ แล้วไปลงที่สระนกดุเหว่าในเทือกเขาหิมาลัย ทรงพาไปเพื่ออะไร และทำไมจึงทรงพาไปได้ ฉะนั้น จะต้องศึกษาให้รู้ถึงที่มาของเรื่องนี้เสียก่อน ซึ่งเรื่องที่ว่านี้ มีอยู่ใน **เรื่องมหาสมัยสูตร** ซึ่งจะนำมาแปล ให้ได้รู้เรื่องกันโดยตลอดเลย ดังต่อไปนี้ :-

๗. มหาสมัยสูตร

เรื่องเทวสันนิบาต

(๓๓๑) ข้าพเจ้าฟังมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ที่ป่าใหญ่ ไกลกรุงกบิลพัสดุ์ ในแคว้นสักกะ พร้อมกับภิกษุหมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป ซึ่งล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ อนึ่ง พวกเทวดาโดยมากจากโลกธาตุทั้ง ๑๐ ก็มาประชุมกัน เพื่อทักสนาพระผู้มีพระภาคและพระภิกษุสงฆ์ ครั้งนั้นแล พวกเทพชั้นสุทธาวาส ๔ องค์ มีความคิดว่า พระผู้มีพระภาคนี้แล กำลังประทับอยู่ที่ป่าใหญ่ ไกลกรุงกบิลพัสดุ์ ในสักกชนบท พร้อมกับพระภิกษุหมู่ใหญ่ (ประมาณ ๕๐๐ รูป ซึ่งล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ทั้งนั้น) อนึ่ง พวกเทวดาโดยมากจาก ๑๐ โลกธาตุก็มาประชุมกันเพื่อทักสนาพระผู้มีพระภาคและพระภิกษุสงฆ์ อย่างกระนั้นเลย แม้พวกเราที่ฟังเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคให้ถึงที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วฟังกล่าวคาถาองค์ละหนึ่งคาถาในสำนักของพระผู้มีพระภาค

(๓๓๒) ครั้งนั้นแล พวกเทวดาเหล่านั้น ก็หายตัวจากเทวโลกชั้นสุทธาวาสแล้วมาปรากฏเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเหมือนบุรุษที่มีกำลังพึงเหยียดแขนที่คู้ออก หรือพึงคู้แขนที่เหยียดออกฉะนั้น ครั้งนั้น พวกเทวดาเหล่านั้น ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วก็ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง เทวดาองค์หนึ่งซึ่งยืนอยู่แล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่ง ได้กล่าวคาถานี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า:-

การประชุมใหญ่มีในป่าใหญ่ หมู่เทพ
ก็มาประชุมกันแล้ว เราทั้งหลาย ก็มาแล้ว
สู่ที่ประชุมธรรมนี้ เพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้า
และพระสงฆ์ ซึ่งไม่มีใครเอาชนะได้เลย

ลำดับนั้นแล เทวดาอีกองค์หนึ่ง ก็ได้กล่าวคาถานี้
ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า :-

เหล่าพระภิกษุในที่ประชุมนั้น มั่นคง
ได้ทำจิตของตนให้ตรงแล้ว เป็นบัณฑิตย่อม
รักษาอินทรีย์ทั้งหลาย เหมือนสารถีจับเชือก
ทั้งหลายอยู่ ฉะนั้น

ลำดับนั้นแล เทวดาอีกองค์หนึ่งก็ได้กล่าวคาถานี้
ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า :-

พวกภิกษุเหล่านั้น ตัดกิเลสจุดตะปู
ตัดกิเลสจุดจลิมสลักได้แล้ว ถอนกิเลส จุดเสาศา
เขื่อนได้แล้ว เป็นผู้ไร้ตัณหา หมดจต ไม่มี
ฝีกฝนดีแล้ว

ลำดับนั้นแล เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กล่าวคาถานี้
ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า :-

ชนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้ถึง
พระพุทธานุชาว่าเป็นสรณะแล้ว ชนเหล่านั้น
จักไม่ไปสู่อบายภูมิละร่างของมนุษย์แล้ว
จักทำให้หมู่เทพนิกายบริบูรณ์

(๓๓๓) ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสสั่งภิกษุ
ทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หมู่เทวดา ๑๐ โลกธาตุ
โดยมากมาประชุมกันแล้ว เพื่อทัสสนาตถาคต และหมู่
ภิกษุ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นแม้เหล่าใด
ได้มีแล้วในอดีตกาล หมู่เทวดามาประชุมกันของพระผู้มี
พระภาค แม้เหล่านั้น ก็มากเท่ากับของเราเดี๋ยวนี้ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น

จักมีในอนาคตกาล หมู่เทวดาที่จักเป็นผู้มาเข้าประชุมกัน
 ของพระผู้มีพระภาคแม่เหล่านั้ัน ก็จักมากเท่ากับของเรา
 เดียวนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักบอกชื่อของหมู่เทพ
 ทั้งหลาย เราจักระบุชื่อของหมู่เทพทั้งหลาย เราจักแสดง
 ชื่อของหมู่เทพทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงฟังการแสดง
 ชื่อหมู่เทพทั้งหลายนั้น จงเอาใจใส่ให้ดี เราจักกล่าว”
 ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อสนองพระดำรัสของพระผู้มี
 พระภาคแล้ว

ทรงประกาศนามเทวดา

(๓๓๔) พระผู้มีพระภาคจึงตรัสภษิตนี้ว่า :-

เราจากร้อยกรองโคลก (คือบอกชื่อเทวดา
 ทั้งหลาย โดยตรัสเป็นบทกวี) ภูมมเทวดา
 อาศัยอยู่ ณ ที่ใด ภิกษุก็อาศัย ณ ที่นั้น อาศัย
 ซอกเขา ส่งตนไปแล้วมีจิตตั้งมั่น เป็นจำนวน
 มาก เร้นอยู่เหมือนราชสีห์ ครอบงำความ
 ขนพองสยองเกล้าเสียได้ มีใจผูกฝ่อง เป็น
 ผู้หมดจดใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว

พระศาสดาทรงทราบภิกษุ ๕๐๐ รูป
 เศษในป่าใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แต่นั้น จึงตรัส
 เรียกพระสาวกทั้งหลาย ผู้ยินดีในพระศาสนา
 ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หมู่เทวดามุ่งมา
 กันแล้ว พวกเธอ จงรู้จักหมู่เทวดาเหล่านั้น
 ภิกษุเหล่านั้น ฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าแล้ว
 ได้กระทำความเพียร (เพื่อให้เกิดทิพยจักขุ)

ญาณ เป็นเครื่องเห็นพวกอมนุษย์ ได้
 ปรากฏแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุบางพวกได้เห็น
 อมนุษย์ร้อยหนึ่ง บางพวกได้เห็นอมนุษย์
 พันหนึ่ง บางพวกได้เห็นอมนุษย์เจ็ดหมื่น
 บางพวกได้เห็นอมนุษย์หนึ่งแสน บางพวก
 ได้เห็นไม่มีที่สุด อมนุษย์ได้แผ่ไปทั่วทิศ

พระศาสดาผู้มีพระจักขุ ทรงใคร่ครวญ
 ทราบเหตุนั้นสิ้นแล้ว แต่นั้น จึงตรัสเรียก
 สาวกผู้ยินดีในพระศาสนาว่า ดูก่อนภิกษุ
 ทั้งหมด หมู่เทวดามุ่งมากันแล้ว พวกเธอ
 จงรู้จักหมู่เทวดานั้น เราจักบอกพวกเธอด้วย
 วาจาตามลำดับ

(๓๓๕) ยักษ์ ๗,๐๐๐ เป็นภุมมเทวดา อาศัยอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดี มุ่งหน้ามาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ยักษ์ ๖,๐๐๐ ที่อาศัยอยู่ในเขาเหมวัต มีผิวพรรณต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ มุ่งหน้ามาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ยักษ์ ๓,๐๐๐ ที่อาศัยอยู่ที่เขาสาตาศิริ มีผิวพรรณต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ยักษ์เหล่านั้น รวมเป็น ๑๖,๐๐๐ ตน ซึ่งมีผิวพรรณแตกต่างกัน มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ยักษ์ ๕๐๐ อยู่ที่เขาเวสสามิตร มีผิวพรรณแตกต่างกัน มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี

มียศ ยินดี มุ่งหน้ามาสู่ป่าซึ่งเป็นที่ประชุม
แห่งภิกษุทั้งหลาย

ยักษ ชื่อกุมภีร์ อยู่ในกรุงราชคฤห์
อาศัยเขาเวปุลละเป็นที่อยู่ ยักษมากกว่าแสน
ไปเฝ้ายักษกุมภีร์นั้น แม้ยักษชื่อกุมภีร์ที่อาศัย
อยู่ในกรุงราชคฤห์นั้น ก็ได้มาสู่ป่าซึ่งเป็นที่
ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ชื่อพวกเทพจตุโลกบาล

(๓๓๖) ก็ท้าวธตรฐ ปกครองทิศ
ตะวันออก เป็นอธิบดีของพวกคนธรรพ์ ท้าว
เธอเป็นมหาราช มียศ แม่บุตรเป็นอันมาก
ของท้าวเธอนั้น ชื่อว่าอินทร์ มีกำลังมาก มี
ฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้า
มาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ส่วนท้าววิรุฬหก ปกครองทิศใต้ เป็น
อธิบดีของพวกกุมภีร์ ท้าวเธอเป็นมหาราช
มียศ แม่บุตรเป็นอันมาก ของท้าวเธอนั้น ก็
ชื่อว่าอินทร์ มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอานุภาพ

มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ฝ่ายท้าววิรูปักษ์ ปกครองทิศตะวันตก เป็นอธิบดีของพวกนาค ท้าวเธอเป็นมหาราชมียศ แม่บุตรเป็นอันมากของท้าวเธอนั้น ก็ชื่อว่าอินทร์ มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ท้าวกุเวร ปกครองด้านทิศเหนือ เป็นอธิบดีของพวกยักษ์ ท้าวเธอเป็นมหาราชมียศ แม่บุตรเป็นอันมากของท้าวเธอนั้น ก็มีชื่อว่าอินทร์ มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ต่างก็ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ท้าวธตรฐ ปกครองทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหก ปกครองทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ ปกครองทิศตะวันตก ท้าวกุเวร ปกครองทิศเหนือ มหาราชทั้ง ๔ องค์นั้น ยังทิศทั้ง ๔ โดยรอบให้รุ่งเรืองประทับอยู่ในป่า ไกลกรุงกบิลพัสดุ์

บ่าวของท้าวโลกบาล

(๓๓๓) พวกบ่าวของมหาราชทั้ง ๔ องค์ นั้น ซึ่งเป็นผู้มีมายาล่องลวง ไ้อวด เจ้าเล่ห์ คือ กุเกณฺฑ ๑ เวภณี ๑ วิภู ๑ วิภูษะ ๑ จันทนะ ๑ กามเสฏฐะ ๑ ถิ่นนุมนฺท ๑ นิมนฺท ๑ และท้าวเทวราชผู้มีนามว่า ปนาทะ ๑ โอบมัญญะ ๑ เทวสุตะ ๑ เทพสารถีมินามว่า มาตลี ๑ จิตรเสนผู้คนธรรพ์ ๑ นโพราชะ ๑ ชโนสภะ ๑ ปัญจสิขะ ๑ ติมพรุ ๑ สุริยวัจจสาเทพธิดา ๑ ก็มา

ราชา และคนธรรพ์เหล่านั้น และเหล่าอื่น พร้อมด้วยเทวราชทั้งหลายยินดีมุ่งหน้ากัน มาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

(๓๓๔) อนึ่ง พวกนาคที่อยู่ในสระ ชื่อ นากสะ และอยู่ในเมืองไพศาลี กับนาคบริษัทแห่งตัจจนนคราซก็มา พวกนาคตระกูลกัมพลและตระกูลอัสดรก็มา พวกนาคที่อยู่ในท่าปายาคะ พร้อมกับหมู่ญาติก็มา พวก

นาคในแม่น้ำยมุนา **ตระกุลธตรฐ** ผู้มียศก็มา
เอราวัณเทพบุตร ผู้เป็นช้างใหญ่เมื่อนั้น ก็มา
สู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

ปักษีวิชาติ ผู้เป็นนกทิพย์ มีนัยน์ตา
บริสุทธ์นำพญานาคไปได้อย่างรวดเร็ว คือ
พญาครุฑเหล่านั้น ก็มาโดยทางอากาศ ถึง
ท่ามกลางป่า ชื่อของพญาครุฑเหล่านั้นว่า
จิตรสุบรรณ ในครั้งนั้น การอภัยได้มีแล้วแก่
พวกพญานาค พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำพวก
นาคให้ปลอดภัยจากพญาครุฑ พวกนาคและ
พวกพญาครุฑทักทายกัน ด้วยวาจาที่ไพเราะ
ต่างกระทำพระพุทธเจ้าให้เป็นสรณะแล้ว

(๓๓๙) พวกอสูรที่อาศัยสมุทร ซึ่งถูก
พระอินทร์ปราบจนพ่ายแพ้แล้ว เหล่านี้เป็น
เกี่ยวดองกับท้าวมวสวะ มีฤทธิ์มีศเหล่านี้
คือ :-

พวกอสูรตระกูลกาลกัญชา มีกายใหญ่น่ากลัว
พวกอสูรตระกูลทานเวฬุสะ อสูรเวปจิตติ และอสูรสุจิตติ อสูรปหาราทะก็มา

นมุจีพญามารก็มา บุตรของอสูรพลี ๑๐๐ ตน ซึ่งมีชื่อว่า ไพโรจน์ทั้งนั้น สวมเกราะ ที่ทรงพลัง เข้าไปหาราหูภัทร (อสุรินทราหู) แล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ วันนี้ เป็นวันประชุม แล้วก็เข้าไปสู่ป่าเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

เทวนิกาย ๖๐

(๓๔๐) หมู่เทพพวกอาโป พวกปฐวี พวกเตโช และพวกวาโย ก็มาในครั้งนั้นด้วย หมู่เทพพวกวรุณะ พวกวรุณะ พวกโสมะ พวกยสสะ หมู่เทพผู้เกิดด้วยเมตตาและกรุณา ฌาน ผู้มียศ ก็มา

หมู่เทพ ๑๐ เหล่านี้ เป็น ๑๐ พวก ทั้งหมดล้วนมีผิวพรรณต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

เทพพวกเวณธ์ พวกสหลี พวกอสมมา และพวกยมะทั้ง ๒ พวกเทพที่อาศัยพระจันทร์ ทำพระจันทร์เป็นเบื้องหน้าก็มา พวกเทพที่

อาศัยสุริยะะ ทำสุริยะะเป็นเบื้องหน้า ก็มา
 พวกเทพทำนักษัตรทั้งหลาย เป็นเบื้องหน้า
 ก็มา พวกเทพมันทพลาหก็มา แม้ทำว
 สักกบุรินทवासวะ ผู้ประเสริฐกว่าพวกวสุเทพ
 ทั้งหลายก็เสด็จมา

หมู่เทพ ๑๐ เหล่านี้ เป็น ๑๐ พวก
 ทั้งหมดล้วนแต่มีผิวพรรณต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์
 มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า
 ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

เทพพวกสหภู ซึ่งรุ่งเรืองดุจเปลวเพลิง
 เทพพวกอริฏฐกะ และพวกโรชะ มีรัศมี
 เหมือนสีดอกผักตบ เทพพวกวรุณะ พวก
 สหธรรม พวกอัจจุตะ พวกอเนชกะ และ
 สุไลยรุจิระก็มา พวกवासเนสินะก็มา

หมู่เทพ ๑๐ เหล่านี้ เป็น ๑๐ พวก
 ทั้งหมดล้วนแต่มีผิวพรรณต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์
 มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า
 ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

เทพพวกสมานะ พวกมหาสมานะ พวก
มานุสะ พวกมานุสสุตตะมะ พวกชิททาปทุสิกะ
พวกมโนปทุสิกะ ก็มา อนึ่ง เทพพวกหริก็มา
พวกเทพซึ่งชื่อโลहितวาสี เทพพวกปารคะ
และพวกมหาปารคะผู้มียศ ก็มา

หมู่เทพ ๑๐ เหล่านี้ เป็น ๑๐ พวก
ทั้งหมดล้วนแต่มีผิวพรรณต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์
มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า
ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

เทพพวกสุกกะ พวกกรุมหะ พวก
อรุณะ พวกเวชนสะ ก็มาด้วยกัน เทพ
พวกโอทาศัยหะ ซึ่งเป็นหัวหน้า พวก
วิจักขณะ พวกสทามัตตะ พวกหารคชะ
และพวกมิสสะกะ ผู้มียศ ก็มา เทพผู้ซึ่ง
คำรามให้ฝนตกทั่วทิศก็มา

หมู่เทพ ๑๐ เหล่านี้ เป็น ๑๐ พวก
ทั้งหมดล้วนแต่มีผิวพรรณต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์
มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า
ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

พวกเทพเขมียะ พวกคฤสิต พวกยามะ และพวกกัณฐกะผู้มียศ พวกลัมพิตกะ พวก ลามเสฏฐะ พวกโชตินามะ พวกอาสวะและ พวกนิมมานรดี ก็มา อนึ่ง พวกปรนิมมิตะ (คือพวกปรนิมมิตวสวัตตี) ก็มาด้วย

หมู่เทพ ๑๐ เหล่านี้ เป็น ๑๐ พวก ทั้งหมดล้วนแต่มีผิวพรรณต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งหน้ามาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งภิกษุทั้งหลาย

หมู่เทพ ๖๐ หมู่เหล่านี้ทั้งหมดล้วนแต่ มีผิวพรรณต่าง ๆ กัน ซึ่งมีชื่อต่าง ๆ ดัง ที่ได้กล่าวมานั้นก็ได้มา และเทพเหล่าอื่น (ซึ่ง ไม่ได้ระบุชื่อ) ก็มาเช่นเดียวกัน ด้วยคิดว่า พวกเรา จักเฝ้าพระมหานาคผู้ปราศจากชาติ ผู้ไม่มีกิเลสดุจตะปู ผู้ข้ามห้วงน้ำได้แล้ว ผู้ ไม่มีอาสวะ ผู้ข้ามจากกิเลสที่เปรียบเหมือน ห้วงน้ำได้ ผู้ก้าวล่วงพ้นจากกรรมดำ (คือ สังกิเลสธรรม) ดุจพระจันทร์พ้นจากเมฆฉะนั้น

พวกพรหม

(๓๔๑) สุพรหม และปรมัตตพรหม ผู้เป็นบุตรของผู้มีฤทธิ์ก็มา สันถิงกุมารพรหม และติสสพรหมก็มาสู่ป่า ซึ่งเป็นที่ประชุม แห่งภิกษุทั้งหลาย

ท้าวมหาพรหมผู้ปกครองพรหมโลกพັນหนึ่ง เป็นอุปปาติกะ มีอานุภาพ มีกายใหญ่โตมียศ ก็มา

พวกพรหม ๑๐ องค์ ผู้เป็นใหญ่ในพรหมโลกพັນหนึ่ง ซึ่งแต่ละองค์ก็มีอำนาจปกครองพรหมโลกพັນหนึ่งนั้นก็มา และพรหมชื่อหาริตะ อันพวกบริวารแวดล้อมแล้ว ก็มาในท่ามกลางแห่งพรหมเหล่านั้น

(๓๔๒) พวกมารและเสนามาร เมื่อได้เห็นพวกเทพพร้อมกับพระอินทร์ และพรหมทั้งหมดนั้นมา ก็มาด้วย (และพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า) “ท่านจงดูความเขลาของมารเถิด” (เพราะพญามารได้กล่าวกับพวกเสนามารว่า) “พวกท่านจงมาจับพวก

นี้ผูกไว้ จงผูกด้วยราคะ จงล้อมไว้โดยรอบ พวกท่านอย่าปล่อยให้ใคร ๆ หลุดไปได้แม้ทัพ บังคับเสนามารในที่ประชุมนี้ตั้งนี้แล้ว ก็เอา ฝ่ามือตบพื้นดิน ทำเสียงอย่างน่ากลัว เหมือน เมฆที่ทำให้ฝนตก คำรามอยู่ พร้อมกับฟ้าแลบ ในเวลานั้น พญามาร ไม่อาจทำให้ใคร ๆ เป็นไปในอำนาจของตนได้ จึงได้เดือดดาล แล้วกลับไป

(๓๔๓) พระศาสดา ผู้มีดวงตา ทรง พิจารณาจนทราบเนื้อความนั้น หมดสิ้นแล้ว แต่นั้นจึงตรัสเรียกพวกพระสาวกผู้ยินดีใน พระศาสนาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กองทัพ มารมุ่งหน้ามา พวกท่านจงรู้จักพวกเขาไว้ ก็ ภิกษุเหล่านั้นฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าแล้ว และมารเมื่อจะหลีกไปจากพวกพระภิกษุผู้ ปราศจากราคะแล้ว ผู้ซึ่งตนไม่อาจทำแม้ชนของ พวกภิกษุเหล่านั้นให้หวั่นไหวได้ ได้กล่าวว่า สาวกทั้งหมดของพระองค์ ชนะสงครามแล้ว

ล่วงความกลัวเสียได้แล้ว เป็นผู้มียศ ปราภฏ
แล้ว ในที่ประชุมชน บันเทิงอยู่กับด้วยพระ
อริยเจ้าทั้งหลายแล.”

มหาสมัยสูตรที่ ๗ จบ

ที่.มหา. ๑๐/๓๓๑-๓๔๓/๒๑๖-๒๒๕ มจร./๒๘๗-๒๙๗ มมร.,

/๒๘๔-๒๙๓ คน.

จากเรื่องในมหาสมัยสูตรที่แปลออกให้อ่านกันนี้ย่อว่าแต่ผู้อ่านโดยทั่วไปเลย แม้แต่ข้าพเจ้าเองก็อดสงสัยไม่ได้ว่า เรื่องราวในพระสูตรนี้จะถือว่าเป็นพุทธพจน์ทั้งหมดได้หรือไม่ หรือว่าอาจจะเป็นพุทธพจน์บางตอนหรือบางส่วน แล้วก็มีการแต่งเพิ่มเติมเสริมขึ้นในภายหลังแล้วก็อ้างว่าเป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ทั้งหมด ที่ข้าพเจ้าสงสัยก็เพราะมีข้อความบางตอน ทำให้เข้าใจว่า อาจไปนำเอาเรื่องเทวดาที่มีชื่อเสียง และเป็นที่น่าเชื่อถืออย่างสูงในศาสนาพราหมณ์มาใส่ไว้ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ในศาสนาพุทธว่า แม้แต่เทพผู้ยิ่งใหญ่ในศาสนาพราหมณ์ก็มาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยเหมือนกัน เช่น ที่มี

กล่าวถึง พวกเทพปฐวี อาโป เตโช วาโย ซึ่งเทพเหล่านี้ ตามคติของศาสนาพราหมณ์ถือว่า เป็นเทพผู้รักษา หรือ เป็นผู้สร้าง ดิน น้ำ ลม ไฟ ดังเช่นมีเรื่องกล่าวไว้ในเรื่อง รามเกียรติ์ ซึ่งได้พูดถึงพระพาย พระอัคนี อย่างนี้เป็นต้น และที่แปลกมากอีกอย่างหนึ่งก็คือ มีการ กล่าวถึง พระหริ ก็มาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยเหมือนกัน ซึ่ง สำนวนในมหา สมัยสูตรตอนนี้ใช้คำว่า “อถาดู หรโย เทวา” ซึ่งแปลว่า “อหนึ่ง หริเทพทั้งหลายก็มา”

คำว่า หริ นี้ ตามความหมายของศัพท์ทานุกรม ภาษาบาลีโดยทั่วไป ก็หมายถึง พระนารายณ์ ทั้งนี้ ไม่เคยมีความหมายเป็นอย่างอื่น เช่น คัมภีร์ อภิธาน์-ปทีปิกา ซึ่งทรงแปลโดย สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ หน้า ๖ ข้อ ๑๖ ได้กล่าวไว้ว่า :-

“คำที่เป็นชื่อของพระนารายณ์หรือวิษณุ มีอยู่ ๕ คำ คือ วาสุเทโว, หริ, กณโฑ, เกสโว, จกุกปาณิ”

“คำที่เป็นชื่อของพระอิศวรหรือศิวะ มี ๕ คำ คือ:- มหิสสุโร, สีโว, สูลี, อิสสุโร, ปสุปติ.”

ส่วนในหนังสือดิกชันนารี บาลี-อังกฤษของริสเดวิสต์ ไม่มีคำแปลอันนี้ แต่ใน ดิกชันนารี อสาธารณนาม

ของศาสตราจารย์มาลาลาเสเกอร์ ได้กล่าวไว้ว่า “คำว่า **หริ** นี้เป็นชื่อของเทวดาพวกหนึ่ง หรือชั้นหนึ่งที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมหาสมัยสูตร เทวดาพวกนี้มีชื่อว่า **หริ** เหมือนกันหมดทุกองค์” (Harayo-deva: A class of devas present at the preaching of the Mahasamaya Sutta. The commentary explains that they were all Named Hari) และในคัมภีร์สุมังคลวิสาสินี ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายพระสูตรนี้ ก็กล่าวไว้แต่เพียงว่า พวกเทวดาที่ชื่อว่า **หริ** ก็มา (อถาคู หรโย เทวาติ หริเทวา นาม อาคตา -สุ.วิ. หรือ ที.อฎ. ๒/๓๘๖ มมร./๓๐๖ มจร.) ส่วนในคัมภีร์ฎีกา ของอรรถกถาตอนนี้ไม่มีอธิบาย ฉะนั้น จึงไม่รู้ความหมายอะไรมากไปกว่านี้

และอีกแห่งหนึ่งที่น่าสงสัยก็คือ ตอนที่กล่าวถึงว่า “จันทเทพบุตรและสุริยเทพบุตร ตลอดทั้งเทพที่อยู่ประจำนักษัตร (คือดาวนพเคราะห์ต่าง ๆ) ทั้งหลายก็มา เทพผู้ทำให้ฝนตก ทำให้ฟ้าร้อง ก็มา” ซึ่งข้อความในคัมภีร์ใช้สำนวนดังนี้

จนทสฺสุปนิสา เทวา จนทมาคฺฐ ปุรกฺขตฺวา
 สุริยสฺสุปนิสา เทวา สุริยมาคฺฐ ปุรกฺขตฺวา
 นกฺขตฺตานิ ปุรกฺขตฺวา อาคฺฐ มนฺทฺวลาหกา

แปลว่า :- เทพทั้งหลายที่อาศัยพระจันทร์ ทำพระจันทร์ไว้เบื้องหน้าก็มา เทพทั้งหลายที่อาศัยพระอาทิตย์ ทำพระอาทิตย์ไว้เบื้องหน้าก็มา เทพทั้งหลายกระทำการกษัตริ์ทั้งหลายไว้เบื้องหน้าก็มา เทพมันทวลาหาก็มา

ตามลัทธิของศาสนาพราหมณ์มีกล่าวไว้ว่า **พระศิวะ** ซึ่งเป็นพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สถิตอยู่ที่เขาไกรลาสนั้น ในบางครั้งพระองค์จะนำเอาพระจันทร์มาทำเป็นปิ่นปักผมและสุริยเทพบุตรนั้นก็จับซีรธ ซึ่งมีล้อเป็นดวงอาทิตย์วนรอบเขาพระสุเมรุเป็นประจำ เรื่องต่าง ๆ ในตำนานนี้ของศาสนาพราหมณ์นั้น จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า มีบางยุคบางสมัยที่ผ่านมา ภายหลังจากพุทธเจ้าปรินิพพานนานแล้วนับเป็นร้อย ๆ ปี หรือพันปีนี้ได้มีการแต่งพระสูตรเรื่องนี้เพิ่มเติม โดยอาศัยเรื่องเดิมที่มีจริง คือเรื่อง ที่ พระองค์ได้ตรัสเล่าให้พระอานนทฟังว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระองค์จะนำเอาพระสถิตอยู่ที่เขาไกรลาสว่า พระศิวะ

คราวที่พระองค์ประทับอยู่ที่ป่ามหาวันนั้น ได้มีเทวดาต่าง ๆ มาเฝ้าจริง แต่คงจะไม่ใช้เทวดาทั้งหมดตามที่กล่าวไว้ในมหาสมัยสูตรนี้ ซึ่งเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ จะต้องรอให้ข้าพเจ้าค้นคว้าอ่านเรื่องทำนองนี้จากคัมภีร์ต่าง ๆ ให้ทั่วถึงก่อน แล้วจึงจะวินิจฉัยได้ว่าเรื่องจริง ๆ นั้นเป็นอย่างไรแน่

พระพุทธเจ้าทรงทราบชื่อของต้นไม้ สัตว์น้ำ สัตว์บก

ตลอดทั้งชื่อของพวกเทวดาทั้งหลายได้อย่างไร

จากข้อความที่กล่าวถึงว่า พระพุทธเจ้าทรงพากิษุ ๕๐๐ รูป ไปที่สระนวกุเหว่า และรับสั่งว่า “ถ้าภิกษุองค์ไหนต้องการจะทราบชื่อของปลาทั้งหลายในสระนั้น หรือชื่อของสัตว์ทั้งหลายในป่าหิมพานต์นั้น พระองค์ก็สามารถที่จะทรงบอกชื่อได้ทั้งหมด” และจากเรื่องในมหาสมัยสูตรนี้ ก็แสดงให้เห็นว่า พระองค์สามารถที่จะทรงบอกชื่อพวกเทวดาได้ทั้งหมดเช่นเดียวกัน ปัญหาที่มีอยู่ว่า พระองค์จะทรงทราบได้อย่างไร เพราะโดยธรรมดาชื่อ

ของสิ่งต่าง ๆ นั้นเป็นคำสมมติ ซึ่งแต่ละชาติแต่ละภาษาก็จะเรียกไม่เหมือนกัน และเป็นการเหลือวิสัยที่จะทราบได้ ถ้าไม่เคยเรียนรู้มาก่อน อันนี้คือปัญหาใหญ่ที่เราจะต้องวินิจฉัยกันก่อน

แต่อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะพิจารณาว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้จักชื่อของสิ่งเหล่านั้นได้อย่างไร ทั้ง ๆ ที่ไม่ต้องทรงเรียนรู้มาก่อน ข้าพเจ้าใคร่จะให้ท่านได้ศึกษาถึงเรื่องนี้ก่อนคือ เรื่อง **อจินไตย** แปลว่าเรื่องที่ไม่ควรคิด ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ดังนี้ :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อจินไตย ๔ อย่างนี้ไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า อจินไตย ๔ คือ :-

๑. **พุทธวิสัย** แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

๒. **ณานวิสัย** แห่งผู้ได้ฌาน เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

๓. **วิบากแห่งกรรม** เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

๔. **โลกจินตา** (ความคิดในเรื่องโลก) เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่แล อจินไตย ๔ ไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า อ.จตุกก. ๒๑/๗๗/๔๑ มจร.๑๐๔ มมร./๑๑๐ คน.

*อนึ่ง ในอรรถกถา (มโน.ปุ. หรือ อ.อญ. ๒/๓๖๐ มจร./๔๑๖ มมร.) อธิบายว่า คำว่า พุทธวิสัย นั้น หมายถึง ปวัตติ ความเป็นไป และ อานุภาพ ของ พุทธคุณทั้งหลาย เช่น พระพุทธเจ้าทรงมีสัพพัญญุตญาณ ดังนี้เป็นต้น (พุทธวิสัยติ พุทธธานิ วิสัย, สพพญุตญาณาทินิ พุทธคุณานิ ปวัตติ จ อานุภาโว จ) ซึ่งในที่นี้หมายความว่า ความเป็นไปและอานุภาพของ สัพพัญญุตญาณเป็นต้นนั้น ไม่ควรคิดถึงเหตุผลว่าเป็นไป

ได้อย่างไร เพราะถึงคิดอย่างไร ก็ไม่มีทางจะเข้าใจ จะกลายเป็นบ้าเสียสติไปก่อน หรือไม่เป็นบ้าก็จะลำบากเปล่า

ในเรื่อง **ฌานวิสัย** นั้น ท่านอธิบายว่า หมายถึง **วิสัยของผู้ที่ได้ฌานและได้อภิญญาด้วย (ฌานวิสัยตีอภิญญาฌานวิสัย)** หมายความว่า ผู้ที่ได้ฌานขั้นสูงนั้น สามารถแสดงปาฏิหาริย์ได้ต่าง ๆ เช่น หายตัวได้ เหาะได้ แปลงตัวได้ เดินบนน้ำได้ ดำดินได้ เดินผ่านกำแพง หรือภูเขาทะลุไปอีกด้านหนึ่งได้ สามารถระลึกชาติได้ มีตาทิพย์ หูทิพย์ อ่านใจคนอื่นได้ อย่างนี้เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร พระองค์ตรัสว่า ไม่ควรคิด เพราะถึงคิดอย่างไร ก็ไม่มีทางจะเข้าใจเหตุผล จะกลายเป็นบ้าหรือลำบากไปเปล่า ๆ

อีกข้อหนึ่งคือ **วิบากของกรรมต่าง ๆ** ที่ให้ผลอย่างนั้นอย่างนี้ อันนี้ก็ไม่ควรคิดเหมือนกันว่า ทำไมจึงมีผลอย่างนั้นอย่างนี้ เช่นในกรณีของผู้ให้ทานมามาก ก็จะมีผลทำให้เกิดมาร่ำรวย ผู้ที่ฆ่าสัตว์มามากก็จะทำให้อายุสั้น หรือผลของกรรมชั่วจะทำให้ไปเกิดในอบายภูมิ ผลของกรรมดีจะทำให้ไปเกิดในสวรรค์อย่างนี้เป็นต้น เรื่อง ราวต่าง ๆ ในทำนองนี้ ก็ไม่ควรคิดเหมือนกัน แต่

ในอรรถกถาอธิบายไว้แต่เพียงสั้น ๆ ว่า “วิบากของกรรมทั้งหลายเช่นกรรมที่จะพึงให้ผลในชาตินี้เป็นต้น ไม่ควรคิด” (กมมวิปาโกติ ทิฏฐมมเวทนียาทีนํ กมฺมานํ วิปาโก)

ส่วนข้อ โลกจินตา นั้น ท่านอธิบายไว้อย่างนี้ว่า “ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ใครหนอเป็นผู้สร้างหรือกระทำขึ้นมา มหาปฐพี มหาสมุทร สัตว์ทั้งหลาย ภูเขา ต้นไม้ต่าง ๆ เช่น ต้นมะม่วง ต้นตาล ต้นมะพร้าวอย่างนี้เป็นต้น ใครหนอเป็นคนสร้าง หรือกระทำมันขึ้นมา เรื่องในทำนองนี้ เรียกว่า โลกจินตา ซึ่งแปลว่า ความคิดในเรื่องโลก” เรื่องเหล่านี้ถือว่าเป็น อจินไตย อย่างหนึ่ง (โลกจินตาคติ เกณ นฺ โข จนฺทิมสุรียา กตา เกณ มหาปฐวี เกณ มหาสมุทฺโท เกณ สตฺตฺตา อุปฺปาติตา เกณ ปพฺพตา เกณ อมพฺพตลนาฬิเกราทโยติ เอวรูปา โลกจินตา)

อนึ่ง เมื่อได้ศึกษาเรื่องอจินไตย ดังที่กล่าวมาแล้ว บางคนก็อาจจะคิดว่า เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงชื่อของสิ่งต่าง ๆ ได้เอง โดยไม่ต้องทรงเรียนรู้มาก่อนนี้ก็น่าจะเลืกคิดได้แล้ว เพราะการที่พระพุทธเจ้าทรงทราบเช่นนั้น เป็นเรื่องของศัพท์ปัญญาญาณ เป็นพุทธวิสัยโดยตรง แต่สำหรับข้าพเจ้าคิดว่า ข้อนี้น่าจะเป็นการห้ามเฉพาะผู้

ที่ไม่มีพื้นพอบที่จะเข้าใจสิ่งเหล่านี้ได้ เช่นในเรื่องฉนวนวิสัย นั้น ถ้าได้ศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจโดยละเอียด ซึ่งหมายถึง ต้องศึกษาเรื่อง อภิญญาให้เข้าใจถึงเหตุผลโดยละเอียด แล้วก็อาจจะคิดถึงเรื่องอจินไตยข้อนี้ได้บ้าง โดยเฉพาะ ในเมื่อเข้าใจเหตุผลจริง ๆ แล้ว ก็จะทำให้เราเชื่อในเรื่อง พุทธวิสัย เรื่องฉนวนวิสัย และ เรื่องวิบากของกรรม ได้ บ้างพอสมควร เพราะคนที่เป็นนักคิดเป็นพวกพุทธิจริตนั้น ถ้าเรื่องไหนเขาไม่เข้าใจเหตุผลต่าง ๆ แล้ว เขาจะไม่ยอม เชื่อในเรื่องนั้น และการเชื่อดังที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งจำเป็น สำหรับชาวพุทธโดยทั่วไป ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะลองอธิบาย ถึงเหตุผลในเรื่องนี้ดู เพื่อว่าจะมีบางคนเข้าใจ และ ยอมรับในเรื่องสัพพัญญุตญาณของพระพุทธรองค์ ดังที่ ได้กล่าวมาแล้วนั้นได้บ้าง ส่วนเรื่องโลกจินตตามที่ อรรถกถา ได้อธิบายไว้นั้น ข้าพเจ้าจะไม่วินิจฉัย เพราะ เห็นว่าอยู่ ไกลเกินไปที่จะพิจารณาเรื่องนี้ให้เข้าใจได้ และเห็นว่าไม่ จำเป็นจะต้องรู้ไปถึงขนาดนั้น

สัพพัญญุตญาณเกิดขึ้นได้อย่างไร

สำหรับผู้ที่เข้าใจและยอมรับในเรื่อง สัพพัญญุตญาณ ซึ่งมีคำอธิบายไว้อย่างหนึ่งว่า สัพพัญญุตญาณ นั้น เป็นอปปภุทตญาณ หรือ อนาวรณญาณ ซึ่งแปลว่าเป็นญาณที่ไม่ติดขัด ไม่มีอะไรมาทักหรือขวางได้ หมายความว่า ถ้าพระพุทธรองค์ทรงปรารภนาที่จะรู้อะไรแล้ว เป็นอันรู้ได้ทุกอย่าง แม้เรื่องนั้น ๆ จะไม่เคยทรงรู้เห็นมาก่อน ไม่เคยทรงศึกษามาก่อน ก็สามารถที่จะทรงรู้ได้และรู้ได้โดยไม่ผิดด้วย ขอได้โปรดจำไว้ด้วยว่า คำว่า สัมมาสัมพุทธะ ก็ดี สัพพัญญู ก็ดี ทั้งสองคำนี้ มีความหมายอย่างเดียวกัน

พระพุทธเจ้าสามารถที่จะทรงรู้แจ้งทุกสิ่งทุกอย่างได้ด้วยตนเอง หรือจากตนเอง และรู้ได้อย่างถูกต้อง ไม่มีการผิดพลาดเลย นี่คือความหมายของคำว่า สัมมาสัมพุทธะ และคำว่า สัพพัญญู คราวนี้มาถึงปัญหาว่า พระองค์ทรงรู้แบบที่ว่านี้ได้อย่างไร

เหตุผลอันที่จะทำให้เข้าใจเรื่องนี้ ก็คือ :-

๑. พระพุทธเจ้าทรงสามารถที่จะระลึกชาติของใคร ๆ ก็ได้ และระลึกได้โดยไม่มีขีดจำกัด การระลึกชาติได้ ก็คือ

การนี้ก็ได้ถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวในหนหลัง แม้ว่าเรื่องนั้นจะล่วงผ่านมาแล้วนับเป็นร้อย ๆ ชาติ พันชาติ หรือนานนับเป็นกัปก็ทรงสามารถที่จะระลึกได้ การระลึกชาติได้นี้ ก็เหมือนกับเราเรียนรู้อะไรมา เคยมีประสบการณ์มาอย่างไร เคยรู้อะไรมา เมื่อมีความจำดี ก็ทรงสามารถที่จะระลึกถึงสิ่งที่เคยรู้เคยเห็นเคยได้ยินมาได้ทั้งหมด และ สำหรับพระพุทธรเจ้าเคยผ่านการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ มากมายในอดีตชาติ พระพุทธรเจ้าเคยทรงศึกษาแม้กระทั่งวิชาการครุฑการจักสาน และศิลปะอื่น ๆ ทุกชนิดเท่าที่เคย มีมาแล้วในอดีต ซึ่งเรื่องเหล่านี้ เราจะศึกษาได้จากเรื่องชาดกต่าง ๆ ที่พระองค์ตรัสเล่าถึงเรื่องอดีตชาติของพระองค์ ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่พระองค์จะอาศัย ความรู้เก่า ๆ ที่เคยผ่านมาในอดีต แม้จะนานนับเป็นร้อย ๆ ชาติ หรือ พันชาติหรือมากกว่านั้น พระองค์ก็ทรงทำได้ นี่คือเหตุผลอันหนึ่งที่ทำให้พระองค์ทรงทราบถึงชื่อของสิ่งต่าง ๆ โดยไม่ต้องเรียนรู้มาก่อนในชาตินี้

๒. พระพุทธรเจ้าทรงสามารถที่จะอ่านเอาจากสิ่ง ๆ นั้นได้ ทำนองเดียวกับหมอซีวกโกมารภัจจ์ ซึ่งมีเรื่องเล่าไว้ว่า เมื่อท่านเรียนจบวิชาแพทยจากนครตักกสิลาม

และเมื่อเดินทางผ่านป่า พบต้นไม้หรือพืชอะไรก็ตาม ก็
 สามารถที่จะถามเอาจากต้นไม้หรือพืชนั้น ๆ ว่า ชื่ออะไร
 มีสรรพคุณในทางไหน ต้นไม้หรือพืชนั้น ๆ จะสามารถ
 บอกได้ทั้งหมด ซึ่งเรื่องนี้บางคนอาจจะอธิบายว่า ถ้าเรื่อง
 ที่เล่ากันมานี้เป็นความจริง ก็แปลว่า **ท่านศึกษาวิชา
 พฤษศาสตร์มาจนจบสิ้น** ฉะนั้นเมื่อมาพบต้นไม้หรือ
 พืชชนิดไหน จึงรู้จักได้ทั้งหมด

และอีกอย่างหนึ่งคือ **หมอชีวโกมารภักจ์ เคยฝึก
 สมาริมาได้ถึงขั้นสูง** คือถึงขั้นที่จะฟังไปยังต้นไม้หรือพืช
 ไต ๆ และตั้งคำถามเพื่อต้องการจะรู้เรื่องใดแล้ว ก็จะได้
 รับคำตอบจากต้นไม้ นั้น หรือพืชนั้น ๆ ได้เสมอ ซึ่งเรื่อง
 อย่างนี้ คนที่ไม่ทราบถึงเรื่องฉานวิสัยก็อาจจะไม่ยอมรับ
 เลยว่าเรื่องอย่างนี้เป็นไปได้ แต่สำหรับข้าพเจ้าเชื่อว่าเรื่อง
 อย่างนี้ เป็นไปได้ ก็เพราะมีเหตุผลส่วนตัวเช่นนี้คือ :-

ข้าพเจ้าเคยพิจารณาพฤติกรรมของพืชและเข้าใจ
 มานานแล้วว่า **ต้นไม้หรือพืชทุกชนิดมีวิญญาณ โครงสร้าง
 ของพืชทุกชนิดเกิดจากวิญญาณในพืช** เมื่อเราสามารถ
 เข้า สมาริไปสัมผัสกับวิญญาณในพืชได้ ก็สามารที่จะรู้
 ได้ว่า พืชชนิดนั้น ๆ ชื่ออะไร มีคุณสมบัติอย่างไร แต่ทั้งนี้

ต้องมีความรู้ในเรื่องนี้ซึ่งเป็นความรู้ในปัจจุบันเป็นพื้นฐานอยู่ด้วย ไม่เช่นนั้นจะอ่านไม่ออก หรือพูดออกมาเป็นภาษาให้คนในปัจจุบันรู้ไม่ได้ ซึ่งถ้าหากความรู้ในปัจจุบัน ยิ่งมีมาก และรู้อย่างละเอียดลึกซึ้งมากเท่าไรก็ยิ่งจะเป็น การง่ายต่อการที่จะรู้และเข้าใจเรื่องพีชได้เร็วและกว้างขวางยิ่งขึ้นเท่านั้น ซึ่งผิดกับคนที่เรียนรู้มาโดยอาศัยประสาทสัมผัสอย่างเดียว แต่ไม่มีสมาธิขั้นสูงดังที่กล่าวมา เขาก็จะรู้ได้เฉพาะเท่าที่เรียนมาเท่านั้น ส่วนคนที่มีสมาธิสูงจริง ๆ นั้น จะรู้ได้แม้กระทั่งสิ่งที่ไม่เคยเรียนรู้มาก่อน ซึ่งจะรู้ได้มากแค่ไหนอย่างไร ขึ้นอยู่กับขั้น ๒ ประการ คือ การเรียนรู้ในปัจจุบันกับกำลังของสมาธิว่าสูงแค่ไหน แต่ถ้าสมาธิไม่ได้มาตรฐานแล้ว การรู้โดยวิธีฟังไปยั้งต้นไม้แล้วจะรู้เรื่องของต้นไม้ได้เองโดยไม่มีใครบอก หรือไม่เคยรู้มาก่อน เป็นสิ่งที่เป็นไปได้

๓. ถ้ามจากพวกโอปปาติกะที่เคยรู้เรื่องนั้น ๆ มาก่อน ซึ่งเรื่องในทำนองนี้ เป็นสิ่งที่พระพุทธรเจ้าทรงทำได้นั่นนอน หรือบางทีไม่ทันต้องให้ถาม แต่โอปปาติกะที่รู้ใจหรืออ่านใจของพระองค์ได้ ก็สามารถบอกได้ทันทีอย่าลืมน่า พวกโอปปาติกะทุกประเภท โดยเฉพาะพวกที่

เรียกกันว่า รุกขเทวดา หรือ ภูมมเทวดา หรือ บรรดา เจ้าพ่อ เจ้าป่า เจ้าเขาทั้งหลายนั้น พวกนี้เมื่อก่อนก็เคยเป็นมนุษย์มาแล้ว บางคนก็มีความรู้ในเรื่องพืช เรื่องสมุนไพร เรื่องต้นไม้ตลอดทั้งพวกสัตว์ป่าทั้งหลาย เป็นอย่างดี ความรู้ในเรื่องเหล่านี้แม้ตายไปแล้วก็ไม่สูญ ยังคงติดตัวไปอีก ทั้งนี้ก็เพราะมีหลักธรรมอยู่ว่า บรรดาเจตสิกทั้งหลาย คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธและสังขารขันธ (สังขารที่เป็นนามธรรม) สิ่งเหล่านี้ เป็นคุณสมบัติของวิญญูญาณ ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่ติดตามวิญญูญาณไปได้ ดังเช่นในหนังสือเรื่องการสำรวจโบราณสถาน ซึ่งได้พิมพ์มานานแล้ว และเดี๋ยวนี้ก็ยังมียุ่่นั้น ในหนังสือเล่มนี้ได้บันทึกคำบอกเล่าถึงประวัติของโบราณสถานต่าง ๆ โดยผู้ที่เล่าก็คือพวกโอปปาติกะ ซึ่งเมื่อก่อนเคยเกิดเป็นคนอยู่ในสมัยนั้น ๆ เช่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราช สามารถบอกถึงประวัติความเป็นมาของโบราณสถานที่จังหวัดสุโขทัยได้ถูกต้องอย่างน้อยอัศจรรย์อย่างนี้เป็นต้น หรือตัวอย่างที่พบในหนังสือวิญญูณบ่อย ๆ ก็คือ พระดำรัสของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งมีมากมาย จากตัวอย่างเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่ตายไปนั้น ความรู้ความสามารถต่าง ๆ

ในขณะที่ยังเป็นมนุษย์อยู่นั้นไม่ได้สูญเสียไปพร้อมกับความตาย ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ที่พวกโอบปาติกะจะบอกให้รู้ชื่อของสิ่งต่าง ๆ ได้ โดยไม่ต้องเรียนรู้มาก่อนหรือต้องถามใครในโลกมนุษย์

๔. เหตุผลอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุผลที่สำคัญยิ่ง คือ เพราะเหตุที่พระพุทธองค์ ได้ทรงบรรลุถึงพุทธภาวะ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า **ศัพท์ปัญญาภาวะ** ซึ่งผู้ที่จะบรรลุถึงภาวะอันนี้ได้ นั้น จะต้องเป็นผู้ที่สามารถเข้านิโรธสมาบัติได้ โดยธรรมดาผู้ที่ได้ฌานชั้นสูงนั้นถึงแม้จะได้ถึงชั้นสูงสุด คือเนวสัญญานาสัญญายตนะฌานก็ตาม และถึงแม้จะได้อภิญญาครบทั้งห้า คือได้อิทธิวิธี ทิพยโสต เจโตปริยญาณ บุพเพนิวาสานุสติญาณ และจตุปปาตญาณ สูงสักเพียงไรก็ตาม หากไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ยังไม่ได้เอาสวักขยญาณ ก็ไม่อาจจะเข้านิโรธสมาบัติได้ ผู้ที่จะเข้านิโรธสมาบัติได้นั้น นอกจากจะเป็นผู้ชำนาญในการเข้า สมาบัติทั้งแปดแล้ว อย่างต่ำจะต้องเป็นพระอริยบุคคลชั้น พระอนาคามีด้วย จึงจะสามารถเข้านิโรธสมาบัติได้ แต่โดยปกติแล้ว พระอนาคามีที่สามารถเข้านิโรธสมาบัติได้นั้น ไม่เคยปรากฏตัวอย่างในคัมภีร์ มีกล่าวไว้แต่ในทาง

หลักวิชาเท่านั้น ตัวอย่างของผู้ที่เข้านิโรธสมบัติได้
เท่าที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มีแต่พระอรหันต์ ที่ชำนาญใน
สมบัติทั้งแปด เท่านั้น

การเข้าถึง พุทธภาวะ หรือ สัพพัญญูตภาวะ นี้
ในคัมภีร์ของเราไม่มีอธิบายไว้อย่างชัดเจน แต่ในคัมภีร์
พุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้กล่าวไว้อย่างนี้ว่า :

“ขนาดของใจนั้นใหญ่หลวง (ใจในที่นี้หมายถึง
The essence of mind) เหมือนกันกับขนาดของ
อากาศ (**space**) มันเป็นสิ่งที่บัญญัติไม่ได้ คือมันไม่ใช่
ของกลม หรือของเป็นเหลี่ยม ไม่ใช่ของโตหรือของเล็ก
ไม่ใช่ของ เขียวหรือเหลือง แดงหรือขาว ไม่ใช่ของที่มีบน
มีล่าง ไม่ใช่ของสั้นหรือยาว ไม่ใช่ความข้งหรือความขึ้น
ไม่ใช่ความถูกหรือความผิด ไม่ใช่ของดีหรือของชั่ว ไม่ใช่
ของ อันแรกหรืออันสุดท้าย”

“ความว่างอันไม่มีขอบเขตจำกัดของสากลจักรวาล
เป็นสิ่งที่มีความจุมาก พอที่จะรวมเอาสิ่งต่าง ๆ ตั้งแสน ๆ
สิ่งซึ่งมีรูปและสัณฐานแปลก ๆ กัน เข้าไว้ในตัวมันได้
สิ่งเหล่านั้น เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดาว ทั้งหลาย

ภูเขา แม่น้ำ แผ่นดิน น้ำพุ ลำธาร พุ่มไม้ ป่าไม้ คนดี คนชั่ว ฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว เมืองสวรรค์ เมืองนรก มหาสมุทร ภูเขาทั้งหลาย ในเทือกเขามหาเมรุ (หิมาลัย) อากาศนั้นซึมเข้าไปมีอยู่ทั่ว ในสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ทั้งหมดนี้ และความว่างแห่งธรรมชาติแท้ของเรา (ธรรมชาติแท้ของเราคือจิตเดิม หรือ **The essence of mind**) ก็เข้าไปมีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ อย่างเดียวกัน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งใหญ่หลวงก็เพราะมันรวมสิ่งต่าง ๆ เข้าไว้หมดโดยที่สิ่งทุกสิ่งนั้น มันอยู่ในตัวธรรมชาติแท้ของเราเมื่อเราพบเห็นความดี หรือความชั่วก็ตาม ของบุคคลอื่น เราไม่ถูกมันดึงดูดให้ชอบ หรือไม่ถูกมันผลักให้ชัง หรือเราไม่เกี่ยวเกาะกับมัน เมื่อนั้นลักษณะแห่งจิตใจของเราเป็นของว่างเท่ากับมัน เมื่อนั้นลักษณะแห่งจิตใจของเราเป็นของว่างเท่ากับอากาศ ด้วยเหตุนี้เราจึงกล่าวว่า ใจของเราใหญ่หลวง...”

“ใจนั้นมีขนาดแห่งความจุใหญ่หลวง โดยเหตุที่ใจนั้นสิ่งซึม (ติดเนื่องเป็นอันเดียวกันทั่วไป) ตลอดสากลจักรวาล เมื่อเรานำมันมาใช้ เราก็สามารถจะทราบอะไรได้หลายสิ่งจากบรรดาสิ่งที่มีอยู่ทั้งหมด แต่เมื่อใดเราใช้มัน โดยเต็มขนาดของมัน เมื่อนั้น เราก็ทราบได้สารพัดสิ่ง

‘ไม่มีอะไรเหลือ รู้ทุก ๆ สิ่งภายในหนึ่งสิ่ง และรู้หนึ่งสิ่งภายในทุก ๆ สิ่ง เมื่อใดใจของเราทำหน้าที่ของมันโดยไม่ติดขัด และเป็นอิสระที่จะไปหรือมา เมื่อนั้นเชื่อมั่นว่ามันอยู่ในภาวะแห่งปรัชญา’

จากหนังสือสูตรเว่ยหล่าง แปลโดยท่านพุทธทาสภิกขุ หน้า ๓๔ - ๓๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๗

การเข้าถึง **พุทธภาวะ** หรือ **สัพพัญญุตภาวะ** นั้น ก็คือสามารถเข้าถึงความว่างได้อย่างสมบูรณ์ คือแม้ในใจส่วนลึก (ภวังคจิต) ก็ไม่มีความรู้สึกนึกคิดใด ๆ ทั้งสิ้น พร้อมทั้งกิเลสทุกอย่างในสันดานก็ไม่มีเลย เรียกว่า เป็นพระอรหันต์จริง ๆ ซึ่งในเมื่อเป็นพระอรหันต์แล้วก็หมายความว่า สังโยชน์ทั้ง ๑๐ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปภิมะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา ไม่มี

ให้สังเกตคำว่า **อุทธัจจะ** กับ **อวิชชา** คือถ้าอุทธัจจะไม่มีก็หมายความว่า **ในใจมีความสงบอย่างยิ่ง** การเข้าถึงนิพพานในความหมายอันหนึ่ง ก็คือการเข้าถึงบรมสันติ และถ้าอวิชชาไม่มี ก็หมายความว่า **มีแต่วิชชา** คือ การ

รู้แจ้งในสิ่งต่าง ๆ เป็นการรู้แจ้ง อย่างชนิดที่แน่ใจที่สุด
ไม่มีความสงสัยหรือเคลือบแคลงใด ๆ เหลืออยู่เลย

อนึ่ง คำว่า เข้าถึงนิโรธสมาบัติ นั้น หมายถึง
การเข้าถึงความดับสนิท ตามคำภาวนาที่ว่า ภวนิโรธ
นิพพาน ความดับไม่มีเหลือแห่งภพ (คือการดับได้อย่าง
สนิท) คือนิพพาน และเป็นการดับในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่
ซึ่งเป็นการพิสูจน์ให้รู้แจ้งด้วยตนเองว่า การเข้าถึงนิพพาน
นั้นเป็นอย่างไร ตีวิเศษอย่างไร สมจริงหรือไม่กับคำที่
พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “นิพพาน ปรม ฆทนต์ พุทธา”
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นสิ่งสูงสุด” และ
สมจริงหรือไม่กับปรากฏการณ์ที่เหมือนกันหมดทุกองค์
คือใครก็ตามเมื่อได้บรรลุถึงภาวะอันนี้แล้ว จะทำให้เบื่อ
หน่ายในการเกิดทุกอย่าง ไม่ว่าจะเกิดเป็นอะไรวิเศษ
สูงสุดแค่ไหน ก็ไม่พึงปรารถนา และการที่จะไม่เกิดอีก
นั้นก็เป็นการสมควรใจ เต็มใจเองที่จะไม่เกิด มันเหมือน
กับคนที่เกิดมามีตาดี ไม่มีใครสมควรใจจะกลับไปเกิดเป็น
คนตาบอดอีก ถึงแม้ว่าการอยู่ในโลกแห่งคนตาบอดนั้น
จะสนุกสนานเพลิดเพลินเพียงไรกับมโนภาพที่วาดขึ้นมา
ก็ตาม ก็จะไม่มีการคิดกลับไปเป็นคนตาบอดอีกขณะนั้น

อนึ่ง การเข้าถึงความดับสนิทดังที่กล่าวมานั้น ขอให้เข้าใจด้วยว่า ไม่เหมือนกับอะไรทั้งสิ้น เช่นคนนอนหลับ จิตก็ไม่ได้ดับ เพราะยังมีฝัน คนที่เข้าสมาธิได้ถึงขั้นไม่รู้สีกตัว ไม่รู้สึกถึงสิ่งภายนอก ในใจความนึกคิดไม่มี แต่ถึงกระนั้นจิตก็ไม่ได้ดับ เพราะจิตยังต้องยึดอยู่กับอารมณ์ อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ความรู้สึกข้างในยังมี คนที่สลบไม่รู้สีกตัว คนที่กำลังจะตาย แม้ถึงขั้นโคม่า ไม่รู้สึกอะไรเลย ในใจส่วนลึกก็ยังมีความรู้สึกนึกคิด และแล้วก็ยังจะ ต้องเกิดอีกในเมื่อไม่ใช่เป็นพระอรหันต์ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า วิสัยของคนทั่วไป ซึ่งไม่ใช่เป็นพระอรหันต์ และไม่ได้เข้านิโรธสมาบัติแล้ว จิตหรือวิญญาณจะไม่เคยดับสนิท เลย มีแต่การเกิดดับคือเกิดแล้วก็ดับ ดับแล้วก็เกิดอีก ภาวะอันนี้จะเป็นไปอย่างรวดเร็ว เหมือนกับการเกิดดับของเปลวไฟที่ปลายเทียนซึ่งกำลังลุกโพลงอยู่นั้น

การเข้าถึงนิโรธสมาบัติ แสดงให้เห็นว่า จิตได้มีความอิสระที่จะไปหรือมา หรือจะให้เป็นไปอย่างไร ก็เป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่ง จิตโดยธรรมดามีการเกิดดับเร็ว ขนาดไหน ความอิสระของจิตในเมื่อเข้านิโรธสมาบัติได้นั้น ก็จะมีภาวะแห่งความรวดเร็วเช่นเดียวกันขนาดนั้น ขอให้เทียบดูกับจิตที่ไม่เป็นอิสระ มีเครื่องถ่วงอยู่อย่างมาก เช่น

มินิวนรณทั้งห้าครอบงำอยู่ เมื่อตั้งใจจะให้จิตนิ่งไม่ให้คิดอะไรเลย หรือไม่ให้แสบไปไหน หรือจะให้ตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์อันใดนาน ๆ จะเห็นว่าทำไม่ได้ ส่วนจิตที่สงบจากนิวนรณทั้งห้าแล้ว จะทำได้ง่าย หรือจิตที่แม้จะตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียวเป็นเวลานานจนกระทั่งไม่รู้ถึงสิ่งภายนอก แต่ในเมื่อยังมีปิติ และสุขอยู่ในใจ ใจยังไม่เป็นอุเบกขาจริง ๆ สติยังไม่สมบูรณ์ทุกขณะจิต เมื่อตั้งใจจะให้จิตดับ ก็ทำไม่ได้ คือจิตไม่ยอมดับ ต่อเมื่อปิตินุชไม่มี มีแต่อุเบกขาและเอกัคคตา คือได้จตุตถฌาน จึงจะอธิษฐานให้จิตดับได้ แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ใช่เป็นการดับแบบเข้าถึงนิโรธสมาบัติ เพราะกิเลสในสันดานยังมีอยู่ กิเลสอันนี้จะคอยถ่วงหรือกัณมิให้จิตดับสนิทได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจิตยังไม่ได้เป็นอิสระอย่างสมบูรณ์เหมือนกับ ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ กิเลสในสันดานไม่มีแล้ว และกำลังสมาธิที่สูงถึงขั้นได้สมาบัติแปด ฉะนั้นจึงสามารถเข้านิโรธสมาบัติได้

ผู้ที่เข้าถึงนิโรธสมาบัติ ได้ชื่อว่า เข้าถึงพุทธภาวะ หรือ สัพพัญญูตภาวะ ซึ่งสามารถจะรู้อะไรได้ทุกอย่าง รู้ได้ทันที รู้ได้อย่างฉับพลัน รู้โดยไม่ต้องเรียนรู้มาก่อน

เพียงแต่ตั้งใจว่าต้องการจะรู้อะไร ความรู้ในเรื่องนั้น ๆ ก็จะมาปรากฏออกมาทันที ความสามารถอันนี้พระพุทธรเจ้าทรงมีแน่นอน และมีอย่างชนิดที่สมบูรณ์กว่าพระอรหันต์ใด ๆ ทั้งหมดด้วย ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ :-

๑. เพราะจิตของพระองค์เป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ ในฐานะที่เข้านิโรธสมาบัติได้ ซึ่งคุณสมบัติอย่างนี้ย่อมมีแก่พระอรหันต์ทุกองค์ที่เข้านิโรธสมาบัติได้ แต่แล้วพระอรหันต์ ทุกองค์มีความสามารถในอันที่จะรู้อะไรต่าง ๆ ไม่เท่ากันนั้น เป็นเพราะเหตุข้อที่ ๒ คือ :-

๒. เพราะบารมีทั้งสิบโดยเฉพาะคือ ปัญญาบารมีที่สะสมมาในอดีตไม่เท่ากัน เหมือนกับคนที่ได้สมาธิเท่ากัน แต่พื้นความรู้ที่มีอยู่ในสันดานไม่เท่ากัน ความสามารถในอันที่จะรู้อะไรต่าง ๆ ด้วยตนเองนั้นย่อมไม่เท่ากัน

อนึ่งการที่พระพุทธรเจ้าทรงเป็นสัพพัญญู คือทรงรู้อะไรสารพัด แม้กระทั่งเรื่องที่ไม่เคยเรียนรู้มาก่อน ก็สามารถที่จะรู้อะไรได้นั้น ยังมีเหตุผลอีกอันหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุผลที่คนทั่วไปยอมรับได้ยากมาก กล่าวคือ :-

บรรดาสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้หรือโลกไหนก็ตาม จะเป็นในโลกมนุษย์ หรือในโลกของโอปปาติกะ

จะเป็นวัตถุสิ่งของที่ไม่มีชีวิตหรือมีชีวิตก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างที่รวมกันเป็นเอกภาพเป็นสสารพลังงานต่าง ๆ นั้นทั้งหมดนี้ **โครงสร้างหรือแกน**ในของมัน ก็คือพลังงานที่ **เป็นนามธรรม** หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า **วิญญานสากล** ตามหลักพุทธศาสนา ในทางปรมาตม์ ได้แบ่งสิ่งต่าง ๆ ไว้เป็น ๒ ประเภท คือ **รูปธรรม** กับ **นามธรรม** รูปธรรมคือธาตุทั้ง ๔ นามธรรม ก็คือวิญญานพร้อมกับคุณสมบัติของมัน คือ เวทนา สัญญา และสังขาร รูปธรรม ทั้งหมดเป็นวัตถุมืดบอดไม่อาจจะรู้อะไรได้ ไม่ว่าโดยวิธี ไหน ๆ สิ่งที่สามารถจะรู้อะไร ๆ ได้นั้นมีอย่างเดียวคือ **วิญญานธาตุ** ซึ่งแปลว่า **ธาตุรู้** ขอให้สังเกตว่า ไม่ว่า สิ่งนั้น ๆ จะไร้ชีวิตหรือมีชีวิตก็ตาม ทุกอย่างจะมีโครงสร้าง มีกฎเกณฑ์ประจำตัวของมัน เมื่อพิจารณาดูทุกสิ่ง ทุกอย่างโดยละเอียดแล้ว จะพบว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น เป็นเสมือนเครื่องจักร หรือบ้าน หรืออะไรก็ตามซึ่งมี **โครงสร้างมีรูปแบบ** และ**โครงสร้างหรือรูปแบบเหล่านี้** สามารถจะอธิบายได้ทั้งหมด ผู้ที่รอบรู้ในวิชาเคมี ฟิสิกส์ ชีววิทยา ก็คือผู้ที่รอบรู้ในโครงสร้างของสิ่งต่าง ๆ อันเป็นของธรรมชาติ ปัญหามีอยู่ว่า โครงสร้างเหล่านี้

มันเกิดมาจากอะไร แต่ละอย่างมันเกิดขึ้นเองนั้น แน่นนอน แต่ทำไมจิตใจของมนุษย์ จึงสามารถเรียนรู้โครงสร้างเหล่านี้ได้ ผู้ที่สร้างเครื่องจักรขึ้นมา ก็คือจิตใจของวิศวกรผู้สร้างผู้ที่เรียนรู้ก็คือจิตใจของวิศวกร ผู้เรียนรู้ด้วยการเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของมันจนกระทั่งรู้แจ้งในเรื่องนั้น ๆ ว่า อันนั้นคืออะไร มีพฤติกรรมอย่างไร มีขึ้นมาหรือเกิดขึ้นมาเพื่ออะไร

สิ่งต่าง ๆ ในโลกหรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า เอกภพนั้น จะเป็นไปได้ไหมว่า สิ่งเหล่านี้เกิดจากวิญญูณ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า :

“มโน ปุพฺพกมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา”
มโน คือวิญญูณ เป็นรากฐาน หรือเป็นที่มาหรือเป็นมูลฐานของธรรมทั้งหลาย (คือทั้งรูปธรรม นามธรรม และกฎธรรมตา หรือกฎธรรมชาติทั้งหลาย) วิญญูณ ประเสริฐกว่าธรรมทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายเกิดมาจากวิญญูณ

ถ้าหากว่า พุทธพจน์อันนี้มีความหมายครอบคลุมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีข้อยกเว้นเลย ก็แปลว่า วิญญูณ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า วิญญูณธาตุ ซึ่งแปลว่า ธาตุรู้ นั้น

ธาตุนี้สามารถที่จะรู้อะไรได้ต่าง ๆ คือ รู้เรื่องรูปธรรมก็ได้ เรื่องนามธรรมก็ได้ รู้กฎธรรมชาติก็ได้ รู้เรื่องรูป เรื่อง เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ทั้งหลายก็ได้ รู้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ คือทางมนทวารก็ได้ สิ่งที่มีความสามารถเช่นนี้ มีอยู่อย่างเดียว เท่านั้นคือวิญญานธาตุ

คนและสัตว์ทั้งหลายมีวิญญาน เกิดจากวิญญาน นั้น ชาวพุทธโดยทั่วไปยอมรับ แต่ถ้าบอกว่า พืชหรือ ต้นไม้ทั้งหลายรวมทั้งพวกจุลินทรีย์ต่าง ๆ ก็มีวิญญาน ด้วยเหมือนกัน ชาวพุทธบางพวกเท่านั้นยอมรับ แต่ส่วนใหญ่ไม่ยอมรับ และถ้าบอกว่า แม้แต่ในวัตถุที่ไร้ชีวิต เช่น ก้อนอิฐ ก้อนหิน กรวดทราย แร่ธาตุต่าง ๆ ก็มีวิญญาน จะเห็นว่า น้อยมากที่จะยอมรับในเรื่องนี้ เช่นเดียวกับการที่จะเข้าใจเรื่องสัพพัญญุตภาวะ ของพระพุทธเจ้าได้จริง ๆ นั้นเป็นการยากมาก เหมือนกับคนทั้งหลายไม่ยอมรับ อย่างเด็ดขาดว่า ต้นไม้หรือพืชทั้งหลายมีวิญญาน และ ยิ่งจะให้ยอมรับไปถึงว่า วัตถุที่ไร้ชีวิตก็มีวิญญานด้วยนั้น จะเห็นว่ามีน้อยเพียงไร

ศัพท์บัญญัติภาวะคืออะไร มีจริงหรือไม่

เรื่อง ศัพท์บัญญัติภาวะ ซึ่งหมายความว่า “ใครก็ตามในเมื่อเข้าถึงภาวะอันนี้แล้ว ผู้นั้นสามารถที่จะรู้อะไรได้ทุกอย่าง รู้ได้ทันที รู้ได้อย่างฉับพลัน รู้โดยไม่ต้องเรียนรู้มาก่อน เพียงแต่ตั้งใจว่าจะรู้อะไร ความรู้ในเรื่องนั้น ๆ ก็จะปรากฏออกมาทันที” ซึ่งเรื่องนี้ได้เคยอธิบายมาบ้างแล้ว (ดูในเล่มนี้ตั้งแต่หน้า ๒๑๑ และตั้งแต่หน้า ๒๒๒) แต่เรื่องทั้งหมดที่อธิบายมานั้น ยังมีปัญหาอีก หลายอย่างซึ่งจะต้องอธิบายอีก ไม่เช่นนั้นจะทำให้เกิดความสับสนหรือเกิดความไม่แน่ใจ

อนึ่ง ที่จำเป็นต้องอธิบายอีก ก็เพราะข้อความในหนังสือสูตรเว่ยหล่างที่นำมาอ้างนั้น ถ้าอ่านเพียงแค่นั้นก็ไม่ค่อยจะมีปัญหาอะไร แต่สำหรับผู้ที่เคยอ่านหนังสือสูตรเว่ยหล่างนี้มาแล้ว และอ่านอย่างละเอียดตลอดทั้งเล่มนั้น ก็อาจจะเกิดความเข้าใจผิดได้ โดยเฉพาะบางคนอาจเข้าใจว่า :-

คำว่า “จิตเดิม” ในคัมภีร์ฝ่ายมหายานนั้น คงจะตรงกับคำว่า **จิตปภัสสร** ตามความหมายของคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท เพราะพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ปภัสสรมิท ภิกขเว จิตตํ ตณฺจ โข อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิลเสหิ อุปกฺกิลฺลิจฺจํ” ซึ่งแปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เป็นปภัสสร (ปภัสสรแปลว่า ผ่องแผ้วบริสุทธิ์) ก็แต่จิตนี้ที่เกิดเศร้าหมอง ไม่ผ่องแผ้วนั้น เป็นเพราะอุปกิเลสทั้งหลายที่จรมาเข้าไป ทำให้เศร้าหมอง”

พุทธพจน์บทนี้ มีอยู่ในคัมภีร์อังคุตตรนิกายเอวกกนิบาต (อ.เอวกก. ๒๐/๔๔-๕๒/๔ มจร.๑๑-๑๒ มมร./๑๐-๑๑ สน.) และต่อมายังมีข้อความอีก ตอนหนึ่งว่า :

**ปภัสสรมิทํ ภิกขเว จิตตํ ตณฺจ โข อาคนฺตุเกหิ
อุปกฺกิลเสหิ วิปฺปมุตตํ**

ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เป็นปภัสสร (ฉะนั้น) จิตนั้นจึงพ้นจากอุปกิเลสทั้งหลายที่จรมาได้

พุทธพจน์บทนี้ มีบางคนอธิบายว่า คำว่า “จิตเป็นปภัสสร” หมายถึง **จิตเดิม** ซึ่งคำว่า **จิตเดิม** ตามความหมายของสูตรเว่ยหล่างนั้น ท่านพุทธทาสแปลมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า “The essence of Mind” ตามศัพท์

แปลว่า “**เนื้อแท้หรือแก่นในของจิต**” ซึ่งท่านเว่ยหล่างกล่าวว่า จิตเดิมหรือเนื้อแท้ของจิตนั้น เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ที่ตั้งจะเห็นได้จากข้อความในตอนหนึ่งที่ท่านเว่ยหล่างกล่าวไว้ ดังนี้ :-

จิตเดิมแท้นั้น เป็นของบริสุทธิ์ อย่างบริสุทธิ์แท้จริง

จิตเดิมแท้นั้น เป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้อำนาจความต้องเป็นอยู่ หรือภายใต้ความดับสูญอย่างอิสระแท้จริง

จิตเดิมแท้นั้น เป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวเอง อย่างสมบูรณ์แท้จริง

จิตเดิมแท้นั้น เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความเปลี่ยนแปลง อย่างนอกเหนือแท้จริง

สูตรของเว่ยหล่าง หน้า ๒๔ ฉบับพิมพ์ปี ๒๕๒๗

ตามความหมายของสูตรเว่ยหล่างนี้ จะเห็นว่า **จิตเดิม** ก็คือ **จิตที่บริสุทธิ์แล้วโดยสิ้นเชิง** คนเรามีโอกาสที่จะเข้าถึงหรือพบจิตเดิมที่ว่านี้ได้ด้วยตนเอง ในเมื่อได้ปล่อยวางทุกสิ่งทุกอย่างหมดแล้ว ดังที่ท่านเว่ยหล่างได้เคยให้เขาเขียนบทโคลกไว้ว่า :-

ต้นโพธิ์ก็ไม่มี

กระจกเงาก็ไม่มี

เมื่อทุกสิ่งว่างเปล่าแล้ว

ฝุ่นจะลงจับอะไร

บทโคลกนี้ท่านให้เขาเขียนติดไว้ที่ฝาผนัง เพื่อให้สังฆราชองค์ที่ ๕ ได้เห็น ที่ต้องให้คนอื่นเขียน ก็เพราะท่านเขียนหนังสือไม่เป็น เมื่อสังฆราชได้เห็นบทกวีธรรมอันนี้แล้ว จึงได้เรียกท่านไปหาเป็นส่วนตัวในเวลากลางคืน และสอนธรรมอะไรอีกหลายอย่าง จนกระทั่งในที่สุดท่านได้เห็นแจ้งธรรมได้บรรลุธรรม ซึ่งธรรมที่ท่านได้บรรลุ นั้น ก็เช่นข้อความดังที่ยกมาให้ดูนั้น

ฉะนั้น จากบทกวีธรรมอันนี้ แสดงให้เห็นว่าท่านบรรลุธรรม หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า ท่านได้รู้จักจิตเดิมเข้าถึงจิตเดิมได้ ก็เพราะการปล่อยวางทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งหลักอันนี้ก็ตรงกับที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า :-

**“ปณจวคคิยานิ ภิกขุณี อนุปาทาย อาสเวหิ
จิตตาน วิมจจิสฺสุ**

วิ.มหา. ๔/๒๔/๒๐ มจร.,/๒๘ มมร., /๒๔ คน.

จิตของพระปัญจวัคคีย์ทั้งหลาย ได้หลุดพ้นแล้ว จากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่มีอุปาทาน”

ข้อความอันนี้ มีอยู่ในตอนท้ายของอนัตตลักขณสูตร ฉะนั้นผู้ที่ศึกษาเรื่องสูตรนี้และเข้าใจโดยละเอียดนั้นจะเห็นว่าหลักของการหลุดพ้นของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานกับของ

ฝ่ายเถรวาทนั้นก็เหมือน ๆ กัน คือต้องปล่อยวางในเรื่องตัวตน และปล่อยวางทุกสิ่งทุกอย่าง หรือมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างโดยความเป็นสัจจะตามความเป็นจริงจะหลุดพ้นได้

แต่อย่างไรก็ดี ถ้าไปหลงติดคำว่า **จิตเดิม** แล้วเข้าใจว่า จิตเดิมหมายถึงจิตอันแรก ซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิม หรือมีมาตั้งแต่ติกดาบรพ นานนับเป็นกัป ๆ จนกระทั่งหาจุดเริ่มต้นไม่ได้ นั่น ถ้าไปหลงติดอย่างนี้เข้าใจอย่างนี้ ก็จะต้องทำให้เกิดความสับสนแน่นอน เพราะโดยธรรมดาจิตของคนเราไม่ว่าจะเป็นของพระพุทธเจ้า หรือของพระอรหันต์องค์ใดก็ตาม ในระยะแรกที่มาเกิดนั้น คือก่อนที่ยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น ไม่มีใครแม้แต่คนเดียวที่จิตบริสุทธิ์มาก่อน ทุกคนที่มาเกิดในโลกนี้ หรือยังจะต้องเกิดอีกในโลกไหนก็ตามนั้น จิตทุกดวงจะต้องมีกิเลสอยู่ในสันดาน เด็กทารกที่เกิดใหม่ก็ไม่มีใครที่มีจิตบริสุทธิ์ เพียงแต่ในเมื่อยังเป็นเด็กทารกอยู่ กิเลสต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสันดานเช่นตัณหาหาคะเป็นต้นนั้น ยังไม่ได้แสดงออกมา แต่ถึงกระนั้น ถ้าสังเกตให้ดี ก็จะทราบว่า เด็กทุกคนพอคลอดออกมา ก็เห็นได้ชัดว่ามีกิเลส เช่นเด็กแสดงความกลัว ความตกใจ ความไม่พอใจ อย่างนี้เป็นต้น

ฉะนั้น อย่าไปสับสนหาต้นเดิมตั้งแต่จุดเริ่มต้น ขอให้
 คิดกันแต่เพียงว่า **จิตนี้บริสุทธิ์ได้** หมดยอดจากกิเลสได้
 เช่นเดียวกับน้ำ น้ำโดยทั่ว ๆ ไปไม่ว่าจะสกปรกอย่างไร
 ก็สามารถที่จะนำมากลั่นหรือกรองเอาสิ่งสกปรกออกไป
 ได้หมด เพราะโดยธรรมชาติของน้ำนั้นเป็นสิ่งบริสุทธิ์ ไม่มี
 สี ไม่มี กลิ่น ไม่มีสิ่งสกปรกอะไร ที่เจือปนอยู่ในน้ำ ฉะนั้น
 น้ำที่สกปรกนั้น ทุกอย่างสามารถทำให้บริสุทธิ์ได้ ข้อที่
 พระพุทธเจ้าตรัสว่า “**จิตนี้เป็นปภัสสร**” ก็มีความหมาย
 เหมือนกับ ที่เราพูดว่า “**น้ำนี้โดยธรรมชาติของมันเป็น
 สิ่งบริสุทธิ์**” ฉะนั้น น้ำทุกอย่างจึงทำให้บริสุทธิ์ได้

อนึ่ง คำว่า **จิตนี้เป็นปภัสสร** นั้น ในคัมภีร์
 อรรถกถาได้อธิบายไว้ดังนี้ :

“จริงอยู่ จิตปกติ (ปกติโมโน) คือภวังคจิตนั้นในเมื่อ
 ไม่มีอุปกิเลสเข้าไปทำให้เศร้าหมองแล้ว จิตนั้นก็จะมี
 ใสบริสุทธิ์เหมือนกับน้ำที่ใส จริงอยู่น้ำที่ใสนั้นในเมื่อมีสี
 ต่าง ๆ เช่นสีเขียวเป็นต้นเข้าไปเจือปน น้ำนั้นก็เศร้าหมอง
 ใสเหมือนเดิม กลายเป็นน้ำสีเขียวไปอย่างนี้เป็นต้น และ
 น้ำที่กลายเป็นสีเขียวไปแล้วนั้นจะว่าเป็นน้ำใหม่ก็ไม่ใช่ หรือ

จะว่าเป็นน้ำเก่าที่ใสก็ไม่ใส ขื่อนี้ฉั่นใด แม้จิตนั้นก็เช่นเดียวกัน คือในเมื่อมีอุปกิเลสต่าง ๆ เช่น อภิชฌา คือ ความโลภเป็นต้น เข้าไปมีอยู่ในใจแล้ว ใจนั้นถูกประทุษร้ายด้วยอภิชฌาเป็นต้นแล้ว จิตนั้นจะว่าเป็นจิตใหม่ก็ไม่ใส จะว่าเป็นจิตเดิม คือเป็นภวังคจิต อันมีมาตั้งแต่ก่อน ก็ “ไม่ใช่”

ข้อความในอรรถกถานี้แปลออกมาอย่างชนิดถอดความ เพื่อให้เข้าใจง่ายสำหรับผู้ไม่รู้สำนวนบาลี แต่เพื่อประโยชน์ของผู้ที่รู้บาลี จะได้รู้ความหมายชัดขึ้น ฉะนั้นจะขอคัดคำบาลีในอรรถกถาตอนนี้มาไว้ให้ดูด้วย ดังนี้ :-

ปกติมน โหิ ภวงคจิตตํ, ตํ อปฺปทฺถุจฺจํ, ยถา หิ ปสนนํ อุทกํ, อาคนตุเกหิ นีลาทีหิ อุปฺกุกิสิณฺณจฺจํ นีโลทกาทีเกทํ โหติ. น จ นวํ อุทกํ, นาปิ ปุริมํ ปสนนอุทกเมว, ตถา ตมปิ อาคนตุเกหิ อภิชฌาทีหิ โทเสหิ ปทฺถุจฺจํ โหติ, น จ นวํ จิตตํ, นาปิ ปุริมํ ภวงคจิตตเมว. เตนาห ภควา “ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตตํ, ตถจ โข อาคนตุเกหิ อุปฺกุกิเลเสหิ อุปฺกุกิสิณฺณจฺจํ” ติ.

*ส่วนในคัมภีร์มโนรถปรถณี หรือ อ.อฎ. ภาค ๑ หน้า ๕๓ มจร. หน้า ๕๓ มมร. ซึ่งอธิบายพุทธพจน์ตอนนี้อย่างที่ท่านได้กล่าวไว้ดังนี้ :-

“คำว่า **จิตเป็นปัสส**ร นั้น หมายความว่า **จิตขา**ว **บริสุทธิ์ (ปัสสสรนุติ ปณฺฑรฺ ปริสุทฺ)** และคำว่า **จิต** ในที่นี้หมายถึง **ภวังคจิต** ถามว่า **จิตมีสีหรือไม่** ท่านตอบว่า **“ไม่มี”** อันที่จริงของสิ่งอื่น ซึ่งเดิมจะมีสีเขียว หรือมีสีเหมือนทองคำ หรือเป็นสีอะไรก็ตาม ในเมื่อสิ่งของ นั้น ๆ ไม่มีสนิม หรือไม่มีสีอื่นเจือปนแล้วก็เรียกว่า **เป็นปัสส**ร ได้ (ตัวอย่างเช่นทองเหลืองหรือทองคำ ในเมื่อไม่มีสนิม ไม่เปื้อนด้วยสีต่าง ๆ ก็เรียกว่า **เป็นปัสส**ร ได้) แต่สำหรับจิตแล้ว จะเรียกว่า **เป็นปัสส**ร ก็ต่อเมื่อไม่มีอุปกิเลส ปราศจากอุปกิเลสโดยสิ้นเชิง

และคำที่ว่า **จิต** นั้น ก็หมายถึง **ภวังคจิต (ตณฺจ โขติ ตํ ภวังคจิตตํ)** และที่ว่า **จิตเศร้าหมอง** เพราะอุปกิเลสที่จรมานั้น คำว่า **อุปกิเลส** ที่ว่านี้ หมายถึง **อุปกิเลส ที่เกิดขึ้นในภายหลัง คือเกิดขึ้นในขณะที่ของขวนะ**

(ในขณะของชวณะก็คือ ในขณะที่คนเรากำลังนึกคิด และ คำว่า **อุปกิเลสที่จรมา** นั้น ไม่ใช่หมายถึงกิเลสที่มีมา พร้อมกับภวังคจิต คือคำว่า **อาคันตุกะ** ซึ่งหมายถึง อุปกิเลสที่จรมา นั้น ไม่ใช่หมายถึงกิเลสที่มีอยู่ในสันดานมา ตั้งแต่แรกเกิด) และอุปกิเลสที่ว่าเข้าไปทำให้เศร้าหมองนั้น หมายถึงกิเลส เช่นราคะเป็นต้น ถ้ามว่า กิเลสเหล่านี้ทำให้จิตเศร้าหมองอย่างไร ท่านตอบว่า “เปรียบเหมือน มารดา บิดา หรืออุปัชฌาย์อาจารย์ (ซึ่งโดยปกติ) ตนเอง เป็นผู้ที่มีศีล มีอาจารย์สมบูรณ์ แต่ว่าบุตรทั้งหลาย หรือ ลัทธิวิหาริกอันเตวาสิกทั้งหลายเป็นคนทุศีล เป็นคนมี อาจารย์ คือความประพฤติไม่ดี แต่ตนเองก็ไม่เคยดูว่า หรือตำหนิ ไม่ให้การศึกษาอบรม ไม่ว่าจะกล่าวสั่งสอน เมื่อเป็นเช่นนี้ มารดาบิดา หรืออุปัชฌาย์อาจารย์ ก็ย่อม จะได้รับการติเตียน การเสียชื่อเสียง ข้อนี้ฉันทิ จิตนี้ก็ เหมือนกัน กล่าวคือ ภวังคจิตก็เปรียบเหมือนกับมารดา บิดา หรืออุปัชฌาย์อาจารย์ผู้มีศีลมีอาจารย์สมบูรณ์ ซึ่ง โดยปกติ ภวังคจิตแม้จะเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ ก็อาจจะเศร้า หมองได้ ในเมื่อปล่อยให้อุปกิเลสทั้งหลายที่จรมาเข้าไป ทำให้เศร้าหมอง ซึ่งเปรียบเหมือนมารดาบิดา หรือ

อุปัชฌาย์อาจารย์ โดยปกติก็ไม่ควรจะได้รับ การติเตียน หรือ การเสียชื่อเสียงใด ๆ เพราะตนเองเป็นผู้มีศีลมี อารามะสมบูรณ์ แต่แล้วต้องมาได้รับก็เพราะไม่ดูว่า ไม่ ทำหยาบ ไม่ให้การศึกษาอบรม ไม่ว่าจะกล่าวสั่งสอน ฉะนั้น

และที่ว่า **ปล่อยให้อุปกิเลสเข้าไปทำให้เศร้าหมอง** นั้น คือ โดยธรรมดากิเลสทั้งหลายเช่น โลภะ โทสะ โมหะ กิเลสเหล่านี้จะเกิดก็เฉพาะในขณะแห่งขณะจิตเท่านั้น ใน ขณะแห่งขณะเหล่านี้ (ขณะจิตมี ๗ ขณะ) ถ้าหากจะไม่ ยอมให้กิเลสอันใดเกิดก็ย่อมจะทำได้ โดยการหัดให้มีสติ อยู่กับตัวเสมอทุกขณะ จะนึกคิดอะไรให้มีสติกำกับทุก ขณะแล้ว กิเลสทั้งหลายก็จะไม่เกิด แต่ปล่อยปละละ เลยมีความประมาท ไม่หัดให้มีสติอยู่กับตัวทุกขณะ กิเลสทั้งหลายจึงเกิดขึ้นได้ และเมื่อกิเลสเกิดขึ้นในขณะ จิตแล้ว วิกาภของกิเลสนั้น ๆ ก็เกิดในสันดาน คือเกิด ในภวังคจิต สะสมอยู่ในภวังคจิต เพราะเหตุนี้ภวังคจิต จึงเกิดเศร้าหมองขึ้นมาได้”

ข้อความทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ข้าพเจ้าไม่เพียงแต่ แปลโดยการถอดความเท่านั้น แต่ยังต้องอธิบายเพิ่มเติม อีกด้วย เพราะเชื่อได้เลยว่า ถ้าแปลออกมาตามตัว

ตามสำนวนบาลีจริง ๆ แล้ว คนทั่วไปอ่านไม่รู้เรื่องแน่ ฉะนั้น จึงต้องแปลและต้องอธิบายเพิ่มเติมด้วย ดังที่ได้เขียนมาให้ดูนี้ แต่อย่างไรก็ตาม เพื่อจะบันทึกหลักฐานจากอรรถกถา ในตอนนีไว้ด้วย ฉะนั้น จึงขอคัดคำบาลีจากอรรถกถาในตอนนีไว้ด้วย ดังนี้ :-

(๔๙) นวเม ปภัสสรนติ ปณฺฑริ ปริสุทฺธํ.
จิตฺตุนฺติ ภวํคจิตฺตํ, กิ ปน จิตฺตสฺส วณฺโณ นาม
อตุลิตฺติ ? นตฺถิ. นีลาทีนณฺหิ อยฺยตฺตวณฺณํ โทตฺต
สุวณฺณวณฺณํ วา ยํ กิณฺจิจิ ปริสุทฺธตฺตาย “ปภัสสรนฺติ
วุจฺจติ. อิทฺมปิ นิรุปกฺกิลฺลสฺตตาย ปริสุทฺธนฺติ ปภัสสรํ.
ตณฺจ โขติ ตํ ภวํคจิตฺตํ. อาคนฺตฺตเกหิตฺติ อสฺหชาเตหิ
ปจฺฉา ชวนกฺขณฺเณ อุปฺปชฺชนเกหิ. อุปกฺกิลฺลสฺสทิตฺติ
ราคาทีหิ อุปกฺกิลฺลิตฺตตฺตา อุปกฺกิลฺลิตฺตํ นามาติ วุจฺจติ.
กถํ? ยถา หิ สีลวณฺโตนฺโต อาจฺยรสมฺปนฺนา มาตาปิตโร
วา อาจฺยริยฺปชฺฌายา วา ทุสฺสีลาณํ ทุสฺสจฺจราณํ
อวตฺตสมฺปนฺนํ ปุตฺตานณฺเจว อนฺเตวาสิกสฺสทฺธิ-
วิหฺริกาณณฺจ วเสน “อตฺตโน ปุตฺเต วา อนฺเตวาสิก-
สฺสทฺธิวิหฺริเก วา น ตชฺเชนฺติ น สีกฺขาเปนฺติ น
โอวทนฺติ นานุสฺสาสนฺติ”ติ อวณฺณํ อกิตฺตี ลภนฺติ,

เอวํ สมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํ. อาจารย์สมฺปนฺนา มาตาปิตโร
 วยิ อาจารย์ยุปชฺฌายา วยิ จ ภาวํคจิตตํ ทณฺฑพฺพํ,
 ปุตฺตาทินิ วเสน เตสํ อภิตฺตลาโภ วยิ ชวนกฺขณ
 รชฺชนทุสฺสมฺมุยหนสภาวานิ โลกโทสโมหสทคตานิ
 จิตตานิ วเสน อุปฺปนฺเนหิ อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิลเสหิ
 ปกฺติปริสุทฺธมฺปิ ภาวํคจิตตํ อุปกฺกิลิณฺณํ นาม โหตีติ.

(๕๐) ทสเม ภาวํคจิตตเมว จิตตํ. วิปฺปมุตฺตนฺติ
 ชวนกฺขณ อรชฺชมานิ อทุสฺสมานิ อมุยฺหมานิ
 ติเหตุกถาณสมฺปยุตฺตาทิกุสลวเสน อุปฺปชฺชมานิ
 อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิลเสหิ วิมุตฺตํ นาม โหตีติ.
 อิธาปิ ยถา สีลวฺนตานิ อาจารย์สมฺปนฺนานิ ปุตฺตาทินิ
 วเสน มาตาทโย “โสภนา เอเตยฺว อตฺตโน
 ปุตฺตกาทโย สิग्ขาเปนฺติ โอวทฺนติ อนุสาสนฺติ” ติ
 วณฺณภิตฺตลาภินो โหนฺติ, เอวํ ชวนกฺขณ อุปฺปนฺน-
 กุสลจิตฺตวเสน อิทํ ภาวํคจิตตํ อาคนฺตุเกหิ
 อุปกฺกิลเสหิ วิปฺปมุตฺตนฺติ วุจฺจตีติ.

ปกติมนหรือภวังคจิต ไม่ใช่จิตเดิม

จากคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า **ปกติมน** หรือ **ภวังคจิต** นั้น มีความหมายคนละอย่างกับคำว่า **จิตเดิม** ในสูตรเว่ยหล่าง เพราะจิตเดิมตามความหมายของท่านเว่ยหล่างนั้น หมายถึง **จิตที่บริสุทธิ์** ซึ่งความหมายอันนี้ตรงกัน หรือใกล้เคียงกันกับคำว่า **จิตปัสสรม** ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ แต่ก็ไม่ตรงกันทีเดียว ฉะนั้น จึงขอเน้นให้เข้าใจอีกครั้งหนึ่งว่า :-

ตามนัยของพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เป็นปัสสรม แต่จิตนั้นเศร้าหมองได้ ก็เพราะอุปกิเลสที่จรมาเข้าไปทำให้เศร้าหมอง” พุทธพจน์บทนี้ พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์แต่เพียงจะให้เข้าใจว่า จิตนี้สามารถทำให้บริสุทธิ์ได้ เพราะกิเลสต่าง ๆ นั้น ไม่ใช่สิ่งดั้งเดิมของจิต หรือไม่ใช่เป็นธรรมชาติของจิต เหมือนกับสิ่งสกปรกหรือสีต่าง ๆ หรือกลิ่นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในน้ำนั้น ไม่ใช่เป็นเนื้อแท้หรือคุณลักษณะประจำของน้ำ เพราะโดยธรรมชาติแล้วน้ำแท้ ๆ นั้น เป็นสิ่งบริสุทธิ์ไม่มีสิ่งสกปรกเหล่านั้น ฉะนั้น น้ำที่สกปรกทุกอย่างจึงสามารถ

ที่จะนำมากรอง หรือกลั่นให้เป็นน้ำที่บริสุทธิ์ได้ ขอให้พิจารณาพุทธพจน์ต่อมาให้ละเอียด คือข้อที่ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เป็นปัสสรวณ ฉะนั้น จิตนั้น จึงหลุดพ้นจากอุปกิเลสทั้งหลายที่จรรยาได้”

ข้อที่ควรจะพึงระวังก็คือ อย่าสืบสาวหาไปถึงต้นเดิมว่า ก็ในเมื่อจิตนี้เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์เหมือนกับน้ำเช่นนั้นแล้ว มันเกิดเศร้าหมองมาตั้งแต่เมื่อไร ทำนองเดียวกับเราจะสืบไปถึงคน ๆ แรกว่า เกิดเมื่อไร เกิดที่ไหน ปัญหาในทำนองนี้ ไม่ควรนำมาคิดเป็นอันขาด เพราะถึงจะคิด หรือค้นคว้าไปอย่างไร ก็ไม่มีทางเข้าใจ หรือหมดสิ้นความสงสัยได้ และที่สำคัญ ก็คือมันไม่มีประโยชน์ที่จะไปคิดอย่างนั้น

อนึ่ง จากพุทธพจน์ทั้ง ๒ บทที่อ้างมานั้น พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์จะชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า บรรดา กิเลสต่าง ๆ ที่สะสมอยู่ในภวังคจิต หรือในสันดานนั้น มันเกิดขึ้นมาได้ ก็เพราะปล่อยให้มันเกิดเอง ซึ่งถ้าในขณะที่เรากำลังนึกคิดอะไรอยู่นั้น จะพึงมีสติคอยกำหนดดูกิเลส และไม่ยอมให้กิเลสใด ๆ เกิดแล้ว กิเลสนั้น ๆ ก็จะพึงมีอยู่ในสันดานไม่ได้ อย่าเข้าใจผิดเป็นอันขาดว่า

กิเลสทุกอย่างที่มีอยู่ในสันดาน เช่นตัณหาหาคะเป็นต้นนี้ ถึงแม้จะเห็นว่า ไม่มีใครเอาออกได้หรือละได้เลยก็ตาม ก็อย่าหลงผิดว่าเอาออกไม่ได้ หรือละไม่ได้ เพราะกิเลสทุกอย่างที่มีอยู่ในสันดานล้วนแต่เป็น อาคันตุกะ คือเป็นแขกที่มาที่หลังทั้งนั้น ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่เอาออกได้อย่างแน่นอน คนที่เอากิเลสออกไม่ได้ กำจัดกิเลสเหล่านี้ให้หมดไปจากสันดานไม่ได้ ก็เพราะไม่รู้จักวิธีเอาออก การที่มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ซึ่งไม่ใช่มีองค์เดียว แต่มีมากจนนับไม่ถ้วน นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าเป็นต้นมา นั้น แสดงให้เห็นตัวอย่างชัดเจนแล้วว่า กิเลสทุกอย่าง ในสันดานเป็นอาคันตุกะจริง ๆ ไม่ใช่สิ่งดั้งเดิมของจิต

อนึ่ง ขอให้สังเกตให้ดีว่า คำว่า จิตเดิม นั้น ในความหมายจริง ๆ หมายถึง เนื้อแท้ของจิต ซึ่งเปรียบเหมือนน้ำที่สกปรกทั้งหลายนั้น เนื้อแท้ของน้ำเป็นสิ่งบริสุทธิ์ ไม่ได้หมายถึงจิตอันแรก พระพุทธเจ้าเป็นคนแรกที่ค้นพบหรือเข้าถึงเนื้อแท้ของจิต เพราะฉะนั้นจึงตรัสยืนยันได้ว่า บรรดากิเลสทั้งหลายที่มีอยู่ในจิต ทำให้จิตเศร้าหมองนั้น ทุกอย่างเป็นอาคันตุกะทั้งสิ้น และวิธีที่จะเข้าถึงเนื้อแท้ของจิตนี้ ก็คือต้องปฏิบัติตามมรรค มีองค์ ๘

สัพพัญญุตภาวะ

ตามหลักปรัชญาโยคะของศาสนาพราหมณ์

เหตุไฉน พระพุทธเจ้าจึงทรงสามารถรู้อะไรได้ทุกอย่าง แม้กระทั่งสิ่งที่ไม่เคยทรงเรียนรู้มาก่อน ถ้ามีพระประสงค์ จะรู้แล้ว เป็นอันว่ารู้อะไรได้ทุกอย่าง ซึ่งเรื่องนี้ได้เคยอธิบาย มาแล้ว โดยชี้ให้เห็นเหตุผลว่า :

๑. เพราะพระพุทธเจ้าทรงสามารถที่จะระลึกชาติ ของ ใคร ๆ ก็ได้ และระลึกได้โดยไม่มีขีดจำกัด

๒. เพราะพระพุทธเจ้าทรงสามารถที่จะอ่านเอา จาก สิ่ง ๆ นั้นได้

๓. เพราะถามจากพวกโอบปาติกะที่เคยรู้เรื่อง นั้น ๆ มาก่อนได้

๔. เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุถึงพุทธ ภาวะ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า สัพพัญญุตภาวะ

และเหตุผลทั้ง ๔ ข้อนี้ ได้อธิบายมาแล้ว (ดูในเล่ม นี้หน้า ๒๑๑-๒๑๙) แต่ถึงแม้จะอธิบายมาแล้วอย่างไร ก็ตาม ก็เชื่อได้ว่า ผู้อ่านส่วนมากจะไม่ค่อยเข้าใจและจะ ไม่ยอมรับในเรื่องนี้ ฉะนั้น จึงจำเป็นจะต้องอธิบายเพิ่ม

เติมอีก โดยเฉพาะในบพนี้ก็จะชี้ให้เห็นถึงทัศนะของศาสนา พราหมณ์ ซึ่งถ้าเข้าใจถึงหลักของเขาแล้วก็จะทำให้เรา เข้าใจด้วยว่า ทำไมเขาจึงถือว่า มีพระผู้เป็นเจ้าของโลก เป็นผู้สร้าง โลกและสิ่งทั้งปวงในโลก และพระผู้เป็นเจ้าของเขานั้น นอกจากจะมีฤทธิ์อำนาจมากมายแล้ว ยังเป็นสัพพัญญู อีกด้วย ฉะนั้นจึงควรอย่างยิ่งที่จะลองศึกษาดูโดยที่ข้าพเจ้า จะยกข้อความจากหนังสือ **ปรัชญาโยคะ** ของสวามีสัตยานนทปური บางตอนมาให้ได้ศึกษากัน ดังนี้ :-

โยคะคือการนิโรธพหุติของจิต

สูตรที่ ๒ หน้า ๗

ข้อนี้หมายความว่า จุดประสงค์อันสูงสุดของการ บำเพ็ญโยคะ ก็คือ การเข้าถึงความดับสนิทแห่งพฤติกรรม ของจิตทุกอย่าง ซึ่งก็มีความหมายคล้ายกับการเข้านิโรธ สมบัติของพุทธศาสนา ขอให้เข้าใจว่า คล้ายกันเท่านั้น ไม่ใช่เหมือนกันทุกอย่าง ซึ่งเรื่องนี้จะมีอธิบายในภายหลัง และในเมื่อเข้าถึงความดับสนิทแห่งพฤติกรรมของจิต ทุกอย่างแล้ว ผลที่จะปรากฏหลังจากนี้ ก็คือ จะเข้าถึง **อาตมัน** หรือมองเห็น **อาตมัน** ซึ่งมีอยู่ในสิ่งทั้งปวง **อาตมัน** ซึ่งมีอยู่ในสิ่งทั้งปวงนั้น เรียกอีกชื่อหนึ่ง ก็คือ

ปรมาตมมัน หรือพระผู้เป็นเจ้าของเขานั่นเอง ดังที่ในสูตรต่อไปได้กล่าวไว้ ดังนี้ :-

ครั้นแล้ว ผู้เห็น จะตั้งมั่นอยู่ในรูปของตน

สูตรที่ ๓ หน้า ๒๐

คำว่า **ครั้นแล้ว** ในที่นี้หมายถึงในเมื่อพฤติกรรมของจิตดับสนิท เหมือนกับผู้ที่เข้านิโรธสมาบัตินั้น ผู้เห็นซึ่งหมายถึง อาตมมัน ก็จะต้องมั่นอยู่ในรูปของตน คือผู้ที่สามารถเข้าสมาธิได้ถึงขั้นนี้แล้ว ก็จะมีรู้หรือเห็นด้วยใจของตนว่า แก่นแท้หรือเนื้อแท้ของจิต หรือของสิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไร มีสภาพเป็นอย่างไร ซึ่งสิ่งที่เป็นแก่นแท้หรือเนื้อแท้ของจิตตามหลักปรัชญาโยคะนี้ เรียกว่า **พระอิศวร** ซึ่งจะเห็นได้จากข้อความดังต่อไปนี้ :-

ไม่มีสิ่งใดในสากลจักรวาล ซึ่งตั้งอยู่นอกเหนือไปกว่าพระอิศวรหรืออาตมมัน คือว่า บรรดาสิ่งทั้งหลายย่อมดำรงอยู่ในพระอิศวรหรืออาตมมัน

โยคสูตร หน้า ๔๒

ข้อความที่อ้างมานี้ เป็นคำอธิบายของท่านสวามีสัตยานันทบุรี ซึ่งเป็นคำอธิบายในตอนที่กำลังกล่าวถึงเรื่อง

โอม และในคัมภีร์ ภควทคีตา ก็ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันนี้ว่า :-

แนะอรชุน อาตมาเป็นพืชของสรรพสิ่ง สากล
จักรวาลที่ปรากฏ เว้นอาตมาเสียแล้ว ย่อมมีไม่ได้

ภควทคีตา ๓๙/๗๙ (อธยายที่ ๑๐ ข้อ ๓๙)

อนึ่งควรจะรู้ไว้ด้วยว่า คัมภีร์ภควทคีตาก็ดี คัมภีร์
ปรัชญาโยคะก็ดี คัมภีร์เหล่านี้คือหลักสำคัญของศาสนา
พราหมณ์ หรือปัจจุบันเรียกว่า ศาสนาฮินดู ซึ่งคัมภีร์
เหล่านี้มีมานานก่อนพุทธกาลแล้ว แต่ก็ได้มีการปรับปรุง
แก้ไขกันมาเรื่อย ๆ ฉะนั้นหลักการต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ใน
คัมภีร์เหล่านี้มักจะสับสน อ่าน ๆ ไปก็มักจะเห็นว่าขัดแย้ง
กัน แต่อย่างไรก็ดี การบรรยายถึงลักษณะของพระผู้เป็น
เจ้าในศาสนาของเขานั้น โดยหลักใหญ่ ๆ แล้วก็มักจะ
ตรงกัน ฉะนั้นจึงนำมาเทียบให้ดู และขอให้ตั้งข้อสังเกต
ไว้ด้วยว่า ในสมัยของพระพุทธเจ้า ภายหลังที่พระองค์ได้
ตรัสรู้แล้วนั้น ก็มีหลักที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ พระ
พุทธเจ้าของเราก็ได้ชื่อว่า เป็นสัพพัญญู เหมือนกับพระ
เจ้าของเขา ดังเช่นในโยคสูตรตอนหนึ่งได้กล่าว ไว้ว่า :-

ใน (อิศวร) นั้น พืชแห่งสัพพัญญู มีอยู่เป็น
 เนิื่องนิตย์

สูตรที่ ๒๕ หน้า ๘๖

จากสูตรนี้จะเห็นได้ชัดว่า เมื่อเข้าสมาธิได้ถึงขั้นที่
 พฤติกรรมของจิตดับสนิทแล้ว ก็จะเข้าถึงพระอิศวรซึ่งมี
 พืชของสัพพัญญูอยู่เป็นนิตย์ และในปรัชญาโยคะยังได้
 อธิบายลักษณะของพระอิศวรไว้อีก ดังนี้ :-

ท่าน (พระอิศวร) นั้น เป็นอาจารย์แม่ของบูรพา
 จารย์ทั้งหลาย เพราะไม่ถูกขัดขวางด้วยกาล

สูตรที่ ๒๖ หน้า ๘๗

ในคำว่า พระอิศวรไม่ถูกขัดขวางด้วยกาล นั้น
 หมายความว่า พระอิศวรเป็นผู้ที่ดำรงอยู่อย่างนั้นเป็น
 ปกติเป็นนิรันดร์ไม่มีเบื้องต้น เบื้องปลาย เคยเป็นอยู่
 อย่างไม่เป็นอยู่อย่างนั้นตลอดกาล ไม่มีเหตุปัจจัยที่ทำให้
 ให้เกิด และไม่มีควมสิ้นสุด เพราะฉะนั้นไม่ว่าใครก็ตาม
 ที่ได้ตรัสรู้ ขึ้นมาและตั้งตัวเป็นศาสดา ไม่ว่าในยุคไหน ๆ
 ก็ได้ชื่อว่า เป็นศิษย์ของพระอิศวรทั้งสิ้น และนอกจากนี้
 ในคัมภีร์นี้ ยังได้อธิบายไว้อีกว่า :-

พระอิศวร คือบุรุษวิเศษ ซึ่งไม่ติดข้องอยู่ด้วย
กิเลส กรรม วิบาก และตัณหา (อาศยะ)

สูตรที่ ๒๔ หน้า ๘๔

พระพุทธเจ้าของเราแม้จะได้ชื่อว่า เป็นพระอรหันต์
สัมมาสัมพุทธะ คือเป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ปราศ
จากกรรมและวิบากของกรรมโดยสิ้นเชิงก็ตาม แต่ในสมัย
อดีต ก่อนที่ยังไม่ได้สำเร็จนั้นก็ยังได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีกิเลส
และยังอยู่ในอำนาจแห่งกฎของกรรม และยังละวิบาก
ของกรรมไม่ได้ทั้งหมด คือในเมื่อยังมีวิชา เพราะยัง
ไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ก็ย่อมต้องมีสังขาร ซึ่งหมายถึงกรรม
และวิบากของกรรม แต่สำหรับพระอิศวรแล้วท่านสวามี
สัตยา นันทบุรี ได้อธิบายไว้ดังนี้ :-

“ที่ว่าพระอิศวรคือบุรุษวิเศษ ซึ่งไม่ติดข้องอยู่ด้วย
กิเลส กรรม วิบาก และตัณหา นั้น คือว่า ในสมัยอดีต
บุรุษใดไม่เคยติดพันอยู่ด้วยโลกียธรรม ในสมัยปรตยุบัน
บุรุษใดไม่ติดพันอยู่ด้วยโลกียธรรม และในสมัยอนาคต
บุรุษใดจักไม่ติดพันอยู่ด้วยโลกียธรรม บุรุษนั้นแหละได้
แก่พระอิศวร ความแตกต่างกันระหว่างอารยชนกับอิศวร
มีอยู่เพียงว่า ในสมัยอดีต อารยชนเคยติดพันอยู่ด้วย

โลกียธรรมมาแล้ว แต่อิศวรหาเป็นเช่นนั้นไม่ ส่วนในสมัย
ปรัตยुบันและในสมัยอนาคต ทั้งพระอิศวรและอารยชน
ไม่มีการติดพันอยู่แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย”

โยคสูตรหน้า ๔๘๕-๔๘๖

ศิวะใช้เป็นชื่อของนิพพานก็มี

ขอให้สังเกตว่า ตามหลักของปรัชญาโยคะ ดังที่
อธิบายมานี้ คำว่า **พระอิศวร** นั้น มีความหมายคล้ายกับ
นิพพาน ในทางพุทธศาสนา ซึ่งเขาอธิบายให้เห็นเป็น
บุคคลและที่สำคัญก็คือเขาอธิบายให้เห็นว่า สิ่งที่เราเรียก
ว่า **นิพพาน** นั้น เขาเรียกว่า **พระอิศวร** หรือ **ปรมาตมัน**
ซึ่งประเด็นนี้ขอให้สังเกตให้ดีว่า ลักษณะบางอย่างของ
พระอิศวรนั้น ก็เหมือนกับลักษณะของนิพพานในพุทธ
ศาสนา แต่ก็มีลักษณะบางอย่างของพระอิศวรแตกต่าง
จากความหมายในทางพุทธศาสนาอย่างมากมาย กล่าว
คือ เรายอมรับว่า **นิพพาน** นั้นเป็นสิ่งที่^{มีอยู่จริง} และ
เป็นอีกสิ่งหนึ่ง นอกจากนามรูปหรือเบญจขันธ์จริง
และเป็นอสังขตะ ^{ไม่มีอดีต อนาคต ปัจจุบัน เป็นสิ่ง}
^{ยั่งยืน เป็นนิรันดร์} ก็จริง แต่ไม่ได้ถือว่า **นิพพาน**

นั้นเป็นตัวตน เป็นปรมาตมมัน เป็นที่มาหรือเป็นที่เกิดของสิ่งต่าง ๆ เป็นแก่นในของสรรพสิ่งทั้งปวง เหมือนกับที่คัมภีร์เขาอธิบายไว้ แต่อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า สิว (อ่านว่า สีวะ) ในทางพุทธศาสนาก็ใช้เป็นไวพจน์ของคำว่า นิพพาน เหมือนกัน เช่นตัวอย่าง ดังนี้ :-

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงซึ่งอสังขตธรรม เป็นสภาวะไม่มีตัวตน ไม่มีอาสวกิเลส อันเป็นสังขธรรม เป็นฝั่งโน้น เป็นธรรมละเอียดอ่อน เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากอย่างยิ่ง เป็นสิ่งที่ไม่รู้จักแก่ เป็นธรรมยั่งยืน เป็นธรรมไม่ทรุดโทรม เป็นธรรมที่เห็นไม่ได้ด้วยตา เป็นธรรมไม่มีกิเลสเครื่องเนิ่นช้า เป็นธรรมสงบ เป็นธรรมที่ไม่ตาย เป็นธรรมประณีต เป็นศิวะ เป็นธรรมเกษม เป็นที่สิ้นตัวตน เป็นธรรมอศจรรย์ เป็นธรรมไม่เคยมีเคยเป็น เป็นธรรมไม่มีจัญไร เป็นธรรมไม่มีทุกข์ พระนิพพาน เป็นธรรมไม่เบียดเบียน เป็นธรรมปราศจากความกำหนัด เป็นธรรมบริสุทธิ์ เป็นความหลุดพ้น ไม่มีอาลัย เป็นเกาะ เป็นที่หลีกเร้น เป็นที่ต้านทาน เป็นที่พึ่ง เป็นเบื้องหน้า”

และผู้รู้ภาษาบาลี ขอให้สังเกตจากคำบาลี ดังต่อไปนี้ด้วย

อสงขตถยจ โว ภิกขเว เทเสสสามิ.....อนตถยจ.....
 อนาสวถยจ..... สจจถยจ..... ปารถยจ..... นิปฺถถยจ.....
 สุกฺกทสถยจ..... อชชชฺรถยจ..... ชฺฐถยจ..... อปฺโลกีนถยจ.....
 อนิทฺสสนถยจ..... นิปฺปปถยถยจ..... สนฺตถยจ..... อมตถยจ
 ปณฺีถยจ..... สิวถยจ..... เขมถยจ..... ตณฺหกฺขยถยจ.....
 อจฉริยถยจ..... อนุภฺตถยจ..... อนตฺถิกถยจ..... อนนฺตฺถิกถยจ.....
 นิพฺพานถยจ..... อพฺยาปชฺฌถยจ..... วิราคถยจ.....
 สุกฺกธฺยถยจ.....มฺฤตฺถยจ.....อนาลยถยจ.....ทีปถยจ.....เลณถยจ.....
 ตาณถยจ..... สรณถยจ..... ปฺรายนถยจ โว ภิกขเว
 เทเสสสามิ.

ถึ. สพฺ. ๑๘/๓๗๗-๔๐๘/๓๒๑-๓๒๘ มจร./๔๔๔-๔๕๓ มมร.,
 /๔๓๕-๔๔๓ คน.

อนึ่ง คำว่า สิวถยจ ซึ่งแปลทับศัพท์ว่า สิวะ หรือ
 คิวะ นี้ ในอรรถกถาท่านอธิบายไว้ว่า นิพพาน ที่ได้
 ชื่อว่า คิวะ นั้น หมายความว่า เป็นสิ่งที่มีศิริมงคล
 (สสุสิริกฺกฺจนฺ สิวํ. ส. ปก. หรือ สํ.อญ. ๓/๑๗๔ มจร.,
 /๑๙๐ มมร.)

ความจริงคำว่า สิว ซึ่งเป็นคำบาลีและ คิว ซึ่งเป็น
 ภาษาสันสกฤตนี้ โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว หมายถึงพระคิวะ

แต่ก็หมายถึง ศุภนิมิต มงคล ศรีสวัสดิ์ ก็ได้ (ดูคำอธิบาย
จากธาตุบุปที่ปิกา หน้า ๔๐๓)

มติเรื่องอาตมมันตามคัมภีร์อุปนิสัทต่างจาก เรื่องนิพพานในพุทธศาสนาอย่างไร

แต่อย่างไรก็ดี ในเรื่องนี้ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้เคย
เขียนอธิบายเรื่องนี้ไว้ในหัวข้อเรื่อง **มัคคุเทศก์ของวิญญาณ**
ซึ่งได้ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์พุทธศาสนาซึ่งออก
ที่ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม
๒๔๘๕ ดังนี้ :-

“จวนจะถึงสมัยพุทธกาล มีมติของอุปนิสัทเกิดขึ้น
ค้นพบอาตมมันหรือธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่มีปรากฏการณ์
เข้าใจยาก เพราะตรงกันข้ามกับโลก ไม่มีอะไรสร้างหรือ
ปรุ้งแต่งอาตมมันนี้ได้ แต่คงมีอยู่ทุกเมื่อ และสิ่งอยู่ในที่
ทั่วไปเป็นเสมือนหนึ่งดวงวิญญาณของสากลโลก และ
สอนว่า ถ้าใครทำจิตให้หมดจดจากอวิชาแล้ว จะมองเห็น
อาตมมันนี้ด้วยปัญญาจักขุ และในขณะที่นั้น ใจของผู้นั้นก็
ก็เป็นสุขถึงที่สุดด้วย แต่ในที่สุดพระพุทธเจ้า ได้เกิดขึ้น
และตรัสรู้ ทรงพบหลักสืบไปว่า ธรรมชาติที่เขาเรียกว่า

อาตมมันกันนั้น เป็นธรรมชาติที่มีอยู่จริง แต่หาใช่สิ่งที
ควรเรียกว่า อัตตา หรืออาตมมันไม่ เพราะเป็นอนัตตา
ไม่ใช่ตัวผู้กระทำหรือตัวกัตตุการกที่จะทำนั้นทำนี้ได้ หรือ
ตัวกัมมการกที่จะถูกใครทำอะไรให้ได้ มันเป็นธรรมหรือ
ธรรมชาติล้วน ๆ เช่นเดียวกัน อย่าไปสำคัญเอาว่ามัน
เป็นตัวตนเลย การเพ่งจ้อง หรือมุ่งหาอาตมมันเช่นนั้น
เป็นการมุ่งด้วยความยึดถือ หรืออุปาทานอันหนึ่งเกินไป
ให้เพ่งจ้องหาแต่เพียงว่า ใจของตนปล่อยวางสิ่งทั้งปวง
แล้วหรือยัง ถ้าหมดแล้ว ก็จะไม่อยากอย่างใดหมด จะ
เป็นอยากได้ อยากมี อยากเป็น หรืออยากไม่ให้มี ไม่ให้
เป็นก็ตาม ทุกคนจงคอยกำหนดใจของตัวเองว่า ใจของตน
ถึงสถานะอันว่านี้แล้วหรือยัง ถ้ายังไม่ถึง ก็ดำเนินตามหลัก
แห่งอัฐสังคิมรรคให้มากขึ้นจนกว่าจะถึงเท่านั้น โยคาวจร
ในพุทธศาสนา ทุก ๆ ท่าน จึงมีจุดที่หวังเหนี่ยว คือ
นิพพานอันเป็นที่ดับความยึดถือว่าตัวตน ที่ดับของกิเลส
หรือความทุกข์อย่างเดียวกับเท่านั้น ครั้นทุกข์ดับหมด ก็รู้
ได้เอง ทั้งรู้จักสภาพ อันเป็นที่ดับของความทุกข์นั้นด้วย
แต่ก็มีได้ยึดถือหรือสำคัญเอาว่า สภาพอันนั้นเป็นตัวตน
หรืออาตมมันแต่อย่างใด สภาพอันนั้นเป็นธรรมชาติล้วน ๆ

ที่ใครก็ไม่ควรยึดถือ เช่นเดียวกับสิ่งอันที่ได้ปล่อยวางมาแล้วโดยลำดับ สิ่งนี้มีอยู่เองแล้ว เมื่อเราพบเข้าเราก็ไม่ยึดถือมันเท่านั้น ถ้าไปยึดถือเข้าใหม่อีกก็ยังไม่ได้หลุดพ้นเด็ดขาด จะต้องปล่อยวางอีกครั้งหนึ่ง สำหรับข้อนี้มีพุทธภาษิตว่า :-

“วางภาระหนักเสียแล้ว ไม่จับฉวยเอาสิ่งอื่นขึ้นมาถือเป็นภาระอีกต่อไป ถอนค้นหาเสียได้พร้อมทั้งรากเหง้า ก็เป็นผู้ดับเย็นสนิท”

และสำหรับการปฏิสนธิทุก ๆ สิ่งว่า มิใช่อัตโนมัติหรือควรถือว่ามีเป็นอัตโนมัติ มีพุทธภาษิตว่า :-

“ธรรม หรือสิ่งทั้งปวงมิใช่อัตโนมัติ” และว่า “ธรรม ทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่ควรเข้าไปยึดถือเอา”

และคำว่า **ธรรม** ย่อมหมายถึงทุก ๆ สิ่งทั้งที่เป็นประเภทที่มีสิ่งอื่นปรุงแต่งขึ้น และประเภทที่มีอยู่ได้เองโดยไม่ต้องมีอะไรปรุงแต่งขึ้นเช่นพระนิพพาน หรือสภาพอันเป็นที่ดับสิ้นของความทุกข์นี้ด้วย

กล่าวโดยเฉพะาะ มติแห่งอุปัชฌามีอาตมัน และบรรยายลักษณะไว้เป็นอสังขตะ คล้ายกับนิพพานของพุทธศาสนา ทั้งนี้ ก็เพราะปรัชญาสายนี้ ได้โตมาตาม

หลักของเรา คือเมื่อค้นพบเป็นครั้งแรกว่า กายกับใจนี้ไม่ใช่ตัวเราเสียแล้ว ก็อัจฉริยะและกระตือรือร้นว่าถ้าตั้งนั้นตัวเราอยู่ที่ไหนเล่า ก็การศึกษาว่าร่างกายและจิตใจมิใช่ตัวเรานั้น ก็เพราะมันเป็นเพียงของที่ถูกปรุงแต่งขึ้นจากส่วนย่อย ๆ ต่าง ๆ และเป็นมายาเกิดมาจากสิ่งอื่น การค้นรณหาต่อไปจึงมีประเด็นหนักไปในทางที่ว่า อะไรเล่าคือตัวเราหรืออาตมัน ต่อมาก็ค้นไปพบธรรมประเภทที่เป็นอสังขตะ ซึ่งอาจทราบได้แม้โดยอนุมานว่า มันมีลักษณะตรงกันข้ามกับร่างกายและใจ ซึ่งเป็นมายาทุกอย่าง และสิ่งที่ว่านี้มีอยู่ในที่ทั่วไป เพราะว่าอาจค้นพบได้ในที่ทุกแห่ง จึงปลงความเชื่อลงอย่างเด็ดขาดว่านี่แล้ว คืออาตมันหรือตัวเรา ตัวเราอย่างใด ท่านก็อย่างนั้น พรหมอย่างใด เราก็ออย่างนั้น ซึ่งหมายความว่าเรามีตัวเรา ตัวเดียวกันหรืออย่างเดียวกันกับพรหม พรหมนั้นหมายถึงอาตมันในที่ทุกแห่งนั่นเอง มติอันนี้คล้ายกับพุทธศาสนาที่สุด ต่างกันก็แต่ว่าเขามีตัวอาตมันเป็นผู้ถูกสิ่งต่าง ๆ เช่น ถูกโลกียธรรมหุ้มห่อเอา และในที่สุดหลุดออกมาได้ จิต เป็นผู้รู้จักอาตมันที่หลุดออกมาแล้ว ส่วนพุทธศาสนาไม่มี ตัวอาตมันเช่นนั้น มีแต่จิตที่ถูกกิเลสหุ้มห่อและหลุดพ้น และจิตรู้จักตัวมันเองว่าพ้นแล้ว (คือไม่มีตัวเราเหมือนอาตมัน

ไหนอีกเป็นผู้หลุดพ้น) และหลุดพ้น หมายถึงมันพบกับนิพพาน แล้วจิตเองจะได้ดับ ความรู้สึกว่ามีตัวเองสนิทไป ไม่มีทุกข์เกิดขึ้นได้อีก (มิใช่มีอาตมันเป็นตัวคงอยู่ตลอดอนันตกาลเหมือนมติของอุปนิษัต)

มักคเทศก์ของวิญญาณ หน้า ๗๒-๗๕

บทความเรื่องนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้เขียนลงในหนังสือพิมพ์พุทธศาสนา ซึ่งออกที่ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๕ และต่อมาทางคณะกรรมการได้รวบรวมเรื่องสั้น ๆ ของท่าน ได้คัดมาจากหนังสือชุมนุมเรื่องสั้น ของท่านพุทธทาสภิกขุ ในบทความนี้แม้จะเขียนมาแล้วตั้งสิบกว่าปี แต่ก็ปรากฏว่าไม่มีการแก้ไขแต่อย่างใด เพราะฉะนั้น เป็นอันถือได้ว่ามติของท่านพุทธทาสในเรื่องนี้ถือเป็นมาตรฐานได้

แต่อย่างไรก็ตาม บทความนี้ควรจะอ่านให้ละเอียดที่สุด ถ้าอ่านไม่ละเอียด อาจจะทำให้เห็นว่า อาตมันในปรัชญาของพราหมณ์กับนิพพานในพุทธศาสนา เป็นอย่างเดียวกัน เพราะโดยที่แท้นั้น ไม่เหมือนกันเลย เพียงแต่การอธิบายบางแง่คล้ายคลึงกันที่สุดเท่านั้น จากบทความนี้ แม้ท่าน

พุทธทาสจะแสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า อาตมมัน
อย่างที่พราหมณ์เข้าใจนั้นมีจริง แต่นั่นก็ไม่ใช่นิพพาน ใน
พุทธศาสนา (ขอให้สังเกตข้อความตอนท้ายให้ละเอียด)
เพราะอาตมมัน หรือ พรหม หรือบางทีก็เรียกว่า พระอิศวร
นั้น เขาบรรยายว่า ในตัวเรามีอาตมมัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง
แห่งอาตมมันใหญ่ และในที่สุด เมื่ออาตมมันเล็กถึงความ
บริสุทธิ์แล้ว ก็จะมีลักษณะอย่างเดียวกับอาตมมันใหญ่
คือพระพรหม หรือพระอิศวร นั้น ข้อนี้เราจะเห็นได้ชัด
จากคำอธิบายตอนหนึ่งของท่านพุทธทาสว่า :-

“อาตมมัน เมื่อหลุดเป็นอิสระออกมาจากโลกียธรรม
แล้ว จะเป็นของใครคนใดก็ตาม ย่อมเป็นอันเดียวกัน
หรือเหมือนกันหมด ไม่มีเจ้า ไม่มีไพร่ ไม่มีตมิชั้ว ใน
อาตมมัน เปรียบเหมือนอากาศที่มีอยู่ในภาชนะต่าง ๆ ลูก
ภาชนะกั้นไว้ เป็นส่วนหนึ่งจากอากาศส่วนใหญ่ในท้องฟ้า
และพื้นโลก ครั้นต่อยภาชนะนั้น ๆ เสีย อากาศนั้น
ซึ่งไม่มีเครื่องห่อหุ้ม กีดกันแล้ว ก็คืออากาศอันเดียวกับ
อากาศส่วนใหญ่”

พระอิศวรหรือพระพรหม เขาถือว่าเป็นสัพพัญญู

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า พระศิวะ หรือ พระอิศวร ตามหลักของศาสนาพราหมณ์ นั้น เขาถือว่าเป็นสัพพัญญู ฉะนั้น เมื่อใครเข้าถึง พระศิวะหรือ พระอิศวร หรือเข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับ พระอิศวร หรือบางทีก็เรียกว่า พรหม นั้น เขาผู้นั้นก็ จะต้องเป็นสัพพัญญูไปด้วย แต่ตามหลักของพุทธศาสนา ไม่มีการกล่าวถึงว่า นิพพานเป็นสัพพัญญู หรือกล่าวอ้างว่า มีลักษณะเป็นตัวตน แต่ก็ยอมรับว่า ผู้ที่สามารถ เข้าถึงนิพพานในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ คือ เข้าถึงสัจญญา เวทยิตนิโรธนั้น ก็คือผู้ที่เข้าถึงความดับสนิท และผู้ที่เข้าถึงความดับสนิทได้เช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า จิตมีความอิสระ อย่างสมบูรณ์ มีการหลุดพ้นอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเรียกว่า นิสสรณวิมุตติ และในเมื่อมีอิสระหรือมีวิมุตติอย่างสมบูรณ์ เช่นนี้ ก็สามารถที่จะมีอภิญญาได้ครบหมดทุกอย่างและ เมื่อมีอภิญญาทั้ง ๖ ครบถ้วนบริบูรณ์ โดยอาศัยหลัก ของอภิญญาทั้ง ๖ นี้ ก็สามารถที่จะทำให้รู้อะไรได้ทุกอย่าง แม้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้ ไม่เคยเห็น ไม่เคยเรียนมาก่อน

ก็สามารถที่จะรู้ได้ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีข้อที่แตกต่างกันอีก กล่าวคือ พระอรหันต์ที่ได้อภิญญาทั้ง ๖ และสามารถเข้านิโรธสมาบัติได้ แต่ถ้าบารมีที่สร้างมาในอดีตไม่เท่ากัน หรือมีน้อยกว่า ความสามารถในอันที่จะรู้อะไรต่าง ๆ ก็จะไม่เท่ากับผู้ที่สร้างบารมีมากกว่า ตัวอย่างเช่นพระสารีบุตร ซึ่งเป็นพระอรหันต์ สามารถเข้านิโรธสมาบัติได้ แต่ถึงกระนั้น ความสามารถในอันที่จะรู้อะไรต่าง ๆ นั้น ก็ไม่เท่ากับพระพุทธเจ้า ฉะนั้น ขอให้เข้าใจว่าหลักสำคัญของความเป็นสัพพัญญุนั้น อยู่ตรงที่ว่า :-

๑. เป็นพระอรหันต์ ละกิเลสในสันดานได้หมดสิ้น ไม่มีเหลือ

๒. สามารถเข้านิโรธสมาบัติได้ ซึ่งตรงกับหลักปรัชญาโยคะที่ว่า “โยคะคือนิโรธพฤติของจิต และเมื่อพฤติของจิตดับสนิทแล้ว ก็จะเข้าถึงพระอิศวร ซึ่งมีลักษณะเป็นสัพพัญญู”

พระอิศวรเป็นศัพท์ปัญญากับพระพุทธรเจ้า
เป็นศัพท์ปัญญามีลักษณะต่างกันอย่างไร

แต่อย่างไรก็ดี ในประเด็นอันหลังนี้ ต้องสังเกตไว้ให้ตีว่า ไม่ตรงกับหลักของพระพุทธรศาสนาที่เดียว เพราะทางพุทธรศาสนาปฏิเสธความมีอยู่ของพระอิศวรในลักษณะนี้ นิพพานมีอยู่จริง แต่ไม่ได้มีอยู่ในลักษณะที่เป็นตัวตนเหมือนอย่างนั้น และที่รู้อะไรได้ต่าง ๆ นั้น เป็นเพราะจิตเป็นผู้รู้ ไม่ใช่นิพพานเป็นผู้รู้ คือถ้าเข้าถึงความดับสนิทแล้ว ในขณะที่อยู่ในความดับสนิทนั้น จะไม่รู้อะไรเลยจะรู้ก็ต่อเมื่อออกมาจากความดับสนิทนั้น ฉะนั้นผู้ที่รู้อะไร ต่าง ๆ นั้น คือ จิต ไม่ใช่ นิพพาน เป็นผู้รู้เหมือนอย่างหลักของปรัชญาโยคะ

และนอกจากนี้ พระพุทธรเจ้า ยังได้ตรัสไว้ในมูลปริยายสูตร ในมัชฌิมนิกายมูลปณณาสกั ว่า :-

โยปี โส ภิกขเว ภิกขุ เสโฆ อปฺปตฺตมานโส
อนุตฺตรั โยคกฺเขมั ปตุถฺยมาโน วิหฺรติ, โสปี ๆเปฯ
นิพฺพานั นิพฺพานโต อภิญญา ย ๆเปฯ
นิพฺพานมฺเมติ มา มณฺธ, นิพฺพานั นาภินฺนที.
ตํ กิสฺส เหตุ? ปริณฺเวยฺยํ ตสฺสาติ วหามิ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดเป็นพระเสขะ ยังไม่ได้บรรลुพระอรหัตต์ บรรณาธรรมที่เกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม ภิกษุนั้นครั้นรู้นิพพานโดยความเป็นนิพพานแล้ว อย่าสำคัญว่านิพพานเป็นของเรา อย่ายินดีซึ่งนิพพานนั้น (คืออย่ายินดีที่จะถือเอานิพพานนั้นเป็นตัวเรา) เพราะเหตุไร เพราะเรากล่าวว่า นิพพานนั้นเป็นสิ่งที่จะพึงกำหนดรู้ไว้เท่านั้น

โยปี โส ภิกขเว ภิกขุ อรหํ ซีณาสโว วุสิตวา กตกรรมโย โอหิตภาโร อนุปัตตสทตฺโถ ปริกซีณภวสฺสโยชโน สมมทญฺญา วิมุตโต, โส ๆเปฯ นิพฺพานํ นิพฺพานโต อภิญฺจาย ๆเปฯ นิพฺพานมฺเมติ นมญฺจติ, นิพฺพานํ นาภินนฺหติ. ตํ กิสฺส เหตุ? ปริณฺญาตํ ตสฺสาติ วทามิ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดเป็นพระอรหันตซีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ได้กระทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว มีประโยชน์ตนถึงที่แล้ว มีกิเลสเป็นเครื่องผูกมัดให้อยู่ในภพหมดสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบภิกษุนั้น ครั้นรู้นิพพานโดยความเป็นนิพพานแล้ว ย่อมไม่สำคัญว่า นิพพานเป็นของเรา ย่อมไม่ยินดี

ซึ่งนิพพานนั้น เพราะเหตุไร ? เพราะเรากล่าวว่า นิพพานนั้นเป็นสิ่งที่เรากำหนดรู้แล้ว

ม.มู. ๑๒/๔/๕-๖ มจร./๖-๗ มมร./๕-๗ ศน.

พุทธพจน์นี้หมายความว่า เมื่อก่อนเคยยินดีและยึดถือเบญจขันธ์ว่าเป็นตัวเราหรือของของเรา ต่อมาในเมื่อละความยินดีความยึดถือในเบญจขันธ์ได้แล้ว เพราะได้เข้าถึงนิพพาน ก็อย่าได้ยินดีและยึดถือนิพพานว่าเป็นตัวเราหรือของของเราอีก เพราะถ้าทำเช่นนั้น ก็แปลว่าจะยังไม่หลุดพ้นจริง ๆ เพราะอุปาทานที่เหลืออยู่นั้นจะทำให้เกิดตัณหาและอวิชชาอีก

*จากเรื่องนิพพานในพุทธศาสนากับเรื่องพระอิศวรในศาสนาพราหมณ์ดังที่ได้อธิบายมาแล้วนี้ เราจะเห็นว่าถึงแม้ว่า ความหมายของนิพพานกับความหมายของพระอิศวร จะไม่เหมือนกันทีเดียวก็ตาม แต่ก็มิได้อยู่ประเด็นหนึ่งที่ควรจะจดจำไว้เป็นพิเศษกล่าวคือ :-

ผู้ที่บรรลุถึงนิพพานในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ตามหลักในพุทธศาสนานั้น ก็คือผู้ที่เข้าสัญญาเวทียัตนิโรธซึ่งใน

*อาจารย์พร เขียนในขณะที่กำลังจัดพิมพ์รวมเล่มในปี ๒๕๓๐ มิได้ลงในหนังสือวิญญาน

เมื่อเข้าถึงสมาบัติอันนี้แล้ว จิตก็จะดับสนิทพร้อมทั้งเจตสิก ๓ อย่าง คือเวทนาขันธ สัญญาขันธ และสังขารขันธ และตามหลักเท่าที่เคยมีนั้น พระอรหันต์สามารถอยู่ในภาวะดับสนิทนี้ได้ไม่เกิน ๗ วัน เมื่อถึงเวลาที่อธิษฐานไว้ว่า จะออกจากสมาบัติเมื่อไร พอถึงเวลานั้น ก็จะออกจากสมาบัติขึ้นได้ทันที คือจะเริ่มมีความรู้สึกตัวเกิดขึ้น และถ้ายังไม่ถึงเวลาที่กำหนดไว้แล้ว ทำอย่างไร ก็ไม่มีทางที่จะทำให้รู้สึกตัวขึ้นมาได้ เช่นขนาดเอาไฟเผา แม้แต่จีวรที่ห่มอยู่ก็ไม่ไหม้ และท่านที่เข้านิโรธนั้นก็ไม่เป็นอันตรายและไม่รู้สึกตัวด้วย

ส่วนผู้ที่เข้าถึงโยคะขั้นสูงสุด ตามหลักของปรัชญาโยคะนั้น ก็จะไม่มีความรู้สึกนึกคิดใด ๆ เกิดขึ้น เพราะพฤติกรรมของจิตดับสนิท ตามหลักข้อแรกที่ว่า โยคะคือนิโรธพฤติของจิต

พระอรหันต์ที่เข้านิโรธสมาบัติได้

ย่อมมีคุณลักษณะเป็นสัพพัญญูทุกองค์

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาดูเพียงแค่นี้ ก็จะเห็นว่า การเข้านิโรธสมาบัติกับการเข้าถึงโยคะขั้นสูงสุด ตามหลักของพราหมณ์นั้นเหมือนกัน

และอีกอย่างที่เกิดคล้ายคลึงกันมาก ก็คือ :-

ผู้ที่เข้านิโรธสมาบัติได้นั้น ก็จะเป็นสัพพัญญูทุกองค์ แต่ความเป็นสัพพัญญูนั้นเกิดจากมอญญิต ๖ และจิต เป็นผู้รู้ ไม่ใช่นิพพานเป็นผู้รู้ เมื่อเข้าถึงนิพพานแล้วจิตเจตสิกย่อมดับสนิทนั้น เป็นเพราะนิพพานคือความสงบ อันประณีตนั้น ในเมื่อเข้าถึงแล้วก็จะทำให้บรรดาสังขาร ธรรมทั้งหลายดับสนิท เช่นเดียวกับไฟเมื่อถูกน้ำแล้วก็ย่อมจะดับไปฉะนั้น

ส่วนตามหลักของพราหมณ์นั้น เมื่อได้ปฏิบัติไปตามขั้นตอนต่าง ๆ ตามที่กล่าวในหนังสือปรัชญาโยคะ ในที่สุดก็จะเข้าถึงความดับสนิทเหมือนกัน และแล้วก็จะเกิดความเป็นสัพพัญญู เพราะการเข้าถึงความดับสนิทตามหลักของพราหมณ์นี้ เขาอธิบายว่า ที่มีความเป็นสัพพัญญูเกิดขึ้นนั้น เป็นเพราะอาตมันซึ่งเป็นแก่นแท้ของคนเราทุกคน ได้เข้าร่วมกับพระอิศวร ซึ่งมีพีชแห่งสัพพัญญูอยู่เป็นนิตย์

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญูได้นั้น เป็นเพราะทรงมอญญิต ๖ สมบูรณ์ที่สุด สมบูรณ์ยิ่งกว่าพระอรหันต์ใด ๆ ดังคำในบท

พุทธคุณว่า วิชชาจรณสมปนโน พระผู้มีพระภาค
สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ

อนึ่ง จากทฤษฎีต่าง ๆ ตามที่กล่าวไว้ในหนังสือ
ปรัชญาโยคะ ซึ่งเป็นลัทธิของศาสนาพราหมณ์สาขาหนึ่ง
นี้ได้ชี้ให้เห็นว่า **ความเป็นศัพท์ปัญญา เป็นสิ่งสากล คือ
ใคร ๆ ก็เป็นได้ ในเมื่อปฏิบัติไปตามขั้นตอนตั้งแต่ต้นไป
โดยลำดับจนถึงที่สุด และเป็นสิ่งที่คนในสมัยนั้นใฝ่ฝันเพื่อ
จะให้ได้ซึ่งภาวะอันนี้กันยิ่งนัก แต่ใครจะได้จริงหรือไม่นั้น
ก็สุดแล้วแต่ว่าสนาบารมีของแต่ละบุคคล แต่ถึงใครจะได้
หรือ ไม่ได้ก็ตาม **ความเป็นศัพท์ปัญญานั้นมีแน่ และมีอยู่
เสมอ มีมาตั้งแต่ไหนแต่ไรแล้ว และยังมีต่อไปอีกชั่ว
นิรันดร์** พระพุทธเจ้า ในอดีตทุกพระองค์ ก็ล้วนแต่ได้ทรง
บรรลु ศัพท์ปัญญาตญาณมาแล้วทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าของเรา
ซึ่งถือว่าเป็นองค์ปัจจุบัน ก็คือผู้ที่ได้ทรงบรรลุศัพท์ปัญญา
เป็นองค์แรกในยุคปัจจุบัน เมื่อสมัย ๒๕๐๐ กว่าปีล่วงมา
แล้ว และต่อไปก็ยังมีพระพุทธเจ้าที่จะได้ ทรงบรรลุศัพท์
ปัญญาตญาณอีก ซึ่งไม่ทราบว่าจะ เป็นเมื่อไรเท่านั้น แต่ที่
แน่ก็คือ ต้องมีอีกแน่นอน สำหรับใน ทางพุทธศาสนานั้น
**เรามองค์ศาสดาที่ได้ทรงบรรลุภาวะ อันนี้มีหลักฐาน
ปรากฏชัดเจนแน่นอน ทั้งในทางประวัติศาสตร์ และ****

ในทางโบราณคดี ความตรัสรู้ของพระองค์นั้น ยังเป็นที่ปรากฏเห็นได้แม้ในปัจจุบันนี้

ตามหลักศาสนานั้นเขาถือว่า

ในบางยุคพระเจ้าจะอวตารลงมาเกิดเป็นมนุษย์

แต่องค์ศาสดาของศาสนาพราหมณ์ ที่นับว่าเป็นองค์สัพพัญญูที่ปรากฏให้เห็นชัดเจน ๆ มีหลักฐานยืนยันทั้งในทางประวัติศาสตร์ และในทางโบราณคดีนั้นไม่เห็นมีแต่ถึงกระนั้น ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว เขาจะอธิบายให้เห็นว่า พระเจ้าซึ่งเป็นองค์สัพพัญญุนั้นมีลักษณะเป็นตัวตน เช่นกล่าวถึงพระนารายณ์หรือพระศิวะ หรือพระกฤษณะ ซึ่งเป็นองค์พระเจ้าที่เป็นอยู่ตลอดเวลา และเป็นสัพพัญญูด้วยนั้นว่า ในบางครั้งบางสมัยจะอวตารลงมาเกิดเป็นคน เช่นในอดีตหลายพันปีมาแล้ว พระกฤษณะได้อวตารลงมาเกิดเป็นพระราม อย่างนี้เป็นต้น และในปัจจุบันก็มีคนเชื่อกันเป็นอันมากกว่า ท่านภควันศรีสัตยา ไส บาบ่า แห่งปุตตปาร์ตี คือพระศิวะ หรือจะเรียกว่า พระนารายณ์ พระกฤษณะก็คือองค์ ๆ เดียวกัน ได้อวตารลงมาเกิดเป็นมนุษย์ แต่เรื่องต่าง ๆ ในทำนองนี้ ทางพุทธศาสนาของเราไม่ยอมรับ คือไม่เชื่อว่าจะเป็นจริงตามที่เขากล่าวไว้นั้น

ถ้าจะให้ฝ่ายพุทธศาสนายอมรับ ก็จะได้รับได้แต่เพียงว่า ท่านเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งได้สร้างบารมีทั้ง ๑๐ มามาก จนกระทั่งได้เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ และเคยแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้มาแล้ว ตั้งแต่ชาติ ก่อน ๆ ฉะนั้น เมื่อมาเกิดในชาตินี้โดยอาศัยบารมีเก่าที่ สะสมมานาน แม้ไม่ต้องฝึกแต่ก็สามารถทำได้เอง เรื่องทำนองนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ดังเช่นพระพุทธเจ้าของเรา พอประสูติมาก็ทรงเดินได้ พุดได้ และเมื่อพระชนมายุ ๗ พรรษา ก็ทรงสามารถเข้าฌานได้เอง มีปาฏิหาริย์ทำให้ ร่มไม้ตั้งอยู่กับที่ ไม่คล้อยไปตามแสงอาทิตย์เหมือนกับ ร่มไม้อื่น ๆ อย่างนี้เป็นต้น

พระศรีสรรเพชญ์

อนึ่ง ควรจะสังเกตไว้อีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธเจ้า ซึ่งได้ชื่อว่า เป็นสัมพัทธ์ นั้น บางทีก็เรียกว่า พระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งก็มีความหมายอย่างเดียวกัน คือ เป็นผู้รู้ทุกอย่าง ต่างกันแต่เพียงว่า สัมพัทธ์ เป็นคำบาลี สรรเพชญ์ เป็นคำสันสกฤต ซึ่งแผลงมาจากคำว่า สรวชฺล แปลว่า ผู้รู้ทุกอย่าง ส่วนคำว่า ศรี นั้น เรานำ

มาเติมกันในภายหลัง **ศรี** ก็คือ **สิริ** หรือ **สิรี** ใน ภาษาบาลี และ **ศรี** ในภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่า ศิริมงคล มิ่งขวัญ ความสง่า ความสุกใส ความสว่าง ความเปล่งปลั่ง ความงาม ความดี ความน่ารัก ความ เจริญ ความสำเร็จ ความเป็นใหญ่ อำนาจราชศักดิ์ และคำนี้ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ แปลเป็น ภาษาอังกฤษ ว่า 1. splendour, beauty, 2. luck, glory, majesty, prosperity 3. the goddess of luck

อนึ่ง เราจะสังเกตได้ว่า ในหนังสือวรรณคดีของไทยสมัยโบราณชอบใช้คำว่า **พระศรีสรรเพชญ์** กันมาก และที่ใช้เป็นชื่อพระพุทธรูปว่า **พระศรีสรรเพชญ์** ก็มี ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตามความเชื่อของคนไทยสมัยโบราณ นั้น เขาเชื่อกันจริง ๆ ว่า **พระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นศัพท์ปัญญา คือ รู้ทุกอย่างจริง ๆ อะไรที่คนอื่นรู้ ถ้าพระองค์ทรงปรารณา ที่จะรู้บ้าง ก็ทรงรู้ได้ทุกอย่าง แต่ก็อย่าลืมนะว่า โดยธรรมดาของคนเรา ไม่ว่าจะป็นนักปราชญ์ยิ่งใหญ่แค่ไหน รอบรู้อะไรมากสักเพียงไรก็ตาม ถ้าไม่มีปัญหาให้ต้องขบคิด หรือ ไม่มีอะไรมาเตือน หรือไม่มีใครมาถาม ก็จะเป็นเสมือน หนึ่งว่าเรื่องนั้นเรื่องนี้เขาไม่รู้แต่พอมิใครมาถาม หรือ**

มีปัญหาอะไรให้ต้องนึกถึงแล้ว ก็จะปรากฏว่า เรื่องนั้น เรื่องนี้เขาก็รู้เหมือนกัน ฉะนั้น อย่าเข้าใจว่า ที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้อะไรทุกอย่างนั้น คือพระองค์รู้เรื่องต่าง ๆ ทั้งหมดทุกขณะจิต ไม่ใช่เป็นเช่นนี้ ขอให้นึกถึงเรื่องที่ เคยกล่าวมาแล้วว่า :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่ที่ ภูฏาคารศาลา ในป่ามหาวัน เขตเมืองเวสาลี ก็ครั้งนี้แล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังอารามของปริพพาชก ได้มี ปริพพาชกผู้หนึ่งชื่อว่า วัจฉะ ซึ่งเวลาที่พระองค์เสด็จไป นั้น เป็นเวลาเช้า ก่อนที่จะเสด็จไปบิณฑบาต และการที่ พระองค์เสด็จเข้าไปที่อารามนี้ก่อน ก็เพราะทรงเห็นว่า เวลายังเช้านัก ครั้นเสด็จเข้าไปถึง วัจฉะปริพพาชกซึ่ง ได้เห็นมาแต่ไกลแล้ว ก็ได้เชิญให้ พระองค์เสด็จเข้าไป ประทับนั่งบนอาสนะที่ปลาบไว้แล้ว ส่วนตนเอง นั่งบน อาสนะที่ต่ำกว่าแล้วได้กราบทูลว่า :-

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมเป็นศัพท์ปัญญา รู้ทุกอย่าง มีปกติเห็นธรรม ทั้งปวง ทรงปฏิญาณญาณทัสสนะไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อ เราเดินอยู่ที่ดี ยืนอยู่ที่ดี หลับก็ดี ตื่นก็ดี ญาณทัสสนะ

ย่อมปรากฏแก่เราเสมอติดต่อกันไม่ขาดสาย (คือ เป็น สัพพัญญูทุกขณะ ทุกอิริยาบถ) ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนที่กล่าวว่า พระสมณโคตมเป็นสัพพัญญู ทุกขณะ ทุกอิริยาบถ ดังที่กล่าวมานี้ เป็นการกล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้จริงหรือ คนเหล่านี้ไม่ได้กล่าวต่อพระองค์ ด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริงหรือ หรือว่าเขาเหล่านั้นได้กล่าว ถูกต้องแล้ว”

“ดูก่อนวัจฉะ ชนที่กล่าวว่า พระสมณโคตมเป็น สัพพัญญู ทุกขณะ ทุกอิริยาบถ ดังที่ท่านได้ยินมานั้น เขาไม่ได้กล่าวตามคำที่เราได้กล่าวไว้ เขากล่าวต่อเราด้วย ถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ถ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าจะพึง กล่าวเช่นไร จึงจะเป็นอันกล่าวตามถ้อยคำที่พระองค์ได้ ตรัสไว้ไม่เป็นการกล่าวต่อพระองค์ด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง”

“ดูก่อนวัจฉะ เมื่อบุคคลพยากรณ์ว่า พระสมณ โคตม เป็นเทวิชชะผู้ได้วิชชาสาม ดังนี้แล จึงจะเป็น อันกล่าวตามคำที่เราได้กล่าวแล้ว ชื่อว่าไม่กล่าวต่อเรา ด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นจริง

ดูก่อนว่าจะ ก็เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น ย่อมจะ
ระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง
สองชาติบ้าง ฯลฯ

ดูก่อนว่าจะ ก็เราเพียงแต่ต้องการเท่านั้น ย่อม
จะเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ ฯลฯ” (ดูในเล่มนี้
ตั้งแต่หน้า ๓-๖)

เพราะฉะนั้น จากหลักฐานที่อ้างมานี้ จะเห็นว่า
คำว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นศัพท์ปัญญา นั้น หมายความว่า
เมื่อพระองค์มีพระประสงค์จะทรงรู้อะไรแล้ว เป็นอันรู้ได้
ทุกอย่าง และรู้ได้อย่างว่องไวรวดเร็วไม่ติดขัด แต่ถ้า
เรื่องไหน ขณะไหน ไม่ได้ทรงนึกถึง ก็แปลว่า ในขณะนั้น
ก็ไม่ทรงรู้เรื่องนั้นเหมือนกัน ต้องเข้าใจความหมายอันนี้
ให้ชัด

และอีกประการหนึ่ง เรื่องที่พระองค์มีพระประสงค์
จะรู้นั้น ไม่มีขีดจำกัด คือรู้ได้ทุกอย่างแม้กระทั่งเรื่องที่ไม่
เคยทรงรู้ทรงเห็นมาก่อน ไม่เคยทรงเล่าเรียนมาก่อน
ก็ทรงสามารถที่จะรู้ได้ ซึ่งเรื่องนี้ได้เคยยกหลักฐานหรือ
ที่มาให้ทราบแล้ว ขอให้ย้อนกลับไปอ่านในเล่มนี้ตั้งแต่
หน้า ๑๖๘ และตั้งแต่หน้า ๑๘๒ เป็นต้นไป

อนึ่ง ควรจะจำไว้ให้ดีกว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญูนั้น ก็เพราะ พระองค์ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ที่มีอภิญา 5 อย่าง ครบถ้วนบริบูรณ์ และแต่ละอย่างก็อยู่ในขั้นสูงสุดยิ่งกว่าพระอรหันตสาวกใด ๆ ทั้งหมด ดังคำในบทพุทธคุณที่ว่า **อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชชาจรณสมปนโน** อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งคำว่า **วิชา** ในที่นี้มีได้หมายเพียงแค่วิชา ๓ คือบุพเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ และ อาสวักขยญาณ เท่านั้น แต่หากหมายถึง **อภิญา ๖** และทรงมี **ทศพลญาณ** ด้วย (ดูในเล่มนี้หน้า ๑๔-๑๙) และยังทรงมี **สมันตจักขุ** อีกด้วย (ดูในเล่มนี้หน้า ๑๗๘) แต่ความเป็นจริงแล้ว พระองค์ทรงมีจักขุ ๕ คือ :

๑. มังสจักขุ ตาเนื้อ คือมีพระเนตรทั้งสองเหมือนกับคนทั่วไป แต่ก็พิเศษกว่ามาก

๒. ทิพยจักขุ ตาทิพย์

๓. ปัญญาจักขุ ตาปัญญา คือปัญญาที่รู้แจ้งอริยสัจหรือรู้แจ้งธรรมทั้งปวงนั้นชัดเจนแจ่มแจ้ง เสมือนเห็นสิ่งของต่าง ๆ ด้วยตาฉะนั้น

๔. พุทธจักขุ ตาพระพุทธรเจ้า เช่นทรงตรวจดูสัตว์โลก แล้วทรงรู้ว่าใครอยู่ในข่ายพระญาณหรือไม่ การเห็นสัตว์โลกในลักษณะเช่นนี้เรียกว่า พุทธจักขุ

๕. สมันตจักขุ ตาโดยรอบ ซึ่งข้อนี้ หมายถึง สัพพัญญุตญาณ นั่นเอง (ดูในเล่มนี้หน้า ๑๗๔)

อนึ่ง ควรจะสังเกตไว้ด้วยว่า ในบรรดาศาสนาต่าง ๆ ที่ถือว่า มีพระผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทคำสอนให้กับท่านที่เป็นศาสดาในศาสนานั้น ๆ ซึ่งต่อมาก็ได้เป็นหลักคำสอน หรือเป็นพระคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาเหล่านั้นนั้น องค์พระผู้เป็นเจ้าของจริง ๆ นั้นจะไม่มีตัวตนปรากฏให้เห็นได้ไม่ว่าในกรณีใด ๆ และเชื่อกันด้วยว่าพระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นสัพพัญญู และเป็นผู้ทรงมีอิทธิฤทธิ์มากมาย จึงสามารถสร้างโลกสร้างสากลจักรวาล สร้างทุกสิ่งทุกอย่างในโลกขึ้นมาได้ ในบางยุคบางสมัย พระผู้เป็นเจ้าของก็จะประสิทธิ์ประสาทคำสอน ให้กับผู้ที่จะเป็นศาสดาของศาสนานั้น ๆ

เช่นอย่างในศาสนาอิสลาม พระมะหะหมัด ซึ่งได้บันทึกคำสอนตามที่มีอยู่ในคัมภีร์กุระอานั่น ก็ได้บันทึกตามคำสั่งของพระอัลลอ์

โมเสส ซึ่งได้บันทึกบัญญัติ ๑๐ ประการ ก็ได้บันทึกตามคำสั่งของพระยะโฮวา

พระเยซู ก็คือผู้ที่พระเจ้าส่งลงมา ซึ่งเรียกว่าบุตรของพระเจ้า และได้สอนศาสนาโดยได้รับการตลใจหรือความรู้มาจากพระยะโฮวา

พระกฤษณะ ในสมัยสงครามมหาภารตยุทธ ซึ่งเป็นสารตีให้กับอรชุน พระราม ในเรื่องรามเกียรติ์และในปัจจุบัน องค์ภควัน ศรีสัตยา ไส บาบา แห่งปุตตปาร์ตี ท่านเหล่านี้คือพระเจ้าที่อวตารลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งบรรดาศาสดาต่าง ๆ ของศาสนาเหล่านี้จะมีคุณสมบัติเป็นสัพพัญญูจริงหรือไม่นั้น ก็ขอให้ศึกษาพิจารณาใคร่ครวญดูให้ละเอียดถี่ถ้วน แล้วก็ตัดสินใจเอาเองว่า เราควรเชื่อแค่ไหนอย่างไร

รายนามผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book)
(หนังสือ อ.พร รัตนสุวรรณ)

๑. ห้างทองเทพนำชัย (เตาปูน) โดย
คุณแหลม-คุณชลิลา โจรจนโกศล และครอบครัว ๑๔,๐๐๐ บาท
๒. ห้างทองเทพนำชัย (นนทบุรี) โดย
คุณชาญวิทย์ รัตนธรรมกุล ๖,๐๐๐ บาท
๓. คุณอวยชัย-คุณศมานันท์ รัตนธรรมกุล และครอบครัว ๑๗,๐๐๐ บาท
๔. ดร.นันทพล-คุณโณทัย-คุณวันปิยะ โจรจนโกศล ๓,๐๐๐ บาท
๕. คุณพจน์-คุณกาญจน์ลภิน-คุณกฤษณ์พีระ รัตนธรรมศรี ๓,๐๐๐ บาท
๖. คุณทศพล-คุณภคมน-ด.ญ.สุภััสสร-
ด.ญ.วรัปสร รัตนธรรมกุล ๑๙,๐๐๐ บาท
๗. โรงงานทองเทพนำชัย ๑๕,๐๐๐ บาท
๘. คุณอภิรักษ์ รัตนธรรมกุล ๓,๐๐๐ บาท
๙. คุณธงชัย-คุณนฤมล-คุณวรัญญา จึงประพฤติ และครอบครัว ๙,๐๐๐ บาท
๑๐. ครอบครัวศรีสุธัญลักษณ์ ๙,๐๐๐ บาท
๑๑. คุณฮั่ว-คุณพรมา หอมศิริวรรณ, คุณสิทธิชัย-คุณปาริชาติ
ด.ช.วณฤทธิ์-ด.ญ.อุษา หอมศิริวรรณ และ
บริษัท สำนักกฎหมาย สิทธิชัย แอนด์ แอสโซซิเอทส์ จำกัด ๒๑,๐๐๐ บาท
๑๒. คุณศักดิ์-คุณรัชณี วงศ์กวีสกุล และครอบครัว ๑๘,๐๐๐ บาท
๑๓. คุณพ่อเม้งซี่ แซ่โอ้ว-คุณแม่เอาบ้วย แซ่ตั้ง ๓,๐๐๐ บาท
๑๔. คุณพ่อเล็ก-คุณแม่สินี รัตนธรรมกุล ๓,๐๐๐ บาท
๑๕. คุณพ่อใจเที่ยง แซ่แต่้-คุณแม่แจ็กเกียว แซ่เลี้ยง ๓,๐๐๐ บาท
๑๖. คุณอรพรรณ-คุณรักษ์พงษ์ รัตนธรรมกุล ๓,๐๐๐ บาท
๑๗. ห้างทองไทยศิลป์ ๑ โดย
คุณวิศรุต-คุณรัชณี บุญบรรเจิดสุข ๖,๐๐๐ บาท

๑๘. ห้างทองไทยศิลป์ ๒ โดย		
คุณสุวรรณ-คุณลภัก บัญบรรเจิดสุข และครอบครัว	๙,๐๐๐	บาท
๑๙. ห้างทองไทยศิลป์ ๓ โดย		
คุณสุรชาติ-คุณกิตติมา บุญบรรเจิดสุข และครอบครัว	๙,๐๐๐	บาท
๒๐. คุณพ่อประเสริฐ-คุณแม่อาจ บัญบรรเจิดสุข	๓,๐๐๐	บาท
๒๑. คุณจิระชัย-คุณทัศนีย์ ไกรกังวาล และครอบครัว	๙,๐๐๐	บาท
๒๒. คุณกิตติ-คุณวันทนีย์ รัตนศรีวิจิตร และครอบครัว	๙,๐๐๐	บาท
๒๓. คุณดาซี่เอี้ยง แซ่ฉั่ว-คุณยายโซว แซ่ลิ้ม	๓,๐๐๐	บาท
๒๔. คุณเอี้ยงฮวง บุญบรรเจิดสุข	๙,๐๐๐	บาท
๒๕. คุณทวี-คุณนัยนา ลีลาเวชบุตร	๓,๕๐๐	บาท
๒๖. คุณศุภกฤต ลีลาเวชบุตร และครอบครัว	๓,๐๐๐	บาท
๒๗. คุณปริญญา-คุณลานี ลีลาเวชบุตร	๓,๐๐๐	บาท
๒๘. คุณภิญญาดา ลีลาเวชบุตร	๓,๐๐๐	บาท
๒๙. ครอบครัวอมรสิทธิ์	๑๐,๐๐๐	บาท
๓๐. คุณซัชชัย จันทร์ศุภฤกษ์	๓,๐๐๐	บาท
๓๑. บริษัท ปารมิตา สตูดิโอ จำกัด	๓,๐๐๐	บาท
๓๒. ครอบครัววงษ์เงิน	๕,๐๐๐	บาท
๓๓. คุณณัฐพล-คุณศุภาวณี ศรีสุธัญลักษณ์	๓,๐๐๐	บาท
๓๔. คุณนริศ เรเชียงแสน-คุณแม่บุญมี คำเอี่ยม	๖,๐๐๐	บาท
๓๕. คุณสุวัชรี้ เล็กศรีสกุล และครอบครัว	๓,๐๐๐	บาท
๓๖. คุณพิเชษฐ์ คงสุภามานนท์ และครอบครัว	๓,๐๐๐	บาท
๓๗. ลูกหลานทำในนาม คุณชัยรัตน์-คุณมาลา ศรีสุธัญลักษณ์	๓,๐๐๐	บาท
๓๘. คุณพ่อคงเซียง แซ่เล็ก-คุณแม่เซียงเน้ย แซ่อึ้ง	๓,๐๐๐	บาท

ณ วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๔

สัพพัญญู

- มหาสมัยสูตร เรื่องทิวสนนิบาต หริเทพ คือพระนารายณ์ก็มาเฝ้าพระพุทธเจ้า
- พระพุทธเจ้าทรงทราบชื่อของต้นไม้ สัตว์น้ำ สัตว์บก ตลอดทั้งชื่อของพวกเทวดาทิ้งหลายได้อย่างไร ?
- อจินไตย ๔ แปลว่าเรื่องที่ไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพินิจมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า
- สัพพัญญุตญาณ เกิดขึ้นได้อย่างไร ?
สัพพัญญุตภาวะในสูตรเว่ยหล่าง ผู้ที่เขานิโรธสมาบัติได้ชื่อว่าเข้าถึงสัพพัญญุตภาวะ
- คำว่า จิตเดิม ในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน
- ปกติมนหรืออวังคจิต ไม่ใช่จิตเดิม (ตามความหมายของคัมภีร์มหายาน)
- สัพพัญญุตภาวะ ตามหลักปรัชญาโยคะ ของศาสนาพราหมณ์
- มติเรื่องอาตมัน ตามคัมภีร์อุปนิสัทต่างจากเรื่องนิพพานในพุทธศาสนาอย่างไร
- พระอิศวรเป็นสัพพัญญู กับ พระพุทธเจ้าเป็นสัพพัญญู มีลักษณะที่ต่างกันอย่างไร
- พระอรหันต์ที่เขานิโรธสมาบัติได้ ย่อมมีคุณลักษณะเป็นสัพพัญญูทุกองค์ แต่ถึงกระนั้นก็ไม่เหมือนกันทุกองค์
- ตามหลักของศาสนาอื่นนั้น เขาถือว่าในบางยุคพระเจ้าจะอวตารลงมาเกิดเป็นมนุษย์

A bright, glowing sun is positioned in the upper center of the frame against a clear, deep blue sky. The sun's light creates a soft, circular glow around it, and the sky transitions from a darker blue at the top to a lighter blue towards the bottom.

พระพุทธเจ้าทรงสามารถที่จะระลึกชาติ
ของใคร ๆ ก็ได้ และระลึกได้โดยไม่มีขีดจำกัด
การระลึกชาติได้ ก็คือการนึกได้ถึงเหตุการณ์
หรือเรื่องราวในหนหลัง แม้ว่าเรื่องนั้นจะล่วง
ผ่านไปแล้วนับเป็นร้อย ๆ ชาติ พันชาติ หรือ
นับเป็นกัป ก็ทรงสามารถที่จะระลึกได้ การ
ระลึกชาติได้นี้ ก็เหมือนกับเราเรียนรู้อะไรมา
เคยมีประสบการณ์มาอย่างไร เคยรู้อะไรมา
เมื่อมีความจำดี ก็สามารรถที่จะระลึกถึงสิ่งที่
เคยรู้ เคยเห็น เคยได้ยินมา ได้ทั้งหมด และ
สำหรับพระพุทธเจ้าเคยผ่านการเรียนรู้เรื่อง
ต่าง ๆ มากมายในอดีตชาติ